

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER
KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN SARF VE
NAHV'E DAİR ESERLER (ألف)

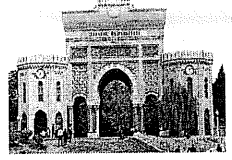
İsmail ALAN
2501080639

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet YAVUZ

İstanbul 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM** Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501080639** numaralı **İsmail ALAN**'ın hazırladığı "**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN SARF VE NAHV'E DAİR ARAPÇA YAZMA ESERLER (ا / ظ)**" konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **13.06.2011 PAZARTESİ günü saat: 12.00'** de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin *Kabulü*.....'ne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUGUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
Prof. Dr. Hüseyin YAZICI	Kabulü	
Prof. Dr. A. Yaşar KOÇAK	Kabul	
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER	Kabulü	
Prof. Dr. R. Mehmet YAVUZ	Kabulü	
Doç. Dr. Abdullah KIZILCIK	Kabulü	

ÖZ

Çalışmamız İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Arap Dili Grameri'ne dair 214 el yazması eserin tavsifini içermektedir. Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kısaca Arap nahvinin doğuşu ve ilk temsilcileri, ikinci bölümde yine Arap nahvinin önemli iki dil mektebi olan Basra ve Kûfe dil mektepleri ile bunların belli başlı temsilcileri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise tezimizin esas konusu olan Arap gramerine (sarf-nahiv) dair yazılmış el yazması eserlerin tavsifi yapılmıştır.

ABSTRACT

Our study includes the description of 214 manuscripts about the grammar of Arabic Language in the İstanbul university rare book library. In the first section, we discussed the main points of the history of Arabic grammar. In the second section, we analyzed the history of grammar for two important language school and their representatives. We describe the manuscripts that include the grammar of Arabic language which is the main part of the thesis in the thirth section.

ÖNSÖZ

Kültürel mirasımızın önemli bir bölümünü oluşturan el yazması eserler, günümüzde değerlerini fazlasıyla anlamaya başladığımız; bazen basit bir kâğıt üzerine yazılıp basit iki mukavva karton içerisinde sıkışmış, bazen de değerli kâğıtlar üzerine yazılıp altın yıldız müzehhepli deri ciltler içerisinde muhafaza edilmiş eserlerdir.

Ciltlerinin ve kâğıtlarının değeri ne olursa olsun içlerinde zamanlarının bilgi ve tecrübelerini, yazarlarının sabır ve metanetlerini barındırmaktadırlar. Geçmişle gelecek arasında bir köprü vazifesi gören bu eserler, bazen bir padişaha hediye olarak sunulup padişaha ait saray kütüphanesinde, bazen takdim edildikleri diğer devlet ricalinin kütüphanelerinde veya bir müstensihin fakirhanesinde, kendine ait küçük kütüphanesinde yer almıştır.

Yazma eserler; matbaanın icadı ve bütün dünyada yayılmasına kadar en önemli kültür ve bilgi transfer araçlarından biridir. Matbaanın yaygınlık kazanmasından sonra tedrici olarak yerini matbu eserlere bırakan el yazmaları, zamanla özel yöntemlerle korunacakları kütüphanelerdeki raflarda yerlerini aldılar. Böylece bu eserler günümüzde gerek tamamen yazma eserlere ait kütüphanelerde ve gerekse genel kütüphanelerin özel bölümlerinde muhafaza edilmektedir. Ülkemizde Yazma Eser Kütüphanesi olarak Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü çatısı altında faaliyet gösteren 13 kütüphane bulunmaktadır. Gerek bu kütüphanelerde gerekse başka kurumlara bağlı veya özel koleksiyonlardaki el yazması eserlerin sayısı 250.000 civarındadır. Bunların yaklaşık 70.000 kadarı Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. İstanbul'da yazma eser bakımından zengin kütüphanelerden biri de İstanbul Üniversitesi bünyesinde bulunan İ. Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi'dir.

Tez çalışmamızın konusu adı geçen bu kütüphanede bulunan sarf ve nahv'e dair 214 adet yazma eserin tavsifi ile alakalıdır. Tez konusu olarak böyle bir çalışmayı seçmemizin sebepleri arasında; Bu kütüphanedeki yazma halinde bulunan ve asırlarca Osmanlı medreselerinde Arap dili eğitiminde ders ve yardımcı ders kitabı olarak okutulmuş eserlerin tespit edilmesi vardır. Ayrıca diğer bir önemli sebebi de İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi'nin Arapça yazmalarının bir katalogunun bulunmaması sebebiyle bu gibi konularına göre hazırlanmış çalışmalara duyulan ihtiyaçtır. Zira bu ve benzeri çalışmalarla kısmen de olsa buradaki Arap gramerine dair yazmaların tanınması ve konuyla ilgilenenlerin istifadesine sunulması sağlanmış olacaktır. Tez çalışmamız üç ana bölüm çerçevesinde ele alınmıştır. Birinci bölüm "İlk Nahiv Çalışmaları" başlığını taşımaktadır. Ve bu başlık altında, tavsifini yapacağımız kitapların konusuyla alakalı olarak nahiv tarihi ana hatlarıyla ele alınmıştır. İkinci bölümde "Dil Ekolleri" başlığı altında nahiv tarihi'nde önemli rolü olan iki dil ekolü olan Basra ve Kûfe ekolleri ile bunların başlıca temsilcileri ele alınmış ve kısaca tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde ise tezimizin esas konusu olan "Sarf ve Nahve Dair Eserlerin Tavsifleri (اسط)" başlığı altında konuyla ilgili 214 adet yazma eserin tavsifi yapılmıştır.

Bu çalışmamız, tezimizin adından da anlaşılacağı üzere adı geçen kütüphanedeki Arap gramerine dair yazmaların tavsifine dayanmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki Arap gramerine dair kaleme alınmış el yazması kitapların fiziksel özellikleri; boyutu, cildi, süslemeleri, varak adedi, satır sayısı, hacmi, kâğıdının rengi ve kalitesi, yazı türü vb. özellikleri ile eserin müellifi, müstensihisi, telif tarihi, istinsah tarihi vb. özellikleri içinde barındıran bir çalışmadır. Bu çalışma devam ederken bazı zorluklarla karşılaşmamız kaçınılmazdı. Bu zorlukların en başında ise eserlerin el yazması olması dolayısıyla okumak için farklı yazı tiplerini de tanımamızın gerekliliğiydi. İlk başlarda bir hayli zorlanılmasına rağmen çalışma ilerledikçe bu yazı tiplerine aşina olundu. Kitapların

tavsifi yapılırken bu hususta daha önce yapılmış benzer çalışmalardan yararlanıldı. Çalışmanın her aşamasında bilimsel kurallara bağlı kalınmaya özen gösterildi.

Tezimizde bütün gayretlerimize rağmen eksikliklerimiz ve gözümüzden kaçırdığımız bazı hatalarımızın olduğu muhakkaktır. Bu eksiklik ve hatalarımız dile getirildiğinde bunları memnuniyetle karşılayarak gereğini yapacağımızı ifade etmek isteriz. Tez konusunun tespitinde bize yol gösteren sayın Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı'ya, yazma eserlerle çalışırken karşılaştığımız sorunlarda bize yardımcı olan sayın Prof. Dr. A. Yaşar Koçak'a, tez çalışmamı yönlendiren ve çalışmamın bütün aşamalarında benimle alakadar olan ve yardımlarını esirgemeyen sayın Prof. Dr. Mehmet Yavuz'a, teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamız boyunca bize güler yüz ve sevgi gösteren İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi personeline, benimle beraber tez çalışmasına devam eden ve zaman zaman bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan arkadaşlarıma ve çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen eşime de teşekkürü borç bilirim.

İsmail ALAN

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	xvii
KISALTMALAR	xix
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: İLK NAHİV ÇALIŞMALARI (VII.-X.yy. arası).....	3
1. 1. Nahiv Kelimesinin Anlamı	3
1. 2. Nahvin Doğuşunu Gerektiren ve Hızlandıran Faktörler	3
1. 3. Nahvin Kurucusu	9
1. 4. Nahiv İlminin Gelişimi	12
II. BÖLÜM: DİL EKOLLERİ	15
2. 1. BASRA DİL EKOLÜ	15
2. 1. 1. Birinci Tabaka.....	17
2. 1. 2. İkinci Tabaka.....	18
2. 1. 3. Üçüncü Tabaka	20
2. 1. 4. Dördüncü Tabaka	21
2. 1. 5. Beşinci Tabaka.....	22
2. 1. 6. Altıncı Tabaka.....	24
2. 1. 7. Yedinci Tabaka	27
2. 2. KÛFE DİL EKOLÜ	29
2. 2. 1. Birinci Tabaka.....	29
2. 2. 2. İkinci Tabaka.....	30
2. 2. 3. Üçüncü Tabaka	32

2. 2. 4. Dördüncü Tabaka.....	34
2. 2. 5. Beşinci Tabaka.....	35
III. BÖLÜM: SARF VE NAHVE DAİR ESERLERİN TAVSİFLERİ.....	36
3. 1. Şerh Lübbi'l-'elbāb fī 'ilmi'l-'i'rāb, Nuḳrekār.(ö.776/1374).....	36
3. 2. Tuḥfetu'l-'ihvān fī şerhi 'Avāmili'l-mi'e, eş-Şeyḫ Muştafā b. 'İbrāhīm el-Gelībūlī. (ö. 1176/1762).....	37
3. 3. Ta'liku'l- fevādıl 'alā 'i'rāb 'alā'l 'Avāmil, Zeynizāde. (ö. 1167/1753).....	38
3. 4. Hāşiyeye 'alā şerhi Mollā cāmī, el-'Erzincānī. (ö. 871/1467 den sonra).	39
3. 5. Hāşiyeye 'alā şerhu'l-Cāmī li'l-Kāfiye fī'n-naḥv, er-Rüşenī. (ö. 987/1579)..	40
3. 6. Hāşiyeye 'alā Fevā'idi'd-Ḍiyā'iyye şerhu'l-Kāfiye, Muḫammed Efendī. (ö. 1054/1644)	41
3. 7. Hāşiyeye 'alā şerhi Mollā Cāmī, Ḥasan Efendī. (ö. ??/?).....	41
3. 8. Hāşiyetu'l-'İsām 'alā'l-Cāmī, el-İsferāyīnī. (ö. 945/1538).....	42
3. 9. Şerhu'ş-Şāfiye, Seyyid 'Abdullah Çarperdi. (ö. 746/1345)	44
3. 10. Şerh Merāḫi'l-'ervāḥ, Niksāri. (ö. 827/1424)	45
3. 11. Hūlāşatu'l-'i'rāb, Ḥācī Bābā Ṭosyevī. (ö. 9. yy/16. yy).....	46
3. 12. Risāle fī nisbeti'l-cem', İbn-i Kemāl Paşa. (ö. 940/1534).....	47
3. 13. Risāletu't-tevessu'āt fī kelāmi'l-'arab, İbn-i Kemāl Paşa. (ö. 940/1534) .	48
3. 14. 'Uşul'ul-istinbāt ve tetmīm'ul-'i'rāb, ed-Dihverḳānī. (ö. ??/?).....	48
3. 15. Şerh Merāḫi'l-'ervāḥ fī't-taşrif, Niksāri. (ö. 837/1424)	49
3. 16. Şerh Ḳavā'idi'l-'i'rāb, Şehāvī. (ö. 893/1488).	50
3. 17. Şerhu'l-Kāfiye li-'bn-i'l-Ḥācib, el-İsferāyīnī. (ö. 945/1538).....	51
3. 18. er-Risāletu'l-'efderiyye fī'l-ḳavā'idi'd-deriyye, 'Abdu'l-Ra'uf Müftizāde. (ö. 1300/1883 den sonra)	51
3. 19. Hāşiyeye 'alā 'Abdu'l-ġafūr 'alā şerhi'l-Cāmī, Ḥocazāde. (ö. 893/1488)...	52
3. 20. Şerh Bed'i'l-Emālī, Sirācu'd-dīn el-Evşī. (ö. 569/1173)	53

3. 21. er-Risāletu'l-ḥasaniyye me'a fevā'id'il-ḥuseyniyye, Muḥammed b. İbrāhīm. (ö. ??/?).....	54
3. 22. Şerhu'l-Muğnī fi'n-naḥv, 'Abdurrahmān el-Mīlānī. (ö. ??/?).....	55
3. 23. eş-Şāfiye, İbn'ul-Ḥācib en-naḥvī. (ö. 646/1249).....	56
3. 24. İzhāru'l-'esrār fi'n-naḥv, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi (ö. 981/1573) ...	57
3. 25. el-İ'rāb 'an ḳavā'idi'l-i'rāb, Cemāleddīn İbn-i Ḥiṣām. (ö. 761/1360)	58
3. 26. 'Unmūzec, ez-Zemaḥşerī. (ö. 538/1144).....	60
3. 27. Şerḥ 'Avāmili'l-mi'e li'l-Curcānī, Yaḥyā b. Naşūḥ b. İsrāīl. (ö. 960/1553)	61
3. 28. Tuḥfet'ul-ğarīb fī'l-keḷām 'alā Muğnī'l-lebib, ed-Demāmīnī. (ö. 827/1424).....	62
3. 29. Sırru's-şinā'a ve esrāru'l-belāğa, Ebū'l-Feth 'Oşmān b. Cinnī. (ö. 392/1002)	63
3. 30. Şerḥ Lübbi'l-elbāb fī 'İlmi'l-i'rāb, es-Sīrāfī. (ö. 716/1312ve sonrası).....	64
3. 31. Şerḥ Lübbi'l-'elbāb fī 'ilmi'l-İ'rāb, Nuḳrekār. (ö. 776/1374).....	65
3. 32. Şerḥu'l-Kāfiye li'İbni'l-Hācib.....	66
3. 33. Şerḥ ebyāti'l-mebniyye, İbnu'l-Fāsī. (ö. 1096/1685).....	67
3. 34. el-'İktirāḥ fī 'uşuli'n-naḥv ve cedelihi, es-Suyūṫī. (ö. 911/1505).....	68
3. 35. Cem'u'l-cevāmi' fī'n-naḥv, es-Suyūṫī. (ö. 911/1505).....	69
3. 36. Şerḥu'l-Kāfiye li-'bni'l-Hācib, 'İsā eş-Şafevī. (ö.953/1546).....	70
3. 37. eṫ-Ṭırāzu'l-muzehheb fī m'arifeti'd-daḥīli'l-m'ureb, Nihālī Muḥammed. (ö. 1185/1771).....	71
3. 38. ed-Dürreti'n-naḥviyye fī şerḥi'l Acrūmiyye, Ya'lā el-Ḥüseynī. (ö. ??/?) .	72
3. 39. Şuzūru'z-zeheb fī m'arifeti kelāmi'l-'arab, Cemāle'ddīn İbn-i Ḥiṣām. (ö. 761/1360).....	73
3. 40. Şerḥ Hidāyeti'n-naḥv, el-Behāī. (ö. ??/?).....	73
3. 41. İmtihānu'l-ezkiyā, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi. (ö. 981/1573).....	74
3. 42. Tertūbu'l-cemīl fī şerḥi't-Terkībi'l-celīl, Debbāğzāde. (ö1114. /1702)	75

3. 43. Şerhu's-Şāfiye li-'bni'l-Hācib, Nuḳrekār . (ö. 776/1374).....	76
3. 44. el-Cenā'd-dānī fī ḥurūfi'l-me'ānī, el-Murādī. (ö. 749/1349).....	77
3. 45. eş-Şāfiye fī Şerhi's-Şāfiye, Ḳara Sinān. (ö. 852/1448).	78
3. 46. Şerḥ Ḳavā'idi'l-'irāb, Kāfiyeci. (ö. 788/1386).....	79
3. 47. Şerḥ Nihāyeti'l-behce, İbrāhīm eş-Şibistrī. (ö. 915/1509)	80
3. 48. Esrāru'l-'arabiyye fi'n-naḥv, el-Enbārī. (ö. 328/940).....	81
3. 49. Şerhu'l-Kāfiye li-'bni'l-Hācib, Muḥammed b. Cemā'a. (ö. 733/1333).....	82
3. 50. Risāle fī beyāni'l-ḥāşılı bi'l-maşdar, el-Ḳārşī. (ö. 1169/1756).....	83
3. 51. İzhāru'l-esrār fi'n-naḥv, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi. (ö. 981/1573) ..	84
3. 52. Acrūmiyye, eş-Şinhācī. (ö. 723/1323)	85
3. 53. Risāle fī nisbeti'l-cem'i, İbn-i Kemāl Paşa. (ö. 940/1534).....	85
3. 54. Risāle min-e't-teb'īdiyye, İbn-i Kemāl Paşa. (ö. 940/1534)	86
3. 55. eş-Şāfiye, İbn'ul-Hācib en-Naḥvī. (ö. 646/1249).	87
3. 56. Şerḥ Merāhi'l-'ervāḥ, 'Alī b. Mes'ūd. (ö. 700/1300).....	87
3. 57. Risāletu'l-'i'rāb.	88
3. 58. Ḥāşīye 'alā şerhi'l-Kāfiye, Süleymān el-Kürdī. (ö. ??/?).....	89
3. 59. eş-Şāfiye, İbn'ul-Hācib en-Naḥvī. (ö. 646/1249).	90
3. 60. 'Unmūzec, ez-Zemaḥşerī. (ö. 538/1144).	90
3. 61. 'İzhāru'l-esrār fī'n-naḥv, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi. (ö. 981/1573) ..	91
3. 62. el-'İ'rāb 'an ḳavā'idi'l-'i'rāb, Cemāleddīn İbn-i Ḥişām. (ö. 761/1360)	91
3. 63. Tuḥfetu't-tullāb fī nazmi Ḳavā'idi'l-'i'rāb, İbnu'l-Hāim. (ö. 815/1412) ...	92
3. 64. Bināu'l-'ef'āl.	93
3. 65. el-'İrşād. et-Teftāzāni. (ö. 793/1390).....	94
3. 66. Risāle fī't-taşrīf, Zeynizāde. (ö. 1167/1753).	95
3. 67. Risāle fī't-taşrīf. Zeynizāde. (ö. 1167/1753).	95
3. 68. Bināu'l-'ef'āl.	96
3. 69. Risāle ḥaḳḳi 'avişa min 'Avişāti'l-'efkār, İsmā'īl el-Erzenrūmī. (ö. ??/?) ..	97
3. 70. Cem'u'l-cevāmi' fī'n-naḥv, es-Suyūṭī. (ö. 911/1505).....	97

3. 71. Şerhu'l-Kuşārā fī metni't-taşrif, el-Bakḳālī. (ö. 905/1500)	98
3. 72. Şerh 'Uḳūdi'l-cevāhir, el-Cündī. (ö. 700/1300).	98
3. 73. Şerh Kaşīdeti'l-Bustī, Nuḳrekār. (ö. 776/1374).....	99
3. 74. Şerh luḡati's-Şāfiye li-'bni'l-Hācib.	100
3. 75. 'İzhāru'l-esrār fī'n-naḥv, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi. (ö. 981/1573)	101
3. 76. Risāle fī ḥaḳḳi 'avişa min 'Aviṣāti'l-'efkār, 'İsmā'īl el-'Erzenrūmī.....	101
3. 77. Şerhu'l-Emsile.	102
3. 78. Şerh dībāceti'l-Miṣbāh, el-Bursevī. (ö. 931/1523).....	102
3. 79. Hāşīye 'alā'l-Fevā'idi'd-ḍiyā'iyye, Ḥocazāde. (ö. 893/1488).....	103
3. 80. Şerh Muḥtaşari't-taşrif li'z-Zencānī, et-Teftāzānī. (ö. 793/1390)	104
3. 81. Risāle fī m'arifeti'l-mü'enneşi's-semā'ī, İbn-i Kemāl Paşa. (ö. 940/1534)	105
.....	105
3. 82. Şerhu'l-'ebyāti'd-Ḍav'i şerhu'l-Miṣbāh, el-Muḥarrizī. (ö. 610/1213)	106
3. 83. Şerhu'l-Maḳşūd, Dīnkoz. (ö. 855/1401).....	107
3. 84. Şerhu'l-Kāfiye, er-Radī el-Esterābādī. (ö. 686/1287)	108
3. 85. Şerh Şāfiye, Çārperdī. (ö. 746/1346)	109
3. 86. Hāşiyetu's-Şümünnī 'alā'l-Muḡnī, eş-Şümünnī. (ö. 872/1468).....	109
3. 87. el-İfşāh mu'ribi'l-Kāfiye, Ali Kuşcu (ö.879/1474).	110
3. 88. eş-Şāfiye şerhu-Şāfiye, Kara Sinān. (ö. 852/1448).....	112
3. 89. Şerh Nihāyeti'l-behce, İbrāhīm eş-Şibistrī. (ö. 915/1509)	113
3. 90. Şerh 'Unmūzec, el-'Erdebilī. (ö. 647/1249).....	113
3. 91. eş-Şāfiye, İbn'ul-Hācib en-Naḥvī. (ö. 646/1249).	114
3. 92. et-Taşriḥ 'alā't-Tavḍiḥ, el-Ezherī. (ö. 905/1499)	115
3. 93. el-Muḡrib fī tertibi'l-muḡrib, el-Muḥarrizī. (ö. 610/1213).....	116
3. 94. Kitābu'l-Ḳazvīnī fī şerhi'l-Kāfiye, Ḳazvīnī. (ö. 739/1338)	117
3. 95. Şerhu'l-Mufaṣṣal, el-Cündī. (ö. 700/1300).....	118
3. 96. İmtihānu'l-ezkiyā şerh Lübbi'l-Beyḍāvī, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi.	
(ö. 981/1573).....	119

3. 97. eş-Şâfiye şerhu'ş-Şâfiye, Qarâ Sinân. (ö. 852/1448).....	120
3. 98. Şerhu'l-İ'râb 'an kavaidi'l-i'râb, Kâfiyeci. (ö. 788/1386)	121
3. 99. Hâşiye 'alâ şerhi'l-Kâfiye, el-İsferâyîni. (ö. 945/1538)	122
3. 100. Şerhu'ş-Şâfiye, er-Rağî el-Esterâbâdî. (ö. 686/1287).....	122
3. 101. Tertîbu'l-cemil fî şerhi't-Terkîbi'l-Celîl, Debbagzâde. (ö.1114 /1702)	123
3. 102. 'Unmüzeci, ez-Zemaşşerî. (ö.538/1144).	124
3. 103. Şerh ve 'i'râb b'adı 'ebyâti'n-naḥviyye, İbn-i Kemâl Paşa.	125
3. 104. Evdâhu'l-mesâlik ilâ Elfiyeti İbn-i Mâlik, Cemâle'd-dîn İbn-i Hîşâm. (ö. 761/1360)	125
3. 105. Şerh İzhâri'l-esrâr, Adalı. (ö. 1085/1674)	126
3. 106. el-Mufaşşal fî şan'ati'l-İ'râb, ez-Zemaşşerî. (ö. 538/1144).	127
3. 107. Şerhu'l-Lübâb fî'n-naḥv, es-Sîrafî. (ö.716/1312 den sonra)	128
3. 108. Emâlî li-'bn-i Hâcib, İbn'ul-Ḥâcib en-Naḥvî. (ö. 646/1249).	128
3. 109. Emâlî li-'bn-i Hâcib, İbn'ul-Ḥâcib en-naḥvî. (ö. 646/1249).	129
3. 110. Emâlî li-'bn-i Hâcib, İbn'ul-Ḥâcib en-naḥvî. (ö. 646/1249).	130
3. 111. Emâlî li-'bn-i Hâcib, İbn'ul-Ḥâcib en-naḥvî. (ö. 646/1249).	131
3. 112. Emâlî li-'bn-i Hâcib, İbn'ul-Ḥâcib en-naḥvî. (ö. 646/1249).	131
3. 113. Emâlî li-'bn-i Hâcib, İbn'ul-Ḥâcib en-naḥvî. (ö. 646/1249).	132
3. 114. Evdâhu'l-mesâlik ilâ Elfiyeti İbn-i Mâlik, Cemâle'd-dîn İbn-i Hîşâm. (ö. 761/1360)	133
3. 115. el-'İklîd şerhu'l-Mufaşşal, el-Cündî. (ö. 700/1300).....	134
3. 116. Şerh ebyâti'l-Muṭavvel, Vaḥdî İbrâhîm. (ö. 1126/1714).....	134
3. 117. Şerh 'Unmüzeci, el-Mostârî. (ö. 1119/1707).....	135
3. 118. Şerhu'ş-şevâhid Muğni'l-lebib, es-Suyûtî. (ö. 911/1505).....	136
3. 119. Tezkire cevâmi'u'l-edevât, Muḥammed b. Maḥmud. (ö.??).....	137
3. 120. Şerh li-şerhi'l-fâkihî 'alâ Kaṭri'n-nedâ, el-Ḥarîrî. (ö. 516/1222)	138
3. 121. el-Elfiye fî'n-naḥv, İbn-i Mâlik eṭ-tâi. (ö. 672/1274).....	139
3. 122. Hâşiye 'alâ Fevâidi'd-ḍiyâiyye, el-İsferâyîni. (ö. 945/1538)	140

3. 123. Şerh Elfiyeti'l-hulāşa, İbn-i Mālik eṭ-Taī. (ö. 672/1274)	141
3. 124. Tanzimu'l-emşāl li t'alimu'l-mübtedei, İbnü'd-Dāye. (ö.??).....	142
3. 125. Mecmū'atu'r-resāil.	142
3. 126. Şerh İ'rab 'an kavā'idi'l-i'rāb, el-Ezherī. (ö. 905/1499)	144
3. 127. Kāfiye, İbn'ul-Hācib en-naḥvī. (ö. 1143/1249).....	145
3. 128. Şimāru's-şinā'a, ed-Dīneverī(ö. ??).....	147
3. 129. Şerh Merāhi-l ervāh, Dīnkoz. (ö. 855/1401).....	147
3. 130. Şerhu'l-Emsile, es-Surūri (ö. 969/1562).....	148
3. 131. et-Tevābi' fīş-şarf, Karamānī. (ö. 933/1527)	149
3. 132. en-Nüket, es-Suyūṭī. (ö. 911/1505).....	150
3. 133. Hāşiye 'alā şerhi'l-Cāmī, Muḥammed 'İsmetullah. (ö. 1289/1872).....	151
3. 134. el-İfşāh, İbnu'l-Hācib en-naḥvī (ö. 646/1249).....	152
3. 135. Şerhu'l-Emsile ve'l- Maşşūd, Muştafā Sirozī. (ö. 973/1566)	153
3. 136. Şerh 'Unkūdi'z-zevāhir, Müftizāde. (ö. 1252/1837)	153
3. 137. Şarf, Naḥiv, Mantık, Belāgat Mecmū'ası.	155
3. 138. Bidā'atü'l-müktefī şerhu Kifāyeti'l-mübtedī, Tāvüskārī. (1161/1748)	155
3. 139. Şerhu'l-Emsile, Lālī Çelebi. (971/1564)	156
3. 140. Şerh dībāceti'l-Mişbāh, el-Bursevī. (ö. 931/1523)	157
3. 141. Şerhu'l Kāfiye muhtaşari'l-İdāh, İbn'ul-Hācib en-naḥvī. (ö. 646/1249)	158
3. 142. Hadāiku'd-dekākī fī şerhi Unmūzec, el-Berdāī.(ö.??).....	159
3. 143. Şerhu'l-İşām 'ale'l-Ferīde, el-İsferāyīnī. (ö. 945/1538).....	159
3. 144. Şerhu'l-'Avāmil, Hocazāde. (ö. 893/1488)	160
3. 145. Şerhu's-Şāfiye, Çārperdi. (ö. 746/1346)	161
3. 146. Şerhu's-Şāfiye, Nuḳrekār. (ö. 776/1374).....	161
3. 147. Şerh Dav'i'l-Mişbāh, el-İsferāyīnī. (ö. 945/1538).....	162
3. 148. el-Acrūmiyye fī 'ilmi'l-'arabiyye, eş-Şinhācī. (ö. 723/1323).....	163
3. 149. Hulāşatu'l-efkār fī beyāni Zübdeti'l-esrār, Kureymī.(ö.879/1474).....	164
3. 150. Şerh Dav'i'l-Mişbāh el-Cündī. (ö. 700/1300).	165

3. 151. eş-Şâfiye, İbn'ul-Hâcib en-Nahvî. (ö. 646/1249).....	166
3. 152. Şerh ebyâti'l-Câmî 'alâ'l-Kâfiye.....	166
3. 153. Hâşiye 'alâ Dav'i'l-Misbâh, Kazvîni. (ö. 739/1338)	167
3. 154. Şerhu's-Şâfiye, Çârperdi. (ö. 746/1346).....	168
3. 155. Şerh muhtaşari't-Taşrif li'z-Zencânî, et-Teftâzânî. (ö. 793/1390)	168
3. 156. Şerh ebyâti'l-Mufaşşal.....	169
3. 157. el-İfşâh fî şerhi ebyâti müşkileti'l-'Î'râb, el-Fârîkî. (ö. 487/1094)	170
3. 158. Câmî'u's-şagîr fî uşuli'n-naḥv, el-Kellâi. (ö. 777/1370)	171
3. 159. Risâle fî şerh bahşi'l-mudâfi İleyh.	172
3. 160. Şerh 'Unmûzec fî'n-naḥv, el-'Erdebilî. (ö. 647/1249)	172
3. 161. Kitâb fî'n-naḥv, Zeynizâde. (ö. 1167/1753).....	173
3. 162. Şerhu'l-Kâfiye, er-Rağî el-Esterâbâdî. (ö. 686/1287)	174
3. 163. Hâşiye ve şerh dîbâceti'l-Mişbâh, el-Bursevî . (ö. 931/1523).....	174
3. 164. Hâşiye 'alâ'l-Mutevassit, Şerîf Cürcânî. (ö. 816/1413).....	175
3. 165. el-Elfiye fî'n-naḥv, İbn-i Mâlik et-Tâi. (ö. 672/1274).....	177
3. 166. Şerh muhtaşari'l-İrşâdi'l-hâdî, Şerîf Cürcânî. (ö. 816/1413).....	178
3. 167. İzâhu'l-ķavâ'id, Mustafâ Hâşim (ö.1920)	179
3. 168. el-Hadiķatu's-şayyâdî fî uşûli'l-'arabî, es-Şayyâdî (ö. 1328/1909).....	180
3. 169. Hâşiyetu'l-'İşâm 'alâ'l-Câmî, el-İsferâyîni. (ö. 945/1538).....	181
3. 170. Şerhu's-Şâfiye, el-Cündî. (ö. 700/1300).....	182
3. 171. Hâşiyetu'l-Kâfiye, el-Lârî. (ö. 979/1572).....	183
3. 172. Hallu esrârî'l-aḥyâr fi m'uribi'l-İzhâr, Zeynizâde. (ö. 1167/1753).....	184
3. 173. Şerhu's-Şâfiye, Çârperdi. (ö. 746/1346).....	185
3. 174. Şarf Cümlesi.....	185
3. 175. Şarf Cümlesi.....	188
3. 176. Şarf Cümlesi.....	189
3. 177. Şarf Cümlesi.....	190
3. 178. Şarf Cümlesi.....	191

3. 179. Şerhu'l-Kāfiye, el-İsferāyini. (ö. 945/1538).....	193
3. 180. Risāle min Naḥv.....	193
3. 181. Ḥall esrāru'l-aḥyār fi m'uribi'l-İzhār, Zeynizāde. (ö. 1167/1753).....	194
3. 182. Şerḥ m'urib li elfāzi'l-Acrūmiyye, eṣ-Şinhāci. (ö. 723/1323).....	195
3. 183. Beyānu'l mūrād li cümeli'l-mecrād, et-Tādili (ö.1311/1894).....	196
3. 184. Ḥāşiyetu'ş-Şümünni 'alā'l-Muğni, eṣ-Şümünni. (ö. 872/1468).....	197
3. 185. eṣ-Şāfiye, İbn'ul-Ḥācib en-Naḥvi. (ö. 646/1249).....	197
3. 186. Şerḥ manzūme Mülḥatu'l-i'rāb, el-Ḥariri. (ö. 516/1222).....	198
3. 187. Ḥāşiye 'alā Fevāidi'd-ḍiyāiyye, el-İsferāyini. (ö. 945/1538).....	199
3. 188. el-Miṣbāḥ fi'n-naḥv, el-Muṭarrizi. (ö. 610/1213).....	200
3. 189. Şerḥ dībāceti'l-Miṣbāḥ, el-Bursevi. (ö. 931/1523).....	201
3. 190. Ḥāşiye dībāceti'l-Miṣbāḥ, el-Bursevi. (ö. 931/1523).....	201
3. 191. Risāle min Naḥv,.....	202
3. 192. Şerḥ Bināu'l-ef'āl, Akkirmāni. (ö. 1174/1760).....	202
3. 193. Şerḥu'l-İşām 'ale'l-Feride, el-İsferāyini. (ö. 945/1538).....	203
3. 194. Kāfiye, İbn'ul-Ḥācib en-Naḥvi. (ö. 646/1249).....	204
3. 195. el-İftitāḥ fi şerḥi'l-Miṣbāḥ, Niksāri. (ö. 827/1424).....	206
3. 196. Ḥāşiye dībāceti'l-Miṣbāḥ, el-Bursevi. (ö. 931/1523).....	206
3. 197. İzhāru'l-esrār fi'n-naḥv, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi. (ö. 981/1573)	
.....	207
3. 198. 'İ'rāb muḥtaşari'l-'Avāmil.....	208
3. 199. 'İ'rāb dībāceti'l-Miṣbāḥ.....	209
3. 200. Risālet fi beyāni'l-ḥāşılı bi'l-maşdar, Emīr Pādişāh (ö. 972/1565).....	209
3. 201. İzhāru'l-esrār fi'n-naḥv, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi. (ö. 981/1573)	
.....	210
3. 202. el-Acrūmiyye fi 'ilmi'l-'arabiyye, eṣ-Şinhāci. (ö. 723/1323).....	211
3. 203. Risāle mine'ş-Şarf.....	212
3. 204. Ḥāşiye 'alā'l-Miṣbāḥ.....	213

3. 205. eş-Şāfiye, İbn'ul-Ḥācib en-Naḥvī. (ö. 646/1249).....	213
3. 206. Şerḥ 'Unmūzec fī'n-naḥv, el-'Erdebilī. (ö. 647/1249).....	214
3. 207. İzhāru'l-'esrār fi'n-naḥv, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi. (ö. 981/1573)	215
3. 208. Şerḥ 'Avīṣati'l-efkār fī ihtibāri üli'l-ebşar.	216
3. 209. Şerḥu'l-'Avāmil, Kuşadalı Aḥmed. (ö. 1195/1781).....	216
3. 210. Tuḥfetu'l-ḥulāşa, Hüseyin el-Vehbī b. Veliyyü'l-Erzincānī. (??).....	218
3. 211. Risāle su'āl ve cevāb fī'ş-şarf, Ekmekçizāde. (ö. 1014/1606).....	218
3. 212. Ḥāşiye 'alā Fevāidi'd-ḍiyāiyye, el-'İsferāyini. (ö. 945/1538).....	219
3. 213. İ'rāb dībāceti'l-Mişbāḥ min fevāidi ğarāibi'l-Miftāḥ, et-Teftāzāni. (ö. 793/1390).....	220
3. 214. Şerḥu'l-Binā, el-Ḳārşī. (ö. 1169/1756).....	221
SONUÇ	222
BİBLİYOGRAFYA	224

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

ء: '	ز: z	ك: k	—:ı, i
ب: b	س: s	ل: l	—:u, ü
ت: t	ش: ş	م: m	و—:ü
ث: s	ص: ş	ن: n	چ: ç
ج: c	ض: d	و: v	پ: p
ح: h	ط: t	ه: h	
خ: h	ظ: z	ی: y	
د: d	ع: '	آ, ا—, ی—: â, â	
ذ: z	غ: ğ	ی—:î, î	
ر: r	ق: k	—:a, e	

Bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan İslam Ansiklopedisi'nde takip edilen Transkripsiyon sistemi benimsenmiştir.

1. Şemsî ve Kamerî harfler okunduğu gibi gösterilmiştir. es-Suyūfî vb.
2. Kelime sonlarında bulunan “ة” harfi vakıf halinde “e” ve “a” geçiş halinde ise “ı” olarak gösterilmiştir. Hâşîye, Hâşîyetü'l 'İşâm vb.
3. Yardımcı olması bakımından kaynakça'da bulunan yayınevi isimleri de transkript alfabesine uygun olarak yazılmıştır. Dâru'l Kutubi'l-Mışriyye vb.
4. İsim tamlaması ile oluşmuş kişi isimlerinde, isim Türkçede olduğu gibi bitişik verilmiştir. 'Abdulhamîd vb.
5. Nisbet yâ'sı (î) şeklinde gösterilmiştir. ed-Düelî, eṭ-Ṭūsî vb.

6. ض harfi İslam Ansiklopedisinde ki “z” dan farklı olarak “d” şeklinde gösterilmiştir. Ayrıca harf-i tarif “el” şeklinde yazılmıştır.

KISALTMALAR

a	: El yazması eserlerde varağın ön yüzü
a.e	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.m.	: Aynı makale
AY	: Arapça yazmalar
b	: El yazması eserlerde varağın arka yüzü
b.	: Bin(oğlu)
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
GAL	: Geschichte der Arabischen Litteratur
Haz.	: Yayına Hazırlayan
h.	: Hicri tarih
Hz.	: Hazreti
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İA	: İslam Ansiklopedisi

- m. : Miladi tarih
- ö. : Ölümü
- s. : Sayfa
- t.y. : Basım tarihi yok
- y.y. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

İstanbul Üniversitesi, hem medrese, hem Darülfünûn, hem de modern üniversite dönemini yaşayan, dünyanın en eski ve en köklü üniversitelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kuruluşundan günümüze kadar büyük aşamalar geçiren İstanbul Üniversitesi, bünyesinde bulundurduğu fakülte, yüksekokul, araştırma enstitüleri ve merkezleri gibi birimlere, bu birimlere ilmî malzeme sunan seminer kitaplıkları yanında bir de İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesine sahiptir. Bilim tarihçileri İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşunu, Fatih Sultan Mehmet'in XV. yüzyılın ikinci yarısında kurduğu medreseye dayandırmaktadırlar. Doğal olarak İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunan eserler de, XV. yüzyıldan itibaren farklı zamanlarda buraya gelmiş Türkçe, Arapça, Farsça ve yabancı dillerdeki yazmalardan oluşmaktadır. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, ağırlıklı olarak yazma ve eski harfli Türkçe basma eserlerden oluşan kütüphane içeriği, 1928 harf devriminden sonra yeni Türk alfabesiyle yazılmış eserlerle zenginleşmiştir. 1934 yılında çıkan Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunuyla da, ülkemizde çıkan bütün yayınları bünyesinde bulundurarak, âdeta Türkiye'nin İstanbul'daki "Ulusal Yayınlar Bilgi Merkezi" konumuna gelmiştir. Bununla beraber üniversite bünyesinde hazırlanan tezleri ve eğitimi destekleyecek yabancı kitap, süreli yayın ve elektronik kaynakları da satın alarak içeriğini daha da zenginleştirmiştir.

Kütüphane, bugün, Nadir Eserler ve Merkez Kütüphanesi adlarıyla iki ayrı binada hizmet vermektedir. Merkez Kütüphane, harf devriminden sonra basılan yayınları ihtiva eder. Nadir Eserler bölümünde ise Türkçe, Arapça ve Farsça yazmalar ile bu dillerdeki matbu eserler bulunmaktadır. Bunlardan başka, azda olsa Avrupa yazmaları ile resim ve levhalar gibi özel koleksiyonlar bulunmaktadır. Yazma eser koleksiyonu, Yıldız, Halis Efendi, Edebiyat Fakültesi ve Molla Rıza Kütüphaneleri'nden gelen yazmalardan oluşmaktadır. Bu değerli koleksiyonu oluşturan yazmaların dillerine göre sayıları şöyledir: Türkçe eserler 9943, Arapça

eserler 6947, Farsça eserler 1615, diğ er dillerdeki eserler 381 ve eski harfli Türkçe basma eserler 25375 adettir. Toplam 18606 adet yazma eserden oluşan bu koleksiyondaki Farsça yazma eserlerin katalogu, Prof. Dr. H sаметtin Aksu-Tevfik Subh ni tarafından hazırlanarak Tahran'da basılmıřtır¹. Arapça eserlerin ise henüz bir katalogu yoktur. Dolayısıyla buradaki Arapça yazmaların dil, şiir ve gramer gibi farklı alanlarındaki eserleri üzerindeki tavsif çalışmaları az da olsa bu alandaki bir boşluğu dolduracaktır.

Burada el yazması eserlerin fiziki özelliklerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Matbaada basılmış olmayıp, mürekkep ve kalem kullanılarak elle, deri, k ğit gibi malzeme üzerine yazılmış, kitap, levha, ferman ve belge türünden eserlere yazma eser denir. Bu eserleri meydana getiren malzemeler ise K ğit, Mürekkep, Hat, Cilt, Tezhib, Minyatür, Cetvel, Mühür vb. malzemelerdir. Bu malzemelerin de kendi aralarında bazı  eşitleri vardır. Örneğin; k ğit, filigranlı, filigransız, aharlı, aharsız gibi çeşitlere sahiptir. Mürekkep; Zırnık (sarı renkli mürekkep),  in mürekkebi, Tav si Mürekkep,  st be  Mürekkebi, Zerm rekkep vb. Çeşitleri bulunmaktadır. Hattın da; Nesih, Rika, S l s, Talik, K fi, Div ni, Nestalik, Celi sülüs vb. Çeşitleri bulunmaktadır. Cilt  zellikleri ise; Kapak, Sırt, Mıklep, şemse, Salbek, Zencirek, şiraze, Tığ vb. Çeşitleri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yazma eserlerin içsel bazı özellikleri de vardır. Bunlardan bazıları ise Temellük kaydı, istinsah kaydı, sema kaydı vb.  zelliklerdir.

---

¹ Bu kütüphane hk. geniş bilgi için bkz. Mehmet Saray, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1996; Ali İhsan Gencer- Ali Arslan, **İstanbul D rulf n n Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2004.

I. BÖLÜM: İLK NAHİV ÇALIŞMALARI (VII.-X.yy. arası)

1. 1. Nahiv Kelimesinin Anlamı

Nahiv kelimesi Arapça “nhv” (نحو) kökünden türemiş olup sözlükte mastar olarak; yönelmek, kendine örnek almak ve taklit etmek anlamlarına gelmektedir. İsim olarak yön, taraf, yan, kısım, bölüm, usul, metot, yöntem, tarz anlamına gelmektedir².

İstılâhi anlamda ise nahiv; Arap Grameri'nin söz dizimi kuralları ile i'rab bölümünü inceleyen bilimdir³.

Genellikle nahiv kitaplarında nahvin tanımına yer verilmemiş, verildiğinde ise bilimsel nitelikte değil, felsefi nitelikte yaklaşımlarla tanımlanmıştır. Örneğin Corci Zeydân'a göre: “Esas anlamıyla nahiv; insanın yaratılıştan itibaren sahip olduğu ve dilini konuşurken ortaya koyduğu tabii bir melekedir”⁴.

Eski dilciler nahiv ile genellikle içine sarf ve nahvi de alan grameri kastetmişlerdir. Günümüzde ise nahiv; söz dizimi, cümle bilimi, sentaks terimleriyle karşılanmaktadır⁵.

1. 2. Nahvin Doğuşunu Gerektiren ve Hızlandıran Faktörler

Cahiliye devrinde ve İslam'ın ilk asrında umumiyetle kabul edilen bir görüşe göre; Araplar, dillerini tabii selikalarına göre nesilden nesle, öğrendikleri şekliyle kendi zevk ve mizaçlarına uygun bir tarzda konuşuyorlardı. Bu yüzden onların, kendilerine dilin nasıl kullanılacağını öğreten ve bunun muhafazasını sağlayacak

---

² İbn-i Manzûr, *Lisân'ul 'Arab*, n-h-v mad. C. XV, s. 309-310; Cevherî, *eş-Şihâh*, n-h-v mad. C. VI, s. 2503.

³ İsmail Durmuş, “Nahv”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 300.

⁴ Corci Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luġati'l-'Arabiyye*, C. I, s. 201 Dâru'l-Hilâl, Kahire, ts.

⁵ İsmail Durmuş, “Nahv”, s. 301.

kaide ve prensiplere ihtiyaçları yoktu⁶. Bu dönemde Araplar, herhangi bir kurala ihtiyaç duymaksızın kendi yaratılışlarında var olan bir kabiliyet ve meleke sayesinde hatasız, dupduru bir Arapça'yla konuşuyorlardı. Dili kendilerine öğreten ise içinde yaşadıkları çevreydi⁷.

İslamiyet'ten önce Araplar, dillerini nesilden nesle aktarıyorlardı. Bu, dil ile ilgili miraslarını kendilerinden sonra gelen nesle aktarırken de birbirlerinin konuşmalarını taklit etme ve şifahi yolla aktarma metotlarını kullanıyorlardı⁸. Yazılı olmasa da bu da bir nevi dil çalışması kabul edilmektedir. Ayrıca bu dönemde, çocuklarda fesahat ve belâgâtin meleke haline gelebilmesi için Arapların, çocuklarını fasih konuşan kabilelere göndermeleri ve buralarda aynı şekilde çocukların şair ve ediplere teslim edilip onların engin dil kaynakları ile beslenmeleri ve eğitilmeleri de birer dil çalışması olarak değerlendirilebilir⁹. Ancak gerçek manada dil çalışmaları İslamiyet'in doğuşu, diğer bir ifadeyle Kur'an'ın indirilmeye başlamasıyla ortaya çıkmış ve zamanla gelişerek devam etmiştir. Dolayısıyla başta Kur'an'ın doğru okunup doğru anlaşılması ve daha sonraları da dilin yabancı tesirlere karşı korunması gayesi, dilin kurallarının tespit ve tayinini bir ihtiyaç haline getirmiştir. Böylece ilk başlarda dil çalışmalarıyla ilgili sözlü rivayetlerin zamanla yazıya geçirilerek bir sistem içerisinde tedvin edilmesi, nahvin İslami dönemde ortaya çıkan bir ilim olduğunu göstermektedir.

Arap Edebiyatı'nda filolojik çalışmalar çok erken bir devrede başta gramer, belâgât, lugat v.s. gibi çeşitli şubeleriyle başlamış ve izahı güç bir hızla gelişmiştir. Kur'an'ın doğru olarak anlaşılması, her türlü bozulma tehlikelerine karşı korunabilmesi, Klasik Arapçanın lugat hazinesinin derlenmesini, yapısının ve

---

⁶ Mehmet Yavuz, "Gramer Çalışmalarını Başlatan Amiller ve İlk Çalışmalar (II. /VIII. Asrın Sonuna Kadar)", *Nüşa*, sayı: 10., İstanbul 2003, s. 120.

⁷ Muhammed eṭ-Ṭanṭāwī, *Neş'etu'n-Nahv ve Tariḫu 'Eşheri'n-Nuḫāt*, Kahire 1991 s. 11.

⁸ Mehmet Yavuz, *a.g.m.*, s. 120-121.

⁹ Kenan Demirayak-M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum 2000. s. 153.

gramerinin tespitini hatta üslûp araştırmalarını gerektirmiştir. Bu sebeple, Arap Edebiyatı'nda filolojik alışmalar Kur'an'ın yazılması, kitap haline getirilmesi ile başlamış ve bu arada nahiv, kırâat ilmine bağlı olarak doęmuřtur¹⁰.

Dini ilimlerin zarûri bir ihtiyaı olarak düşünölen bu alışmalar, Kur'an'ı doğru okunması ve telaffuzda ortaya çıkan zorlukların üstesinden gelme, onun belli kurallara dayandırılmasını gerektiriyordu. Böylece âlimlerin dil üzerindeki alışmaları, Arapların ve İslam'a kucak aan Mevâli'nin Kur'an'ı Hz. Peygamber (s.a.v)'e indirildiği ve Hz. Peygamber'in de ilk Müslömanlara okuduğu gibi doğru olarak okumalarını amalıyordu¹¹.

şevki ayf "el-Medârisü'n-Nahviyye" adlı eserinde dil çalışmalarını gerektiren sebepleri dini ve dini olmayan sebepler olmak üzere iki farklı gruba ayırır ve bunu da şöyle ifade eder; "Dil çalışmalarını gerektiren sebepleri iki farklı gruba ayırmak mümkündür. Bunlar dini ve dini olmayan nedenlerdir. İslami dönemde giderek yaygınlık kazanan ve dilde hatalı okuma olarak adlandırılan lahn¹²'in artmasıyla birlikte Kur'an'ın doğru bir şekilde okunması, anlaşılması ve içinde var olan hükümlerin doğru bir şekilde eda edilmesi hususunda büyük bir çaba sarf edilmiştir. Lahn'in Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinde görölmeye başlanmasıyla âlimler, dil çalışmalarına olan gereksinimi anlamış ve çalışmalarını bu doğrultuda yürötmüşlerdir¹³. Bu nedenler, dil çalışmalarını başlatan dini sebeplerdir. Bazı kavimlerin dillerini övünç kaynağı olarak görmeleri, onu her türlü bozulmaya karşı korumaya sevk etmiştir. Çünkü onlar, yabancı milletlerle karıştıklarında dillerinin yabancı unsurların dilleri arasında eriyeyeğinden endişe ediyorlardı. Ayrıca fetihler sonucu Araplarla beraber aynı toprakları paylaşıp Araplaşan halklar Arapçayı

¹⁰ Nihat M. etin, "Arabistan", Küçük Türk İslam Ansiklopedisi, Fasiköl II, s. 150

¹¹ Kenan Demirayak, *Abbâsi Edebiyatı Tarihi*, Erzurum 1998, s. 185.

¹² Lahn, Arapça كـكـ kökünden türemiş olup sözlükte kunuşmasında (dibilgisi/irap) hatası yapmak anlamına gelmektedir. Bkz. İbn-i Manzûr, *Lisân'ul 'Arab*, l-h-n mad. C. XIII, s. 379; Cevheri, *eş-şihâh*, l-h-n mad. C.VI, s. 2193-2194.

¹³ řevki Žayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, Daru'l Me'arif, Kahire 1968, S. 11-12.

öğrenmek için onlara bu dilin kurallarını açıklayan birine ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenler ise dil çalışmalarına başlanmasının dini olmayan sebepleridir”¹⁴.

Ebū Ṭayyib el-Luġavī’ye göre; “Arap dilinde ilk bozulan ve öğrenilmeye ihtiyaç duyulan şey i‘rab’tır”. Çünkü lahn, Mevâlinin (Azatlı köleler) ve sonradan Araplaşmış kimselerin konuşmalarında görülmeye başlamıştır¹⁵. Nitekim Hz. Peygamber zamanında bir adamın Hz. Peygamber (s.a.v)’in huzurunda i‘rab hatası yaptığı ve bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v)’in de “Kardeşiniz hata etti. Onu irşâd edin” dediği rivayet edilir¹⁶. Lahn olayı, İslami dönemde Hz. Peygamber’in de dikkatini çekmiştir. Daha sonra, dört halife 11h./632m., 40h./660m. ve Emeviler 41h./ 661m. Ve 132h./750m. döneminde üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur.

İlk halife Hz. Ebū Bekir (r.a) “Hazf ederek okumam, lahn ederek okumamdan daha iyidir.”, diyerek o dönemde yaygınlık kazanan lahn’e dikkat çekmiştir¹⁷. Ayrıca Hz. Ömer (r.a) 13h./634m. bir gün ok atış talimi yapan bir gruba rastlar. Onların kötü ve isabetsiz atışlarını göreyerek onlara “Fena atıyorsunuz.” der. Atıcılardan birisi “نحن قومٌ مُتَعَلِّمِينَ” , ”Biz öğrenmekte olan bir topluluğuz.”, diyerek mukabelede bulunur. Ancak bu sözü söyleyen kişi “مُتَعَلِّمِينَ” kelimesini merfû okuması gerekirken mecrûr okur. Bu yanlışı duyan Hz. Ömer (r.a) kızgın bir şekilde “Dildeki bu hatanız, kötü ve isabetsiz atışlarınızdan daha da kötü” diyerek lahn’e vurgu yapmıştır¹⁸. Yine Hz. Ömer (r.a) valilerinden birinin kendisine gönderdiği bir mektupta lahn’e rastlamış ve bunun üzerine valiye bir mektup göndererek kâtibini kırbaçla cezalandırmasını istemiştir¹⁹. Hızla yaygınlık kazanan lahn günlük hayattaki konuşmalarda da görülmeye başlanmıştır. Öyle ki, bir bedevi pazara girdiğinde orada bulunan satıcıların lahn yaptıklarını işitir ve bunun üzerine “Hem dilde hata

¹⁴ a.e., s. 11-12

¹⁵ Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvī, a.g.e., s. 9.

¹⁶ Şevki Żayf, a.g.e., s. 11.

¹⁷ Sa‘id el-Afġânî, *Min Târihi’n-Naḥv*, Beyrut, t.y., s. 8.

¹⁸ Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvī, a.g.e., s. 9.

¹⁹ Abdulkerim Muhammed Es‘ad, *el-Vasīt fî Târihi’n-Naḥvi’l-‘Arabî*, Riyad 1992. s. 23.

yapıyorsunuz hem de kâr ediyorsunuz. Oysa biz ne dilde hata yapıyor ne de kâr ediyoruz.” dediği rivayet edilir²⁰.

Arap dilinin yanlış kullanılması sadece günlük konuşmalarla sınırlı kalmamış aksine lahn Kur’ân’ın bazı ayetlerinin yanlış okunmasına kadar varmıştır²¹. Nitekim Hz. Ömer(r.a) zamanında bir bedevi, birinden kendisine Kur’ân okutmasını istemiş ve ona Tevbe suresini okutan kişi “ إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ ” ayetinde geçen “رَسُولُهُ” kelimesini “إِنَّ” ‘nin ismine atıf olarak mansup okuması gerekirken mecrûr okumuştur. Bunun üzerine bedevi “Allah resûlünden beri mi oldu? O halde ben, Ondan daha beriyim.” demiştir. Bunu duyan Hz. Ömer (r.a), bedeviyi yanına çağırıp hakikati anlatmıştır. Bedevi de “ And olsun ki, ben, Allah ve resûlünün beri olduğu kimselerden daha beriyim.” şeklinde karşılık vermiştir. Bu olaydan sonra Hz. Ömer (r.a) dili çok iyi bilenlerden başkasının Kur’ân okutmamasını emretmiştir²².

Gün geçtikçe, özellikle de fethedilen bölge halklarının kendi dillerine ait bir takım özellikleri, sonradan öğrendikleri Arapça içerisinde kullanmaları ile daha ciddi tahriflere ardından da lahn’e ve lahn’in yayılmasına sebebiyet vermiştir. Diğer taraftan da sonradan bâdiye²³’den şehir merkezine gelen kimseler de fasih Arapça muhitinden uzaklaşmaları nedeniyle lahn yapmaya başlamışlardır²⁴. Hatta lahn o kadar artmıştır ki, lahn yapmayan kimseler parmakla sayılır hale gelmiştir. el-Esmâî (ö.216h./831m.)’ye göre; ciddi manada dilde hata yapmayanlar dört kişidir. Bunlar; Ebû ‘Amr eş-Ş‘abi (ö.103h./721m.), ‘Abdumelik b. Mervân (ö.68h./705m.) Haccâc

²⁰ Sa‘id el-Afġânî, a.g.e, s. 8 ; Muġammed eġ-Tañġāvî, a.g.e., s. 9.

²¹ Kenan Demirayak, a.g.e., s. 192.

²² Sa‘id el-Afġânî, a.g.e, s. 9-10.

²³ Bâdiye, Arapça بَدَا (بدو) kökünden türemiş olup çöl, step ve bozkır anlamına gelmektedir. Bâdiyede yaşayanlar ise yine aynı kökten türeyen بدوي yani bâdiyeli olarak isimlendirmiştir.

²⁴ Mehmet Yavuz, a.g.m., s. 120-121.

B. Yûsuf (ö. 95h./714m.), İbn-ül Kırıyyâ(ö. 84h./703m.) dir. Ancak bunların en fasihi ise el-Haccâc'dır²⁵.

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere gramer çalışmalarını başlatan âmiller, gerek havas gerek avam tabakası içerisinde lahnin yayılması ve Kur'ân'ın yanlış okunmasıdır. Bu hâdise karşısında bazı âlimler bu dilin kurallarının tespit edilmesinin zorunluluğunu anlamışlar ve çalışmalarını bu yöne hasretmişlerdir. Bu durum aynı zamanda, klasik Arapçanın lugat hazinesinin derlenmesi faaliyetlerini beraberinde getirmiştir²⁶.

Dil çalışmalarını yürüten âlimlerin yararlandıkları kaynaklar; Kur'ân-ı Kerîm, Eski Arap Şiiri, Darb-ı meseller, Hikmetli sözler, çölde yaşayan bedevi arapların kelamı vb.'dir²⁷.

Bütünü ile Arap filolojisinin kuruluşu ve bu arada gramer ve lugat çalışmaları, Klasik dil ve edebiyat malzemesinin derlenmesi gayretiyle bir arada hicri I. yüzyılın başlarında kurulan iki yeni şehirde, önce Basra'da sonra onunla birlikte Kûfe'de gerçekleşti²⁸. Daha sonra dilciler Basra dışına çıkarak "el-Mirbed" denilen panayıra gelen bedevilerle temas kurmuşlar, bilâhare bununla da yetinmeyen dilciler, dil ile ilgili malzemeyi derlemek üzere çöllere yolculuk yapmaya başlamışlardır. Dil ile ilgili malzemenin derlenmesine başlandığı zaman âlimlerin bedevi Araplarla ilk teması, onların alış veriş veya başka amaçlarla geldikleri, hatta bazılarının evlerinin bulunduğu Basra'da olmuştur²⁹. Ancak dil âlimleri el-Mirbed'e gelen bedevi Araplardan aldıkları malzemeyle yetinmediler, bizzat çöllere yolculuk yaparak dil ile ilgili malzemeyi derlemek üzere fasih Arapça'nın konuşulduğu bâdiyeye gitmişlerdir. Âlimlerin bizzat çöllere yolculuk yapmalarının sebebi, el-Mirbed'e

²⁵ Sa'id el-Afgânî, a.g.e., s. 7-8 ; Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvi, a.g.e., s. 10.

²⁶ Kenan Demirayak, a.g.e., s. 193.

²⁷ a.e., s. 185.

²⁸ Nihad M. Çetin, "Arap(Dil)", DİA., C.I, İstanbul 1998, s. 296.

²⁹ Kenan Demirayak, a.g.e., s. 186.

gelen bedevilerin şehirlere yakın yerlerde oturmaları ve zamanla dillerinin bozulabileceği düşüncesiydi³⁰. Bununla beraber çöllerde giden dil âlimleri her kabileden dil ile ilgili malzeme derlemediler. Örneğin; Mısır'a yakınlıklarından dolayı Lahm ve Cuzzam kabilelerinden, Şam ehline yakınlıklarından dolayı Kuda, Ğassan ve İyyad kabilelerinden, Yunanlılara yakınlıklarından dolayı Tağlip kabilesinden, Farşlılara ve Nabatlılara yakınlıklarından dolayı Bekr kabilesinden dil ile ilgili malzeme almamışlardır. Nitekim dilleri bozulmamış olan Temim, Kays ve Esed kabilelerinden dil ve edebiyat bilgisi derlemişlerdir³¹.

1. 3. Nahvin Kurucusu

İslami dönemde daha önce bahsi geçen nedenlerden dolayı yaygınlık kazanan lahn olayı günlük konuşmanın yanı sıra Kur'ân-ı Kerim'in bazı ayetlerinde de görülmeye başlayınca bazı dil âlimleri Arap dilinin kurallarının tespit edilmesinin gerekliliğini anlayıp çalışmalarını bu yönde sürdürmüşlerdir.

Her ilmin bir kurucusu olduğu gibi nahv ilminde elbette bir kurucusu vardır. Ancak Arap dili ve edebiyatı tarihinde nahv ilminin ilk temellerinin ne zaman, kim tarafından ve ne şekilde atıldığı hususunda gerek müsteşrikler gerek Arap âlimleri arasında hayli farklı görüşler öne sürülmüştür.

Âlimler nahvin ilk kurucusunun kim olduğu hususunda Ebû'l-Esved ed-Düelî ve Hz. 'Alî (r.a.) arasında ihtilafa düşmüşlerdir. İbnü'l Enbârî "Nuzhetu'l Elibbâ" adlı eserinde nahv ilminin kurucusu ve bu ilmin kurallarını belirleyen kişinin 'Alî b. Ebî Tâlib (r.a.) olduğunu Ebû'l-Esved'in ise bu ilmi O'ndan alıp işlerlik kazandırdığını belirtir. Bu görüşü destekleyen Ebû'l-Esved'in rivayetine göre; Bir gün Ebû'l-Esved Hz. 'Alî'nin huzuruna çıkar ve elinde bir kâğıt olduğunu görür ve elindeki kâğıdın ne olduğunu sorar. Bunun üzerine Hz. 'Alî "İnsanların konuşmasını inceledim ve yabancılarla karışmalarından dolayı dillerinin bozulduğunu fark ettim

³⁰ Sa'îd el-Afgânî, a.g.e, s. 20-22.

³¹ a.e, s. 20-22 ; Şevki Zayf, a.g.e., s. 18.

ve onlara dil konusunda başvuracakları bir taslak hazırladım. ”der. Daha sonra içinde nahv ile ilgili bir takım esasların var olduğu kâğıdı Ebū'l-Esved 'e verir ve Hz. 'Alī, Ebū'l-Esved'den aynı metodu takip ederek Arapçanın gramerini yazmasını ister. Ebū'l-Esved'de nahvin bazı kısımlarını yazar ve yazdıklarını Hz. 'Alī'ye sunar³². Hz. 'Alī'yi bu işe sevk eden ise, bir bedevinin Hakka suresinin 71. ayeti olan “ لا يأكله إلا ” ayetindeki (الخاطون)kelimesini(الخاطنين)şeklinde okumasıdır³³.

Diğer bir rivayete göre; Ebū'l Esved Basra valisi Ziyād'ın yanına giderek Arapların yabancılarla karışması sonucunda dilin bir takım tahriflere uğradığını söyler ve Araplara kendi dillerini öğretecek bazı esasları vaz' etmesi için izin ister. Ziyād ise başlangıçta buna izin vermez. Ancak bir bedevinin, huzurunda lahn yaptığına tanık olunca Ebū'l Esved'i çağırıp nahvin esaslarını vaz' etmesi için izin verir³⁴.

Başka bir rivayete göre; Ebū'l Esved bir gece kızı ile beraber gökyüzünü seyrederken kızı gökyüzüne “Gökyüzü ne kadar da güzel!” demek istemiş. Bunu da “ما أحسنُ السماء” cümlesi ile ifade etmiştir. Bunun üzerine babası “yıldızları” diye cevap vermiştir. Ancak kız, babasına gökyüzünün güzelliğinden taaccüp ettiğini söyleyince babası kızının hata yaptığını anlar. Çünkü kızı “Gökyüzünün neyi güzel?” mahiyetinde bir soru sormuştur. Bunun üzerine Ebū'l Esved “ما أحسنُ السماء” demen gerekirdi” der. Bilâhare bu hatayı Hz. 'Alī'ye bildirir ve Hz. 'Alī nahvin bazı esaslarını belirleyip onun Arap gramerini yazmasını ister³⁵.

Bütün bu rivayetlere göre, Hz. 'Alī (r.a.) ile Ebū'l Esved'in Arap gramerinin tespitindeki rolü tartışmalıdır. Nitekim gramerle sıkı sıkıya bağlı ilk mühim çalışma Ebū'l Esved tarafından Kur'an'da kelime sonlarının harekelenmesi (yani harf

³² İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetu'l-Elîbbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*, 3. baskı, Dr. İbrahim es-Samirâî tarafından tahkik edilmiştir., Mektebetü'l Menâr, Ürdün 1985. s. 18.

³³ Kenan Demirayak-M. Sadi Çöğenli, *a.g.e.*, s. 173 ; Muhammed Es'ad, *a.g.e.*, s. 68.

³⁴ Muhammed Es'ad, *a.g.e.*, s. 28-29.

³⁵ Şevki Zayf, *a.g.e.*, s. 15.

şeklinde müstakil karşılıkları bulunmayan kısa seslilerle kelime sonlarındaki çekim eklerinin ayrı işaretlerle gösterilmesi) olmuştur³⁶.

İbn-i Nedīm'den rivayet edilir ki "Ben dört varak gördüm. İçerisinde fâil ve mefûle dair Ebû'l Esved'in görüşlerine rastladım. Bu ifadeler Yaḥyâ b. Y'amer'in el yazısıyla yazılmıştı. Bu ifadelerin altında Naẓr b. Şümeyl'in hattı vardı ve bu varaklar bu ifadelerin Ebû'l Esved'e ait olduğuna ve onun nahv ilminin kurucusu olduğuna delalet ediyordu³⁷.

Ebû'l-Esved'i dilin kurallarını koymaya sevk eden hususi sebepler farklı olduğu gibi, onun ilk olarak nahvin hangi kuralını veya kurallarını koyduğu hususunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mesela el-Cümāhi'ye göre Ebû'l-Esved'in dilde ilk belirlediği konunun (bab) fâil, mefûl, muzâf, cer, ref, nasb ve cezm ile ilgili hususlardır. Ebû-Ṭayyib el-Luġavî'ye göre ref, nasb ve cer konusu, es-Sîrâfî'ye göre ise fâil ve mefûl konusudur. Ancak Ebû'l-Esved'in gerçekte ilk olarak hangi konuları ele aldığını tespit etmek bugün için mümkün görünmemektedir³⁸. Ancak genel bir kabule göre bu hususta Ebû'l-Esved'in ilk yaptığı şey, Kur'an'daki kelimelerin sonlarını baştan sona harekelemek (i'rab) olmuştur³⁹.

Şunu belirtmek gerekir ki, ilk defa kim bu çalışmaya yönelmiş ve hangi babları vaz' etmiş olursa olsun; nahvin tesisi lahn'i ortadan kaldırmak ve Kur'an'ı doğru okumak için yapılan çalışmaların en büyüğü ve en etkilisidir⁴⁰.

³⁶ Nihat M. Çetin, a.g.m., s. 151.

³⁷ 'Alî Cevvâd, *el-Mufaşşal fî Târihi'l-'Arab ẖable'l-İslâm*, C. IX, 2. baskı, Câmi'atu Bağdad, Bağdat 1993, s. 37.

³⁸ Mehmet Yavuz, a.g.m., s. 123.

³⁹ a. m., s. 123.

⁴⁰ Kenan Demirayak, a.g.e., s. 194.

1. 4. Nahiv İlminin Gelişimi

Ebû'l Esved'den sonra talebeleri onun nahv hakkındaki çalışmalarını genişleterek devam ettirmişlerdir. Bunların başında Naşr b. 'Āsım, 'Anbese b. M'adān, 'Abdurrahmān b. Hürmüz, Yahyā b. Y'amer, Meymūn b. 'Akrān bulunmaktadır. Hocalarından aldıkları bilgileri genişleterek ve geliştirerek kendilerinden sonrakilerine nakletmişlerdir. Bunlardan sonra gelenler de bunlardan öğrendiklerini yazıya geçirerek daha sonraki nesillere aktarmışlar ve bu hususta kendilerine tâbi olanlara yol göstermişlerdir⁴¹.

Ebû'l Esved ve öğrencilerinin bu ve benzeri çalışmalarının önemine rağmen dilde yapılan bütün hataların bütünüyle ortadan kalkması için yeterli olmamış, bundan sonra daha ciddi şekilde meselelerin ayrıntılarına inilerek araştırmalara başlanmış ve bu hususta olağanüstü çabalar sarf edilmiştir. Bu çalışmaların merkezi ilk olarak Basra, sonra Kûfe olmuştur⁴².

İlk gramer çalışmalarının Basra'da başlaması tesadüfi değildir. Bunu Sosyo-Kültürel sebepleri vardır. Bu nedenleri 'Alī Necdī Nāşif şu şekilde açıklamıştır; "Nahv Basra'da gelişti. Basra'dan başka bir yerde başlaması da zaten beklenilmezdi. Çünkü Basra'nın nahve diğerlerinden daha çok ihtiyacı vardı. Basra o tarihlerde şehirleşmişti. İnsanlar Basra ve içerisindeki zenginlikleri, doğal kaynakları hakkında konuşuyorlar ve Basra'ya Araplar ve Acemler akın akın yöneliyordu. Ardı ardına ve artarak Basra'ya farklı yerlerden göçler artıyordu. Hatta vali Ziyād döneminde askerlerinin sayısı 80 bine ulaşmış, halkının nüfusu ise 120 bine ulaşmıştır. Şehirleşmesi 14h./636m. ve 45h./666m. Ziyād b. Ebîhi'nin valiliği dönemine rastlamaktadır. Bütün bu nüfus artışı ise bu otuz yıl içerisinde olmuştur. Basra'da Araplar ve Acemler farklı hayat tarzlarına rağmen sanki bir vatanın evladymış gibi beraber yaşıyorlardı. Onları bir araya getiren sebepler geçimlerini sağlayabilmeleri

⁴¹ Mehmet Yavuz, a.g.m., s. 124.

⁴² a.m., s. 124.

için onları anlayışla muameleye sevk ediyordu. Halk arasında anlaşma ve teamülün kolaylaşması tabii ki dilsiz olmazdı. Farklı dillerine rağmen bu karışıklığı düzeltmek için tek bir dilin kurulması gerekirdi ki bu dilde tabii ki Arapçaydı⁴³. Bu açıklama göz önüne alındığında nahvin ilk defa Basra'da geliştiği daha iyi anlaşılmaktadır.

Nahvin gelişimi dört şekilde ele alınabilir.

a) **Kuruluş ve oluşum devresi:** Naşr b. 'Asım ile başlayıp Ebū 'Amr b. el- 'Ālā ile biten dönem nahvin vaz' (kuruluş) ve oluşum devresini oluşturmaktadır⁴⁴.

b) **Gelişim devresi:** Gelişme devresi Basra ve Kûfe mekteplerine mensup dilciler tarafından gerçekleştirilmiş olup Basralı Ḥalil b. Aḥmed ile Kûfeli Ruāsī devrinde başlar. Kûfeli İbn-i Sikkīt ile Basralı Ebū 'Oşmān el-Māzinī zamanına kadar devam eder⁴⁵. Bu devrenin en önemli eseri ise şüphesiz Sībeveyhin el-Kitāb'ıdır. Bu devrede ayrıca luğat, edebiyat, nevâdir, aḥbār gibi nahv ilmiyle doğrudan alakası olmayan konular nahv ilminin bünyesinden çıkarılmış, nahv yalnız kendi konuları ile sarf konularını kapsar duruma getirilmiştir. Yani nahv artık bağımsız bir ilim haline gelmiştir.

c) **Olgunluk devresi:** Olgunluk devresi de Basra ve Kûfe mekteplerine mensup dilciler tarafından gerçekleşmiş olup Ebū 'Osmān el-Māzinī ve İbn-i Sikkīt döneminden Müberred'e ve Ş'aleb'in zamanına kadar devam eder⁴⁶. Bu devrenin özelliklerine gelince bu devrede dil âlimleri önceki çalışmaları şerh, ikmal ve ihtisar etmiş, terimleri tamamlamış ve tanımları yeniden gözden geçirmişlerdir⁴⁷.

⁴³ 'Alī en-Necdī Nāşif, *Tārīḥu'n-Nāhv*, Dāru'l-Meārif, Kahire tsz., s. 5-6.

⁴⁴ Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 196

⁴⁵ İsmail Durmuş, "Nahv", s. 302.

⁴⁶ *a.e.*, s. 303.

⁴⁷ *a.e.*, s. 303

d) **Tercih devresi:** Tercih devresi Bağdat Mektebi⁴⁸ne mensup dilciler tarafından gerçekleştirilmiş olup bu da III. /IX. yüzyılın sonlarında başlamış ve bu şekilde günümüze kadar devam ettirir. Bu mektebin en önemli temsilcileri arasında da ez-Zeccâc (ö. 311/923), İbnü's-Serrâc (ö. 316/929), es-Sîrâfî (ö. 368/978), İbn-i Dürüsteveyh (ö. 347/958), Ebû 'Ali el-Fârisî (ö. 377/987), İbn-i Cinnî (ö.393/1002).

Bunların dışında dil tarihçileri, Mısır ve Şam bölgesindeki Arap grameri çalışmalarını Mısır ve Şam Dil Mektebi⁴⁹, Endülüs'teki çalışmaları da Endülüs Dil Mektebi⁵⁰ başlıkları altında ele almış ve incelemişlerdir.

Buraya kadar nahv ilminin ilk devirden itibaren gelişimini bu şekilde kısaca özetledikten sonra şimdi de Arap nahvi'nin gelişiminde önemli rolü oynayan iki gramer ekolü olan Basra ve Kûfe dil ekollerini ele alacağız.

---

⁴⁸ Bağdat Dil Mektebi hak., bkz. Mahmûd Hüseyinî Mahmûd, **el-Medresetü'l-Bağdâdiyye fi târihi'n-nahvi'l-'arabî**, Beyrut1986; ayrıca bkz. Durmuş, İsmail, "Nahv", **DİA**, XXXII, 300-306; Ignace Goldziher, **Klasik Arap Literatürü**, Çev. Azmi Yüksel- Rahmi Er, İmaj Yayınları, Ankara 1993, s. 80-83.

⁴⁹ Bu Mektep için bkz., Abdü'l-'Âl Sâlim Mükerrerem, **el-Medresetü'n-nahviyye fi Mısra ve's-Şâm**, Müessesetü'r-risâle, 1990; Ayrıca bkz. Durmuş, İsmail, "Nahv", **DİA**, XXXII, 300-306.

⁵⁰ Bu Mektep için bkz., 'Abdülkâdir Rahîm el-Heytî, **Hasâ'isu mezhebi'l-Endelüsi'n-nahvî**, Bingazi 1993; ayrıca bkz., Durmuş, İsmail, "Nahv", **DİA**, XXXII, 300-306.

II. BÖLÜM: DİL EKOLLERİ

2. 1. BASRA DİL EKOLÜ

İlk defa nahv ve lugatle ilgilenilen onun tedvini ve kurallarını koymaya ihtimam gösterilen şehir şüphesiz Basra'dır⁵¹. Dolayısıyla burada temelleri atılan bu yöndeki dil çalışmaları daha sonraları "Basra ekolü/mektebi" ismiyle anılmıştır.

Basra ekolünden yaklaşık bir asır kadar sonra kurulan ve bu ekolün dilcileriyle tartışan, kendi âlimlerinin tarafını tutan Kûfe ekolü kurulana kadar Basra mektebi, nahv ve lugat ilimlerinde itibar edilen tek ekoldür. Basra ekolünde ilk nahv çalışmaları, bu ilmin bazı esaslarını ortaya koyan ve 67h./687m. tarihinde vefat eden Basralı âlim Ebû'l Esved'le başlar⁵².

Nahvin bazı esaslarını vaz' eden Basralı âlim Ebû'l Esved'den sonra nahv çalışmaları, onun öğrencileri tarafından Basra'da devam ettirildi. Zira bu esnada Kûfedeki âlimler Kur'an'ın kırâati, şiir ve ahbâr rivayeti ile uğraşmaktaydı⁵³.

İlk defa Basra'da bu ilmin sistemli bir şekilde gelişmesinde önemli rol oynayan âlimler arasında; Naşr b. 'Asım el-Leysi, 'Anbesetü'l fîl, 'Abdurrahmân b. Hürmüz ve Yahyâ b. Y'amer bulunmaktadır⁵⁴. Bunlar aynı zamanda Basra dil okulunun ilk tabakasını oluştururlar.

---

⁵¹ Ebi'l-Ğâsım 'Abdurrahmân b. 'Abdullah es-Süheylî, *Netâicü'l-Fıkr fî'n-Nahv*, Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvaz tarafından tahkik edilmiştir, Dâru'l-Kütübi'l 'İlmiyye, Beyrut 1992, s. 9.

⁵² Süheylî, *a.g.e.*, s. 9.

⁵³ Şevki Żayf, *a.g.e.*, s. 20 ; Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 194.

⁵⁴ Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 195.

‘Abdullah b. Ebî İŖhâk, ‘İsâ b. ‘Omer es-Seğkâfî ve Ebû ‘Amr b. el-‘Alâ ise bu dil okulunun ikinci tabakasını oluŖturmaktadır. NaŖır b. ‘Asım ile baŖlayıp Ebû ‘Amr b. ‘Alâ ile biten bu dönem nahvin vaz‘ ve oluŖum dönemini oluŖturmaktadır⁵⁵.

Ebû'l Hattab el-AhfeŖ, el-Halil b. Ahmed ve Yûnus b. Habib ise Basra dil ekolünün 3. tabakasını oluŖturmaktadır⁵⁶. Sîbeveyhi dördüncü tabakayı, el-AhfeŖ el-Evsat 5. Tabakayı el-Cermî, et-Tevvezi, el-Mâzini, 6. Tabakayı, el-Müberred ise 7. Tabakayı oluŖturmaktadır.

Ebû C‘afer er-Ruâsî Kûfe ekolünü Kur‘âna kadar, Basra ekolü nahv alanında tek başına devam etti. Basralı âlimler ilk baŖlarda nahv alanındaki farklı sorunları ve tartıŖmalı konuları nakletti. Bir ayet, hadis ya da Ŗiirden bir beyit referans gösterip sonra kuralları koydular. Belli bir süre geçene kadar tedvine baŖlanılmadı. Tedvin dönemi ilk defa İbn-i Ebî İŖhâk‘a nispet edilir ki bunun sebebi İbn-i Ebî İŖhâk‘a nispet edilen hemze hakkında yazdığı kitaptır⁵⁷.

İbn-i Ebî İŖhâk‘tan sonra atılan bir diğery önemli adım ise bilinen nahv meselelerinin toplandığı ‘İsâ b. ‘Omer eŖ-Ŗekâfî‘nin yazdığı zikredilen *el-Câmi‘ vel-İkmâl* adlı eseridir⁵⁸. Basra ekolünün dil âlimleri, gramerin sadece karmaŖık problemleriyle uğraŖmamıŖlardır. Arapçanın zengin kelime hazinesini araŖtırmak da, onlar için aynı derecede önemli ve ilginçti. Bu tür araŖtırmalar onların Eski Arap Ŗiiri‘ni derleme çalıŖmalarıyla bağılantılı olarak baŖlamıŖtır. Eski Arap Ŗiiri‘nin doğru yorumlanabilmesi için dil âlimleri cahiliye dönemine ait dilsel kullanımlarını muhafaza eden çöldeki göçebe bedevilere yönelmiŖlerdir.

Basra dil ekolünü araŖtırma yaptığımız kaynaklarda 7 tabaka halinde incelendiğini gördük ve bizde aynı metodu takip ederek 7 tabaka halinde vereceğiz.

⁵⁵ İsmail DurmuŖ, “Nahv”, s. 302.

⁵⁶ Kenan Demirayak, a.g.e., s. 196-197.

⁵⁷ Süheylî, a.g.e., s. 10.

⁵⁸ a.e., s. 10.

Şimdi bu tabakaların kısaca özelliklerini ve bu tabakaları oluşturan âlimlerin hayatları hakkında kısaca bilgi verelim.

2. 1. 1. Birinci Tabaka

Ebū'l Esved'in ilk öğrencilerini teşkil eden tabakadır. Daha çok Ebū'l Esved'in çalışmalarını takip etmişler ve نل\ب gibi şekil bakımından birbirine benzeyen harfleri noktalarla birbirinden ayırmışlardır⁵⁹.

Nāşır b. 'Aşım el-Leysī (ö. 89h./707m.)

Ebū'l Esved'in talebelerinden birisi olan âlim kur'ân ve nahvi Ebū'l Esved'den öğrenmiştir. Bazı kaynaklar nahvi ilk Kur'ân kişi olarak bu âlimi göstermişlerdir. Fakat onun bu ilmi, öğrencisi olduğu Ebū'l Esved'den aldığı daha kabul görür bir görüştür. 89h./707m. tarihinde vefat etmiştir⁶⁰.

'Abdurrahmān b. Hürmüz (ö. 117h./735m.)

Ebū'l Esved'in talebelerinden olan âlim, nahvi hocasından öğrendikten sonra bu ilmi daha belirgin hale getirmiştir. Bu nedenle bazı kaynaklarda nahvi ilk vaz' eden kişi olarak adı geçmiştir. Örneğin; nahvi ilk vaz' eden 'Abdurrahman b. Hürmüz'dür. İnsanlar arasında nahv'i en iyi bilen ve kureyş neseplerini en iyi bilen oydu⁶¹. Aynı zamanda bir kırâat âlimiydi. İskenderiye'de 117h./735m. tarihinde vefat etmiştir⁶².

'Anbesetü'l-fîl (ö. 100h./718m)

⁵⁹ Kenan Demirayak, a.g.e., s. 196.

⁶⁰ Abdurrahmān Es-suyūṭi, Celāleddīn, *Kitābu Buḡyetu'l Vu'at fī Ṭabaqātu'l-Luḡaviyyīn ve'n-Nuḡāt, Maṭbaatu's-seāde*, Kahire 1905, s. 403; Ḥayreddīn Ziriklī, *el-'Alām Ḳāmūs Terācim li Eşheri'r-Ricāl ve'n-Nisā Mine'l 'Arab ve'l Musteşriḳīn*, C. VIII, Dāru'l 'İlmü'l Melāyīn, Beyrut 2002, s. 24 ; 'Omer Rızā Kehḫāle, *Mu'cemu'l-Muellifīn terācim muşanifī'l-kutubi'l-'Arabiyye*, C. IV, Muessesetu'r-Risāle, Beyrut 1993, s. 22; Ebū Bekr Muhammed b. Hasan Zübeydī, *Ṭabaqātu'n-Naḫviyyīn ve'l-Luḡaviyyīn*, 2. Baskı, haz. Muḫammed Ebū'l Faḫl İbrāhīm, Dāru'l Meārif, Kahire 1973, s.27.

⁶¹ Suyūṭī, a.g.e., s. 303 ; Zübeydī, a.g.e, s. 28 ; Ziriklī, a.g.e., C. III, s. 340.

⁶² Muḫammed eṭ-Ṭantāvi, a.g.e., s. 42.

Tam adı ‘Anbese b. M‘adān el-fīl el-Mehrī olan âlim Ebū‘l Esved’in öğrencilerinden biridir. Fil lakabı ise hacılar için fil yetiştiren babasına nispetle verilmiştir⁶³. ‘Anbese aynı zamanda bir şiir ravisidir. Cerir’in şiirlerini rivayet etmiştir. Vefat tarihi kesin olmamakla birlikte 100h./718m.⁶⁴’den sonradır.

Yahyā b. Y‘amer (ö. 129h./746m.)

Yahyā b. Y‘amer el-‘Advānī de Ebū‘l Esved’in bir talebesi olup arapça ve hadis alanında çok iyi ve aynı zamanda bir kırâat âlimidir. 129h./746m. tarihinde vefat etmiştir⁶⁵.

2. 1. 2. İkinci Tabaka

Bu tabakanın âlimleri istinbat ve kıyas metodunu uygulamışlar, nahvin pek çok meselelerini araştırıp kurallarını koymuşlardır. Bu itibarla bu tabaka âlimlerinin dönemi nahivde kıyas ve telifin başladığı dönemdir. Ve bu dönemde nahv basitlik merhalesini aşmış çeşitli görüşlerin serdedildiği, ihtilafların başladığı bir merhaleye girmiştir. Naşr b. ‘Asım ile başlayıp Ebū ‘Amr b. el-‘Ālā ile biten dönem nahvin kuruluş ve oluşum devresini oluşturmaktadır⁶⁶.

İbn-i Ebī İshāk (ö. 117h./ 724m.)

Tam adı Ebū Baḥr ‘Abdullah b. Ebī İshāk Zeyd el-Ḥadrāmī nahv ilmini Naşr b. ‘Asım ve Yahyā b. Y‘amer den almış ve bu ilme yenilikler getirmiştir. Kaynaklarda onun da nahivle ilgili önemli çabaları olduğu ve kıyası kullandığı, hemze üzerine çalıştığı ve bu konuda bir kitabı olduğu söylenmektedir⁶⁷. 117h./ 724m. tarihinde vefat etmiştir⁶⁸.

⁶³ Suyūṭī, a.g.e., s. 368 ; Muḥammed eṭ-Ṭantāvī, a.g.e., s. 41-42.

⁶⁴ Kenan Demirayak, a.g.e., s. 196.

⁶⁵ Muḥammed eṭ-Ṭantāvī, a.g.e., s. 42 ; Ziriklī, a.g.e., C. VIII, s. 177.

⁶⁶ Kenan Demirayak, a.g.e., s. 196.

⁶⁷ ‘Alī en-Necdī Naşif, *Tārīḫu'n-Nāhv*, Dāru'l-Meārif, Kahire tsz., s. 15.

⁶⁸ Muḥammed eṭ-Ṭantāvī, a.g.e., s. 42.

‘İsā b. ‘Ömer eş-Şekāfī (ö.149h./765m.)

Hız. Peygamber devrinin büyük komutanı Halid b. Velid’in azadlı kölesinin oğlu olup Basralıdır⁶⁹. ‘Abdullah b. Ebî İshāk’ın en önemli talebelerinden biriydi. ‘İsā b. ‘Ömer hocası gibi kıyasa büyük ehemmiyet vermiş ve bunu genelleştirmiş ve bütün dil meselelerine tatbik etmiştir. Nitekim O, kıyasa aykırı konuşan fasih Arapları bile tenkit ederdi.

Devrinin nahv lugat ve kırâat sahasında en bilgili âlimidir. ‘İsā b. ‘Ömer’in nahv ilmine dair bir eser de yazdığı bilinmektedir. Bize ulaşmamış fakat ismini bildiğimiz *el-Cām‘i vel-İkmāl* kitabı onundur⁷⁰. Ebū ‘Amr b. ‘Ālā’dan 5 sene önce 149h./765m. tarihinde vefat etmiştir⁷¹.

Ebū ‘Amr b. el-‘Ālā (ö. 154h./770m.)

Tam adı Zeyyān b. el-‘Ālā b. ‘Ammār el-Māzinī et-Temīmī’dir. Mekke’de doğdu. Gençliğini ve tahsil devresini Basra’da geçirdi⁷². Nahvi Nāsır b. ‘Aşım ve devrinin diğer âlimlerinden aldı. 7 kırâat imamından biridir. Eyyām-ı Arab (Araplarla ilgili mühim günler/tarih) alanında da zamanının önderi oldu. Ayrıca Arap lehçeleri hakkındaki bilgisiyle meşhur oldu. Bunlara rağmen arkasında yazılı bir eser bırakmadı⁷³. Kur’ân-ı kerim ve Arabî ilimlerde zamanının en meşhur âlimi idi. Âlimler, rivayetlerinde Şıka (güvenilir) olduğunu bildirmişlerdir. Kaynakların çoğuna göre 70h./689m. tarihinde Mekke’de doğdu. Basra’da yaşadı. 154h./770m. tarihinde Şam’a giderken Kûfe’de vefat etti. Ebū ‘Amr b. ‘Ālā, nahv ilmini Hz. ‘Alī, Ebū’l Esved, Ebū’l Esved’in oğlu ve talebesi Atā ve diğer bir talebesi Yahyā b. Y‘amer ‘Udvānī Tabiī yoluyla okumuş ve nahv ilminin kurucuları arasında dördüncü

⁶⁹ Ahmet Suphi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra kadar)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, s. 243.

⁷⁰ Ahmet Suphi Furat, *a.g.e.*, s. 243-244.

⁷¹ Zübeydî, *a.g.e.*, s. 45.

⁷² Ahmet Suphi Furat, *a.g.e.*, s. 244-245.

⁷³ Muhammed et-Ṭantāvi, *a.g.e.*, s. 44-45.

sırada yer almıştır. Yaḥyā b. Mu‘az hadīs ilminde Şīḫa (güvenilir) olduğunu söylemiş, meşhur Şair Farazdak, O’nu şiirleriyle methetmiştir⁷⁴.

2. 1. 3. Üçüncü Tabaka

el-Aḥfeş el-Ekber (ö. 172h./788m.)

Tam adı Ebū'l-Ḥattāb ‘Abdülḥamīd b. ‘Abdūlmecīd el-Aḥfeş el-Ekber olan âlim Kays b. S‘alebe oğullarının azatlısıdır. Aḥfeş lakabıyla tanınan dilcilerin ilki olduğu için “Yaşça en büyük” anlamında el-Ekber sıfatıyla anıldı. Ebū ‘Amr b. ‘Ālā’dan ders aldı. Kendisinden de Sībeveyhi, Kisāī, ‘İsā b. ‘Ömer, Yūnus b. Ḥabīb ve Ebū ‘Ubeyde M‘amer b. Müsennā ders aldılar. Kaynaklarda muttaki ve sözüne güvenilir bir âlim olarak zikredilen Aḥfeş’in Arap diline en büyük hizmeti, bedevi kabileler arasında dolaşarak lehçe araştırmaları ve derlemeler yapmış olmasıdır. Arap Edebiyatı’nda, kasideleri bir bütün olarak şerh etme geleneği yerine, her bir beyti ayrı ayrı ele alıp şerh etme yeniliği Aḥfeş el-Ekber’e nisbet edilmektedir. Bununla beraber kaynaklarda herhangi bir eserinden söz edilmemektedir⁷⁵.172h./788m. de vefat etmiştir⁷⁶.

el-Ḥalīl b. Aḥmed (ö.175h./792m.)

Tam adı Ebū ‘Abdurrahmān el-Ḥalīl b. Aḥmed el-Ferāhīdī el-Ezdī’dir⁷⁷. Arap dilinin en büyük dil âlimlerinden biridir. Hicri 100h./719m. tarihinde Basra’da doğdu. ‘İsā b. ‘Ömer ve ‘Amr b. ‘Ālā’nın derslerine çok önem vererek katılıyordu.

⁷⁴ Ziriklī, a.g.e.,C.III, s. 41 ; Suyūṭī, a.g.e., s. 267 ; Tayyar Altıkulaç, “Ebu Amr b. el-Ālā”, DĪA., C. X, İstanbul 1994, s. 94-96; Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, II, E. J. BRILL., Leiden 1943-1949, C.I, s. 97; Brockelmann,: *Geschichte der arabischen litteratur supplementband*, I-III, E. J. BRILL., Leiden 1937-1942, I, 70, 158; II, 142; Brockelmann, “Ebu Amr”, İA., IV, s. 11; Sezgin, GAS, I, s. 17.

⁷⁵ İnci Koçak, “Aḥfeş el-Ekber”, DĪA., C. I, İstanbul 1988, s. 525 ; Muḥammed eṭ-Ṭaṭṭāwī, a.g.e., s. 64 ; Zübeydī, a.g.e, s. 40 ; Brockelmann, “Aḥfeş”, İA., I, İstanbul 1978, s. 156.

⁷⁶ Suyūṭī, a.g.e., s. 296 ; Zübeydī, a.g.e, s. 40 ; Ziriklī, a.g.e., C. III, s. 288.

⁷⁷ Suyūṭī, a.g.e., s. 243 ; Muḥammed eṭ-Ṭaṭṭāwī, a.g.e., s. 45-46 ; Ziriklī, a.g.e., C. II, s. 314 ; ‘Omer Rızā Kehḥāle, *Mu‘cemu’l-Muellifin terācim muşanifī’l-kutubi’l-‘Arabiyye*, C. I, Muessesetu’r-Risāle, Beyrut 1993, s. 678.

İbn-ü'l Muḳaffā'nın arkadaşı idi. Arap aruzunun tef'ilelerini bulan Arapçanın ilk ciddi sözlüğü sayılan *Kitābu'l 'Ayn*'ı yazan âlimdir. el-Ḥalil her ne kadar nahve dair hacimli bir eser bırakmasa da talebesi Sîbeveyhi'in *el-Kitāb*'ındaki görüşlerin birçoğu ona aittir⁷⁸. 170h./787m. tarihinde vefat etmiştir. Vefat tarihi 175 h./792m. olarak ta gösterilmiştir. Çünkü o vefat tarihinde 74 yaşındaydı⁷⁹.

Yūnus b. Ḥabīb (ö.182h./799m.)

Tam adı Ebū 'Abdurrahmān Yūnus b. Ḥabīb olan âlim Dabbeoğullarının mevlâsıydı⁸⁰. 94h./712m. de doğdu ve uzun bir ömür yaşadı. 'Abdullah b. Ebī İshāk'ın talebesiydi. Çöldeki kabileleri gezmiş ve sonucunda lehçelere dair *Kitāb el-Luḡat* adlı bir eser telif etmiştir⁸¹. 182h./799m. tarihinde vefat etmiştir⁸².

2. 1. 4. Dördüncü Tabaka

Sîbeveyhi (ö.180h./796m.)

Asıl adı Ebū Bişr 'Amr b. Oşmān b. Kanber olan nahv âlimi Şiraz'ın yakınındaki el-Beyzā'da fars asıllı bir aileden 140h./757m. tarihinde dünyaya geldi. Annesinin küçükken ona elma kokulu diye sevmesinden dolayı Sîbeveyhi lakabı ile tanınmıştır⁸³. Genç yaşta Basra'ya gelmiş ve devrin, Yūnus b. Ḥabib Ebū-l Ḥaṭṭāb Aḥfeş ve el-Ḥalīl gibi büyük dil âlimlerinin derslerine katılmıştır. Ayrıca Ḥammād b. Seleme'den fıkıh ve hadis okudu. Arap Edebiyatı Tarihi'ne ismini altın harflerle yazdıran Sîbeveyhi'in el-Kitāb adlı eseri yüksek seviyedeki nahv tedrisatında müstesna bir yer işgal etmiştir. el-Māzinī, el-Cāhız ve el-Müberred gibi dil âlimleri

⁷⁸ Ahmet Suphi Furat, a.g.e., s. 246.

⁷⁹ Zübeydī, a.g.e., s. 51.

⁸⁰ Muḥammed eṭ-Ṭanṭāwī, a.g.e., s. 46.

⁸¹ Suyūṭī, a.g.e., s. 426 ; Ziriklī, a.g.e., C. VIII, s. 261 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. IV, s. 191.

⁸² Zübeydī, a.g.e., s. 53.

⁸³ Muḥammed eṭ-Ṭanṭāwī, a.g.e., s. 47. M. Reşit Özbalıkçı, "Sibeveyhi", *DİA.*, C.XXXVII, İstanbul 2009, s. 130-134; Nihat M. Çetin, "Sibeveyhi", *İA.*, C.X, s. 578-585; Brockelmann, *GAL.*, I, 101; *Suppl.*, I, 160; Sezgin, *GAS*, IX, 51-63, 241-242.

el-Kitāb'ı sahasında rakipsiz kabul etmektedirler⁸⁴. 180h./796m. tarihinde vefat etmiştir⁸⁵.

Yezīdī (ö. 202h./817m.)

Tam adı Ebū Muḥammed Yaḥyā b. el-Mübārek b. el-Muğira el-'Adevī olup Benī 'Ād kabilesinin mevlâsıydı. Basra'da büyüdü. Nahv ilmini Ebū 'Amr b. 'Ālā, Ebū İshāk, Ḥalīl, Yūnus ve diğerlerinden okudu, öğrendi. Sonra Basra'da nahv, lugat ve ahbār alanında meşhur oldu. Basra'da bir fitneyle karşılaştı ve daha sonra Bağdat'ta görüldü, Halife Yezīd b. Manşūr'un hilafeti döneminde halifenin çocuklarını eğittiği için Yezīdī lakabını almış ve bu bununla meşhur olmuştur. Kisāī'nin mescitlerde ders verdiği gibi o da mescitlerde ders vermeye başlamıştı⁸⁶. Hem bir edip hem şair di. Şiirlerinde Basralı dil âlimlerini över, Kûfeli dilcileri ise hicvederdi⁸⁷. Değişik ilimlerde eserleri vardır. 202h./817m. Tarihinde vefat etmiştir⁸⁸.

2. 1. 5. Beşinci Tabaka

el-Aḥfeş el-Evsat (ö. 221h./ 836m.)

Tam adı Ebū'l-Ḥasan Saīd b. Mes'ade el-Mücāşī el-Belhī el-Aḥfeş el-Evsat olan âlim Basra dil mektebinin tanınmış âlimlerinden birisidir. Aslen Belhli olup Basra'da yaşadı. Mücāşī b. Dārim oğullarının azatlısıydı. Aḥfeş lakabıyla tanınan Arap dil âlimlerinin tarihi sıra itibariyle ikincisi ve en meşhur olanıdır. Aḥfeş el-Ekber (el-Kebīr) diye bilinen Ebū'l-Ḥattāb'dan sonra bir müddet Aḥfeş el-Aşgar (es-Sağīr) lakabı ile anıldı. Ancak bu unvan daha sonra yetişen 'Alī b. Süleymān'a verilince kendisi tabakat yazarlarınca Aḥfeş el-Evsat diye anılmaya başlandı ve nahv

⁸⁴ İsmail Durmuş, "Nahv", s. 302.

⁸⁵ Zübeydī, a.g.e., s. 72.

⁸⁶ Ebū't-Ṭayyib el-luğavī, *Merātibu'n-Nahviyyīn*, Muḥammed 'Ebū'l faẓl 'ibrāhim tarafından thk. Mektebetu Nahzati Mısır, Kahire 1955, s. 27 ; Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvī, a.g.e., s. 64 ; Zübeydī, a.g.e., s. 61.

⁸⁷ Kenan Demirayak, a.g.e., s. 199.

⁸⁸ Ziriklī, a.g.e., C. VII, s. 163.

sahasındaki otoritesi sebebiyle Ahfeş denilince ilk akla gelen o oldu. Tahsilini Basra'da tamamladı. En meşhur hocası, yaşça kendinden küçük olan Sîbeveyhi'dir. Hocasının hocalarından da okumuştur. Ahfeş el-Evsat, Sîbeveyhi'in en güçlü ve en meşhur talebesi, aynı zamanda yakın dostu oldu. Hocasının ölümünden sonra da onun *el-Kitâb*ını okuttu ve bu eseri ilim dünyasına tanıttı. Hocası Sîbeveyhi, Bağdat'ta Kisâî ile yaptığı meşhur münazarada yenik sayılınca Basra'ya döndü; uğradığı haksızlığı Ahfeş'e anlattı ve Ahvaz'a gitti. Ahfeş'de Kisâî ile görüşmek üzere Bağdat'a hareket etti. Kisâî'ye yönelttiği sorularla onu zor durumda bırakmasına rağmen Kisâî'nin yakın ilgisini gördü ve onun isteği üzerine yanında kalarak çocuklarına ders verdi; kendisine de Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*ını okuttu. Yine Kisâî'nin ısrarı üzerine *Me'âni'l-Kur'ân* adlı eserini yazdı. Daha sonra Kisâî ile talebesi Ferrâ bu eseri örnek alarak aynı isimdeki kitaplarını yazdılar.

Nahvden başka kelam, tefsir ve aruzla da meşgul oldu. Bununla beraber çalışmalarının ağırlık noktasını dil konuları teşkil etti. Hâlîl b. Ahmed'in on beş bahirlik aruz sistemine el-Mütedârik (el-Habeb) adıyla bir bahir daha ekleyerek aruz bahirlerini on altıya çıkardı. Sîbeveyhi'ye birçok konuda muhalefet ederek farklı görüşler ileri sürdü. Bu görüşlerin birçoğunu benimseyen Kûfeli dil âlimleri daha sonra Kûfe dil Mektebi'ni meydana getirdiler. Talebeleri arasında Ebû 'Osman el-Mâzinî, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Riyâşî ve Kisâî gibi âlimler vardır. Onun Mutezile mezhebinden olduğu bilinmektedir. Muhtelif kaynaklarda 210, 215, 221h./825, 830, 836m. tarihinde vefat ettiği kaydedilmektedir⁸⁹.

Ḳuṭrub (ö. 218h./833m.)

Tam adı Ebû 'Alî Ḳuṭrub Muḥammed b. Müstenîr b. Aḥmed olup lugat, nahv ve edebiyat âlimidir.

⁸⁹ Suyûṭî, a.g.e., s. 258 ; İnci Koçak, "Ahfeş el-Evsat", *DİA.*, C. I, İstanbul 1988, s. 526 ; Ziriklî, a.g.e., C. III, s. 101 ; Brockelmann "Ahfeş" *İA.*, I, İstanbul 1978, s. 156-157; Sezgin *GAS.*, II, 613; VIII, 80; IX, 68-69.

Basra'da doğdu. Selm b. Ziyād'ın azatlısıdır⁹⁰. Hocası Sîbeveyhi'in Her sabah seher vaktinde kapısını açınca karşısında kendisini görmesi üzerine, "Sen bir gece böceğisin" (Kutrub-ü leyli) demesi sebebiyle Kutrub lakabını almıştır. Başta Sîbeveyhi olmak üzere 'İsā b. 'Ömer eş-Şekāfī, Yūnus b. Ḥabīb ve Aḥfeş el-Evsat gibi âlimlerden lugat ve nahv dersleri aldı.

Biyografik eserler Kutrub'un Bağdat'ta 206h./821m. tarihinde vefat ettiğini kaydediyorsa da talebesi Muhammed b. Cehm'in, Kutrub'un *Kitābū'l-Ezmine* adlı eserini kendilerine 210h./825m. tarihinde yazdırdığını belirtmesi ve ölümünün Me'mûn'un hilâfeti zamanında 198-218h./814-833m. gerçekleşmesi onun 210h./825 ile 218h./833m. yılları arasında vefat ettiğini gösterir.

Kutrub'un, cümle içindeki isimlerin sonuna konan harekeler (i'rab) konusunda cumhura muhalefet etmiştir. Ona göre bu harekeler kelimelerin cümle içerisindeki konumunu yani fâil, mefûl, mecrûr vb. olduklarını belirtmek (i'rab) için değil sadece kelimeyi sükûndan kurtararak konuşmada akış ve kolaylık sağlamak içindir⁹¹.

2. 1. 6. Altıncı Tabaka

el-Cermî (ö. 225h./840m.)

Tam adı Ebū 'Ömer Şâlih b. İshāk el-Cermî olan âlim Basra dil mektebi'nin önde gelen âlimlerinden biridir. Ailesi ve doğum tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Cermî nisbesini nereden aldığı hususunda kaynaklarda kesin bilgi yoksa da öyle anlaşılıyor ki aralarında yaşadığı Yemen'deki Cerm b. Rabbân kabilesinden dolayı umumiyetle el-Cermî diye tanınmış, yine himayelerini gördüğü Yemen kabilelerinden Becîle'ye bağlanmak suretiyle bazen el-Becelî diye de anılmıştır.

⁹⁰ Muhammed eş-Tañāvī, a.g.e., s. 66.

⁹¹ Muharrem Çelebi, "Kutrub", DİA., C.XXVI, Ankara 2002, s. 494-495; Hulusi Kılıç, "Kûfiyyûn", DİA., C.XXVI, Ankara 2002, s. 345-346 ; Zübeydî, a.g.e., s. 99.

Dil ve edebiyatı Yūnus b. Ḥabīb, Aḥfeş el-Evsat, Ebū ‘Ubeyde Ma'mer b. Müsennā, Ebū Zeyd el-Enşārī, Asmaī gibi devrinin büyük âlimlerinden tahsil etmiştir. Sībeveyhi'ye yetişememiş, fakat onun meşhur *el-Kitāb*'ını kendisinden çok faydalandığı hocası Aḥfeş el-Evsat'tan ehliyetle ve derin bir vukufla ilk rivayet edenlerden olmuştur. Daha sonra da onu aralarında Müberred, Ebū ‘Osman el-Māzinī gibi tanınmış şahsiyetlerin de bulunduğu pek çok kimseye okutmuştur. Nitekim Müberred, hocası Cermī'nin. Sībeveyhi'nin sistemini en iyi bilen nahv âlimi ve *el-Kitāb*'ı en iyi anlayan güvenilir bir kimse olduğunu söyleyerek herhalde onu diğer hocaları olan Ebū Hātim es-Sicistānī ve Māzinī ile mukayese etmek istemiştir. Ayrıca Cermī'nin fıkıh, hadis ve aḥbār sahalarında da söz sahibi bir âlim olduğu kaydedilmektedir.

Kaynakların bildirdiğine göre bir hac dönüşü kendisiyle birlikte İsfahan'a gittiği Feyz b. Muḥammed onu 20.000 dirhemle taltif etmiş, ayrıca nahv ve lugat sahalarında dersler okutması karşılığında ona yıllık 12.000 dirhem gelir tahsis etmiştir. Cermī'nin Bağdat'a gittiği, orada Yahyā b. Ziyād el-Ferrā ile aralarında ilmī bir münazara cereyan ettiği ve bu münazarada Ferrā'ya galip geldiği bilinmektedir. 225h./840m. tarihinde vefat eden Cermī'nin âlim, fazıl, dindar ve şahsiyet sahibi bir kişi olduğunda kaynaklar ittifak etmişlerdir⁹².

et-Tevvezi (ö. 238h./852m.)

Tam adı Ebū Muḥammed ‘Abdullah b. Muḥammed olan âlim, Kureyş kabilesinin mevlâsıdır. Aslen İran'da bir belde olan Tevez'den dir. İlmini Sibeveyhi'nin kitabından aldı. Lugat ve edebiyat alanında tanındı. Şiiri Māzinī ve Riyāşī'den daha iyi biliyordu. 238h./852m. de Bağdat ta vefat etti⁹³.

el-Māzinī (ö. 249h./863m.)

⁹²Şükrü Arslan, "Cermī", *DİA.*, C. VII, İstanbul 1993, s. 413 ; Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvī, *a.g.e.*, s. 66 ; Zübeydī, *a.g.e.*, s. 74 ; Brockelmann, *GAL.*, I,108; Sezgin *GAS.*, IX, 72-73, 173,193.

⁹³ Suyūṭī, *a.g.e.*, s. 290 ; Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvī, *a.g.e.*, s. 66.

Tam adı Ebū ‘Osman Bekr b. Muḥammed b. Ḥabīb el-Māzinī olan âlim 175h./791m. de Basra'da doğdu. Bekir b. Vâil kabilesinin Mazin b. Şeybân koluna mensuptur. Basra okulunun önde gelen simalarından olup Halife Vāsik-Billāh devrinde (842h./847m.) Bağdat'a gitti. Babası da bir nahv ve Kırâat âlimidir. Ebū Ubeyde et-Teymī, Asmaī ve Ebū Zeyd el-Ensārī'nin öğrencisi olup Sībeveyhi'in *el-Kitāb*'ını Aḥfeş el-Evsat'tan ve Ebū ‘Ömer el-Cermī'den okudu. Kaynaklar. Ebū ‘Osman'ın nahv ve lugat konusunda Basra âlimlerinin en meşhurlarından biri olduğunu zikretmekte, talebesi olan Müberred, Sībeveyhi'den sonra nahvi en iyi onun bildiğini söylemektedir. Cāhiz'e göre de zamanının üç büyük nahv âliminden biridir. Güçlü bir diyalektiğe sahip olan Ebū ‘Osman yaptığı tartışmalarda daima galip gelmiş, bu arada birçok konuda Aḥfeş el-Evsat'la tartışıp onu susturmuştur. Tabakat kitaplarında onun yaptığı tartışmalardan çeşitli örnekler mevcuttur.

Ebū ‘Osman el-Māzinī nahivden ziyade sarfla ilgilenmiş, daha önce nahvle birlikte ele alınan sarf'ı müstakil bir ilim halinde tedvin eden ilk dilci olmuştur. Dilde kıyasa büyük önem vermiş, kıyasa uymayan kalıp ve kullanımları Kur'ân'da bile olsa reddetmiştir.

Birçok meselede Sībeveyhi ve Halīl b. Aḥmed'e muhalefet eden Ebū ‘Osman el-Māzinī'nin değişik konularda yazdığı eserleri içinde en önemlisi *et-Taşrīf*'tir. Sarf ilmine dair muhtasar bir mukaddime olan eser, Sībeveyhi'nin *el-Kitāb*'ındaki sarf'la ilgili dağınık meseleleri bir araya getirmiştir. Esere İbn-i Cinnī'nin yaptığı *el-Munsif* adlı şerh İbrāhim Muştafā ve ‘Abdullah Emīn tarafından neşredilmiştir. Ebū ‘Osman'ın kaynaklarda zikredilen diğer eserleri şunlardır: *Kitāb fi'l-Kur'ān*, *‘İlelū'n-Nahv*, *Tefsīru Kitābi Sībeveyhi*, *Mā Yelḥanū fīhi'l-‘Āmme*, *Kitābü'l-Elif ve'l-Lām*, *Kitābu'l-‘Arūz*, *Kitābu'l-Kavāfī*, *Kitābü'd-Dībācī Cevāmi'i Kitabi Sībeveyhi*,

Kitābū't-Ta'lik. Bu önemli eserlerle tarihe adını yazdıran âlim 249h./863m. tarihinde vefat etmiştir.⁹⁴.

Ebū Hâtım es-Sicistānī (ö. 250h./866m.)

Tam adı Sehl b. Muḥammed b. 'Osman b. Yezīd olan âlim 165h./781m. tarihinde Sicistān'da veya Tüster'de doğdu. Doğduğu yerde bir süre eğitim gördükten sonra tahsilini ilerletmek amacıyla genç yaşta Basra'ya gitti ve Bağdat'a yaptığı kısa bir seyahat dışında hayatını burada geçirdi. Esmāī' ve Ebū 'Ubeyde'den ders aldı, Sībeveyhi'in kitabını iki defa hocası Aḥfeş'e okudu. 'İrābu'l Kur'an'a ait eserleri ve idğama ait kitapları bulunmaktadır. 250h./866m. de vefat etmiştir⁹⁵.

er-Riyāşī (ö. 257h./870m.)

Tam adı Ebū'l Fazl el-'Abbās b. el-Ferec olan âlim Muḥammed b. Süleymān el-Ḥaşimī'nin mevlâsıdır⁹⁶. Riyāşī lakabını babasının cüzzamlı bir adamın eri olmasından dolayı Riyāşī diye isimlendirilmesi ve sonra bu lakabın da ona geçmesi ile almıştır. Basra'da yetişti. Nahvi Māzinī'den ders aldı. Sībeveyhi'in *el-Kitābı*'nı ondan dinledi, lughat ilmini ise Esmāī'den aldı, sonra en büyük dil âlimlerinden biri oldu. Onun bazı eserleri vardır ama nahv hakkında bir eseri bulunmamaktadır. Bir Sabah namazı esnasında Zenc' de 257h./870m. tarihinde öldürülmüştür⁹⁷.

2. 1. 7. Yedinci Tabaka

el-Müberred(ö. 286h./ 900m.)

⁹⁴ Hüseyin Elmalı, "Ebū Osman el-Māzinī", *DİA.*, C.X, İstanbul 1994, s. 209-210 ; Muḥammed eṭ-Ṭanṭāwī, *a.g.e.*, s. 66 ; Zübeydī, *a.g.e.*, s. 87 ; Brockelmann, *GAL.*, *Suppl.*, I,168; Sezgin, *GAS.*, C.IX, 75-76, 179-180.

⁹⁵ Muḥammed eṭ-Ṭanṭāwī, *a.g.e.*, s. 67 ; Zübeydī, *a.g.e.*, s. 94 ; Zülfikar Tüccar, "Sicistānī", C.XXXVII, s. 139-141 ; Brockelmann, *GAL.*, I, 107; *Suppl.*, I, 167; Sezgin, *GAS.*, C.IV , 336; VII, 348; IX, 66.

⁹⁶ Suyūṭī, *a.g.e.*, s. 275 ; Muḥammed eṭ-Ṭanṭāwī, *a.g.e.*, s. 68 ; Ziriklī, *a.g.e.*, C. III, s. 264 ; Keḥḥāle, *a.g.e.*, C. II, s. 33.

⁹⁷ Muḥammed eṭ-Ṭanṭāwī, *a.g.e.*, s. 68 ; Zübeydī, *a.g.e.*, s. 97.

Tam adı Ebu'l-'Abbās Muḥammed b. Yezīd b. 'Abdulkber b. 'Umeyr el-Müberred el-Ezdī es-Sümālī olup 210h./Mart 826m. yılında Basra'da doğdu. Yemen'den kuzeye göç eden Ezd kabilesinin Yukarı Hicaz'da yerleşen Sümāle koluna mensuptur. Babası Basra'da tapu işlerinde görevli bir memurdu "Soğutulmuş" anlamındaki "Müberred" lakabının, hocası Ebū 'Osman el-Māzini'nin sorularına gönüle serinlik veren isabetli cevaplar vermesi sebebiyle Māzini'nin, "Sen müberridsin" şeklindeki sözünden ortaya çıktığı, ancak bu kelimenin, kendisini çekemeyenler ve Kûfe Mektebi mensupları tarafından alay etmek amacıyla "müberred" şekline dönüştürüldüğü kaydedilir. İlk tahsilini Basra'da yaptı. On beş yaşında iken Ebū 'Ömer el-Cermī'den *Kitābu Sībeveyh*'i okumaya başladı, hocasının vefatı üzerine eseri Māzini'den tamamladı. Māzini'den ders aldığı sırada Ebū Hatim es-Sicistāni'nin derslerine de devam ediyordu. Vāsık Billāh devrinde Sāmerrā'ya davet edildi. Orada bir yandan Vezir Fāzıl b. Mervān'ın muhasebe işlerini yürütürken bir yandan da Abdullah b. Muhammed et-Tevvezi, İbrahim b. Süfyān ez-Ziyādī, şair Cerīr'in torunu Umāre b. Ākil, Abdüşşamed b. Mu'azzel, Muḥammed b. Hişām es-Sa'di'den sarf, nahv, lugat, şiir, ahbār ve edebiyat alanlarında faydalandı.

Çeşitli ilim dallarında birçok öğrenci yetiştirdi. Veşşā, S'aleb'in damadı Ebū 'Alī Aḥmed b. C'afer ed-Dīneverī, İbnü'l-Mûtez, İbn-ü Vellād, İbn-ü Keysān, Zeccāc, Aḥfeş el-Aşğar, İbn-ü's-Serrāc, İbn-ü Şukayr, İbnü'l-Hayyāt, Niftāveyh, Ebū Bekir es-Sûlī, İsmail b. Muḥammed es-Saffār, İbn Dürüsteveyh ve kendi damadı Muḥammed b. C'afer es-Şaydalāni bunlardan bazılarıdır.

Müberred, Bağdat'ta emir ve vezirlerden, özellikle Bağdat Valisi Muḥammed b. 'Abdullah b. Tāhir ile kardeşi 'Ubeydullah'tan saygı gördü, bunların ihsanlarına nail oldu. 28 Zilhicce 286h./4 Ocak 900m. tarihinde Bağdat'ta vefat eden Müberred, Bābülkûfe semtindeki mezarlığa defnedildi. Ölüm yılı 285h./899m. olarak da

kaydedilir. Basra dil mektebinin Sîbeveyhi'den sonra ikinci otoritesi olan Müberred, Arap dili ve edebiyatı'yla ilgili özgün görüşler ortaya koymuştur⁹⁸.

2. 2. KÛFE DİL EKOLÜ

Önceleri Basralı dilcilerden faydalanarak yetişen ve II./VIII. yüzyıl sonlarında ayrı bir grup oluşturan Kûfeli dilciler, rekabet duygusunun etkisiyle hararetli bir çalışma içine girmiştir⁹⁹. Kûfe dil ekolü hakkında bilgi veren kaynaklarda Kûfe ekolünün beş tabaka halinde incelendiğini gördük ve biz de buna bağlı kalarak beş tabaka halinde vermeye çalışacağız. Bu beş tabaka içerisinde bulunan dil âlimleri şunlardır;

2. 2. 1. Birinci Tabaka

er-Ruāsî(ö. 175h./791m.)

Tam adı Ebū C'afer Muḥammed b. el-Ḥasan Muḥammed b. K'ab el-Ḥasan olan olup Muḥammed b. K'ab el-Ḳarzî'nin mevlâsıdır. Ruāsî lakabını kafasının büyüklüğünden dolayı almıştır. Kûfede doğdu ve büyüdü. Sonra Basra'ya geldi. Ebū 'Amr b. 'Ālā'dan ve Basra ekolünün ikinci tabaka âlimlerinden ders aldı. Sonra Kûfeye döndü ve orada Amcası Mu'az ile nahv üzerinde çalıştı. er-Ruāsî'yle birlikte Kûfe ekolünün birinci tabakası oluştu. Sonra *el-Faysal* adlı kitabını tasnif etti. Halife Reşid devrinde 175h./791m. tarihinde vefat etti¹⁰⁰.

Mu'az el-Herrā (ö. 187h./803m.)

Ebū Müslim Mu'az el-Herrā, Abdülmelik b. Mervān devrinde 685h./705m. tarihinde Kûfe'de doğdu. Herat yapımı elbise ticaretiyle meşgul olduğundan "Herrā" lakabıyla anılmıştır. Mu'az ilk Kûfeli dilciler gibi Basra'ya gitti ve buranın önde

⁹⁸ İsmail Durmuş, "Müberred", *DİA*, C.XXXI, s. 432-434; Nihad M. Çetin, "Müberred", *İA.*, C. III, 779-781; Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvî, *a.g.e.*, s. 68 ; Zübeydî, *a.g.e.*, s. 101.

⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hulusi Kılıç, "Kûfiyyûn", *DİA.*, C.XXVI, s. 345-346.

⁹⁹ Suyûtî, *a.g.e.*, s. 33 ; Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvî, *a.g.e.*, s. 69 ; Ahmet Suphi Furat, *a.g.e.*,s. 256 ; Ziriklî, *a.g.e.*, C. VI, s. 271 ; Keḥḥâle, *a.g.e.*, C. III, s. 219.

¹⁰⁰ Ahmet Suphi Furat, *a.g.e.*, s.256; Kenan Demirayak, *a.g.e.*, s. 201.

gelen âlimlerinin derslerine devam etti; ardından Kûfe'ye döndü. Yeğeni Ruâsî ile birlikte uzun bir süre burada ders verdi. Kûfe dil mektebinin en tanınmış iki dilcisi olan 'Alî b. Hamza el-Kisâî ile Yaḥyâ b. Ziyâd el-Ferrâ onun öğrencilerindedir.

Ve onun ilk kez tasrifi kurduğu söylenir¹⁰¹. Kûfe dil mektebinin birinci tabakasına mensup olup Kûfe nahvinin kurucusu sayılan Ebû Ca'fer er-Ruâsî'nin amcası'dır. O da Ruâsî gibi Muḥammed Ḳarîzî'nin mevlâsıdır. Kûfede ikamet etti ve yeğeniyle beraber nahv ilmi üzerinde çalıştılar. Uzun ömrüne rağmen telif ettiği bir eseri yoktur¹⁰².

Sarf ilmiyle çok meşgul olan Mu'âz özellikle kelimelerin kalıpları üzerinde çağdaşlarıyla tartışmalar yapmıştır. Bundan dolayı onu sarfın kurucusu sayanlar olmuştur. Bu ilmin kurucusu sayılmasa da Mu'âz'ın nahvden ziyade sarf ilminde uzman olduğu ve bu ilmin gelişmesinde önemli hizmetler yaptığı bir gerçektir.

Aynı zamanda şair olan Mu'âz el-Herrâ'nın şiirlerin bir kısmı zamanımıza ulaşmıştır. C'afer es-Sâdık'tan hadis rivayetinde bulunmuşsa da bu hususta güvenilir olmadığı ifade edilmiştir. Nahv ilmine dair yazdığı söylenen eserlerin hiçbiri günümüze kadar gelmemiştir. Muammerûn arasında yer alan Mu'âz ömrünün sonlarına doğru gittiği Bağdat'ta 187h./803m. tarihinde vefat etti. Onun uzun ömrü şiirlere konu olmuştur¹⁰³.

2. 2. 2. İkinci Tabaka

el-Kisâî (ö.189h./905m.?)

Tam adı Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. Ḥamza b. 'Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî olup 120h./738m. yılı civarında Bağdat'ın kuzeyinde Evânâ ile Hazîre arasında bulunan Bâhamsâ köyünde dünyaya geldi. Kûfe'de doğduğu da ileri sürülmüştür. Yedi kırâat

¹⁰¹ Alî En-Necdî Nâşif: *Târîḫu'n-Nahv*, s. 28.

¹⁰² Muḥammed eṭ-Ṭanṭâvî, *a.g.e.*, s. 70.

¹⁰³ Mehmet Yavuz, "Muâz b. Müslim el- Herrâ", *DİA.*, C.XXX, s. 340; Brockelmann, *GAL.*, *Suppl.*, I, 155; Sezgin, *GAS.*, IX, 123-124.

imamından biri ve nahv âlimidir. Ebū ‘Abdullah künyesiyle ve Benî Esed’in mevlâsı olduğu için Esedî nisbesiyle de anılmıştır. Kaynaklarda Kisâî diye meşhur olmasının sebebi açıklanırken değişik rivayetler zikredilmiş olup bunların çoğu onun abâ giymesiyle ilgilidir.

Küçük yaşta Kûfe'ye gitti. İbn Ebū Leylâ ve Ebū Ḥayve Şureyh b. Yezîd el-Ḥadramî'den kırâat dersleri aldı.. Ca'fer b. Muḥammed eş-Şâdiq, ‘A'meş ve Süleymân b. Erkâm'dan hadis rivayet etti. İleri yaşlarında konuşması esnasında bir kelimeyi yanlış kullanması sebebiyle lahn yaptığının söylenmesi ve bu yüzden kınanması üzerine Mu'âz b. Müslim el-Herrâ'dan nahv öğrendi. Ardından Basra'ya giderek Ḥalîl b. Aḥmed'in derslerine katıldı. Ebū ‘Amr b. ‘Âlâ, Yûnus b. Ḥabîb ve ‘İsâ b. ‘Ömer el-Hemdâni'den faydalandı. Nahv ilmi İçin Ḥalîl b. Aḥmed'in Hicaz, Necid ve Tihâme kabilelerine gitmesini tavsiye etmesi üzerine seyahate çıktı. Nahv ilminin temel konularını en fasih şekliyle bu yerlerdeki Arap kabilelerinden öğrenmeye çalıştı. Basra'ya döndüğünde Ḥalîl b. Aḥmed ölmüş, yerini Yûnus b. Ḥabîb almıştı. Yûnus'la aralarında geçen ilmî tartışmalar sonunda Yûnus onun üstünlüğünü kabul ederek ders okutma görevini kendisine bıraktı. Kisâî'den Ebū ‘Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Ebū ‘Ömer ed-Dûrî, Kuteybe b. Mihrân, Ebu'l-Ḥâris Leys b. Ḥalîd gibi âlimler kırâat ilminde istifade etmiş; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Y‘akûb b. İbrâhim ed-Devrâki, Aḥmed b. Ḥanbel, Muḥammed b. Ş‘adân ve diğerleri kendisinden rivayette bulunmuştur. Abbasî Halifesi Mehdi-Billâh, Kisâî'yi Bağdat'a davet ederek oğlu Ḥârûn er-Reşîd'in eğitimiyle görevlendirdi. Ardından Ḥârûn da oğulları Emîn ve Me'mûn'un eğitimini ona havale etti; kendisini hacca götürdü ve ondan yararlanmayı sürdürdü. Hayatının sonuna kadar kırâat ve dil konusunda otorite kabul edilen Kisâî, Ḥârûn er-Reşîd'le çıktığı Horasan seyahati sırasında Rey'e bağlı Renbeveyh (Erinbûye) köyünde 189'da (805) vefat etti. Bu tarih 181 (797). 182. 183,

185. 192, 193 (809) olarak da zikredilmiş, ancak Zehebî bunların hepsinin yanlış olduğunu söylemiştir. Ayrıca Tûs'ta öldüğü de kaydedilmiştir¹⁰⁴.

2. 2. 3. Üçüncü Tabaka

el-Aḥmer (ö.180h./796m.)

Tam adı Ebū Muḥrīz, Ebū Muḥammed Ḥalef el-Aḥmer b. Ḥayyān b. Muḥrīz el-Eş'arī el-Başrī olan dilci 117h./733m.tarihinden önce Basra'da doğdu. Fars asıllı olan ebeveyni Ferganalı olup Ḳuteybe b. Müslīm tarafından esir alınarak Irak'a getirilmiş ve zamanın Basra valisi Bilāl b. Ebū Bürde el-Eş'arī'ye hediye edilmiştir. Ḥalef'i ve ebeveynini azat eden vali, hocası Ḥammād er-Rāviye gibi onu da himaye etmiş, yetişmesinde maddī ve manevī yardımlarını esirgememiştir. 'Alī b. Ḥamza el-Kisāī'nin öğrencilerinden 'Alī b. Ḥasan, el-Aḥmer'den ayırt edilmesi için Ḥalef'e el-Aḥmer el-Başrī de denmiştir. Arap dilcileri içinde Aḥmer lakabıyla en çok bu iki âlim meşhur olmakla birlikte dilci Ebū 'Amr eş-Şeybānī ile Tarihçi, Aḥbār ve Ensāb âlimi Ebān b. 'Osman el-Lü'lü de aynı lakapla anılır. Yine Arap dil âlimleri arasında Ḥalef adını taşıyan ondan fazla kişi bulunuyorsa da en tanınmışsı Ḥalef el-Aḥmer'dir.

Çocukluk ve gençlik yılları kölelik şartları içinde geçmesine rağmen Basra'nın ilim ve kültür muhiti içinde yaşaması, ayrıca şehrin en meşhur ailelerinden Eş'arīler'in azatlısı olarak onların himayesi altında bulunması Ḥalef'e çağının en büyük âlimlerinden öğrenim görme imkânı sağladı. Yirmi yıl boyunca derslerine devam ettiği Yūnus b. Ḥabīb'den nahv, lugat ve şiir, 'İsā b. 'Ömer es-Sekāfī ile Ḥammād b. Seleme'den nahv, Ebū 'Amr b. 'Alā'dan nahv ve garīb kelimeler, Aḥfeş

¹⁰⁴ Suyūfī, a.g.e., s. 336 ; Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvi, a.g.e., s. 70 ; Zübeydī, a.g.e., s. 127 ; Ziriklī, a.g.e., C. IV, s. 283 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. II, s. 436 ; Tayyar Altıkulaç, "Kisāī", DİA., C.XXVI, s. 69-70; Brockelmann, GAL., I, 117-118; Suppl., I, 177; Moh.Ben Cheneb, "Kisai", İA., C.VI, İstanbul 1977, s. 824.

el-Ekber ile Ebū Zeyd el-Enşārī'den lugat ve nādir kelimeleri öğrendi. Şiir sanatı ve eleştirisiyle eski şiirin ezberlenip rivayet edilmesi konularında en büyük üstadı Ḥammād er-Rāviye'dir. Ḥammād ile Ḥalef, muayyen bir şaire ya da kabileye mahsus şiirleri ezberleyip aktaran sıradan rāvilerin üstünde, geçmiş bütün şiirler hakkında otorite kabul edilen büyük rāvilerin en ünlüleridir. Ayrıca Yūnus b. Ḥabīb, 'Īsā b. 'Ömer, Ḥammād b. Seleme ve Aḥfeş el-Ekber'le birlikte okudukları için Sībeveyhi ile ders arkadaşdırlar. Asmaī, Ḥalefin en seçkin öğrencisi olup eski şiirin rivayeti, eleştirisi, hatalarının tashihi konularındaki geniş bilgisini hocası Ḥalef'e borçludur. Diğer Öğrencileri arasında İbn-i Sellām el-Cumāhī, Ebū 'Ubeyde Ma'mer b. Müsennā, Aḥfeş el-Evşat, Ebū Ḥatim es-Sicistānī gibi dil âlimlerinin yanı sıra hocasının ölümünden sonra kendisine birçok mersiye yazan ünlü şair Ebū Nūvās'da bulunmaktadır. Ayrıca Ḥalef'in rivayetlerine büyük güven duyan Ebū Zeyd el-Enşārī onun hem hocası hem de öğrencisi olmuştur. 180h./796m. tarihinde vefat etmiştir¹⁰⁵.

el-Ferrā(ö. 207h./823m.)

Tam adı Ebū Zekeriyā Yaḥyā b. Ziyād b. 'Abdullāh el-'Absī el-Ferrā' olan âlim 144h./762m. tarihinde Kûfe'de doğdu. Baba tarafından Benī Minkār'ın veya Benī Esed'in azatlısı bir aileye mensuptu. Bu sebeple Kûfī, Esedī, aslen Deylemli oldukları için de Deylemī nisbeleriyle anılır. Çocukluğu ve ilk tahsil yılları Kûfe'de geçti. Lakabı olan Ferrā her ne kadar "kürk yapan, kürk satan" anlamına geliyorsa da kaynaklarda onun bu meslekle meşgul olduğuna dair bilgi yoktur.

Başlangıçtan beri lugat ve tefsir ilmine daha fazla alâka gösterdiği anlaşılan Ferrā tahsiline Basra'da devam ederek Halīl b. Aḥmed, Yūnus b. Ḥabīb gibi meşhur âlimlerden ders okudu. Basra'da Arap dili, tefsir ve kırâat alanlarındaki tahsilini tamamlayıp Kûfe'ye döndüğünde, bu muhitte nahvle meşgul olanların kendilerine rehber edindikleri Ruāsī'nin *Kitābül-Faysal*'ını iyice öğrenmiş bulunuyordu.

¹⁰⁵ Muḥammed eṭ-Ṭantāvi, a.g.e., s. 71 ; Zübeydī, a.g.e., s. 134 ; Ziriklī, a.g.e., C. IV, s. 271 ; İsmail Durmuş, "Ḥalef el-Ahmer", DİA., C.XV, s. 234-236; Brockelmann, GAL, Suppl., I, 32-33.

Ferrā 187h./803m. tarihinden önce çevresinde kendini kabul ettirmiş ve halifenin huzuruna davet edilecek derecede şöret ve itibar sahibi olmuştu. Bununla beraber gerek nahv gerekse Kur'ân ilimleri alanında dönemin en önemli şahsiyeti sayılması Kisāī'nin ölümünden 189h./805m.'den sonraya rastlamaktadır. Kisāī vefat edince arkadaşlarının ısrarı üzerine onun yerine geçti ve o tarihten itibaren hocalık hayatı başlamış oldu. 206h./822m. tarihinde hacca giden Ferrā, Zilhicce (Mayıs) ayını Mekke'de geçirdikten sonra dönüşünde 207h./823m. yılının başlarında vefat etti¹⁰⁶.

el-Lihyānī (ö. 220h./835m.)

Tam adı Ebū'l Ḥasan 'Alī b. Mubārek olan âlim Lihyanogullarındandır, Kisāī ve diğer âlimlerden ders aldı. Onun nevadire dair bir kitabı bulunmaktadır. 220h./835m. tarihinde vefat etmiştir¹⁰⁷.

2. 2. 4. Dördüncü Tabaka

İbn Ş'adān (ö. 231h./846m.)

Tam adı Ebū C'afer Muḥammed b. Ş'adān b. el-Mübārek eḏ-Ḍarīr olan âlim 161h./778m.de Bağdat'ta doğdu. Âlim bir zat olan babası Ebū 'Osman Ş'adān, Mehdi-Billāh'ın azatlısı ve aynı zamanda Mu'allā b. Eyyūb b. Ta'rif'in hanımı olan 'Atike'nin mevlâsıdır. Kûfe'de yetişti ve devrinin diğer âlimlerinden ders aldı sonra Arapçayla ve kırâatle meşhur oldu. Nahv ilmine dair bir kitap yazdı. 231h./846m. tarihinde vefat etti¹⁰⁸.

eṭ-Ṭuvāl (ö. 220h./835m.)

¹⁰⁶ Zübeydī, a.g.e., s. 131 ; Ziriklī, a.g.e., C. VIII, s. 146 ; Suyūṭī, a.g.e., s. 411 ; Zülfikar Tüccar, "Ferrā", DĪA., C.XII, s. 406-408; Brockelmann, GAL., II, 200; Suppl., I,178-179; Sezgin GAS II, 87; VII, 343-344; VIII, 108, 116, 117, 123-125, 271.

¹⁰⁷ Suyūṭī, a.g.e., s. 346 ; Muḥammed eṭ-Ṭanṭāwī, a.g.e., s. 72.

¹⁰⁸ Muḥammed eṭ-Ṭanṭāwī, a.g.e., s. 72 ; Suyūṭī, a.g.e., s. 45 ; Zübeydī, a.g.e., s. 129 ; Hüseyin Tural, "İbn Sa'dan", DĪA., C.XX, İstanbul 1999, s. 298-299.

Ebū ‘Abdullah Muḥammed b. Aḥmed Kūfede yetişti. Kisāi ve döneminin diğer âlimlerinden ders aldı. Bağdat’a gitti ve 220h./835m. de vefat etti¹⁰⁹.

İbn Kādīm (ö. 251h./866m.)

Ebū C‘afer Muḥammed b. ‘Abdullah b. Kādīm el-Ferrā’dan ders aldı. Nahv alanında derinleşti ve nahvin bazı problemleriyle uğraştı. Halife M‘utez’in hilafetten önce hocasıydı. Bağdat’ta 251h./866m. de vefat etti¹¹⁰.

2. 2. 5. Beşinci Tabaka

S‘aleb (ö. 291h./906m.)

Tam adı Ebū'l ‘Abbās Aḥmed b. Yaḥyā olan âlim S‘aleb adıyla bilinir. Şeybanoğullarının mevlâsıdır. 200h./815m. tarihinde Bağdatta doğdu. Kırāat ve hadis alanında Seleme b. ‘Aşım ile ‘Ubeydullah b. ‘Omer ve meşhur fakīh Aḥmed b. Ḥanbel’den, dil alanında ise İbn-i ‘Arabī ve İbn-i Kādīm den ders aldı. Sībeveyhi ile el-Aḥfeş’in eserlerini okudu. Genç yaşta Bağdat'ta ders vermeye başladı. Çok zengin bir kütüphaneye sahip olduğunu öğrendiğimiz S‘aleb dil, nahv, edebiyat ve kırāat sahasında birçok eser yazdı. Ama bu eserlerden pek azı bize kadar gelmiştir¹¹¹. Eserlerinden birkaçı; *Kitabu'l Mecālis*, *el-Faṣīḥ*, *Ḳavā‘idü's-şi'r* dir¹¹². 291h./906m. tarihinde vefat etti¹¹³.

¹⁰⁹ Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvi, a.g.e., s. 72 ; Zübeydī, a.g.e., s. 137.

¹¹⁰ Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvi, a.g.e., s. 73 ; Zübeydī, a.g.e., s. 138.

¹¹¹ Ahmet Suphi Furat, a.g.e., s. 260-261; İsmail Durmuş, “Sa’leb”, *DİA.*, C.XXXVI, İstanbul 2009, s. 25-27; Brockelmann, *GAL*, I, 118-122; *Suppl.*, I, 181-182; Sezgin *GAS*, C.VIII, s. 99, 141-147.

¹¹² Kenan Demirayak-M. Sadi Çöğenli, a.g.e., s. 80, 158.

¹¹³ Muḥammed eṭ-Ṭanṭāvi, a.g.e., s. 73.

III. BÖLÜM: SARF VE NAHVE DAİR ESERLERİN TAVSİFLERİ

3. 1. Şerh Lübbi'l-'elbāb fī 'ilmi'l-'i'rāb, Nuḳrekār.(ö.776/1374).

Tam adı 'Abdullah b. Muḥammed b. Aḥmed el-Ḥuseynī, en-Niṣābūrī olan müellifin meşhur ismi Nuḳrekār olup aynı zamanda Şerīf diye anılmıştır. Lakabı Cemāleddīn'dir. Halep'te tahsilini tamamladıktan sonra önce Halep'te sonra da Şam ve Kahire gibi şehirlerde dersler vermiştir. Daha çok fıkıh, sarf ve nahv sahasında öne çıkmış ve bu alanlarda önemli eserler kaleme almıştır. Fıkıha dair *Şerhu'l-Menār*, usûlü fıkıha dair *Şerhu't-Tenkîh*, yukarıdaki eseri dışında nahve dair *Şerhu't-Teshîl*, sarfa dair de *Şerhu'ş-Şâfiye*'si bunlar arasındadır. Nukrekar Kahire'de vefat etti¹¹⁴.

AY 62

Eser; basma şemseli, zencirekli, zeytûni renkte meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+181+1 varak olup 265X180(183X115)mm ebadında, aharlı, kalın kâğıt üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz nestâlik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında ve satır aralarında şerh ve açıklamalarla birlikte mukabele ve tashihlerde bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(181^a):858h./1454m. tarihinde 'İsmā'îl b. 'İshāk eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

الحمد لله قاشع غمام الغوم وقاصع همام الهموم . . . و بعد: فإن لبّ الألباب في علم الإعراب لا يخفى
على ذوى الألباب انه كثير الفوائد . . . ولم يشرحه أحد من فضلاء الدهر و علماء العصر قديما كان ينتبها في
صدرى. . . أن أفصل بحملات فصوله و محكمات أصوله. . .

¹¹⁴ Ziriklî, a.g.e., C. IV, s. 126 ; 'Omer Rızā Keḥḥāle, *Mu'cemu'l-Muellifin terācim muṣanifil-kutubi'l-'Arabiyye*, C. 2 Muessesetu'r-Risāle, Beyrut 1993., s. 272 ; Kātip Çelebi, *Keşfu'z-Zunūn 'an Esāmi'l-Kutub ve'l Funūn*. C. 2 (Yay. Haz., Şerafettin Yaltkaya, Rifat Bilge), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971-1972. s. 1453 ; İsmail Paşa Bağdādī, *Hediiyetu'l-'ārifin esmā'u'l-mu'ellifin ve āşāru'l-muṣannifin*, C. 1., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951. s. 467.

Son(181^a):

... السكت كما يلحق بمدة الإنكار لأن المنكر قاصد للوقف تلحق بها هاء السكت لزيادة الإنكار، بخلاف المنكر فإنه لا يقصد الوقف وإنما عرض له ما أوجب قطع كلامه من النسيان. . تم الكتاب.

3. 2. Tuḥfetu'l-'ihvān fī šerḥi 'Avāmili'l-mi'e¹¹⁵, eṣ-Şeyḥ Muştafā b. 'İbrāhīm el-Gelībūlī. (ö. 1176/1762)

Nisbesinden, Gelibolu'lu olduğu anlaşılan müellifin hayatı ve tahsili hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Kaynaklarda Çanakkale'nin tarihi bir ilçesi olan Gelibolu'ya nisbet edilmiş. Ayrıca Türk olduğu kaydedilmiştir¹¹⁶.

AY 135

Eser; yeşil kâğıt kesilip yapıştırılmış basma şemseli, salbekli, köşebentli, zencirekli, miklepli, kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 51 varak olup 219X153(150X82) mm. Ebadında, aharlı, filigranlı, ince beyaz kâğıt üzerine 18X18 satır sayılı siyah mürekkep harekesiz nestâlik yazı ile yazılmıştır. Şerhe esas olan ibareleri belirtmek için üst tarafına kırmızıçizgi çekilmiştir. Eser; el-Birgivi'nin el-'Avāmili Cedîde'sine Muştafā b. İbrāhīm'in şerhidir.

İstinsah kaydı(51^b): 20 Şevval 1220h./11 Ocak 1806m.¹¹⁷ tarihinde 'Ömer b. Derviş Muḥammed 'Abdullaṭif eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

الحمد لله الذي أفهم العلوم للطالبيين و جعل أفعالهم . . . و بعد: فيقول العبدالضعيف الفقير. . . الشيخ مصطفى بن إبراهيم . . . فلما رأيت كتابا مسمى بـ"عوامل الجديد" في النحو للشيخ الفاضل الكمال المعروف بالبركوى . . . والتمس بعض الأذكىاء و الطالبيين . . . أردت أن أشرح شرحا يزيل . . . فلما تيسر الإتمام بعون الله العلام سميته بـ"تحفة الإخوان" سائلا أن يكون لنا زخي. . .

¹¹⁵ İsmail Paşa Bağdâdî, *İzāḥu'l-Meknūn fî'z-zeyl 'alā Keşfi'z-Zunūn*, C. 1., (Yay. Haz. M. Şerafettin Yaltkaya ve Rifat Bilge), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1971, s. 239.

¹¹⁶ Ziriklî, a.g.e., C. VII, s. 228.

¹¹⁷ Hicri tarihlerin Miladi tarihe çevrilmesi işleminde Türk Tarih Kurumu'nun Tarih çevirme kılavuzu programı kullanılmıştır.

Son(51^b):

...من الإعراب المحلى في موضعين الأول الإسم المعرب المنتقل آخره بإعراب غير محكى نحو
مررت بخالد فإن محلّ "خالد" منصوب على مفعولية والثانى المبنى العارض الذى يتوارد عليه المعانى
المقتضية نحو المضمورات . . . الحمد لهذا و ما كنا لنهتدى .

3. 3. Ta'liḳu'l- fevāḍil 'alā 'i'rāb 'alā' 'Avāmil, Zeynizāde. (ö. 1167/1753).

Müellifin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Asıl adı Hüseyn b. Aḫmed olup meşhur ismi Zeynizāde'dir. Bursa doğumlu olup tahsilini bitirdikten sonra Aydın'a gitmiş ve orda uzun yıllar ders okutmuştur. Daha çok Arap grameri sahasında öne çıkmış ve bu alanda kıymetli eserler kaleme almıştır. Medreselerde okutulan Arapça ders kitaplarından olan 'Avāmil, İzhār ve Kāfiye'nin iraplarını yapan eserler yazmıştır¹¹⁸.

AY 135₍₂₎

Eser; yeşil kağıt kesilip yapıştırılmış basma şemseli, salbekli, köşebentli, zencirekli, mıklepli, kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde, 53b-84b varakları arasında 31 varak olup 219X153(150X82) mm. ebadında, aharlı, filigranlı, ince beyaz kağıt üzerine 26X26 satır sayılı siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Birgili Mehmed Efendinin nahve dair 'Avāmilü'l-Mi'e adlı eserinin i'rābına dair bir eserdir. Sonu eksiktir.

İstinsah kaydı(84^b): Şaban 1223h./Ekim 1808m. tarihinde Ömer b. Derviş Muḫammed eliyle yazılmıştır.

Baş(53^b):

¹¹⁸Bağdādī, Hediyetu'l-'ārifin, C. I, s. 467 ; Keḫhāle, a.g.e., C. I, s. 602. Serkis, Yūsuf İlyās: Mu'cemu'l-maḥbū'āti'l-'Arabiyye ve'l-mu'arabe, Mektebetü'ş-şekāfeti'd-dīniyye, tsz. C. I. s. 992-993 ; Mehmet Yavuz, Arap gramerine dair eser yazan Osmanlı –Türk Âlimleri(XVI-XX. Asırlar), Çantay, İstanbul, 2008. s. 258 ; Brockelmann, GAL., II, 441 ; Suppl., II, 656.

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين رضى الله "رَضِي" فعل ماض معلوم مبنى على الفتح لا محلّ له من الإعراب و لفظة الجلالة مرفوعة فاعله، و هو معه جملة فعلية لا محلّ له من الإعراب. . .

Son(84^b):

والأحرف الإستثناء مبنى على السكون لا محلّ له و "من" حرف جر متعلق بلا يأتى . . . منصوب محلا مفعول به غير صريح له و الضمير. . .

3. 4. Hāṣiye ‘alā ṣerḥi Mollā cāmī, el-'Erzincānī. (ö. 871/1467 den sonra).

Asıl adı ‘Ömer b. ‘Abdulmuḥsin el-Laḥmī olan müellifin nisbesi yaşadığı yere bağlı olarak el-Erzincānī' dir¹¹⁹. Müellifin doğumu, hayatı, ölümü hakkında fazla bilgi olmamakla beraber 871h./1467m.'de hayatta olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Hadis, usul ve nahv âlimi olup bu alanlarda birer tane eseri bulunmaktadır¹²⁰.

AY 164

Eser; üzeri kahverengi muşamba, sırtı koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1b-124b varakları arasında 124 varak olup 215X145(150X80) mm ebadında, aharlı, orta kalınlıkta sarımtırak renk kâğıt üzerine 21X21 satır sayılı olarak siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Sayfalar arasında kalem farklılıkları bulunmaktadır. Bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin tashih gördüğü anlaşılmaktadır. Eser Molla Cāmī'nin, *Kāfiye* üzerine yaptığı şerhin haşiyesidir.

İstinsah kaydı(124^a): ‘Alī b. Muḥammed eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة على أخص خلقه محمد و آله. . . قوله الحمد لله رب العلمين والصلوة على. . . "الحمد" هو الثناء الجميل على جهة التعظيم . . .

¹¹⁹ Ziriklī, a.g.e., C. V, s. 53.

¹²⁰ Keḥḥāle, a.g.e., C. II, s. 565.

Son(124^a):

... يرد ما حذف يعنى إذا حذفنا النون أعيد الفعل المحذوف عليه. . . فإنها لازمة إذا لم يكن مانع فأنها ثبتت مع عروض الحذف. هذا آخر حواش شرح مولانا عبد الرحمن الجامى . . .

3. 5. Ḥāṣiye ‘alā ṣerḥu'l-Cāmī li'l-Kāfiye fī'n-naḥv¹²¹, er-Rūṣenī. (ö. 987/1579)

Müellifin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Asıl adı Şerīf Rūṣenī, meşhur ismi ise Fāzıl Emīr dir. Doğum yeri, yaşadığı yer eğitimi gibi konularda hiçbir bilgiye rastlanılmadı. Ancak kaynaklarda müellifin nahv âlimi olduğu belirtilmektedir¹²².

AY 164⁽²⁾

Eser; üzeri kahverengi muşamba, sırtı koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 125b-157b varakları arasında 22 varak olup 215X145(150X80) mm ebadında, aharlı, orta kalınlıkta sarımtırak renk kâğıt üzerine 21X21 satır sayısı olarak siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin tashih gördüğü anlaşılmaktadır.

İstinsah kaydı(157^b): ‘Alī b. Muḥammed eliyle yazılmıştır.

Baş(125^b):

بسم الله الرحمن الرحيم ربّ تمم بالخير الحمد لله الذي خلق الإنسان أزواجاً . . . والصلاة والسلام على سيدنا محمد المبعوث إلى كافة الناس قوله "فهذه" إشارة إلى المسائل في كتاب الكافية بناءً على تأخير الديباج عن تدوينها أو في الذهن بناءً على تقمّمها هضماً لنفسه. . .

Son(157^b):

... قوله مقابلة لمن يفهم من هنا أن الأولى تعمّم معنى "مِنْ" أعنى الإبتداء لغير الزمان كما عمّم الإنتهاء الذي معنى "إلى" هنا تمت بعون الله.

¹²¹ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1374.

¹²² Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 814.

3. 6. Hāşiye ‘alā Fevā’idi’-d-Ḍiyā’iyye şerhu’l-Kāfiye, Muḥammed Efendī. (ö. 1054/1644)

Hayatı ve tahsili hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Arnavut asıllıdır. İstanbul’a gelmiş ve tahsilini tamamladıktan sonra burada müderrislik yapmıştır. 1051h./1661m. tarihinde Kara Mustafa Paşa medresesinin müderrisi idi. Süleymaniye Medresesi’nde dersi’ām olarak dersler vermiştir. Lisani ilimler ve dini ilimlerde devrinin önde gelen âlimlerinden birisidir¹²³.

AY 164₍₃₎

Eser; üzeri kahverengi meşin, sırtı koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 159b-207b varakları arasında 48 varak olup 215X145(150X80) mm ebadında, aharlı, orta kalınlıkta, sarımtırak kâğıt üzerine 21X21 satır sayılı olarak siyah mürekkep, harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin tashih gördüğü anlaşılmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş (159^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد. . . و بعد: فهذه رسالة حواشي متعلقة على "الفوائض الضيائية" شرح الكافية مما سمعته من الأساتيد كتبها طلبا لمرضاة الله . . . قوله: "الحمد لوليّه" عدل عن العبارة المشهورة وإن كانت موافقة بالكتاب الكريم. . .

Son(207^b):

. . . قوله: ولا يخفى عليك نظر إلى ما سبق المضاف إذا كان لفظ الغير إلخ. قال الأستاذ لم يظهر لي مفهوم هذا الكلام إلى الآن فإنه لم يسبق ما يدل صريحا على ما ذكره الشارح رحمه الله .

3. 7. Hāşiye ‘alā şerhi Mollā Cāmi, Ḥasan Efendī¹²⁴. (ö. ??/?)

AY 165

¹²³ Mehmet Yavuz, a.g.e., s. 155.

¹²⁴ Eser ve müellif hakkında tek rastladığımız kayıt Yūsuf İlyās Serkis, Mu‘cemu’l-Maṭbū‘āti’l-‘Arabiyye ve’l-Mu‘arabe, C. II, Mektebetü’ş-şekāfeti’-d-dīniyye, tsz. s. 1621.

Eser; üzeri kağıt sırtı ve kenarları siyah meşin kaplı şirazesı dağılımış, mukavva bir cilt içinde 1+122+1 varak olup 210X155(180X110)mm. ebadında, aharlı, filigranlı, büyük ölçüde kurt tahribatına uğramış kirli beyaz kağıt üzerine 25X25 satır siyah mürekkep harekesiz, ādi bir yazıyla yazılmıştır.

İstinsah kaydı(122^a): 1310/1892 C‘afer Çelebi b. ‘Abdurrahman Çelebi eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين الحمد الذي جعلنا ارباب ملة ودين . . . والصلاة والسلام على سيد الخلائق . . . و قوله: ما أنعم أي أفضلهم لنحو متعلق يعود شرح قدم للسمع و الإضافة باب إضافة المشبه...

Son(122^a):

. . . لا يحفى أنه لا يتحصّر فى التسميى لكن ما ذكره الشارح رحمة الله عليه نظر إلى الأغب، لأن خلوه عن الضمير قليل كما إترف به حيث قال: كما قد يكون وقوله كان أى الفعل الذى مع نون التاكيد و قوله: متعلق بذاته . تمت الكتاب .

3. 8. Ḥāşiyetu'l-‘İsām ‘alā'l-Cāmī¹²⁵, el-İsferāyīnī. (ö. 945/1538)

Tam adı Ebū İshāq ‘İsāmüddīn İbrāhīm b. Muḥammed b. Arabşāh el-İsferāyīnī olan müellif, 873/1468’de Horasan’ın Nişābur şehri yakınındaki İsferāyīn’de doğmuştur. Birçok âlim ve devlet adamı yetiştiren bir aileye mensuptur. Eş’arī kelamcısı ve usul âlimi Ebū İshāq İbrahim b. Muḥammed el-İsferāyīnī’nin (ö. 418/1027) neslinden gelmektedir. Babası İsferāyīn kadısı idi. Dedesi Arabşāh da zamanın ileri gelen âlimleri arasında yer alıyordu. Eserlerinde araştırmacı bir ruhu yansıtmaları, değişik görüşleri değerlendirip eleştirmesi, ince ve karmaşık meseleleri çözmesi gibi özellikleri sebebiyle kaynaklar onu imam, allāme, muhakkik,

¹²⁵ Abdullaṭīf b. Muḥammed Riyāđizāde, Esmāu’l-kütüb el-mütemmim li keşfi’z-zünün, dr. muḥammed et-tüncī tarafından thk. edilmiştir. C. I, Mektebetu’l Ḥāncī, Mısır, 1985, s. 133.

müdekkik, gibi sıfatlarla anmıştır. Medreselerde ders kitabı olarak okutulan birçok klasik metne şerh ve haşiyeler yazmıştır¹²⁶.

AY 209

Eser; üzeri vişneçürüğü bez sırtı kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt 1+248+1 varak olup, 204X143(145X77)mm ebadında krem rengi, aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, kırmızı mürekkep cetvel içinde, 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(247^b): 1177h./1763m. tarihinde Mustafa b. ‘Abdurrezzak eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين، يا هاديا لسالك مسالك محامدك ويا سامعا لجامع مسائل حامدك
إهدنا السراط المستقيم . . . و بعد: فيقول العبد الفقير إلى الغني عن العالمين إبراهيم بن محمد بن محمود عراب
شاه الأسفرايني عَصام الدين: هذه حواش كالشمس لنجوم درر الزبر غواش ما فيه للفوائد الضيائية حواش لا
يوجد عن مدحه متحاش، ولا يتوهم في حقه ذام أو واش. . . قوله: الحمد هو الوصف بالجميل على الجميل
الاختياري . . .

Son(247^a):

. . . قوله والمخفقة المفتوحة ما قبلها تقلب ألفا بقاء الكتابة في الآخر على الوقف، وفي الأول على
الإبتداء كما تقرر في محله يوجب أن لا يكتب الخفيفة التي لم يفتح ما قبلها يكتب ألفا إذا انفتح ما قبلها فكتبتهما
على خلاف القياس . اللهم نشكرك نعمائك على قدر آلانك، وأسألك أن تجعل هذه الأرقام المبتدات بخبر أسمائك
لخير أفضل أنبيائك دُخرا لي وموجبا لجزيل جزائك.

¹²⁶ Ziriklī, a.g.e., C. I, s. 66 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 67; Şihābu'd-dīn İbnü'l 'İmād, Şezerātü'z-Zeheb fī 'Aḥbāri men Zeheb, C. VIII Abdulkadir el-Arnaut ve Muhammed el-Arnaut tarafından thk. ., Dāru İbni Keşir, Beyrut 1993, s. 288 ; Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 191 ; İsmail Durmuş, “İsferâyîni, İşâmuddin”, DİA., C. XXII, İstanbul, 2000, s. 516-517 ; Brockelmann, GAL., I, 170, 369, 531; II, 247, 268, 277, 369, 410-411, 540; Suppl., I, 268, 517, 518, 531, 535, 637, 648; II, 288, 304, 571.

3. 9. Şerhu's-Şāfiye, Seyyid 'Abdullah Çarperdi. (ö. 746/1345)

Tam adı Ebü'l-Mekārim Faḥruddīn Aḥmed b. el-Ḥāsen b. Yūsuf olan müellif 664h./1265m. tarihinde doğdu. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Arrān yöresinde bir yerleşim merkezi olan Çārperd'e (Cārberd) nisbetle anılmaktadır. Daha sonra Tebriz'e yerleşti, tahsilini burada tamamladı ve ömrünün sonuna kadar ders okutmakta meşgul oldu. Kaynaklarda Şāfi'ī fakīhi ve dil âlimi olarak zikredilmektedir. Vefat tarihi 746h./1346m. olarak kaydedilmiştir¹²⁷.

AY 211

Eser; açık kırmızı muşamba kaplı mukavva bir cilt içinde 2+192+1 varak olup 205X140(150X75)mm ebadında, aharlı, krem rengi orta kalınlıkta kağıt üzerine 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Bazı varaklarda renk farklılığı bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي علا بحوله و دنا بطوله مفاته كل غنيمة و فضل . . . و بعد: فإن أراد أن يكون منتجة من الكتاب الإلهي وفيه عبقرى الكلام النبوية فلنصرف عنان الهمة إلى نحو علم التصريف . . .

Son(192^b):

. . . أى الإحتمال أن يكون ألف عن الواو أو بدليل قلبها تاء في كلتا لإحتمال كونها من الياء بدليل إمالتها، فإن ... عن الواو لإحتمال كثرته وأما الحروف فلم يكتب منها بالياء غير "بلى" لإمالتها الألف وعلى "إلى" لإنقلاب الفاء إلى الياء فى عليك و إليك و غير حتى فإن يكتب بالياء حملا لها إلى "على". تمت تمام.

¹²⁷ Abdurrahmān Es-suyūṭī, Celāleddīn, *Kitābu buḡyetu'l vu'āt fī ṭabaḳātu'l-Luḡaviyyīn ve'n-Nuḡāt*, thk. . Maṭbaatu's-seāde, Kahire 1905, s. 131; Ziriklī, a.g.e., C. I, s. 111; Kātip Çelebi, a.g.e, C. II, s. 1021 ; Mehmet Şener, "Çārperdi", *DİA*. C.VIII , İstanbul, 1993, s. 230-231; Brockelmann, *GAL.*, I, 345, 370-371; II, 246; *Suppl.*, I, 532, 536, 679; II, 257-258.

3. 10. Şerh Merāḥi'l-ervāḥ¹²⁸, Niksāri¹²⁹. (ö. 827/1424)

Müellifin tam adı Ḥasan Bāṣā b. 'Alā'ed-dīn el-Esved olup bir Osmanlı veziri ve Arap dili âlimidir. 750h./1349m. yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Babası, I. Murad devri âlimlerinden Afyonkarahisarlı Kara Hoca diye meşhur Alāeddin 'Alī Esved'dir. Niksāri nisbesini ya burada doğduğu veya bir süre bu şehirde yaşadığı için almış olmalıdır. Bursa'ya yerleşmiş ve burada vefat etmiştir¹³⁰. Hasan Paşa daha çok nahv sahasındaki eserleriyle tanınmıştır. Bu alanda kaleme aldığı şerhler Osmanlı medreselerinde çokça okutulan kitaplar arasında yer alıyordu. Titiz bir ilim adamı olarak tanınan ve eserlerini sade bir dille kaleme alan Ḥasan Paşa; şerhlerinde Basra-Kûfe dil mektepleri arasındaki ilmî tartışmalara da temas etmiş ve genellikle Basra mektebinin görüşlerini tercih etmiştir¹³¹.

AY 217

Eser; zencirekli, miklepli, şirazesı dağılmış, kahverengi yıpranmış bir cilt içinde, 1+117+1varak olup 203X148(153X85) mm ebadında, aharlı, filigranlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine 17X17 satır, siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(117^a):28 Muharrem 1125h./24 Şubat 1713m. Cuma tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

الحمد لله الذي صرف أفكار قلوبنا . . . فإن الكتاب المسمى بـ"مراح الأرواح" في التصريف للأمام المحقق . . . أحمد بن علي بن مسعود كتابٌ جليل القدر . . . وكان في بعض الفاظه انعقاد يحتاج إلى تحليل . . . فأردت أن أكتب له شرحاً يدل على وجه الألفاظ . . .

¹²⁸ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1651.

¹²⁹ Ziriklī, a.g.e., C. II, s. 204 'de vefat tarihi (1035/1626) olarak kayıtlıdır.

¹³⁰ a.e., C. II, s. 204.

¹³¹Hüseyin Yazıcı, "Ḥasan Paşa, Niksāri", DİA., C. XVI, İstanbul, 1997, s. 338-339; Brockelmann, GAL., I, 293; II, 21; Suppl., I, 514; II, 14, 312.

Son(117^a):

. . . فلا يكون الجمع بينه و بين غيره من أقسام الإعلال و تقول في تنبيه المؤنث إلى آخر الكتاب عني
عن الشرح والله أعلم بالصواب .

3. 11. Hūlāṣatu'l-'i'rāb¹³², Hācī Bābā Ṭosyevī. (ö. 9. yy/16. yy)

Tam adı 'İbrāhīm b. 'Abdulkerīm olan müellif daha çok Hacı Baba diye tanınmıştır. Ṭosyevī nisbesi bize onun Kastamonu civarında yaşadığını düşündürmektedir. Hayatı ve tahsili hakkında fazla bilgi yoktur. Ömrünün sonuna kadar Bursa'da müderrislik yapmış ve burada vefat etmiştir. Bize kadar gelen eserlerinden onun daha çok Arap grameriyle ilgilendiği anlaşılmaktadır. Yukarıda ki eseri dışında nahve dair şerhleri vardır. Bunlar Kāfiye şerhi *Evfā'l Kāfiye*, Avāmīl şerhi ile *Ḳavā'idü'l- i'rāb şerhi Leṭāifü'l-i'rāb*'tır¹³³.

AY 218

Eser; şirazesi dağılmış, sırtı kahverengi meşin, üzeri kağıt kaplı mukavva bir cilt içinde 1+65+1 varak olup 205X145(148X74)mm ebadında az aharlı, kirli beyaz orta kalınlıkta filigranlı kağıt üzerine 23X23 satır olarak siyah mürekkep harekesiz nestalikle yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser; Hacı baba eliyle el-Muṭarrizī'nin *el-Miṣbah fī'n Nahv* adlı eserine yapılmış bir şerhidir.

İstinsah kaydı(65^a): Zilkade 1045h./ Nisan 1636m. 'Abdulkerīm b. Hācī Veli eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

أما بعد حمدا لله ذي الانعام . أعلم أنها حرف بلا خلاف لدالاته على معنى فى غيره . . .

Son(65^a):

¹³² Kātip Çelebi, a.g.e, C. II, s. 1709.

¹³³ 'Aḥmed b. Muṣṭafā, Ṭāşköprizāde, eş-Şekāiḳu'n-Nu'māniyye fī 'Ulemā'id-Devleti'l-'Uşmāniyye, Dārul Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut 1985 s. 210.; Kātip Çelebi, a.e, C. II, s. 1021 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 38.

. . . الواحد إذا كان معه غيره و يكون ما قبلها ساكنا في المرفوع . . . و تقول في المنصوب أكرمني
و أكرمنا دعانا ورمانا و أعطانا.

3. 12. Risāle fī nisbeti'l-cem', İbn-i Kemāl Paşa. (ö. 940/1534)

Tam adı 'Aḥmed b. Süleymān b. Kemāl Paşa Şemseddin'dir. 3 zilkade 873/15 Mayıs 1469'da doğmuştur. Bazı kaynaklarda Tokat bazılarında Edirne bazılarında ise Amasya'da doğduğu kaydedilmiştir. Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisidir. Memleketinde bulunan âlimlerden ilim tahsil etmiş sonra Edirne'de eğitim görmüştür. 932h./1526m. tarihinde şeyhülislam olmuş 940h./1534m. tarihinde ise vefat etmiştir. Kemal Paşazade fıkıh, hadis, tefsir, edebiyat, felsefe, tarih ve tıp sahasında Osmanlı ilim ve kültür hayatının en büyük temsilcilerinden birisi olmuştur¹³⁴.

AY 256

Eser; mıklepli, şirazesi dağılmış, sırtı açık kahverengi meşin, üzeri kağıt kaplı mukavva bir cilt içinde 182b-183b varakları arasında 2 varak olup 200X120(145X65)mm ebadında, az aharlı, nohudi renk orta kalınlıkta kağıt üzerine 19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(182^b):

الحمد لولئيه والصلوة على نبيه و بعد: فهذه رسالة نسبة الجمع إعلم أن الجمع لا ينسب إليه . . .

Son(183^b):

. . . لتخصيص الوزن المذكور به، فإن الحكم فى وزن الأنصار أيضا كذلك . تمت الرسالة الشريفة.

¹³⁴ Ziriklî, a.g.e., C. I, s. 133 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 148;Geniş bilgi için bkz. Mehmet Yavuz, a.g.e. s. 15 ; ŞerafettinTuran, "Kemalpaşazâde", DİA., C. XXV, Ankara, 2002, s. 238-240; İsmet Parmaksızoğlu, "Kemal Paşazâde", İA., C.VI, İstanbul 1977, s. 561-566.

3. 13. Risāletu't-tevessu'āt fī kelāmi'l-'arab, İbn-i Kemāl Paşa¹³⁵. (ö. 940/1534)

AY 256 (2)

Eser; mıklepli şirazesi dağılmış, sırtı açık kahverengi üzeri kâğıt kaplı mukavva bir cilt içinde 153b-157b varakları arasında 5 varak olup 200X120(132X70)mm ebadında, aharlı nohudi renk ince kâğıt üzerine 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Sayfa kenarlarında yer yer açıklamalar bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(153^b):

رب تمّم بالخیر فإنک أنت الکریم، إعلم أن فی لسان العرب توسّعات نبّهوا علیها أصحاب الأدب. . .

Son (157^b):

. . . أظلمّ و أضاءَ یكون لازما و متعدیا. فإنّ كلا منهما یتعدی و لا یتعدی ذكره الجوهری رحمه الله.
تمّت الرسالة والله أعلم وأحكم.

3. 14. 'Uşûl'ul-istinbât ve tetmīm'ul-'i'râb, ed-Dihverķānī. (ö. ??/?)

Tam adı Taḳıyyüddīn b. Delanhī ed-Dihverķānī olan müellif hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanılmadı.

AY 270

Eser; basma şemseli, salbekli, zencirekli, mıklepli, şirazesi dağılmış, sırtı sonradan tamir görmüş, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 27b-87a varakları arasında 60 varak olup 195X102(130X48)mm ebadında aharlı, nohudi renk ince kâğıt üzerine 20 satır siyah mürekkep harekesiz

¹³⁵ Bkz.: yuk. s. 47.

nestalik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser, müellifin kur'ânı tefsir ederken karşılaştığı nahve dair çeşitli meseleleri ele almaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(27^b):

الحمد لله أنطق البلغاء . . . و بعد: فيقول كاتب الكلمات تقى الدين بن دلنحى الدهوارقانى: إن هذه مسائل من الإعراب تحريثها في أثناء تفسير الكتاب. . . ولك أن تلحق بعضها بالمباحث الأصولية وبعضها بالبيانية وبعضها باللغوية و لكن تعلق الأكثر بعلم الإعراب و سميتها "أصول الإستنباط و تتميم الإعراب" والله الهادى إلى الصواب . . .

Son(86^b):

. . . مسألة تقديم ما أصله التأخير كان خال أداة التعريف فإنه يدل على كون حدوث اصل الفعل معلوما و ارید بیان تعلقه على شيء المتعلقات. . . فوضع له ضمير الفصل. . .

3. 15. Şerh Merāhi'l-'ervāh fī't-taşrif, Niksāri¹³⁶. (ö. 837/1424)

AY 303

Eser; sırtı kahverengi meşin, üzeri ebru kâğıt kaplı yıpranmış mukavva bir cilt içinde, 1+82+1 varak olup 178X130(126X95)mm ebadında az aharlı orta kalınlıkta kirli nohudi renk kâğıt üzerine 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. 1b varağı yeniden yazılıp eserin başına eklenmiştir. Bunu yazı ve kâğıdın farklılığından anlıyoruz.

İstinsah kaydı(82^b):Şevval 874h./Nisan 1470m.'de Muşafâ b. 'Avvād eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

¹³⁶ Bkz.: yuk. s. 45.

الحمد للذي صرفَ أفكارَ قلوبنا . . . فإن الكتابَ المسمّى بـ"مراح الأرواح" في التصريف للأمام المحقق. . . أحمد بن على بن مسعود كتاب جليل القدر . . . وكان في بعض الفاظ انعقاد يحتاج إلى تحليل. . . فأردت ان أكتب له شرحا يدل على وجه الألفاظ. . .

Son(82^b):

. . . فلا يكون الجمع بينه و بين غيره من أقسام الإعلال و تقول في تثنية المؤنث إلى آخره الكتاب عني عن الشرح والله أعلم بالصواب .

3. 16. Şerh Kavā'idi'l-'i'rāb, Şehāvī. (ö. 893/1488).

Tam adı Zeynüddin Ebū Bekr b. 'Abdurrahmān b. Muḥammed es-Sehavi el-Mısrī, eş-Şafi'î'dir. *Ḍav'u'l-Lām'î*'nin sahibi Şemseddin'in kardeşidir. 893h./1488m. tarihinde vefat etmiştir. Doğum tarihi ve hayatı hakkında herhangi bir bilgi yoktur¹³⁷.

AY 310

Eser; açık kırmızı muşamba kaplı mukavva bir cilt içinde, 0+30+1 varak olup, 180X125(120X85)mm ebadında, müşirli, aharlı, krem rengi kalın kâğıt üzerine 21X21 satır olarak siyah mürekkep harekesiz rika yazı ile yazılmıştır. Sayfa kenarlarında izahlar bulunmaktadır. Tashih ve şerhlerin altı kırmız mürekkeple çizilmiştir. Eser İbn-i Hişām'ın el-İ'rāb 'an Kavā'idi'l-'İ'rāb eserine yapılmış bir şerhtir.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين أي افتح "أما" كلمة فيها معنى الشرط إذا حانت الألف لازمة لجوابها غالبا و يأتي بها المتعلم إذا حان في حديث و أراد الإنتقال إلى غيره بعد حمد الله . . .

Son(30^b):

¹³⁷ Bağdādī, *İzāhu'l-Meknūn*, C. I, s. 100; Bağdādī, *Hediyetu'l-'ārifin*, C. I, s. 237.

. . . الواو الزائغ نحو: إذا جارها و فتحت أبوبها بدون واو فدلّ على أن الواو فيها صلة لأن المزان مفسىر بعض لبعض وقيل إنها أي الواو و فتحت عاصفة لفتحت.

3. 17. Şerhu'l-Kāfiye li-'bn-i'l-Ḥācib¹³⁸, el-İsferāyini¹³⁹. (ö. 945/1538)

AY 349

Eser; basma şemseli, zencirekli, koyu kahverengi meşin bir cilt içinde 1+171+1 varak olup 275X185(205X125) mm ebadında aharlı, sarımtırak, kalın kağıt üzerine 31X31 satır sayılı siyah mürekkep harekesiz nesih yazıyla yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(171^a): 12 Şaban 975h./11 Şubat 1568m. Çarşamba tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

و به ثقتي صلى الله على سيدنا محمد وعلى آله . أحمد الله على ما ألهمني . . . و بعد: فيقول المفتقر الى الله . . . إبراهيم بن محمد بن عريشا ه الإسفراييني المشتهر ب"عصام الدين" . . . الكافية المنسوبة الى الشيخ ابن الحاجب . . . فطالما جدا بي ذلك إلى أن أشرحه شرحا واضحا . . .

Son(170^b):

. . . والمفتوح ما قبلها تقلب ألفا هذا مستثنى من الحكم السابق، ومن حسن خاتمة الكتاب ختمه بالألف كما فتتاحه . . . كما أنعمت علينا بشرح الفن في هذه الكتاب.

3. 18. er-Risāletu'l-'efderiyye fī'l-ḳavā'idi'd-deriyye, 'Abdu'l-Ra'ūf Müftizāde. (ö. 1300/1883 den sonra)

Tam adı 'Aḥmed 'Abdulraūf Müftizade olan müellifin diğer nisbesi ise Anṯākī dir. Müellif hayatı hakkında fazla bilgiye rastlanılmadı¹⁴⁰.

AY 361

¹³⁸ Kātip Çelebi, a.g.e, C. II, s. 1372.

¹³⁹ Bkz.: yuk. s. 42.

¹⁴⁰ Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 170.

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt, sırtı yeşil meşin kaplı şirazesi dağılmış mukavva bir cilt içinde, 1+16+5 varaklı bir mecmua içerisinde 1b-6b varakları arasında 6 varak olup, 240X165(180X120)mm ebadında, müşirli, aharsız ince krem rengi kağıt üzerine bbXbb satır olarak siyah mürekkep harekesiz rika yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي فضّل الإنسان على العجماء بالنطق والكلام. . . لما كان "مفتاح
الدريّة في قواعد الدريّة" مع كونه مفصلاً غير كاف في بيان القواعد و بعد: فيقول الفقير عبد الرؤوف الشهير
بمفتي زاده . . . فسميت ب"الرسالة الأفرية في قواعد الدريّة" باب المصدر. . .

Son(6^b):

. . . فصل الأعداد: يك, دو, سه, چهار, پنج, شش, هفت, هشت, نه, ده, يانزده, دوازده, سيزده,
چهارده, بانزده, شانزده, هفتده, هشزده, نوازده, بست, يك بست, دو بست, الخ, سي, چهار بنجاه, سصت هفتاد,
هشتاد, نود, صد, دو صد, الخ هذار, دو هذار, الخ ده هذار, يانزده هذار, ذصارباد هذار, يانزده هذار با هذار.

3. 19. Hāşiye ‘alā ‘Abdu’l-gāfūr ‘alā şerhi’l-Cāmī, Hōcazāde. (ö. 893/1488).

Tam adı Muştafā b. Yūsuf b. Şālih el-Burūsevī, Muşluḥi’d-ḍīn dir. Babası Bursa tüccarlarından Yūsuf Efendi'dir. O dönemde ticaretle uğraşanlar "hoca" unvanıyla anıldığından Muslihuddin Efendi "Hocazāde" diye meşhur olmuştur. Fātih Sultan Mehmed'in hocası, âlim ve kazaskerdi. Muhtemelen 838h./1434m. yılı dolaylarında Bursa'da doğmuştur. Kaynakların belirttiğine göre daha küçük yaşta iken ticaretle uğraşmasını isteyen babasına karşı çıkarak İlim tahsiline yöneldi. İlmi yeteneği ve çalışkanlığı sayesinde kısa zamanda hocasının ilgisini çekti ve onun yardımcısı oldu. Bir müddet sonra da hocası eliyle II. Murad'a takdim edildi. II. Murad Hocazāde'yi önce Kestel kadılığına, ardından Bursa'daki Esediye Medresesi müderrisliğine getirdi. Üç padişah dönemine yetişen Hocazāde birçok talebe

yetiştirmiştir. Kalam ve mantık ilimlerine dair değerli eserler kaleme almıştır. Sarf ilmine dair de *Şerhu'l 'İzzī* adlı bir eseri vardır (Antalya Tekelioğlu, nr. 628)¹⁴¹.

AY 384

Eser; üzeri pembe kâğıt ve kahverengi meşin, sırtı siyah bez kaplı mukavva bir cilt içinde 1+99+1 varaklı bir kitabın 1b-82a varakları arasında bulunmaktadır. 225X180 (178X105)mm ebadında nohudi renk aharlı orta kalınlıkta kâğıt üzerine 25X25 satır siyah mürekkep harekeli nesih yazı ile yazılmıştır. 1109 h. yılına ait bir temellük kaydı bulunmaktadır. Bazı ibareler ve konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser baştan eksiktir.

İstinsah kaydı(99^b):905h./1499m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

[ناقص] الوضع وسبق أحد الوضعيين على الآخر قوله لأنّ معرى هما ... لأنّ الاقتوان فرع وجوه ذكر المعنى ولم يكن في وضع الفعل لهذا المعنى موجودا كذا الحال في أسماء الأفعال. . .

Son(82^a):

. . . أعنى عدم الجواز مع المخالفة في نحو هذه الصورة بناء على أن الاستثناء في النفي إثبات فيفيد لتبدل عدم الجواز بالجواز والمخالفة بالموافقة لأن المتبادر من انقضاء الحكم المذكور انتقائه ... فلا بد وإنه يجوز انتقاؤه باعتبار انقضاء المخالفة وبقائه عدم جواز. تمام اولدي.

3. 20. Şerh Bed'i'l-Emālī¹⁴², Sirācu'd-dīn el-Evşī. (ö. 569/1173)

Tam adı 'Alī b. 'Ořmān b. Muḥammed et-Temīm olan müellif Sirācuddīn ve el-Feręāni diye de bilinir. Hanefī Fakīhi olan müellif hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Aynı zamanda şair olan müellifin fıkıh ve hadis sahasında eserleri

¹⁴¹ Geniř bilgi için bkz Tāřkōprizāde, *eř-Şekāik*, s. 76 ; 'Abdullaţif b. Muḥammed Riyāzizāde, *Esmāu'l-kütüb el-mütemmim li keşfi'z-zünün*, Dr. Muḥammed et-tūncī tarafından thk. edilmiştir, Mektebetu'l Hāncī, Mısır, 1985. s. 119 ; Saffet Köse, "Hocāzade, Muslihuddin Efendi", *DĪA.*, XVIII, İstanbul, 1998, s. 207-209 ; Ziriklī, *a.g.e.*, C. VII, s. 247 ; Keḥḥāle, *a.g.e.*, C., III, s. 888; Brockellman, *GAL.*, II, 297-298; *Suppl.*, II, 290.

¹⁴² Kātip Çelebi, *a.g.e.*, C. II, s. 1349.

vardır. Bunlar arasında Akaid imine dair Bed'ül- emānī kasidesi, hadis ıstılahlarına dair *Nisābu'l-aḥbār* ve fıkıha dair *el-Fetāvā es-Sirāciyye*'si vardır¹⁴³.

AY 384₍₂₎

Eser; üzeri pembe kağıt ve kahverengi meşin, sırtı siyah bez kaplı mukavva bir cilt içinde 1+99+1 varaklı bir kitabın 83b-92a varakları arasında bulunmaktadır. 225X180 (178X105)mm ebadında nohudi renk aharlı orta kalınlıkta kağıt üzerine 25X25 satır siyah mürekkep harekeli nesih yazı ile yazılmıştır. 1109 h. yılına ait bir temellük kaydı bulunmaktadır. Bazı ibareler ve konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser; baştan ve sondan eksiktir.

İstinsah kaydı(99^b):905h./1499m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(83^b):

الحمد لله المولى القديم الموصوف بأوصاف الكمال . . . وبعد: فقد قال القاضى سراج الدين الأوشى: . . .
. يقول العبد في بدا الأمالى لتوحيد بنظم كاللالي . . .

Son(92^a):

. . . والمستوشمة ولا لعن إليه في كلامه القويم حيث قال الألفته الله على الظالمين وقال وإنما مست إن
الفتنة الله عليه [ناقص]

3. 21. er-Risāletu'l-ḥasaniyye me'a fevā'id'il-ḥuseyniyye, Muḥammed b. İbrāhīm¹⁴⁴. (ö.??/?)

AY 459

Eser, üzeri kahverengi meşin kaplı, basma şemseli, salbekli, zencirekli, miklepli, şirazesi dağılmış mukavva bir cilt içinde 2+55+4 varaklı 12X12 satır satırlı 200X110 (100X50)mm ebadında, krem rengi ince aharlı kağıt, en dışta altın yıldız

¹⁴³ Ziriklī, a.g.e., C. IV, s. 310 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. II, s. 475 ; Bağdādī, Hediyetu'l-'arīfīn, C. I, s. 465.

¹⁴⁴ Müellif hakkında bilgiye rastlanılmadı.

içi siyah mürekkeple çizilmiş bir cetvel içinde 1b ve 27b sayfasında müzehhep bir serlevha, siyah mürekkep harekesiz rika yazı, *el-Ḥasaniyye fi 'ilmi Nahv* ve *el-Ḥüseyniye fi 'ilmi's-sarf* olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Hasan Paşa'ya hediye olarak sunulmuştur.

Temellük kaydı: eserin 1a sayfasında Ebū Tevfik Muhammed Eş'ad İbn-i Muğni adına 1244m. tarihli bir temellük kaydı ve mührü, Pīrizāde adına diğer bir temellük kaydı bulunmaktadır.

Baş (1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم. . . النحو من حضيض المجرورات البشرية إلى ذروة المرفوعات الملكية و الصلوة والسلام على رسول الله الكريم و آله ثم أقول: ... معاشر الكلمات العالية أسعاد سجان المعارف إن النحو شريفا باؤه الشرفاء وأمهات الشرائف بل ملك في خزائنه جواهر الحكم. . .

Son (27^b):

. . . بسم الله أتصرف في أصداف الألفاظ و جواهر المعاني وأتشف بالصلوة والسلام صاحب السبع المثاني ثم أقول: إن أصرف لأمير الحرير الشهير بالشريف الجرجاني صيرافي صراف و جواهري نقاد بصحاح تطره للأعالي والأداني بل ملك ملك التصريف.

3. 22. Şerhu'l-Muğni fi 'n-naḥv, 'Abdurrahmān el-Mīlānī. (ö. ??)

Tam adı Muḥammed b. 'Abdurrahīm b. el-Ḥuseyn el-'Umerī el-Mīlānī, Bedreddīn olan müellif hocalarından biri olan Çārperdi' nin *el-Meānī fi'n-Naḥv* adlı eserine şerh yapmıştır. Ve bu şerhi Recep 801h./ Nisan 1399m. tarihinde bitirmiştir. Hayatı ve tahsili hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır¹⁴⁵.

AY 477

Eser; basma şemseli, zencirekli koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+13+1 varak olup 171X125(115X83) mm ebadında aharlı sarımtırak orta kalınlıkta kağıt üzerine 14X14 satır siyah mürekkep nestalik yazı ile yazılmıştır. Eser

¹⁴⁵ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1751 ; Keḥḥāle, a.g.e., C., III, s. 404.

baş taraftan eksik olup Aḥmed b. El hasan el Çarperdi' nin *el-Muğni fi'n-Nahv* adlı eserine talebesi el Milānī'nin şerhidir. Şârih şerhini Recep 801 h tarihinde bitirmiştir.

İstinsah kaydı(13^b): 898h./1492m. 'Abdulaziz b. 'Abdulmecid eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

حروف الإستقبال أى من أصناف الحروف حروف الإستقبال و هي خمسة سوف و السين . .

Son(13^b):

. . . قوله: و هو قليل أى والتنوين الغالى فى كلام الفصحاء قليل تم الكتاب.

3. 23. eş-Şāfiye¹⁴⁶, İbn'ul-Ḥācib en-naḥvī. (ö. 646/1249).

Tam adı 'Osmān b. 'Amr b. Ebī Bekr b. Yūnus olan müellifin lakabı Cemālu'ddīn meşhur ismi ise Ḥācib olan babasına nisbetle İbnu'l Ḥācib'dir. Arap dilinin büyük âlimi, Maliki mezhebinin önemli bir fakîhi, usul ve kırâat âlimidir. Aslen kürttür. 570h./1174m. tarihinde Mısırda bir köy olan Esnā da doğdu. Kāhire'de büyüdü, burada Kur'ānı ezberledi. Şam'da ikamet etti. 646h./1249m. tarihinde İskenderiye'de vefat etti. Arap diline, maliki fikhına ve fıkıh usulüne dair eserleri bulunmaktadır. Nitekim o Arapça eğitiminin en önmlü metinlerinden olan *el-Kāfiye* adlı eserin de yazarıdır.¹⁴⁷

AY 481

¹⁴⁶ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1021.

¹⁴⁷ Ziriklī, a.g.e., C. IV, s. 211 ; 'İbrāhīm b. 'Ebū bekr 'İbn Ḥallikān, :*Vefiyyātu'l 'Ayān ve 'Enbāu Ebnā'iz-Zamān*, Dr. İḥsān 'abbās tarafından thk., Dāru Şādır, Beyrut 1994, C. III, s. 248 ; Şalāḥu'd-dīn Ḥalīl b. Eybek Eş-şafedī, *el-vāfi bi'l-vefiyyāt*, Ahmed Arnavut ve Mustafa Türki tarafından thk. edilmiştir, Dāru İhyāi't-turaşi'l-arabī, Beyrut, 2000, C. XIX., s. 321 ; Es-suyūṭī, a.g.e., s. 323; Hulusi Kılıç, "İbnül Hacib", *DİA.*, C. XXI, İstanbul 2000, s. 55-58; Brockelmann, *GAL.*, I, 367-373; *Suppl.*, I, 531-539; Moh. Ben. Cheneb, "İbnülhācib", *İA.*, V/2, s. 856-857.

Eser; yaldız zencirekli, miklepli, koyu vişneçürüğü renk meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 29b-60b varakları arasında 31 varak olup 162X100(110X60)mm ebadında aharlı orta kalınlıkta sarımtırak kâğıt üzerine yaldız cetvel içinde 15X15 satır siyah mürekkep talik yazıyla yazılmıştır. 29b varağında müzehhep bir başlık vardır. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(60^b): Safer 1151h./Haziran 1738m. tarihinde Aḥmed el-Bosnevî eliyle yazılmıştır.

Baş(29^b):

قال الشيخ الإمام ابو عمر و عثمان بن أبى بكر المالکى رحمة الله عليه: قد سألني من لا يسعني مخالفته أن ألق بمقدمتي في الإعراب مقدمة في التصريف على نحوها و مقدمة في الخط فأجبتة سائلا متضرعا أن ينفع بهما كما نفع بأختيها و الله الموفق. . .

Son(60^b):

. . . و إنما كتبوا "لدى" بالياء لقولهم لديك و "كلا" كتبت على يه لإحتماله، و أما الحروف فلم يكتب منها غير إلى و على وحتى

3. 24. İzhāru'l-'esrār fi'n-naḥv, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivī (ö. 981/1573)

Tam adı Muḥammed b. Pīr 'Alī b. İskender olan müellifin asıl adı Taḳıyyüddin Meḥmed'dir. Meşhur ismi Birgi'de müderrislik yaptığı kasabaya nisbeten Birgivi'dir¹⁴⁸. Türk asıllı olup 10 Cemaziyülevvel 929h./27 Mart 1523m. de Balıkesir'de doğdu. Hadis, tefsir ve ahlak ilimlerinde özellikle de Arap gramerine dair önemli eserler veren büyük bir âlimdir. Ömrünün sonuna kadar Birgi'de talebe okutmuş ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Yukarıda ki eseri dışında 'Avāmil' adlı muhtasar nahv kitabıda onun önemli eserleri arasındadır¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Ziriklī, a.g.e., C. VI, s. 61.

¹⁴⁹ a.e., C. VI, s. 61 ; Keḥḥāle, a.g.e., C., III, s. 176 ; Kātip Çelebi, a.g.e, C. I, s. 118. Emrullah Yüksel, "Birgivi", DİA., C. VI, İstanbul, 1992, s. 191-194; Brockelmann GAL., II, 582, 583-586; Suppl., I, 645, 683, 742; II, 654-658, 674; Kasım Kufuralı, "Birgivi", İA., C.II, 634-635.

AY 481⁽²⁾

Eser; yıldız zencirekli, mıklepli, şirazeli, koyu vişneçürüğü renkli meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 75a-101b varakları arasında 26 varak olup 162X100(110X60)mm ebadında, aharlı, orta kalınlıkta sarımtırak kâğıt üzerine yıldız cetvel içerisinde 15X15 satır sayılı siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. 75b varağında müzehhep bir serlevha bulunmaktadır. Eser Arapça gramer kurallarını âmil, mamul ve i'rab başlıkları altında ele alınmış hacimli bir kitaptır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(75^b):

الحمد لله رب العلمين . . . و بعد: فهذه رسالة فيما يحتاج إليه كلُّ مُعربٍ اشدَّ الإحتياج وهو ثلاثة اشياء: العامل والمعمول والعامل أي الإعراب فوجب ترتيبها على ثلاثة أبواب . . .

Son(101^a):

. . . على الفتح نحو "لا رجل ظريف" و إعرابها رفعا و نصبا لا رجل ظريف و ظريفا.

3. 25. el-İ'rāb 'an kavā'idi'l-i'rāb, Cemāleddīn İbn-i Hişām. (ö. 761/1360)

Tam adı Ebū Muḥammed Cemāluddīn 'Abdullah b. Yūsuf b. 'Aḥmed b. 'Abdullāh b. Hişām el-Enşārī olan müellifin meşhur ismi soyu ensārī teşkil eden iki kabileden biri olan Hazrec'e dayandığından dolayı Enşārī nisbesiyle anılır. 708h./1309m. tarihinde Kahire'de doğdu. Öğrenimini burada tamamladı. İbn Hişām Muḥammed İbnü's-Serrāc, 'Abdullaḫīf b. Muraḫḫal ve Ebū Ḥayyān el-Endelūsī gibi hocalardan ders gördü. Arapça konusundaki temel bilgileri sürekli olarak yanında bulunduğu Abdüllatīf b. Muraḫḫal'den aldı. Arap dili ve edebiyatı yanında, fıkıh ve tefsir gibi dinî ilimlerde de söz sahibi olan İbn Hişām 5 Zilkade 761h./17 Eylül 1360m. tarihinde Kahire'de vefat etti, Kahire'nin Nasr Kapısı yanında Sūfiye Mezarlığı'na defnedildi. Arap gramerinin bütün inceliklerine vākıf olan İbn Hişām,

bu alanda kendisinden önceki çalışmaları inceleyip meslektaşlarıyla tartıştıktan sonra eğitim ve öğretimde en verimli yönetime ulaşmaya çalışmıştır. İbn Haldūn, onun nahv ilminin öncülerinden olan Sibeveyhi ve İbn Cinnî neslinden sonra bu alanın en büyük üstatlarından biri olduğunu söyler. Nitekim onun yukarıda ki eseri dışında, nahv ilmine dair *Muğni'l-lebīb*, *Kaṭru'n-nedā* ve bunun şerhi ile *Şüzūru'z-zehab* gibi önemli eserler kaleme almıştır. Onun bu eserleri uzun yıllar medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur¹⁵⁰.

AY 481₍₃₎

Eser; yaldız zencirekli, miklepli, şirazeli, koyu vişneçürüğü renkli meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 103b-117b varakları arasında 14 varak olup 162X101(110X60)mm ebadında, aharlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine yaldız cetvel içinde 14X14 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 103b varağında müzehhep bir serlevha vardır. 103b ve 104a sayfalarının yan tarafında şerh ve açıklamalar bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(103^b):

قال الشيخ الإمام . . . جمال الدين ابن هشام نفع الله المسلمين ببركته: هذه فوائد جلية في قواعد الإعراب . . . وسميتها بـ"الإعراب عن قواعد الإعراب" . . . و تحصر في أربعة أبواب . الباب الأول: في الجملة و احكامها و فيه أربع مسائل . . . الباب الثاني: في الجارّ و المجرور و فيه أيضا أربع مسائل . . .

Son(117^b):

¹⁵⁰ Bağdādī, *Hediyetu'l-'arīfīn*, C. I, s. 465 ; ez-Zirikli, *a.g.e.*, C. IV, s. 147 ; Keḥḥāle, *a.g.e.*, C. II, s. 305-306 ; 'Aḥmed b. Muṣṭafā Taṣkoprīzāde, *Miftāḥu's-Seādeti ve Miṣbāḥu's-Siyāde fī Mevzū'āti'l-'Ulūm*, C. I, Dārul kutubi-l 'ilmiyye, Beyrut 1985. s. 183-184 ; es-Suyūfī, *a.g.e.*, s. 293 ; M. Reṣīt Özbalkıç, "İbn Hişām en-Nahvī", *DİA.*, C. XX, İstanbul, 1999, s. 74-77 ; Muḥammed b. 'alī Eş-Şevkānī, *'el-Bedru't-Ṭālī'ī bi Meḥāsini men b'ade'l karni's-sābi'*, 1c. Dārul kutubi-l 'ilmiyye, Beyrut 1998. s. 276 ; Şemseddīn Muḥammed 'Abdurrahmān Es-seḥāvī, *Ez-Zav'u-l Lāmi' li'ehli-l karni't-tāsi'ī*, C. I., Dāru Mektebetu'l ḥayāt, Beyrut tb. s. 329 ; Kātip çelebī, *a.g.e.*, C. II, s. 1747; Brockelmann, *GAL.*, II, 23, 27-31; *Suppl.*, I, 507; II, 16-20; Moh ben. Cheneb, "İbn Hişām", *İA.*, V/2, s. 754-755.

... إذا كانت شرطية أو استفهامية ولا بياناً لأن ما لا يوصف ولا يعطف عليه عطف بيان كما لمضمرات و كثير من المتقدمين يسمون الزائد "صلة" و بعضهم يسميه "مؤكدًا" و في هذه القدر كفاية لمن تأمله.

3. 26. 'Unmūzec'¹⁵¹, ez-Zemaḥṣerī. (ö. 538/1144).

Tam adı Maḥmūd b. 'Ömer b. Muḥammed b. 'Aḥmed olan müellif doğduğu yere nisbetle el-Ḥavārezmi ve Ḥarezmin köyü olan Zemaḥṣer'e nisbetle ez-Zemaḥṣerī diye anılmıştır. Müellif 467h./538m. yılı Recep ayında Zemaḥṣer'de doğdu. Mekke'ye gitti. Orada mücavir olarak bir süre kaldığı için kendisi Cārullah lakabını da kullanmıştır. Kaynaklar ez-Zemaḥṣerī'den müfessir, muhaddis, mütekellim, nahv âlimi, dilci ve edib olarak bahseder. Daha sonra bazı ülkeler dolandıktan sonra Cürcan'a döndü ve 538h./1144m. tarihinde vefat etti¹⁵².

AY 481₍₄₎

Eser; yıldız zencirekli, miklepli, şirazeli, koyu vişneçürüğü renkte meşin kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 61b-73b varakları arasında 12 varak olup 162X100(110X60)mm ebadında aharlı orta kalınlıkta sarımtırak kâğıt üzerine yıldız cetvel içinde her sayfada 15X15 satır siyah mürekkep talik yazıyla yazılmıştır. 61b varağında müzehhep bir serlevha bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı. Ancak aynı mecmuanın sonu olan 110b varağındaki kayda göre 19 Cemaziyülevvel 1171h./29 Ocak 1758m. Piri Ahmet b. Hasan eliyle olduğu kuvvetli muhtemeldir.

Baş(61^b):

¹⁵¹ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 185.

¹⁵² Bkz. Ziriklî, a.g.e., C. VII, s. 178 ; Keḥḥâle, a.g.e., C. III, s. 822 ; es-Suyūṭî, a.g.e. , s. 388 ; 'İbn Ḥallikân, a.g.e., C. V, s. 168 ; Şemseddîn Ez-Zehebî, : el-'İber fî ḥaberi men ḡaber, C. II (Ebu hâcir Muhammed b. Besûni Zağlul trf. thkk. edilmiştir.), Dārul kutubi-l 'ilmiyye, Beyrut 1985. s. 455; Nuri Yüce, "Zemaḥṣerī", İA., C.XIII, s. 509-514; Brockelmann, GAL., I, 292; Suppl., I, 509, 511-513.

الكلمة مفرد، إما اسم لرجل و إما فعل كضرب و إما حرف كقد. . .

Son(73^b):

. . . هاء السكتة يزداد في كلّ متحرك حركة غير اعرابية للوقف خاصة نحو ثمّ وحيّهل و ماليح و سلطانعي ولا تكون إلا ساكنة وتحريكها لحن.

3. 27. Şerh 'Avāmili'l-mi'e li'l-Curcānī, Yaḥyā b. Naşūḥ b. İsrāīl. (ö. 960/1553)

Tam adı 'Abdulmecid b. Naşūḥ b. 'İsrāīl olan müellif Türk'tür. Amasya'lı olduğu kaydedilmiştir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur¹⁵³.

AY 482

Eser; basma zencirekli, köşebentli, miklepli kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 0+72+0 varak olup 137X102(117X63)mm ebadında nohudi renk az aharlı, orta kalınlıkta kağıt üzerine kırmızı cetvel içinde 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Şerh edilen ibarelerin üstü kırmızıçizgi çekilmiştir. Eser el-Cürcānī'nin *el-Avāmili'l-Mie*'sine Yaḥyā b. Naşūḥ eliyle yapılan bir şerh olup şarih mukaddimesinde şerhine, Birgi de toplamış ve Foça da bitirmiş olduğu kaydını da koymuştur.

İstinsah kaydı(72^b):1136h./1723m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

توجّها إلى جنابك و قصدنا نحوك. . . و بعد: فيقول العبد الذليل يحيي بن ناصوح بن إسرائيل . . . مع توقّر رغابات الملحنين على تعلم هذا المختصر و تحصيله. . . فأردت أن أشرح له شرحا كافيا لذوي الألباب. . .

Son(72^b):

¹⁵³ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1179 ; Bağdādī, *Hediyetu'l-'arifin*, C. I, s. 620. Hayatı hakkında geniş bilgi için Bkz.; Ufuk Hayta, Abdulhamit Birışık: "Hayatı ve Eserleriyle Abdülmeçid B. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhiru'l-Kur'ân ve Zevâhiru'l-Furkân Adlı Tefsir Risâlesinin İlmî Değeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XVI, Sayı; 2, s.343-367, Bursa 2007.

... والكبير الوضيع أي الذي والرفيع عن معرفتها واستعمالها . . . تم إملاء الكتاب بعون الله الملك

الوه اب.

3. 28. Tuḥfet'ul-ġarīb fi'l-kelām 'alā Muġni'l-lebib, ed-Demāmī. (ö. 827/1424).

Tam adı 'Aḥmed b. Muḥammed b. Ebi Bekr b. 'Amr b. Ebi Bekr b. Muḥammed Süleymān b. C'afer b. Yaḥyā b. Ḥuseyn b. Muḥammed b. 'Aḥmed b. Ebī Bekr b. Yūsuf eṣ-Şihāb İbn-i'l-Bedr el Maḥzūmī olan müellif 763h./1362m. tarihinde İskenderiye' de doğdu. Sonra Mısır'a gitti ve Kahire'de tahsil hayatını sürdürdü. Orada İbn-i Haldūn başta olmak üzere başka hocalardan dersler aldı. Ezher üniversitesinde Arapça derslerine girdi. Oradan da Dimaşk(Şam)'a gitti. Tekrar Mısır'a döndü ve Malikī kadılığı yaptı. Kadılıktan ayrılarak Yemen'e gitti ve bir yıl kadar Zebid Üniversitesinde ders verdi. Oradan da Hindistan'a geçti ve Kleberca kentinde vefat etti. Kaynaklar onun edebiyat, nesir, nahv, aruz, fıkıh ve daha birçok ilimle ilgilendiğini belirtmektedir¹⁵⁴.

AY 621

Eser, çiçek motifli yıldız basma şemseli, yıldız zencirekli, miklepli, koyu zeytûni meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+281+1 varaktır. 267X180(196X115) mm ebadında aharlı, nohudi renk orta kalınlıkta kâğıt üzerine kırmızı cetvel içinde 33X33 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eser, İbn Ḥişam'ın *Muġni'l-Lebib 'An Kütübi'l-Eārib* adlı eserine ed-Demāmī eliyle yapılan şerhtir.

İstinsah kaydı(281^a):28 Cemāziyülevvel 1013h./22 Ekim Cuma 1604m. tarihinde Aḥmed b. Celāleddīn el-Biba el-Māliki eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

¹⁵⁴ Ziriklī, a.g.e., C. IV, s. 57 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 170 ; Suyūṭī, a.g.e., s. 27.

الحمد لله الذى منح من لسان العرب الأيدى الحسنة . . . أما بعد: فيقول العبد الفقير . . . محمد بن أبى بكر المخزومى الدمامينى: . . . فكتبت هذا الشرح مقتصرًا على الأمور المهمة . . . و أرجو ان يكون هذا التأليف موافقا للغرض آخذا للجواهر تاركا للعرض . . . و سمّيته "تحفة الغريب فى الكلام على مغن البيب".

Son(281^a):

. . . فعلم أنه محمول فى الجرّ على الحسن الوجه. وليكن انفصالي من الكلام فى الشرح على هذا الوجه الحسن.

3. 29. Sırru'ş-şınā'a ve esrāru'l-belāğa, Ebū'l-Fetḥ 'Osmān b. Cinnī. (ö. 392/1002)

Tam adı Ebū'l-Fetḥ 'Osmān b. Cinnī el-Mevsilī el-Bağdādī olan müellif daha çok babasının adına nisbetle meşhur olmakla birlikte nahv ilmindeki geniş bilgisi sebebiyle nahvī, doğduğu yere nisbetle Mevsilī, lugat ilmindeki yüksek mevkiinden dolayı Luğavī, babasının hizmetinde bulunduğu aileye izafetle Ezdī nisbeleriyle de anılmıştır. Arap dili ve edebiyatı âlimi olan müellif Musul'da dünyaya geldi. Doğum tarihiyle ilgili olarak kaynaklarda 300h./913m., 321h./933m., 322h./934m., 330h./942m. gibi farklı tarihler verilmektedir. Yunan asıllı bir babanın çocuğudur. Musul'un ileri gelenlerinden Süleyman b. Fehd b. Ahmed el-Ezdī'nin azatlısı olan babasının buraya nereden ve ne zaman geldiği bilinmemektedir. İbn Cinnī ilk tahsilini Musul'da Ebū'l-Abbas Muhammed el-Mevsilī'nin yanında tamamladı. Özellikle dil ilimlerinde kendini yetiştirerek daha on dört, on beş yaşlarında iken camide gramer dersleri vermeye başladı. Ebū'l-Abbas el-Mevsilī'den sonra en önemli hocası Ebū 'Alī el-Fārisī dir¹⁵⁵.

AY 635

Eser, yaldız köşebentli, yaldız zencirekli, müklepli, şirazeli, koyu vişneçürüğü renginde meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+87+1 varak olup

¹⁵⁵ Ziriklī, a.g.e., C. IV, s. 204 ; Suyūfī, a.g.e., s. 322 ; Keḥḥālc, a.g.e., C. II, s. 358. 'İbn Ḥallikān, a.g.e., C. III, s. 246-248; Mehmet Yavuz, "İbn Cinnī", DİA., C. IXX, İstanbul, 1999, s. 397-400.

263X152(190X85) mm ebadında, aharlı, filigranlı, sarımtırak ve nohudi renk ince kâğıt üzerine, kenarları siyah ve kırmızıçizgili yaldız bir cetvel içinde, 25X25 satır siyah mürekkep nestalik yazı, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ünvan sayfasının arka yüzünde müzehhep bir serlevha vardır. Serlevhanın bulunduğu sayfa ile 1a varağı yaldız halka işlidir. Müellif 87 b varağında birinci cildin bitip ikinci cildin de ن harfiyle başlayacağını kaydetmektedir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

رَسَمْتُ أَطَالَ اللهُ بِقَاكَ . . . أَنْ أَصْنَعَ كِتَابًا يَشْتَمِلُ عَلَى جَمِيعِ أَحْكَامِ حُرُوفِ الْمَعْجَمِ وَ أحوالِ كُلِّ حَرْفٍ مِنْهَا وَ كَيْفَ مَوْقِعِهِ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ . . .

Son(87^b):

. . . وَ هَذَا كُلُّهُ مَفْعَلٌ وَ لَا يُقَاسُ عَلَى هَذَا إِلَّا أَنَّهُ يَشْذُ الْحَرْفُ فَتَضَمُّهُ إِلَيْهِ . تَمَّ الْجُزْءُ الْأَوَّلُ مِنْ كِتَابِ "سِرِّ الصَّنَاعَةِ" بِعَوْنِ اللَّهِ وَ تَوْفِيقِهِ يَتْلُوهُ فِي الْجُزْءِ الثَّانِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ حَرْفِ النَّونِ.

3. 30. Şerh Lübbi'l-elbâb fî 'İlmi'l-'i'râb¹⁵⁶, es-Sîrâfî. (ö. 716/1312ve sonrası).

Tam adı Muḥammed b. Mes'ūd b. Maḥmūd b. Ebi'l-Feth olan müellif el Fālî ve eş-Şeḳḳâr diye de anılmıştır. Nahv âlimi ve müfessirdir. Kaynaklarda müellifin 684h./1280m. yılında doğduğu belirtilmekle beraber hayatı hakkında fazla bilgi yoktur¹⁵⁷.

AY 653

Eser, mıklepli, şirazesi dağılmış, eski siyah meşin bir cilt içinde 1+248+1 varak olup 250X180(180X112)mm. Ebadında az aharlı, kirli nohudi renkte kalın kâğıt üzerine 23X23 satır sayılı, siyah mürekkep nesih yazıyla yazılmıştır. Şerh

¹⁵⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1475, 1543.

¹⁵⁷ Ziriklî, a.g.e., C. 7, s. 96 ; Keḥḥâle, a.g.e., C. II, s. 142 ; Bağdādî, Hedîyyetu'l-'ârîfîn, C. II, s. 142.

edilen ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin başında iki varak halinde indeks bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(248^b): 17 Cemaziyülevvel 735h./13 Ocak Cuma 1335m. te Ebū Bekr b. ‘Abdillāh b. el-Ḳādī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

الحمد لله الذى هدانا إلى معرفة إعجاز القرآن. . . اما بعد: فإن كتاب اللباب فى النحو . . . للسفرائنى .
. كتاب لا يخفى مقداره و لا يشق غباره مستجمع لفوائد شريفة. . . و منذ زمن كنت أملى على الطالبة فوائد
عندوها معتبرة صحيحة . . . فالتمسوا كتبها شرح على وفق ترتيبه واف . . . فشرعت فيه بعد الإستخارة راجيا
من الله الكريم الغفران . . .

Son(248^b):

. . . قال المصنف رحمه الله فى آخر الكتاب و إذا قد وفينا بما وعدنا من توفير الأقسام الأربعة حقها.
فلنختم الكتاب حامدين لله تعالى ومصليين على نبيه .

3. 31. Şerh Lübbi'l-'elbāb fī 'ilmi'l-'İ'rāb, Nuḳrekār¹⁵⁸. (ö. 776/1374).

AY 653(2)

Eser, arabesk beyzî basma şemseli, zencirekli, şirazesı dağılımı, zahriyesinde mukavva cilt kapağı olmayan kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+243+1 varak olup 173X128(131X83)mm. Ebadında aharlı, nohudi renk kalın kâğıt üzerine 21X21 satır sayılı, siyah mürekkep nestalik yazıyla yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser, Nuḳrekār'ın el-İsferāyīnī'nin *Lübbü'l-'Elbab Fī 'ilmi'l-'İ'rāb* adlı eserine bir şerhi olup vezir Fahreddin Ebū Talib el Alevî için yazılmıştır. Ayrıca *Lübbü'l-'Elbāb* a yapılan ilk şerhtir.

İstinsah kaydı(243^b): Ḥalil b. ‘Aḥmed eliyle yazılmıştır.

¹⁵⁸ Bkz.: yuk. s. 36.

Baş(1^b):

الحمد لله قاشع غمام الغموم وقاصع همام الهموم . . . و بعد: فإن "البّ الألباب فى علم الإعراب" لا يخفى على ذوى الألباب انه كثير الفوائد من جمع العوائد . . . ولم يشرحه أحد من فضلاء الدهر و علماء العصر
...

Son(243^b):

. . . و إن كان ما قبلها ساكننا صحيحا . . . وإنما عرض له ما أوجب قطع الكلام من النسيان.

3. 32. Şerhu'l-Kāfiye li'İbni'l-Hācib¹⁵⁹.

AY 731

Eser, yuvarlak basma şemseli, köşebentli, zencirekli, miklepli, şirazesi dağılmış, koyu kahverengi meşin bir cilt içinde 120 varak olup 234X150(160X82)mm ebadında aharlı nohudi renk ince kâğıt üzerine kenarları siyah, yıldız cetvel içinde 23X23 satır sayılı, harekesiz nes talik yazı ile yazılmıştır. Şerhe esas olan metin kırmızı kalemle sarihin başlangıç ifadesi ile esas metine başlama ibaresi yıldızla yazılmıştır. 1b varağında müzehhep bir serlevha bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(120^a): İstinsah kaydına rastlanılmadı. Fakat eserin telif tarihinin 868h./1463m. olduğu belirtilmiştir.

Baş(1^b):

الحمد لله رب العالمين و الصلاة والسلام على محمد و آله أجمعين. و قوله: الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد قوله : لفظ يشتمل الكلمة. . .

Son (120^a):

. . . فلا يلزم من اعتبار الازم للكلمة عند عروض حذفه اعتبار الجائز عند عروض الحذف . والله أعلم بالصواب. . .

¹⁵⁹ Eser içerisinde müellif ismine rastlanılmadı.

3. 33. Şerh ebyâti'l-mebniyye, İbnu'l-Fâsî. (ö. 1096/1685)

Ebû Zeyd 'Abdurrahman b. 'Abdulkâdir b. 'Alî el-Fihri el-Fâsî olan müellif 17 Cemâziyelâhir 1040h./21 Ocak 1631m. tarihinde Fas'ta doğdu. Kur'an'ın hıfzını tamamladıktan sonra babası 'Abdülkâdir el-Fâsî, amcası Ahmed b. 'Alî el-Fâsî, Muhammed Meyyâre, Ahmed b. Muhammed el-Kalesâdî. Muhammed b. Ahmed es-Sabbâğ, Hamdûn el-Ebbâr ve Abdülkâdir b. 'Alî et-Tuleytî gibi âlimlerden çeşitli ilimleri tahsil etti. İslâmî ilimler yanında matematik, astronomi, tıp, kimya, ziraat, veterinerlik gibi konularda da geniş bilgi sahibi oldu ve bu sebeple zamanının Süyûtî'si olarak tanındı. Eğitiminin büyük bir kısmını ailesine ait ez-Zâviye-tü'l-Fâsiyye'de yapmasına rağmen babasının ve aynı aileden diğer bazı âlimlerin ilim ve telif konusundaki verimliliğini olumsuz yönde etkileyen Tasavvufî faaliyetten uzak kaldı; vaktinin çoğunu kitap telif etmeye ayırdı. İlmi ve ahlâkı sayesinde halkın ve yöneticilerin takdirine mazhar oldu. 16 Cemâziyülevvel 1096h./20 Nisan 1685m. de Fas'ta vefat etti ve kendi zaviyelerinde babasının yanına defnedildi¹⁶⁰.

AY 762

Eser, yaldız zencirekli, üzerine sonradan yapıştırılmış kahverengi bir cilt içinde, 6 varak olup 232X159, (185X122)mm ebadında aharlı, filigranlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine, kırmızı cetvel içerisinde 23 X23 satırlı, harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar ve şerh edilen beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1b ve 2a varakları yaldız cetvellidir.

İstinsah kaydı(6^a): Cemâziyülevvel 1215h./Ekim 1800m. tarihli bir istinsah kaydı bulunmaktadır.

Baş(1^b):

¹⁶⁰ İbrahim Harekât, "Fâsî", *DİA.*, C.XII, İstanbul 1995, s. 210-211; Brockelmann, *Gal.*, II, 612; *Suppl.*, II, 694-695.

إنني أقول لمن ترجى وقيته والمستجير ... فوه فى فينان قال الشيخ الأديب النحوي اللغوي
الأديب أبو زيد عبد الرحمن بن عمر ابن الفاسى: هذه أبيات تشتمل على بيان كيفية صيغة الأمر من
الماضى الثلاثى. . . .

Son(6^e):

. . . فى الأبيات الأواخر لأن ذلك عين ما تقدم فى الأبيات السوابق إذ هي من باب واحد فليراجع جميع
ما تقدم هناك، و ليكن آخر ما قصدناه فحسبنا الله و كفى.

3. 34. el-'İktirāḥ fī 'uṣuli'n-naḥv ve cedelihi, es-Suyūṭī. (ö. 911/1505)

Tam adı 'Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muḥammed İbn. sābiḳı'd-dīn el-Ḥazīrī
es-Suyūṭī olan müellif Celāleddīn es-Suyūṭī adıyla tanınmıştır. Kahire'de doğdu ve
tahsilini de burada tamamladı. Dini, edebi, lisanî ilimler başta olmak üzere diğer
birçok ilim dalıyla ilgilenmiş ve bu alanlara dair eserler kaleme almıştır. Büyüklü
küçüklü kitap ve risalelerden oluşan yaklaşık 600 eseri olduğu belirtilmektedir.
Küçük yaşlarda babası öldüğünden Kahire'de yetim olarak büyüdü. Kısa rürelî bazı
seyahatleri dışında Kahire'den ayrılmamıştır. Resmi görevleri arasında hankah
şeyhliği, kadılık vardır. Ancak onun esas görevi müderrislik olmuştur. Hayatının
sonlarına doğru münzevi bir hayat sürdürmeyi tercih etmiş ve insanlardan
uzaklaşarak Nil kenarındaki evinde kendini daha yoğun bir şekilde ilmi faaliyetlere
vermiştir. Zenginler ve emirler ona mallar ve hediyeler gönderdi fakat o bunların
hiçbirini kabul etmedi ve ölene kadar sade bir hayat yaşadı. Kendisi eserleri ve
yetiştirdiği talebeleriyle İslâm kültür ve medeniyetine önemli katkıları olan
şahsiyetlerin belli başlıları arasında kabul edilir.

Önemli eserleri arasında; lugat ve dil ilimlerine dair *el-Müzhir*, *Cem'u'l-
cevâm'*, fıkıh usûlüne dair *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, hadise dair *Tedribü'r-râvi*,

belâgâta dair ‘*Ukûdü’l-cümân*, biyografiye dair *Tabakâtü’l-ḥuffâz*, *Buğyetü’l-vu‘ât*, nahve dair *Şerhu’l-Elfiyye* v.s. vardır¹⁶¹.

AY 818

Eser yaldız zencirekli, şirazeli, koyu vişneçürüğü meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 66 varak olup 220X130 (160X80)mm. ebadında, aharlı nohudi renkte ince kâğıt, 17X17 satır, harekesiz siyah mürekkep nesih yazı. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin 1b varağında müzehhep bir ser levha bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(66^b): Rebiülevvel 990h./ Mart 1582m. tarihinde Ahmed b. Muḥammed el Buḥeyrî eliyle yazılmıştır.

Baş (1^b):

الحمد لله الذي أُرشد الابتكار هذا النمط. . . . هذا كتاب غريب الوضع عجيب الصنع. . . في علم لم يبيق ترتيبه. . هو أصول النحو الذي بالنسبة الى النحو. . وقد سمّيته ب"الإقتراح في أصول النحو وجدله" . . .

Son (66^b):

. . . و هذا يشبهه من أصول الفقه نقص الإجتهد إذا بان النص بخلافه . . .

3. 35. Cem‘u’l-cevāmi‘ fī’n-naḥv¹⁶², es-Suyūṭī¹⁶³. (ö. 911/1505)

AY 819

Eser; yaldız zencirekli, koyu nefli yeşil meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+50+1 varak olup 224X116(154X65)mm ebadında aharlı filigranlı sarımtırak ince kâğıt üzerine, siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1^b varağında müzehhep bir serlevha vardır. Eserin başında mufassal bir indeks bulunmaktadır.

¹⁶¹ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 135 ; Brockelmann, GAL., Suppl., C. II, s. 69 ; Ziriklî, a.g.e., C. III, s. 301 ; Suyūṭî, a.g.e. , s. 206 ; Keḥḥâle, a.g.e. , C. II, s. 82; Abdulkadir Karahan, “Süyûtî”, İA., C.XI, s. 258-263; Halit Özkan ve diğr, “Suyûtî”, DİA., C.XXXVIII, s. 188-204.

¹⁶² Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 598.

¹⁶³ Bkz.: yuk. s. 68-69.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):AY 1566'nın aynısı

Son(50^a): AY 1566'nın aynısı

3. 36. Şerhu'l-Kāfiye li-'bni'l-Hācib, 'İsā eş-Şafevī. (ö.953/1546)

Tam adı 'İsā b. Muḥammed b. 'Ubeydullah b. Muḥammed olan müellif es-Şafevī ve el-Eycī olarak da bilinmektedir. 900h./ 1490m. Tarihinde doğan müellif hayatı hakkında birçok ilimde bilgi sahibi olduğu ve Şam ve Beytü'l makdisi ziyaret ettiği ve daha sonra Türkiye'yi gördüğü ve Mısır'ı kendine vatan edindiği bilgileri bulunmaktadır¹⁶⁴.

AY 866

Eser; basma şemseli, yıldız zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+77+1 varak olup 217X135(154X70)mm ebadında aharlı, sarımtırak, ince kâğıt üzerine 27X27 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Şerh edilen ibarelerin üzerine kırmızıçizgi çizilmiştir. Eserin ilk sayfalarında bazı şerhler bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

أي باسم المسمّى هذا اللفظ الموصوف بكمال المبالغة فى الرحمة. . . الكلمة تعريفها و معناها عند النحاة معنى لفظ أى صوت . . .

Son(77^a):

. . . و قد يحذف الف ابن فى الكتابة أيضا، كل ذلك طلبا للتحفيف نحو: ابراهيم بن محمد صلى الله عليه و على آله. ما وجد بخط الشيخ الإمام الأوحدهمام السيد الشريف صفى الدين نقلا من مسودة.

¹⁶⁴ Ziriklī, a.g.e., C. V, s. 108.

3. 37. eṭ-Ṭırāzu'l-muzehheb fī m'arifeti'd-daḥīlī'l-m'ureb, Nihālī Muḥammed.
(ö. 1185/1771)

Müellifin tam adı Muḥammed b. Yūsuf en-Nihālī dir. Aslen Nihā'lı olan müellif Halep doğumludur. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. İstanbul'da ikamet etmiş ve ilmi faaliyetlerini burada yapmıştır¹⁶⁵. Başvurduğumuz kaynaklar onu bir edip, dilci, nahv âlimi olarak zikretmiştir¹⁶⁶.

AY 882

Eser; üzeri koyu kahverengi sırtı koyu kırmızı meşin kaplı, altın yaldız zencirekli, müklepli mukavva bir cilt içinde 1+272+1varak olup 215X136(172X80) mm ebadında nohudî renk, aharlı, ince kâğıt üzerine, kırmızı cetvel içinde, müşirli, 29X29 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. 1b varığında müzehheb bir serlevha bulunmaktadır. Muhammed said İbn-i. Pir Osman a ait temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

حمدا لمن زين المعاني فانجلت على منصات اللغات وكسر الألفاظ من حلال الفصاحة بعقود
جواهر بديعة الذات والصفات. . . وبعد: فيقول الفقير لربه الغني المتعالي محمد المدوع بـ"النّهالي" لما اطلعت
على "مُعَرَّب" أبي منصور الجواليقي و"رسالة التعريب" لكمال پاشا زاده ولغيره كابن الحنبلي الحلبي وعلى
"المُهَدَّب فيما وجد في القرآن من الغرب" لجلال الدين السيوطي و"مفاتيح العلوم" للخوارزمي. . . وغيرها مما
لم يحضرني الآن اسمه من رسائل ومراجعات مع الأبحاث والتصحيحات وبيان ما أبهمه الجواليقي وغيره من
المعربات أردت أن أجمع كتابا لا يغادر صغيرة ولا كبيرة بحيث يتكفل أن يجمع قليله وكثيره مع ذكر ما يجرى
مجرى القواعد والضوابط. . . وسميت ما جمعته بـ«الطراز المذهب في الدخيل المعرب».

¹⁶⁵ a.e., C. VII, s. 156.

¹⁶⁶ a.e., C. VII, s. 156 ; Bağdādī, Hediyyetu'l-'arīfīn, C. III, s. 753 ; Bağdādī, İzāhu'l-Meknūn, C. II, s. 86.

Son(271^b):

... مزكت معجم من مسجد ولا حاجة لإيراد شاهده، هفتوت معجم من لفظ هفوات. وقد تم بعون الملك المعبود في صفاء وسعود اللهم إني أسألك بالنبي العربي الذي علمته ما لا يعلمه أحد من خلقك. . . والحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على من لا نبي بعده وقد نجز هذا المؤلف بقلم من أنضى قلمه في بوادي صحائفه وجمعه وأتعب في جمعه شهوده بسمعه والحمد لله على الإتمام قال زابر هذه الرقيمة قد استراح أدهم القلم من تجوال ميادين الصحائف بالرقم الحمد لله أولا وآخرا رحم الله لمن جمع ولمن استكتب ولمن كتب ولمن نظر وقال آمينا.

3. 38. ed-Dürreti'n-naḥviyye fī šerḥi'l Acrūmiyye, Ya'lā el-Ḥüseynī. (ö. ??/?)

Tam adı Muḥammed b. Muḥammed b. Ya'lā el-Ḥüseynī olan müellifin ismi dışında hayatı hakkında bilgiye rastlanılamadı¹⁶⁷.

AY 886

Eser; açık kahverengi sırtı süslü meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1b-39b arasında 39 varak olup 210X150(150X100)mm ebadında sarımtırak renkli orta kalınlıkta, aharsız kâğıt üzerine 27X27 satır olarak siyah mürekkep harekesiz rika yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم يقول العبد الفقير المذنب . . . الشريف أبو محمد عبدالله بن أحمد بن يعلى الحسيني . . . الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد . . . و بعد: فالغرض بهذه الكتاب شرح الفاظ مقدمة الشيخ الإمام النحوى أبى عبدالله محمد بن محمد بن داود الصنحاجى الشهير بابن أجروم . . . و سميته بـ"درّة المضية النحوية في شرح الأجرومية" . . .

Son(39^b):

... لم يعمل كذا لك جوابه جواب يُمن فأراده فإنك ... مضرة أيضا و جاء كذا أنت كذلك في التخصيص نلت. . .

¹⁶⁷ Es-Seḥāvī, a.g.e., C. VII, s. 118 ; Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1797 ; Baġdādī, Īzāḥu'l-Meknūn, C. II, s. 541.

3. 39. Şuzūru'z-zeheb fī m'arifeti kelāmi'l-'arab¹⁶⁸, Cemāle'ddīn İbn-i Hīşām.
(ö. 761/1360)¹⁶⁹

AY 886⁽²⁾

Eser; açık kahverengi sırtı süslü meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 42b-117a arası 75 varak olup 160X95(150X90) ebadında orta kalınlıkta krem rengi aharlı kâğıt üzerine, müşirli, 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz ince talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(42^b):

بسم الله الرحمن الرحيم قال الشيخ الإمام العلم العامل جامع أشتات الفضائل و حيد دهره و فريد عمره
صدر المحققين بركة المسلمين جمال الدين أبو محمد عبد الله ابن الشيخ جمال الدين يوسف بن أحمد بن عبد الله
بن هشام الأنصاري: و بعد: فهذا كتاب شرحت فيه مختصري المسمى "شذور الذهب في معرفة كلام العرب".
. . ثم قلت الكلمة قوله مفرد و أقول في الكلمة ثلاث لغات. . .

Son(117^a):

. . . كلما ذكرك الذي أكون و عقل عن ذكرك العاقلون و سلم تسليمًا كثيرًا إلى يوم الدين و رضي الله
تعالى عن ثلث الصحابة أجمعين و حسبنا الله و نعم الوكيل و لا حول و لا قوة إلا بالله العلي العظيم اللهم اعفر
لكاتبه و لواليه و لمن دعا بهم.

3. 40. Şerh Hidāyeti'n-naḥv, el-Behāī. (ö. ?/?)

Tam adı Nizameddīn Aḥmed b. Ebi Sa'īd el-Ḥuseyn olan müellifin hayatı hakkında bilgiye rastlanılmadı.

AY 977

Eser; üzeri basma çiçek şemseli, basma zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı, mıklepli mukavva bir cilt içinde 3+107+1 varak olup 200X145(160X90)mm

¹⁶⁸ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1029.

¹⁶⁹ Bkz.: yuk. s. 58-59.

ebadında, müşirli, krem rengi, az aharlı kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile 23X23 satır olarak yazılmıştır. Eserde bazı ibareler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Ayrıca Maḥmūd b. Muḥammed el-Ḥanefī ye ait temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(107^a):1135/1723 tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم وصلى الله على نبينا ومولانا محمد وآله وصحبه، الحمد لله رب العالمين،
والصلاة والسلام على خير خلقه محمد وآله وصحبه أجمعين، أما بعد: فهذا شرح "هداية النحو" ألفه. . . نظام
الدين أحمد بن أبي سعيد الحسين البهائي. . . قال المصنف رحمه الله تعالى ورضي الله عنه: بسم الله الرحمن
الرحيم، ابتداء الكتاب. . .

Son(107^a):

. . . ساكنة يلزم التقاء الساكنين الألف والنون الخفيفة على غير حدة وهو غير حسن. . . انتهى الكتاب
المبارك تأليف الشيخ الفقيه الإمام العالم العلامة. . . نظام الدين البهائي.

3. 41. İmtihānu'l-ezkiyā¹⁷⁰, Muḥammed b. Pīr ‘Alī Birgivi¹⁷¹. (ö. 981/1573)

AY 1060

Eser; üzeri basma şemseli, basma zencirekli, sırtı tamir görmüş, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+146+1 varak varak olup 203X128(136X70)mm ebadında beyaz, aharlı, filigranlı, ince kâğıt üzerine kırmızı mürekkep cetvel içinde 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Unvan sayfasında temellük kayıtları bulunmaktadır. Sayfa kenarlarında şerhler bulunmaktadır. Eser el-ḳāzī Beyzāvī'nin İbn-i Hācib'in *Kāfiye*'sine yaptığı muhtasar şerhidir.

¹⁷⁰ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1546 ; Bağdādī, *Hediyetu'l-'arīfīn*, C. II, s. 80.

¹⁷¹ Bkz.: yuk. s. 57.

İstinsah kaydı(146^a): 4 Rebiülevvel 1108h./1 Ekim Pazartesi 1696m. tarihinde Ebü Muhammed 'Alī b. Ḥasan b. Tācu'ddīn en-Niṣāburī el-Mālikī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

الحمد لله و سلام على عباده الذين اصطفى . . . أما بعد: فلما أردت أن أدرس كتاب "اللب" المنسوب إلى . . . عمر القاضي البيضاوى . . . سألتني بعض أصحابي أن أكتب شرحا . . . فاستجبت لهم . . .

Son(146^a):

. . . تلحق كاف المؤنث وقفا . . . نحو "أكرمتكش" و "مررت بكش" والله سبحانه و تعالى أعلم بالصواب و إليه المرجع والمآب.

3. 42. Tertību'l-cemīl fī ṣerḥi't-Terkibi' l-celīl¹⁷², Debbagzāde. (ö1114. /1702)

Tam adı Muhammed b. Maḥmūd b. 'Aḥmed olan müellif Yedikule Debbagları şeyhi Maḥmud Efendi'nin oğludur. Fakih ve müfessirdir. Devrin tanınmış âlimlerinden Cerrahi Şeyhi Meḥmed Efendi, Uzun Ḥasan Efendi ve Tarsusī Efendi'den okuduktan sonra 1057h./1647m.'de Kara Çelebizāde Maḥmud Efendi'den mülazemet aldı. Şam, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu. İki defa şeyhülislamlık görevi yaptı. Nahve dair yukarıdaki eseri dışında hadis ilmine dair *Reṣḥatü'n-naṣīh*, tefsire dair de *et-Ṭibyān* adlı Türkçe bir tefsiri vardır ¹⁷³.

AY 1122

Eser; sırtı ve kenarlar kahverengi meşin üzeri ebrulu kâğıt kaplı mukavva bir cilt içinde 1+40+1 varak olup 202X140(133X61) mm ebadında, aharlı, filigranlı, nohudi renk kâğıt üzerine 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında şerh ve

¹⁷² Bağdādī, *İzāhu'l-Meknūn*, C. I, s. 279.

¹⁷³ Ziriklī, a.g.e., C. VII, s. 89 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 700 ; Mehmet İpşirli: "Debbagzāde Mehmed Efendi", *DİA*, C. IX, İstanbul, 1994, s. 62-63; Mehmed Süreyya: *Sicill-i Osmānī*, C. II Tarih Vakfı Yurt Yayınları, yay. haz. Nuri Akbayar, İstanbul, 1996, s. 409.

izahlar bulunmaktadır. Sa‘düddin et-Teftāzānī’nin nahve dair *et-Terkībü'l-Celīl* adlı eserinin şerhidir.

İstinsah kaydı(40^a): Zilkade 1005h./Haziran 1597m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

الحمد لمن هو المحمود بكلمات السريحي كل مسبح و شاکر و حامد بل يرجع إلى نحو جناب كبريائه
جميع المحامد فأليه الكلم الطيب. . . أما بعد: فإن التركيب الغريب والترتيب العجيب بل التركيب الجليل
المسموع نسبتة إلى الفائض. . . سَعَد الملة والدين التفتازانى . . . لما كان غاية الإختصار. . . كان مشتملا على
قواعد النحوية إجمالاً . . . إنه محتجج إلى شرح يفعل بجمالاته . . . فعزمى بعون الله . . . شرحاً، ترجمته
بترتيب جميل فى شرح التركيب الجليل. . .

Son(40^a):

. . . فاللازم الواجب من الله الكريم بأن يتوجه باله التوفيق بما يعنيه . . . والحمد لله و سلام على عباده
الذين الصطفى.

3. 43. Şerhu's-Şāfiye li-'bni'l-Hācib¹⁷⁴, Nuḳrekār¹⁷⁵. (ö. 776/1374).

AY 1233

Eser; sırtı koyu kahverengi meşin, üzeri ebrulu kâğıt kaplı mukavva bir cilt içinde 1+162+1 varak olup 184X114(137X65)mm ebadında aharlı, filigranlı, nohudi renk orta kalınlıkta kâğıt üzerine kırmızı cetvel içinde 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Şerh edilen ibarelerin üzerine kırmızıçizgi çizilmiştir.

İstinsah kaydı(112^b): Cemaziyülahir 1075h./Aralık 1664m. tarihinde Aḥmed el Ḳuddūsi eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

¹⁷⁴ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1021.

¹⁷⁵ Bkz.: yuk. s. 36.

الحمد لله على بحوله و دنا بطوله . . . و بعد: فإن من أراد أن يكون له منحة من الكتاب الإلهي و فيه عبقريّ من الكلام النبوي فليصرف عنان همته إلى نحو علم الصرف . . .

Son(162^b):

. . . و أما الحروف فلم يكتب منها بالياء غير "بلى" لإمالة ألفه و "على" و "إلى" لإنتقال ألفهما إلى الياء في عليك و إليك و غير حتى فإنها تكتب بالياء حملا لها على إلى.

3. 44. el-Cenā'd-dānī fī ḥurūfi'l-me'āni¹⁷⁶, el-Murādī. (ö. 749/1349)

Tam adı Ḥasan b. Ḳāsım b. 'Abdullah b. 'Alī Bedreddīn el-Murādī olan müellif babasının annesinden dolayı Ümmü Ḳāsımın oğlu diye meşhurdur. Aslen Mısırlı olan müellif Fas'ta yaşamış ve orada meşhur olmuştur. Lugat, nahv ve fıkıh âlimidir. On ciltlik bir Kur'ân tefsiri, kırâat ilmine dair *Şerhu'ş-Şâtibiyye*'si eserlerinden bazılarıdır¹⁷⁷.

AY 1290

Eser; sırtı kahverengi meşin Osmanlı cildi, üzeri ebrulu kâğıt kaplı mukavva bir cilt içinde 1+144+1 varak olup 160X120(115X80) mm ebadında aharlı filigranlı beyaz kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müellif eserini beş fasıl ihtiva eden bir mukaddeme ve beş bölüm halinde yazmıştır.

İstinsah kaydı(144^b): Muharrem 1222 h./ Mart 1807m. tarihinde Muḥammed Dīdar Eşref zāde eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

الحمد لله بجميع محامده على جميل عوائده . . . و بعد: فإنه لما كانت مقصد كلام العرب على اختلاف صنوفه مبينا أكثرها على معاني حروف، صرفتُ الهمم إلى تحصيلها ومعرفة جملتها و تفصيلها . . . و هذا

¹⁷⁶ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 607.

¹⁷⁷ İbn ḥacer 'Aşkalānī, ed-Dürer'il Kāmineti fī 'Ayāni-l Mieti'ş-şāmine, C. II. Dārul ceyl, Beyrut 1993, s. 140 ; Suyūṭī, a.g.e., s. 226.

كتاب أرجو أن يكون نافعا ولمعاني الحروف جامعا . . . سمّيته ب"الجنى الدانى فى حروف المعانى" و يشتمل على مقدمة و خمسة أبواب . . .

Son(143^b):

. . . الباب الخامس فى الخماسى و هو ثلاثة أحرف . . . وإنما أهملت ذكرها هناك لشهرتها و غرابو القول بحرقيتها والكلام عليها موضع هو أليف به من هذا الكتاب والله الموفق للصواب . تم الكتاب.

3. 45. eş-Şāfiye fī Şerhi'-Şāfiye¹⁷⁸, *Ḳara Sinān*. (ö. 852/1448).

Tam adı Yūsuf b. 'Abdūmelik b. 'Abdulḡafūr olan müellif Akhisar yakınlarında Şeydī köyünden olup doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Sināneddin Yūsuf, babasının adı 'Abdūmelik, dedesinininki Bahşāyiş'tir. Arapça, fıkıh, astronomi gibi ilimleri tahsil ettikten sonra müderrislik yapmıştır. Dinî ve edebi ilimlerde devrinin önde gelen âlimleri arasında sayılır¹⁷⁹.

AY 1312

Eser; sırtı koyu kahverengi meşin kaplı, üzeri ebru kaplı mukavva bir cilt içinde 1+171+1 varak olup 153X103(113X56)mm ebadında az aharlı, filigranlı, sarımtırak orta kalınlıkta kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Şerh edilen ibarelerin üzerine kırmızı mürekkeple çizgi çekilmiş, 1b varağında 838h. Telif kaydına rastlanılmıştır.

İstinsah kaydı(171^b):3 Recep 1007h./30 Ocak Cumartesi 1599m. tarihinde Hüseyn b. Muḡammed b. Murād eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

الحمد لله الذي بيده التثبيت والتصريف . . . و بعد: فيقول العبد يوسف بن عبد الملك الغفور: قد استصفيت هذه الحواشي من الشرح المشهور للمختصر المسمى ب"الشرافية" و لهاذا سمّيتها ب"الصافية" . . .

Son(171^b):

¹⁷⁸ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1022.

¹⁷⁹ Tāşköprizāde, Eş-şekāik, s. 221 ; Ziriklī, a.g.e., C. VIII, s. 241 ; Keḡḡāle, a.g.e., C. IV, s. 171.

... و أما الحروف فلم يكتب منها بالياء غير "بلى" لإمالتة و غير "على" لقولهم عليك و "إلى" لقولهم إليك و حتى حملا على إلى لأنها بمعناها فى الغاية والإنتهاء . والحمد لله على التمام.

3. 46. Şerh Kāvā'idi'l-'irāb, Kāfiyeci. (ö. 788/1386)

Tam adı Muhammed b. Süleymān b. S'ad b. Mes'ud olan müellif 788 /1386 tarihinde Bergama'da dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda doğumu için 780/1378, 790/1388 ve 801/1399 yılları kaydediliyorsa da ilk verilen tarih doğru olmalıdır. Babasının adı Muhyiddin Mehmed'dir. Cemāleddin İbnü'l-Hacib'in *el-Kāfiye* adlı eseriyle çokça meşgul olduğundan "Kāfiyeci" lakabıyla tanınmıştır. İlk Öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra Anadolu ve İran'ın çeşitli şehirlerini dolaşarak birçok âlimden ders aldı. Şam'a ve oradan hacca giden Kāfiyeci üç yıl Kudüs'te kaldı ve 830/1427 yılı dolaylarında Kahire'ye yerleşti. Arap dili ve edebiyatı, tefsir, fıkıh, kelām, hadis, tasavvuf, tarih, cedel, felsefe, mantık, astronomi konularında yetişmiş bir âlim olarak kendini ispat etti ve Hanefîlerin Önde gelen âlimlerinden biri oldu. Kāfiyeci 4 Cemāziyülevvel 879h./16 Eylül 1474m. tarihinde Kahire'de vefat etti ve Eşrefiyye Türbesi yanında yaptırdığı türbede gömüldü¹⁸⁰.

AY 1315

Eser; yıldız basma şemseli, salbekli, zencirekli, müklepli, üzeri kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+104+1 varak olup, 145X103(110X60)mm ebadında, aharlı, filigranlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine kırmızı cetvel içerisinde 25X25 siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Şerh edilen ibarelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Unvan sayfasında temellük kayıtları bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(104^b): 9 Recep 1070h./21 Mart Pazar 1660m. tarihinde Fethullah Fethî b. Ş'aban eliyle yazılmıştır.

¹⁸⁰ Taşköprizâde, *Miftāhu's-Seâde*, C. II, s. 111 ; Suyûtî, *a.g.e.*, s. 48-49 ; Ziriklî, *a.g.e.*, C. V, s. 150, C. VI, s. 216 ; Keḥḥāle, *a.g.e.*, C. III, s. 332 ; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C. IV, s. 1109; Hasan Gökbulut, "Kafiyeci", *DİA.*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 154-155; Brockelmann,, *GAL.*, II,138-140; *Suppl.*, , II,140-141.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم ربّ يسرّ ولا تعسر ربّ تمّم بالخير "أما" كلمة فيها معنى الشرط و لذلك كانت الفاء لازمة لجوابها . . .

Son(104^b):

. . . كان الكافية بحسب التأمل و الفكر إلى هذا بقوله و فى هذا القدر أي فى بيان هذه العبرات المحررة. . . إنتهى سير كميت القلم. . .

3. 47. Şerḥ Nihāyeti'l-behce¹⁸¹, İbrāhīm eş-Şibistrī. (ö. 915/1509)

Adı İbrāhīm b. Ḥasan olan müellif yaşadığı köye nisbetle en-Nebisī, doğduğu belde ye nisbetle Şibistrī ve bağlı olduğu tarikata nisbetlede en-Naḫşibendī olarak tanınmaktadır. Şair ve dil âlimi olan müellifin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Bir kaynakta ise onun Erzincan'da haricilerden bir grup eliyle öldürüldüğünü belirtmektedir.¹⁸²

AY 1317

Eser; basma şemseli, basma zencirekli, mıklepli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+330+1 varak olup 143X95(95X45) mm ebadında, az aharlı, filigranlı, farklı kalınlıkta kirli beyaz kâğıt üzerine 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Beyitleri göstermek için üstlerine kırmızıçizgi çekilmiştir.

İstinsah kaydı (330^b):Rebiülâhir 1017h./ Temmuz 1608m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b): AY 2527'nin aynısı

¹⁸¹ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1987.

¹⁸² Ziriklī, a.g.e., C. I, s. 35 ; Kçhâle, a.g.e., C. I, s. 31 ; Bağdādī, Hediyyetu'l-'arifin, C. I, s. 24.

Son(330^b): AY 2527'nin aynısı

3. 48. Esrârü'l-'arabiyye fi'n-naḥv¹⁸³, el-Enbārī. (ö. 328/940)

Tam adı Ebū Bekr Muḥammed b. el-Kāsım b. Muḥammed el-Enbārī olan müellif Arap dili ve edebiyatı, Kur'ân ilimleri ve hadis âlimidir. 18 Recep 271/9 Ocak 885'de Bağdat yakınlarındaki Enbâr'da doğdu. İlmî çalışmalarına Bağdat'ta devam ettiği için Bağdadî nisbesiyle de anılır. İbnül Enbārī, küçük yaşta babası Kāsım b. Muḥammed el-Enbārī ile birlikte Bağdat'a gitti. Başta dönemin Kûfe dil mektebi üstadı Sa'leb olmak üzere İsmâ'îl b. İshâk el-Cehdāmī ve Ahmed b. Heysem el-Bezzâz gibi âlimlerden dil, edebiyat, lugat, nahv, şiir, kırâat, tefsir ve hadis dersleri aldı. Hayatı boyunca hiç evlenmeyen ve münzevi bir hayat yaşayan İbnü'l-Enbārī 10 Zilhicce 328/16 Eylül 940'da Bağdat'ta vefat etti. İbnü'l-Enbārī'nin bütün ilimlerde üstat olduğu Arap dili ve edebiyatını çok iyi bildiği, özellikle Kûfe dil mektebini onun kadar özümseyen bir başka âlimin bulunmadığı zikredilmiştir¹⁸⁴.

AY 1323

Eser; sırtı siyah meşin kaplı üzeri çiçek resimli lake bir cilt içinde 1+68+1 varak olup 131X90(88X56) mm ebadında az aharlı, kirli beyaz orta kalınlıkta kâğıt üzerine 18X18 satır siyah mürekkep harekesiz nestalikle yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında yer yer şerhler bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(2^b):

الحمد لولئيه والصلوة على نبيه قال النبي: "كل أمر ذي بال لم يبدأ بسم الله فهو أبتى" قال مولانا شمس الدين الفنارى: . . .

¹⁸³ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 83.

¹⁸⁴ Suyûfî, a.g.e., s. 301-302 ; Ziriklî, a.g.e., C. III, s. 327 ; Keḥḥâle, a.g.e., C. II, s. 115 ; Bağdadî, Hedîyyetu'l-'arîfîn, C. I, s. 519-520 ; Emin Işık, "İbnü'l Enbârî", DİA., C. XXI, İstanbul 2000, s. 24-26; Brockelmann, GAL., I,119; Suppl., I,182; Sezgin, GAS, C.VIII, 151-154; IX, 144-147.

Son(68^a):

. . . بل ورد على لفظ ما ليس بفعل كاسقي هيتا لجموده و عدة تصريفه.

3. 49. Şerhu'l-Kāfiye li-'bni'l-Hācib, Muḥammed b. Cemā'a. (ö. 733/1333)

Tam adı Ebū 'Abdullāh Bedrūddīn Muḥammed b. İbrāhīm b. Sa'dillāh b. Cemāa el-Kinānī el-Hamevī olan müellif muhaddis, fakih, müderris ve kadıdır. 4 Rebīülāhir 639/12Ekim 1241 Hama'da doğdu. Bu aileden yetişen âlimler dedelerinden Cemāa adlı şahısların adıyla tanınmıştır. Bedreddin İbn Cemā'a ilk bilgileri küçük yaşta babasından ve onun yakını olan âlimlerden öğrendi. Yedi yaşında iken üstün zekāsını farkederek Şemseddin Mekki b. Müsellem b. Allan el-Kaysi ile Ebü'l-Fazl İsmail b. Ahmed el-İraki, Buhari'nin Edebü-mu-red'ini rivayet etmesi için kendisine icazet verdiler. Arap dili ve edebiyatını İbn Mâlik et-Tâi'den okudu. Daha sonra Dimaşk'ta hadis öğrenimini sürdürdü. İbn Cemāa, ilk seyahatini on yedi yaşında iken babasıyla birlikte hac amacıyla Mekke'ye yaptı ve orada görüştüğü âlimlerden faydalandı¹⁸⁵.

AY 1367

Eser; basma şemseli, salbakeli, zencirekli, miklepli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+72+1 varak olup 215X155(154X105)mm ebadında az aharlı, sarımtırak, kalın kâğıt üzerine 19X19 satır olarak siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 73b-77a varakları arasında İbn-i cema'anın kelimelerine dair bir risalesi bulunmaktadır. Şerhin bitiş tarihi 72b varagında 17 zilkade 670h. Olduğu kaydedilmiştir.

İstinsah kaydı(72^b):22 ramazan 740h./ 22 Mart Çarşamba 1340m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

¹⁸⁵ Ziriklî, a.g.e., C. I, s. 146 ; Keḥhāle, a.g.e., C. I, s. 423 ; Cengiz Kallek, "İbn Cemaa", DİA., C. XIX, İstanbul 1999, s. 394-395; Brockelmann, GAL., I, 459, 499; II, 116; Suppl., I, 522, 635, 764; II, 111-112; Sezgin, GAS., I, 299; T.H.Weir, "İbn Cemaa", İA., V/2, s. 719.

Baş(1^b):

قان الفقير إلى عفو الله محمد بن إبراهيم بن سعد الله بن جماعة الشافعي رحمة الله عليه: الحمد لله رب العالمين . . . هذا مختصر مشتمل على فوائد عزيز نفعها. . . قال الشيخ الغمام العالم أبو عمرو بن الحاجب: الكلمة لفظ وضع بمعنى مفرد. . .

Son(72^b):

. . . من التتوين فنقول "إضربا" هذا إذا كانت الساكنة الخفيفة فقط دون المشددة، والله أعلم بالصواب. {تم} شرح الكافية لابن الحاجب محمد إبراهيم بن سعد الله بن جماعة الشافعي.

3. 50. Risāle fī beyāni'l-ḥāşılı bi'l-maşdar, el-Ḳārşī. (ö. 1169/1756).

Asıl adı Dāvud b. Muḥammed olan müellifin nisbesi doğduğu yere nisbetle el-Ḳārşī dir. Dāvud, temel medrese eğitimini Kars'ta o yörenin tanınmış zāhid ve âlimi Çolak 'Abdullah Efendi'den yaptı. Daha sonra İstanbul'a giderek tahsilini ve mülâzemetini tamamladı. İmtihanları kazanarak İstanbul, Mısır, Karaman ve Kıbrıs'ta müderrislik yaptı. Dāvūd-i Karsī bir süre sonra kendisine hayran olduğu ünlü Türk bilgini Birgivi'nin memleketi olan Birgi kasabasına giderek orada yerleşmiş ve Birgi Ulucami Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Dāvūd-i Karsī Birgi Ulucami Medresesi'nde Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hadis, kelām, mantık, ādābü'l-münāzara ve ilm-i mīkāt gibi çok çeşitli alanlarda dersler verdi. Bir yandan öğrencilerini sağlam bir öğretim metoduyla yetiştirmeye çalışırken öte yandan adı geçen ilim dallarında Türkçe ve Arapça olarak pek çok eser telif etti. Hayatının son on beş yılını Birgi'de geçiren Dāvūd-i Karsī 1169/1756 yılının son günlerinde bu kasabada vefat etti¹⁸⁶.

AY 1487

¹⁸⁶ Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 702 ; Baġdādī, Hediyyetu'l-'arīfīn, C. I, s. 361 ; Mehmet Yavuz, a.g.e., s. 265 ; Cemil Akpınar, "Dāvūd-i Karsī", DİA., C. IX, İstanbul, 1994, s. 29-32; Brockelman, GAL., I, 378; II, 487, 579, 582, 584; Suppl., I, 197, 544, 843; II, 304, 321, 437, 498, 564, 650, 654.

Eser; sırtı kahverengi meşin üzeri kâğıt kaplı sonradan tamir görmüş mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 62b-64a varakları arasında 3 varak olup 213X156(150X86) mm ebadında aharlı, filigranlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine her sayfada 17 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(62^b):

سبحان من حصل بمصدر تكوينه الأفعال والآثار. . . و بعد: فهذه "رسالة في بيان الحاصل بالمصدر" الذي هو من قطار الأنظار. . .

Son(64^a):

. . . باعتبار فعل حاصل لغيره بانه ثبت "قاتل" و "ضارب" والقتل والضرب حاصل في المقتول والمضروب لا نسلم ان مبدأ الإشتقاق.

3. 51. *İzhāru'l-esrār fi'n-naḥv*¹⁸⁷, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi¹⁸⁸. (ö. 981/1573)

AY 1492

Eser; üzeri kâğıt, sırtı kenarları siyah meşin kaplı mukavva bir cilt içinde şirazesı dağılmış, 97b-126b varakları arasında 29 varak olup 213X143(139X69)mm ebadında nohudi renk, aharlı, ince kâğıt üzerine kırmızı cetvel içinde 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında yer yer açıklamalar bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(97^b):AY 481'in aynısı

Son(126^b): AY 481'in aynısı

¹⁸⁷ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 117.

¹⁸⁸ Bkz.: yuk. s. 57.

3. 52. Acrūmiyye¹⁸⁹, eş-Şinhācī. (ö. 723/1323)

Tam adı Muḥammed b. Muḥammed b. Dāvud es-Şinhācī olan müellif 672h./1273m. de Fas'ta doğdu. İbn Acrūm¹⁹⁰ diye de bilinir. *Acrūmiyye* risalesiyle meşhur olmuştur. Aynı zamanda matematik ve edebiyatla da ilgilenmiştir. Müellif 723h./1323m. tarihinde doğum yeri olan Fas'ta vefat etmiştir¹⁹¹.

AY 1497

Eser; üzeri ebrulu kâğıt, sırtı kahverengi meşin kaplı, miklepli, şirazesi dağılmış mukavva bir cilt içinde 147b-153b varakları arasında 26 varak olup 210X150(155X95)mm ebadında, az aharlı kirli sarımtırak renkli kalın kâğıt üzerine 15X15 satır sayılı olarak siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(153^b): 1102h./1690m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(147^b):

بسم الله الرحمن الرحيم قال الشيخ الفقيه النحوى أبو عبد الله محمد بن محمد بن داود الصنهاجى عرف بابن أجرّوم . . . الكلام هو اللفظ المركب المفيد بالوضع وأقسامه ثلاثة: إسم و فعل و حرف جاء لمعنى. . .

Son(152^a):

. . . باب مخضوضات الأسماء المحضوضات الغائب على ما هو مقتضى. . . ثبت الواو والياء المقلوبة منه و من هو فكأنه نظر إلى وجهه الهاء . . .

3. 53. Risāle fī nisbeti'l-cem'ī, İbn-i Kemāl Paşa¹⁹². (ö. 940/1534)

AY 1499

Eser; basma şemseli, köşebentli, zencirekli, kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 35a-26a varakları arasında 2 varak olup 210X153(140X87)mm

¹⁸⁹ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1796.

¹⁹⁰ Berberice de fakir sofî anlamına gelir.

¹⁹¹ Suyūṭī, a.g.e., s. 102 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 641 ; Ziriklī, a.g.e., C. VII, s. 33.

¹⁹² Bkz.: yuk. s. 47.

ebadında az aharlı, nohudi renk orta kalınlıkta kâğıt üzerine 25 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(25^b):

الحمد لولّيته والصلوة على نبيّه و بعد: فهذه رسالة معمولة فى "نسبة الجمع" إن الجمع لا ينسب اليه إلا إذا لم يذكر له واحد. . .

Son(26^a):

. . . لتخصيص الوزن المذكور به، فإن الحكم فى وزن الأنصار أيضا كذلك. تم والحمد لله.

3. 54. Risāle min-e't-teb'īdiyye¹⁹³, İbn-i Kemāl Paşa¹⁹⁴. (ö. 940/1534)

AY 1499₍₂₎

Eser; basma şemseli, köşebentli, zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içinde 17b-20b varakları arasında 3 varak olup 210X150(140X90)mm ebadında, az aharlı, nohudi renk kalın kâğıt üzerine 25X25 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(17^b):

الحمد لولّيته والصلوة على نبيّه، إعلم: أن البعضية المعتبرة فى "من" التبعية فى الاجزاء لا البعضية فى الأفراد. . .

Son(20^b):

. . . و إن لم توجد تلك الزيادة فيكون الأجلان . . . والله أعلم.

¹⁹³ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 894.

¹⁹⁴ Bkz.: yuk. s. 47.

3. 55. eş-Şāfiye, İbn'ul-Ḥācib en-Naḥvī¹⁹⁵. (ö. 646/1249).

AY 1515

Eser; çiçek motifli basma şemseli, sırtı koyu kahverengi meşin, üzeri ebru desenli kâğıt kaplı, şirazesı dağılmış mukavva bir cilt içinde 1b-38b varakları arasında 38 varak olup 205X145(110X55)mm ebadında aharlı, filigranlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine kırmızı cetvel içinde 15X15 siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(38^b):1119h./1707m. tarihli Kostantiniyye de yazıldığına dair bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله وصحبه أجمعين فقد سألتني من لا يسعني مخالفته أن ألحق بمقدمتي في الإعراب مقدمة في التصريف على نحوها ومقدمة في الخط فأجبتة إلى ذلك سائل متضرعا من الله . . .

Son(38^b):

. . . ويعترف الياء من الواو بالثنائية نحو فتیان و عصوان و بالجمع الفتیان والقنوات و بالمرّة نحو رميت و غزوت وبالنوع نحو رميت و غزوت و برد الفعل إلى نفسك . . . و إنما كتبوا "لدى" بالياء لقولهم لديك و إذا كتبت "على" لإحتماله و اما الحروف فلم يكتب منها غير و "إلى" و "على" و "حتى" .

3. 56. Şerḥ Merāḥi'l-'ervāḥ, 'Alī b. Mes'ūd. (ö. 700/1300)

Tam adı 'Aḥmed b. 'Alī b. Mes'ūd olan müellif Ebū'l Fāḍil ve Ḥisamuddīn olarak da bilinir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır¹⁹⁶.

AY 1515⁽²⁾

Eser; çiçek motifli basma şemseli, sırtı koyu kahverengi meşin, üzeri ebru desenli kâğıt kaplı, şirazesı dağılmış mukavva bir cilt içinde 205X145(110X55)mm

¹⁹⁵ Bkz.: yuk. s. 56.

¹⁹⁶ Suyūṭī, a.g.e., s. 101 ; Ziriklī, a.g.e., C. I, s. 175.

ebadında aharlı, filigranlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine kırmızı cetvel içinde 15X15 siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. 110b-136a varakları arasında 26 varaktır. Eserde farklı kalemler bulunmaktadır. Aharlı kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep harekesiz, Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında talikat bulunmaktadır. Eser sondan eksiktir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(110^b):

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُمَّ يَا مُصَرِّفَ الْقُلُوبِ صَرِّفْ قُلُوبَنَا نَحْوَ رِضَاكَ . . . قَالَ
المص {المصنّف} رح {رحمه الله} عملا بالحديث المشهور والخبر المنثور واقتداء بالكتاب، بسم الله الرحمن
الرحيم وبتخصيص كتابه أول القرنين بل ذكره من تاب الإكتفاء . . .

Son(136^a):

. . . لما أرادوا وضع المتصل ضميرا.

3. 57. Risāletu'l-i'rāb.

AY 1523

Eser, üzeri muşamba, sırtı siyah meşin kaplı sonradan tamir görmüş bir cilt içinde, 27^b -56^a varakları arasında 29 varak olup 200X135 (133X 65) mm. ebadında, âharlı, kirlî beyaz ince kâğıt üzerine, her sayfada 19 satır kırmızı cetvel içinde adi bir nesih hattıyla yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında yer yer talikatlar bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(56^b): 1196h./1781m. tarihli bir kayıt bulunmakatadır.

Baş(27^b):

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَوَصْحَبِهِ أَجْمَعِينَ وَ
بعد: فهذه رسالة فيما يحتاج إليه كل معرب أشدّ الإحتياج وهو ثلاثة أشياء: العامل و المعمول و العمل أي

الإعراب فوجب ترتيبها على ثلاثة أبواب الباب الأول في العامل إعلم أولا أن الكلمة وهي اللفظ الموضوع
لمعنى مفرد. . .

Son(56^b):

ثم الإعراب إن ظهر في اللفظ تسمى لفظيا و إن لم يظهر بل قَدَّر في آخره تسمى تقديريا نحو أنا
العاصي و إن لم يظهر و لم يقَدَّر في الآخر تسمى محلِّيا نحو توكلنا على من لا يُؤيى الخير إلا من حصته. الحمد
لله على الإتمام.

3. 58. Hāṣiye ‘alā ṣerḥi’l-Kāfiye, Süleymān el-Kürdi¹⁹⁷. (ö. ?/?)

AY 1526

Eser; üzeri geometrik yıldız şemseli, kalın yıldız zencirekli, vişneçürüğü
renkli meşin kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 99b-136a varakları arasında
37 varak olup 200X135(150X60)mm ebadında aharlı, filigranlı, ince nohudi renk
kâğıt üzerine kırmızı cetvel içinde 31X31 satır olarak siyah mürekkep harekesiz talik
yazı ile yazılmıştır. Açıklaması yapılan ibarelerin başına kırmızı mürekkeple çizgi
çekilmiştir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı. Fakat eserin unvan sayfasında (99^a) Remzi
lakabıyla şöhret bulan Muhammed eliyle yazıldığı kaydı vardır.

Baş(99^b):

الحمد لله على أفضاله والصلوة والسلام على أفضل الخلق و آله. و بعد: فيقول. . . إبراهيم بن سليمان
الكردي مولدا والحلبى موطنا: هذا ما وفقت لجمعه لولدى ولسائر أصحاب التحصيل في بيان مشكلات شرح
الكافية لمولانا عبد الرحمن الجامى . . .

Son(136^a):

. . . و قوله: فإن مدلول هذا ليس ذات الشخص كما أنه مدلول العلم. . . قوله: و منه هذا يلوح كمال
الفرق . . . بهذا الوضع محتاج إلى قرينة.

¹⁹⁷ Müellif hakkında bilgiye rastlanılmadı.

3. 59. eş-Şāfiye, İbn'ul-Hācib en-Nahvī¹⁹⁸. (ö. 646/1249).

AY 1538

Eser; yıldız çiçek motif şemseli, köşebentli, yıldız zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 131b-169b varakları arasında 38 varak olup 200X130(135X85)mm ebadında aharlı, filigranlı, kirli beyaz ince kâğıt üzerine 13X13 satır siyah mürekkep harekeli nesih yazı ile yazılmıştır. Varak kenarlarında yer yer şerh ve izahlar vardır. Metin bazı yerleri harekesiz yazılmıştır. Yer yer kırmızıçizgi ve harekelere rastlanmaktadır. 169b'de 10 Cemāziyülevvel 1204h./26 Ocak Salı 1790m. tarihli bir kırâat kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(169^b): Muharrem 1167h./ Ekim 1753m. 'Oşmān b. Dāvud b. İbrāhīm eliyle yazılmıştır.

Baş(131^b):AY 1515'in aynısı

Son(169^b): AY 1515'in aynısı

3. 60. 'Unmūzec, ez-Zemaḥşeri¹⁹⁹. (ö. 538/1144).

AY 1547

Eser; üzeri sonradan kâğıt kaplanmış Osmanlı cildi içindeki mecmuanın 32b-43a varakları arasında 12 varak olup 193X127(145X75)mm ebadında, aharlı, ince sarımtırak kâğıt üzerine 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. 32b varağında müzehhep bir serlevha vardır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İzah edilen ibarelerin üzerine kırmızıçizgi çekilmiştir. Eser; müellifin *el-mufaşşal* adlı eserinin muhtasarıdır.

---

¹⁹⁸ Bkz.: yuk. s. 56.

¹⁹⁹ Bkz.: yuk. s. 60.

İstinsah kaydına rastlanılmadı. Ancak mecmuanın sonunda aynı müstensihce ait olduğu kuvvetli muhtemel olan şu kayda rastlanılmıştır. 110(b): 19 Cemâziyyülevvel 1171h./29 Ocak Pazar 1758m. tarihinde Pîrî Aḥmed b. Ḥasan eliyle yazılmıştır.

Baş(32^b): AY 481'in aynısı

Son(43^a): AY 481'in aynısı

3. 61. 'İzhāru'l-esrār fī'n-naḥv²⁰⁰, Muḥammed b. Pîr 'Alî Birgivi²⁰¹. (ö. 981/1573)

AY 1548

Eser; yıldız basma şamseli, yıldız zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 33b-65b varakları arasında 32 varak olup 167X111(144X65)mm ebadında, aharlı, filigranlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine, kenarları siyah çizgili, yıldız cetvel içinde bbXbb satır olarak siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 33b varağında müzehhep bir ser levha vardır. Sayfa kenarlarında çizgi içine alınmış kime ait olduğu kaydedilmeyen eserin bir şerhi bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(33^b): AY 481'in aynısı

Son(65^b): AY 481'in aynısı

3. 62. el-'İ'rāb 'an ḳavā'idil-'i'rāb²⁰², Cemāleddīn İbn-i Ḥiṣām²⁰³. (ö. 761/1360)

AY 1548(2)

²⁰⁰ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 81.

²⁰¹ Bkz.: yuk. s. 57.

²⁰² Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 131.

²⁰³ Bkz.: yuk. s. 57.

Eser; basma şemseli, köşebentli, zencirekli, miklepli, şirazesı dağılış, kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 5b-20b varakları arasında 15 varak olup 196X119(106X57)mm ebadında, aharlı, beyaz ince kâğıt üzerine kenarları çizgili yaldız cetvel içinde 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(5^b):AY 481'in aynısı

Son(20^a): AY 481'in aynısı

3. 63. **Tuĥfetu't-tullāb fī nazmi Ķavā'idi'l-i'rāb**²⁰⁴, İbnu'l-Hāim. (ö. 815/1412)

Tam adı Ebü'l-Abbās Şihābüddīn Ahmed b. Muĥammed b. İmād el-Karāfī el-Mısri 753h./1352m. veya 756h./1355m. tarihinde Kahire'de doğdu ve orada öğrenim gördü. Eğitimini tamamladıktan bir süre sonra Kudüs'e gitti ve ölümüne yakın yıllara kadar Sālihiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Çevresinde samimi dindarlığı ve çalışkanlığıyla tanınıyordu. İbn Hacer el-'Askalānī başta olmak üzere birçok öğrenci yetiştirmiştir. İbnü'l-Hāim'in eserleri, başta *Hesāb-ı Hindī* ve *Hesāb-ı Hevāī* olmak üzere İslām aritmetik sistemlerinin tamamını kuşattığı için önemlidir²⁰⁵.

AY 1548₍₃₎

Eser; basma şemseli, salbekli, köşebentli, zencirekli, miklepli, şirazesı dağılış kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1b-4a varakları arasında 4 varak olup 196X119(106X57)mm ebadında aharlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine çift sütun kırmızı cetvel içinde 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile

²⁰⁴ Kātip Çelebi, *a.g.e.*, C. I, s. 131.

²⁰⁵ Bağdādī, *Hediyetu'l-'arīfīn*, C. I, s. 120 ; Ziriklī, *a.g.e.*, C. I, s. 226 ; Keĥĥāle, *a.g.e.*, C. II, s. 133 ; İhsan Fazhoğlu, "İbnü'l Hāim"*DİA.*, C. XXI, İstanbul, 2000, s. 62-65.

yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser; İbn-i Hişām'ın *el-İ'rāb* 'an *ḳavā'id*'l-*İ'rāb* adlı eserinin İbn-i -Hāim eliyle yapılan nazmıdır.

İstinsah kaydı(4^a):1182h./1768m. tarihinde Muşafā b. 'İsā eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

الحمد لله على التعليم / و افضل الصلوة والتسليم
و هذه مقاصد الإعراب / منظومة من دون ما أسهاب

Son(4^a):

و قد تقضت تحفة الطلاب / مودعة قواعد الإعراب
نظم الفقير أحمد بن الهائم / يرجو بها ثواب ربّ راحم

3. 64. Bināu'l-'ef'āl²⁰⁶.

AY 1557

Eser; sırtı siyah meşin üzeri kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 105b-116b varakları arasında 12 varak olup 191X126(130X65)mm ebadında, az aharlı, orta kalınlıkta kirlili nohudi renk kâğıt üzerine 13X13 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(105^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الوهاب للمؤمنين سبيل الصواب والصلاح والسلام على نبيه محمد
الزاجر عن الأذنب . . . أما بعد: فإن العربية وسيلة إلى العلوم الشريعة و أحد أركانها التصريف لأنه به يصير
القليل من الأفعال كثيرا والله الموفق والمرشد . . .

Son(116^b):

²⁰⁶ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 255.

. . . باب الصحيح من التصريف فإن أقتضى القياس إلى إبدال حرف أو نقل أو إسكان فافعل و إلا
صرف الفعل غير صحيح كما الصحيح . . . و غير ذلك فبعضها لا يتغير لصحة البناء .

3. 65. el-İrşād²⁰⁷. et-Teftāzāni. (ö. 793/1390)

Tam adı Mes'ūd b. 'Amr b. 'Abdullāh S'adüddīn et-Teftāzānī olan müellif 712h./1312m. tarihinde Horasanın Teftēzān beldesinde doğdu. Ve Serhas'ta ikamet etti. Timur eliyle Semerkand'a davet edilen müellif orada yaşadı ve orada vefat etti. Serhas'a defnedildi. Müellif, dini, lisanî ve edebi ilimlerde önemli eserler kaleme almıştır. Bunlar arasında sarfa dair *Şerhu'l-İzzī*, belâgâta dair *Muhtaşaru'l-me'ānī*, mantığa dair *Şerhu's-Şemsiyye*, kelama dair *el-Makâşid*, tefsire dair *Şerhu'l-Keşşâf* 1 vardır²⁰⁸.

AY 1558

Eser; sırtı kahverengi bez üzeri ebru kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 95b-103b varakları arasında 9 varak olup 188X102(135X57)mm ebadında, az aharlı, sarımtırak, ince kâğıt üzerine bbXbb satırlı, siyah mürekkep yer yer harekeli nesih yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(95^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله جعل بكلمة علم الإعراب مرفوع البناء منصوب اللوآء مجرور ذيل
الشرف بجزم القضاء فوق السماء والصلوة على نبيّه المبعوث بمحاسن الأفعال المنعوت بأحسن الأسماء و على
آله و أصحابه المضموم إلى حروف سيوفهم . . . و بعد: فهذه مختصر في علم النحو سمّيته ب"الإرشاد" و
سالت الله تعالى ان ينفع به الولد الأعز و كلّ من يحاول الرشاد . . .

Son(103^b):

²⁰⁷ Kātip Çelebi, a.e., C. I, s. 27.

²⁰⁸ İbn ḥacer 'Asḳālānī, Ed-Dürer'il Kāmineti fī 'Ayāni-l Mieti's-şāmine, 4 c. Dārul Ceyl, Beyrut 1993, s. 350 ; Ziriklī, a.g.e., C. VII, s. 219 ; Suyūṭī, a.g.e., s. 391.

. . . و بلى يجاب لنفى وأى لا للإثبات بعد الإستفهام و يلزم القسم و أجل وخير وإن للتصديق والهمزة وهل للإستفهام و لو للشرط في الماضى وأما للتفضيل و يلزمها الفاء و التنوين للتمكن والتكثير والعوض والنون الثقيلة والحفيفة في الفعل للتأكيد.

3. 66. Risāle fī't-taṣrīf, Zeynizāde²⁰⁹. (ö. 1167/1753).

AY 1560

Eser; sırtı siyah bez üzeri mor kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 5b-25b varakları arasında 20 varak olup 181X115(115X65)mm ebadında, aharlı, filigranlı, ince beyaz kâğıt üzerine kenarları siyah çizgili yıldız cetvel içinde 13X13 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(25^b):15 Zilhicce 1215h./29 Nisan 1801m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(5^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خير خلقه سيدنا محمد و آله. . .
إعلم: أن التصريف في اللغة التغيير {و} في الضاعة تحويل الأصل الواحد إلى أبنية مختلفة لمعان مقصودة لا تحصل إلا بها، ثم الفعل إما ثلاثى و إما رباعى. . .

Son(25^b):

. . . تنبيه المرة من مصدر الثلاثى المجرى على فعلته لايفتح نحو ضربت ضربته و قمت قومته زاد عليه بزيادة الهاء والإنطلاقاته إلا ما فيه تاء التأنيث . . . تم الكتاب .

3. 67. Risāle fī't-taṣrīf. Zeynizāde²¹⁰. (ö. 1167/1753).

AY 1560(ç)

Eser; sırtı siyah bez üzeri mor kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 28b-48a varakları arasında 20varak olup, 181X115(115X65)mm ebadında, aharlı, filigranlı, ince beyaz kâğıt üzerine kenarları siyah çizgili yıldız

²⁰⁹ Bkz.: yuk. s. 38.

²¹⁰ Bkz.: yuk. s. 38.

cetvel içinde 13X13 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Dış cetvel ile iç cetvel arasında şerhler bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(28^b): AY 1557'nin aynısı

Son(48^a): AY 1557'nin aynısı

3. 68. Bināu'l-'ef'āl²¹¹.

AY 1560₍₃₎

Eser; sırtı siyah bez üzeri mor kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 49b-59a varakları arasında 11 varak olup 181X115(115X65)mm ebadında, aharlı, filigranlı, ince beyaz kâğıt üzerine kenarları siyah çizgili yıldız cetvel içinde 13X13 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. 49b varağında müzehhep bir serlevha vardır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(49^b):

بسم الله الرحمن الرحيم إعلم: أن أبواب التصريف خمسة وثلاثون بابا: ستة منها للثلاثي المجرد الباب الأول فعل يفعل موزونه نصر ينصر و علامته أن يكون عين فعله مفتوحا في الماضي ومضموما في المضارع، و بناؤه للتعدية غالبا و قد يكون لازما مثال المتعدى نحو نصر زيد عمرا . .

Son(59^a):

. . . و هذه الأقسام سبعة تجمعها هذا البيت صحيحست, مثال است, مضاعف, لفيف و ناقص مهموزو أجوف. تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب.

²¹¹ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 255.

3. 69. Risāle ḥaḳḳi ‘aviṣa min ‘Aviṣāti'l-'efkār, İsmā‘īl el-Erzenrūmī²¹².

(ö.??)

AY 1566

Eser; yıldız şemseli, salbekli, yıldız zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde ki mecmuanın 382b-384b varakları arasında 3 varak olup 184X73(120X60)mm ebadında, aharlı, sarımtırak orta kalınlıkta kâğıt üzerine kenarı kırmızı ve siyah çizgili yıldız cetvel içinde 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz ince talik yazı ile yazılmıştır. 382b varağında müzehhep bir serlevha vardır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(382^b):AY 1588’in aynısı

Son(384^b): AY 1588’in aynısı

3. 70. Cem‘u'l-cevāmi‘fi'n-naḥv, es-Suyūṭī²¹³. (ö. 911/1505)

AY 1566⁽²⁾

Eser; yıldız şemseli, salbekli, yıldız zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde ki mecmuanın 108b-175b varakları arasında 67 varak olup 182X106(120X55)mm ebadında, aharlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine kenarları kırmızı ve siyah çizgili yıldız cetvel içinde 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(108^b):

أحمدك اللهم ما استغيت من النعم. . . واستعينك في إكمال ما قصدت إليه من تأليف مختصر في العربية، جامع لما في الجوامع من المسائل والخلاف، حاو لوجازة اللفظ والإنتلاف. . .

²¹² Müellif ve eseri hakkında bilgi bulunamadı.

²¹³ Bkz.: yuk. s. 68-69.

Son(175^b):

... و تستوفى حروفها إلا ما يتم الوزن دونه . . . ربّما كتبوا تحته مثله أو همزة أو فوّه علامته أو بنوه إصطلاحات تم.

3. 71. Şerhu'l-Kuşārā fī metni't-taşrīf²¹⁴, el-Baḳḳālī²¹⁵. (ö. 905/1500)

AY 1569

Eser, sırtı koyu kahverengi, çiçek motifli, yıldız şemseli, köşebentli, kalın çift yıldız zencirekli, mıklepli kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1b-79b varaklarlı arasında 79 varak olup 180X129(125X95)mm ebadında aharlı nohudi renkte orta kalınlıkta kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazıyla yazılmıştır. Başlıklar şerhe esas olan ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müellif eserini bir esas dört rükün şeklinde tertip etmiştir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

و به الإعانة . قال بسم الله الرحمن الرحيم. أقول: فإن قلت ما اصل الإسم ؟ قلت: أصله عند البصريين سُمُوٌّ من السُمُوِّ و هو العُلُوُّ. . .

Son (79^b):

... قوله: فى عنان العنان بالفتح السحاب . . . العنور من تقدم الجناح . تم الكتاب والله المرجع المآب.

3. 72. Şerḥ 'Uḳūdi'l-cevāhir²¹⁶, el-Cündī. (ö. 700/1300).

Tam adı Aḥmed b. Maḥmūd b. 'Amr b. Kāsım olan müellif Buhara'nın bir beldesi olan Cünd'e nisbetle el-Cündī diye meşhur olmuştur. Hayatı ve tahsili hakkında ilgili kaynaklarda bilgiye rastlanılmadı²¹⁷.

²¹⁴ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1327.

²¹⁵ Keḥḥāle, a.g.e. C. I, s. 554.

²¹⁶ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1155.

²¹⁷ Ziriklī, a.g.e., C. I, s. 254.

AY 1569⁽²⁾

Eser, sırtı koyu kahverengi, çiçek motifli, yıldız şemseli, köşebentli, kalın çift yıldız zencirekli, şirazeli, mıklepli kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 82b-107 b varakları arasında 25 varak olup 180X129(125X95)mm ebadında aharlı nohudi renkte orta kalınlıkta kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazıyla yazılmıştır. Eser; 15 bölüm olup istifadeyi kolaylaştırmak için müellifi eliyle şerh edilmiştir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser; müellif nüshasından şerh edilmiştir. Unvan sayfasında 936h. Temellük kaydı bulunmaktadır

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(82^b):

حمد الله تعالى على تواتر الآية... و بعد: فقد التمس مني زمن... على إذ انشى لهم في علم الصرف
قصائد... فأجبتهم الى ما التمسوا مني... و جمعت في كتابي هذا ما كانت حاجتهم اليه... و سمّيته
"عقود الجواهر"... جعلته خمسة عشر بابا و فتحت في كل باب منها من اللطائف ابوابا ثم اوردت للنظم نثرا...
..

Son(107^b):

.. أما الغزل المطرب ام غزال/ تهلل وجهه كالبرقان

محمد اثم حمدا اثم حمدا / لحالقنا المعين لكل عان.

3. 73. Şerh Kaşīdeti'l-Busti²¹⁸, Nuḳrekār²¹⁹. (ö. 776/1374).

AY 1569(3)

Eser, sırtı koyu kahverengi, çiçek motifli, yıldız şemseli, köşebentli, kalın çift yıldız zencirekli, şirazeli, mıklepli kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 108b-138a varakları arasında 30 varak olup 180X129(125X95)mm ebadında

²¹⁸ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1336.

²¹⁹ Bkz.: yuk. s. 36.

aharlı nohudi renkte orta kalınlıkta kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazıyla yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(108^b):

الحمد الذى جعل ملح العلوم علم العربية . . . و بعد: فإني لما ألقاني التقدير الإلهي والقضا الصمداني
بمكان حلّ من الفضلاء . . . ثم التمسوا مرّي أن أشرح القصيدة المنسوبة إلى منشى اللطائف و الدقا نى أبى الفتح
البيستى . . . شرحا موضحا. زيادة المرء في دنياه نقصان / وربحه غير محض الخير خسران

Son(138^a):

. . . المعنى خذما بلوت عليك من الأبيات. . . و لكن أنظر إلى كثرة طائله، والله اعلم بالصواب والله
المرجع والمآب. . .

3. 74. Şerh luğati'ş-Şāfiye li-'bni'l-Hācib²²⁰.

AY 1581

Eser; sırtı kahverengi meşin, üzeri ebru kaplı mukavva bir cilt içinde, 21b-51b varakları arsında 30varak olup 165X125(120X90)mm ebadında, az aharlı kalın, sarımtırak kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Cümle sonlarındaki noktalamalar kırmızı mürekkeple doldurulmuştur.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş (21^b):

وسعه الشئ بالكسر يسعه سعة. يقال لا يسعني شئ فيضيق عنك. . .

Son(51^b):

. . . و نمى لها فيها من الصوت والجلية والله أعلم بالصواب . تم الكتاب .

²²⁰ Eserde müellif ismine rastlanılamadı.

3. 75. 'İzhāru'l-esrār fī'n-naḥv²²¹, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi²²². (ö. 981/1573)

AY 1584

Eser; yıldız basma şemşeli, yıldız zencirekli, tahribata uğramış koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 33b-65b varakları arasında 32 varak olup 167X111(144X65)mm ebadında sarımtırak, az aharlı, ince kâğıt üzerine altın yıldız cetvel içinde 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 33b varağında müzehhep bir serlevha bulunmaktadır. Sayfa kenarlarında çizgi içine alınmış kime ait olduğu kaydedilmeyen eserin bir şerhi bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(33^b):AY 481'in aynısı

Son(65^b):AY 481'in aynısı

3. 76. Risāle fī ḥaḳḳi 'aviṣa min 'Aviṣāti'l-'efkār, 'İsmā'īl el-'Erzenrūmī.

AY 1588

Eser; sırtı koyu kahverengi meşin üzeri kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 20b-25a varakları arasında 5 varak olup 163X77(135X63)mm ebadında, az aharlı, filigranlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine, kırmızı cetvael içinde 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(20^b):

²²¹ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 81.

²²² Bkz.: yuk. s. 57.

الحمد لله الذى على ذاته بذاته و بعد: فيقول تراب اقدام العلماء . . . إسماعيل الأرنؤن رومى بن مصطفى عصمه ربه . . . هذه كلمات فى حق "عويصرة من عويصرات الأفكار" التى صنفها الفاضل ابن كمال .

Son(25^a):

. . . و جب له الدنيا وما فيها أى و جب له حظوظ الدنيا . . . و دائما أبدا لأبدين . تمت الكتاب بعون الله

3. 77. Şerhu'l-Emsile²²³.

AY 1590

Eser; 115a-120a varakları arasında bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(120^a): 1089/1679 tarihinde Muştafâ b. Muḥammed eliyle yazılmıştır.

Baş(115^a):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذى زين أذهان المبتدئين بالمقال و الصلواة على نبيه الذى . . . و بعد: فجمعت هذه الأوراق للمبتدئين باستعانة القادر منى للناظرين نصر فعل ماض و هو فى اللغة السابق و فى الأصلاح ما دلّ على زمان قبل زمان . . .

Son(120^a):

. . . و كفى بالله شهيدا إلا أنه لازمة هنا ليدلّ على الإنشاء، و أصل أفعل بزيد أفعل زيد بمعنى صار زيد و أفعل فالفهزة للصيرورة فعدل عن لفظ الفعل إلى لفظ الأمر ليس بأمر هنا. تمت بعون الله تعالى .

3. 78. Şerḥ dībāceti'l-Mişbāḥ²²⁴, el-Bursevî. (ö. 931/1523)

Tam adı Y'akûb b. Seyyid 'Alî olan müellif Arapça eserleriyle tanınan önemli bir Türk âlimdir. Önce Bursa'da daha sonra Aydın ve Edirne'de ders verdi.

²²³ Eserde müellif ismine rastlanılmadı.

²²⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 717.

Bir süre kadılık yaptıktan sonra tekrar ders vermeye başladı. Bir süre sonra emekli oldu ve bir hac dönüşü Mısır'da vefat etti²²⁵.

AY 1619

Eser; üzeri ebrulu kâğıt, sırtı ve kenarları kahverengi meşin kaplı, şirazesi dağılmış, mıklepli, 1+61+1 varak olup 209X137(145X73)mm ebadında az aharlı orta kalınlıkta sarımtırak kâğıt üzerine 19X19 satır olarak siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Şerhe tabi olan yerlerin üzeri siyah ve kırmızıçizgiyle belirtilmiştir. Vikaye yapraklarında birkaç temellük kaydı bulunmaktadır. Eser sonundan eksiktir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم قال المص {المصنّف} أما بعد: حمد الله "أما" كلمة متضمنة بمعنى الشرط قيل: اختلفوا فيه أما قال بعضهم أنه إسم و قال بعضهم أنه فعل و قال بعضهم أنه حرف، قال الشارح: أما كلمة ليتناول كلا المذهبيين و يحدث ما في شرح الضوء من النحاة بعد إتفاقهم في أنها حرف واختلفوا في أنها موضوعة للشرط. . .

Son(61^a):

. . . إذا لم يكن البحث من جهة العاملية يلزم ثبوت الخامس بالإستقراء في إزاء الكتاب و أبوابه لا بالفعل لأن الفعل يجوز ان يكون شيء آخر غير الخامس.

3. 79. Hāṣiye 'alā'l-Fevā'idi'd-ḍiyā'iyye²²⁶, Ḥocazāde²²⁷. (ö. 893/1488)

AY 1625

Eser; sonradan tamir görmüş basit ince mukavva bir cilt içinde 1+95+1 varak olup 197X149(160X85)mm ebadında, az aharlı nohudî renk ince kâğıt üzerine

²²⁵ Ziriklî, a.g.e., C. VIII, s. 201 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. IV, s. 130.

²²⁶ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1372-1375.

²²⁷ Bkz.: yuk. s. 52-53.

21X21 satır siyah mürekkep harekesiz nestalikle yazılmıştır. Gerekli yerlerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiş ve ibare aralarına kırmızı mürekkeple harfler ve kelimeler yazılmıştır. Eser; Molla Cāmi'nin, İbn Hâcib'in *el-Kâfiye*'sine yaptığı şerhe, Abdullah Hocaşâde'nin haşiyesi olup sultan Abdulazize ithaf edilmiştir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

الحمد لله الذى أذهب الحزن... و بعد: فيقول الفقير عبد الله متوكلا على الله تعالى: إنني لما كتبت على شرح الشمستين و إيساغوجى حواشى بالأصول الجديدة... أردت أن أكتب أيضا مختصرا بهذه على الفوائد الضيائية للمولى الفاضل الجامى... واجعلها تحفة للحضرة... السلطان بن السلطان عبد العزيز خان بن السلطان الغازى محمود خان...

Son(95^a):

... يكون التقرير من الاولين والإستثنائى ظاهرا من أمثاله السابقة و يكون قياسا حقيقة تأمل.

3. 80. Şerh Muhtaşari't-taşrif li'z-Zencānī, et-Teftāzānī²²⁸. (ö. 793/1390)

AY 1626

Eser; arabesk yıldız şemseli, salbekli, yıldız zencirekli, miklepli, kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 2+60+1 varak olup 163X128(123X68)mm ebadında, aharlı, filigranlı, nohudi renk ince kâğıt üzerine kenarları siyah çizgili yıldız cedvel içinde her sayfada 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, şerhe esas olan ibarelerin üstüne kırmızı çizgi çizilmiştir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

²²⁸ Bkz.: yuk. s. 94.

إن اروى زهر تخرج فى رياض الكلام من الإكمام. . . و بعد: فيقول العبد الفقير . . . مسعود بن عمر القاضى التفتازانى. . . لما رأيت المختصر التصريف الذي صنّفه الإمام . . . عز الملة والدين الونجاني . . . مختصرا ينطوى على مباحث شريفة و يحتوى على قواعد لطيفة، سنخ لي أن أشرحه شرحا يذلل من الالفاظ صعابه. . .

Son(59^b):

. . . والميتة للحالة التي أميت عليها هذا فى الثالث المجرد الذي لا تاء فيه . . . و حسنة او قبيحة أو غيرهما للنوع و كذلك البواقى . تمت.

3. 81. Risāle fī m'arifeti'l-mü'ennesi's-semā'ī, İbn-i Kemāl Paşa²²⁹. (ö. 940/1534)

AY 1637

Eser; basma çiçek desenli lake şemseli, salbekli, köşebentli, iç ve dış yıldız zencirekli, mıkplepli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 271b-272b varakları arasında 2 varak olup 217X121(130X65)mm ebadında aharlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine kenarları siyah çizgili yıldız cetvel içinde her sayfada 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nestalikle yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Risale, ez-Zemahşeri'nin *el-Mufaşşal* adlı eserinin şerhlerinden birisinden iktibas edilmiştir.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(271^b):

قال المظهر مصنف "شرح المفصل": معرفة المؤنث السماعية متعبررة و طريق معرفتها تتبع نقل كلام العرب وتتبع كل كلام العرب متعشر على الأكثر ونحن نذكر منها المؤنث السماعى يبحث لا يبقى منها الا نادر و ترتيب اوائها على ترتيب حروف الهجاء الالف اذن أصبع. . . .

Son(272^b):

²²⁹ Bkz.: yuk. s. 47.

... فنقول هذا و هذا و جميع حروف الهجاء و جميع حروف المعانى نحو "في" و "على" كلها مؤنث

سماعية. والله أعلم.

3. 82. Şerḥu'l-'ebyāti'd-Ḍav'i şerḥu'l-Mişbāḥ²³⁰, el-Muṭarrizī. (ö. 610/1213)

Tam adı Ebü'l-Feth Burhānüddīn Nasır b. 'Abdisseyid b. Alī el-Mutarrizī el-Hārizmī olan müellif 538h./1143m. tarihinde Hārizm'in merkezi Cürçāniye'de (Gürgene) doğdu. Hārzemşahlr Devleti'nin parlak döneminde yaşadı. Zemahşerīnin öldüğü yıl aynı yerde doğduğundan "halīfetü'z-Zemahşerī" diye tanındı. İtikadda M'utezilī, amelde Hanefī olan Mutarrizī hacca giderken Bağdat'a uğradı (601h./1204-1205m.), burada bir süre kalarak şehrin ileri gelen âlimleriyle tartışmalar yaptı, dil ve edebiyat dersleri verdi. İyi bir eğitimi olduğu anlaşılan ve Arap dilini kolayca Öğretmek için eser yazan Mutarrizī oğlu Cemāleddin 'Alī'ye önce Kur'ān'ı ezberletti, ardından Arap dilinde çok geçen kelimelerle eş anlamlılara dair *el-İknā* adlı bir risale yazıp okuttu. Daha sonra Arap gramerinin temel konularını özlü bir biçimde anlatan *el-Mişbāḥ* adlı eserini yine onun için kaleme aldı. 21 Cemāziyelevvel 610h./8 Ekim 1213m. tarihinde Hārizm'de vefat etti²³¹.

AY 1685

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt, sırtı koyu kahverengi, şirazesi dağılmış, meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+85+1 varak olup 200X134(150X70)mm ebadında koyu krem rengi orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine 21X21satur siyah mürekkep harekesiz nestalik yazı ile yazılmıştır. Hüseyin 'Alī kadışehirzade ye ait bir temellük kaydı bulunmaktadır. Bazı kelimelerin üzeri ve bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

²³⁰ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1708.

²³¹ Şiddīk Ḥasan el-Ḳannūcī, *Ebced'il-'Ulüm el-Veşyi'l-Merķūm fī Beyāni 'Aḥvāl'il-'Ulüm*, 3 c. KEBY, Dimaşk 1978, 11 ; Bağdādī, *Hediyetu'l-'ārifīn*, C. II, s. 488 ; Eş-şafedī, a.g.e., C. IX, s. 67 ; Ziriklī, a.g.e., C. VII, s. 348; Keḥḥāle, a.g.e., C. II, s. 151; M.Sadi Çöğenli "Mutarrizī", *DİA.*, C.XXXI, İstanbul 2006, s. 375-377; Brockelmann, *GAL.*, I, 293-294.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي شرّف نوع الإنسان باللسان. . . أما بعد: فهذه فوائد الأبيات
الضوء في البيان مصباح . . . الإعتصام هذه آيات الباب الأول و بعد غد يا لهف نفي من غد. . .

Son(84^b-85^a):

. . . و التخصيص لازم للتقديم غالبا يعني أن التخصيص لا ينفك في غالباً لان من تقدم ما حقه التأخير
اي انه لازم للتقديم لزوماً أكثر يا و بهذا يقال: في "إيك نعبد و إياك نستعين" معناه: نخصك بالعبادة والإستعانة و
في "إلى الله تحشرون" معناه: إليه لا إلى غيره تحشرون و غير ذلك من الأمثلة تمت.

3. 83. Şerhu'l-Makşūd²³², Dīnkoz. (ö. 855/1401)

Tam adı Şemsedin Aḥmed b. ‘Abdullah er-Rûmi olan müeelifin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Sultan II. Murad devri (1421-1451) âlimlerindedir. Anadolunun değişik şehirlerinde müderrislik yapmış ve son olarak Sultan Bayezid Medresesine atanmış ve bu görevini vefatına kadar sürdürmüştür²³³.

AY 2264

Eser; üzeri siyah bez kaplı mukavva bir cilt içinde 1+9+1 varak olup 210X145(150X965)mm ebadında az aharlı, nohudi renk kalın kâğıt üzerine 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz rika yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

الحمد لله الذى حولنا ما صدق الإنسان. . . قوله: "الحمد لله" إن قلت ما أصل الحمد.

Son(9^a):

²³² Bağdādī, Hediyetu'l-‘arīfīn, C. I, s. 131.

²³³ Eş-Şekâ'ik, s. 213; OM, I, 305; Bağdādī, a.e., C. I, s131 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 138; GAL II, 14.

... قلت لئلا يلزم إعلان متواليان في حرفين متواليين في حكم واحد ولأنه يلزم الحجاف بهذين الاعلاليين بحذف الساكن وهو غير جائز. تمت الكتاب.

3. 84. Şerhu'l-Kāfiye²³⁴, er-Rađī el-Esterābādī. (ö. 686/1287)

Tam adı Muḥammed b. Ḥasan er-Rađī el-Esterābādī olan müellif, Taberistan'ın Esterābād beldesindedir. Nahv, sarf, kelam ve mantık ilimlerinde öne çıkmış ve yukarıdaki nahve dair *el-Vāfiye fī Şerḥil-kāfiye* adlı eseriyle meşhur olmuştur. Müellifin diğer önemli bir eseri de sarf'a dair *Şerhu'ş-Şāfiye*'si'dir²³⁵.

AY 2359

Eser; üzeri açık sırtı koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 2+440+1 varak olup 228X167(150X110)mm ebadında nohudi renk aharsız, orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, 27X27 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Çokça güve yeniği ve rutubet lekesi bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(440^b): 992h./1584m. tarihinde Muḥammed b. Seyyid N'imetullah el Bedhāsī el Ḥanefi eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جلت آلاؤه عن أن تحاط بعدد و تعالت كبرياؤه عن أن تشتمل بحد. . . و بعد: فقد طلب إليّ بعض من إعتنى بصلاح حاله و أسعف بما يسعه مقدرتي من مقترحات آماله ابن الحاجب في النحو عند قرائتها على. . . قوله رحمه الله: الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد إعلم الكلم جنس الكلمة...

Son(440^b):

... و يجوز أن يقال أنه يجتلبها و يحذف الأولى . . . قيل في مدة الإنكار و لا يلي هذه الزيادة هاء السكت، بخلاف زيادة الإنكار لأن هذه إنما يتوَاد إذا لم يقصد الوقف تم.

²³⁴ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1370.

²³⁵ Suyūfī, a.g.e., s. 248 ; Ziriklī, a.g.e., C. VI, s. 86 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. 3, s. 213 ; Bağdādī, Hedīyyetu'l-'ārifīn, C. II, s. 134; Sadrettin Gümüş, "Radī el-Esterābādī", DİA., C. XXXIV, s. 387-389.

3. 85. Şerh Şāfiye²³⁶, Çārperdi²³⁷. (ö. 746/1346)

AY 2411

Eser; üzeri yeşil kâğıt sırtı kırmızı meşin kaplı, mıklepli, mukavva bir cilt içinde 1+207+0 varak olup 218X140(145X70)mm ebadında orta kalınlıkta krem rengi ve nohudi renkte kâğıtlar üzerine 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Müstensih eserin başına ve sonuna mührünü basmış, eserin 1b-2b varaklarında eserin mukaddimesi bulunmaktadır. Konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında bazı açıklamalar bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(207^a): 1128h./1715m. tarihinde Mūsā b. Muḥammed el Ḥalife eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم ربنا افرغ علينا صبرا و بثت أقدامنا نحمدك يا من بيدك الخير. . . و نصلى على رسولك محمد. . . أما بعد: فيقول المولى المعظم الإمام الأعظم العالم الفاضل الكامل، قدوة المخققين فخر الملة والدين، أحمد بن الحسن الجارباردي . . .

Son(207^a):

. . . و جلا يكتب على وجهين لإحتمال أن يكون ألفه عن الواو بدليل قلبها تاء في كلتا و احتمال كونها عن الياء لإمالتها، فإن الألف الثالث عن الواو لإحتمال للكسرة ولم يكتب شئ من الحروف بالياء غير هذه و هي "بلى" لإمالتها و "على" لقولهم عليك و "إلى" لقولهم إليك و "حتى" حملا عليها لأنها بمعناها في الغاية والإنتهاء .

3. 86. Ḥāşiyetu's-Şümünnī 'alā'l-Muġnī, eş-Şümünnī. (ö. 872/1468)

Tam adı Aḥmed b. Muḥammed b. Muḥammed b. Ḥasan İbn-i 'Alī eş-Şümünnī olan müellifin ailesi aslen İstanbul'ludur. Kendisi 801h./1399m. tarihinde İskenderiye'de doğdu oraya nisbetle İskenderī diye de anılmıştır. Tahsilini Kahire'de yaptı ve yine Kahire'de vefat etti. Orada hadis, tefsir ve nahv sahasında öne çıktı ve

²³⁶ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1021.

²³⁷ Bkz.: yuk. s. 44.

bu alanlarda eserler kaleme aldı. Yukarıdaki eseri Zirikli Muğni'nin şerhi olarak vermiştir. Bunun dışında *Müzîlû'l-ḥafā 'an Elfāzi'ş-Şifā* ve fıkha dair de *Nikāye şerhi* vardır ²³⁸.

AY 2449-2450

Eser; iki ciltten oluşmaktadır. Üzeri altın yıldız basma şemseli, salbekli, altın yıldız zencirekli, üzeri açık sırtı koyu kahverengi meşin kaplı mıklepli, mukavva bir cilt içinde 1. Cilt 1+229+1 varak 2. Cilt 1+124+1 varak olup her ikisinde müşirli 1. Cilt 215X152(145X95), 2. cilt 200X150(146X92)mm ebadında kalın, koyu krem rengi aharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Her iki ciltde yer yer nohıdi renk kâğıtlar bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1. cilt 1^b):

الحمد لله الذي خص كتابه بعدم المعارضة و بالإعجاز و جعله . . . و بعد: فقد نظرت عند إقرئي له "مإني اللبيب عن كتب الأعراب" ما كتبه الشيخ سعد الدين محمد بن الضايغ الحنفي و سمّاه بـ"تنزية السلف" . . . قوله أما بعد: حمد الله " الحمد" هو الوصف بالجميل على جهة التعظيم لأجد جميلا خنينا ذي فعلى جهة . . .

Son(2. cilt 124^b):

. . . في التحقيق في إضافة الصفة المشبهة حاصل من جهة حذف الضمير من اللفظ واستتاره في الصفة و قلب الضمة كسره إذا صد الحسن الوجه الحسن و جمعه بالرفع على أنه فاعل الصفة.

3. 87. el-İfşāḥ mu'ribi'l-Kāfiye, Ali Kuşcu (ö.879/1474).

Asıl adı 'Alāeddin 'Alī, babasının adı Muḥammed'dir. Doğum yeri ve tarihi tam olarak bilinmemekle beraber XV. Yüzyıl başlarında Semerkant'ta dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Babası Uluğ Bey'in Doğancıbaşısı olduğu için kuşcu lakabıyla anılmıştır. İlk eğitimini astronomi ve matematik alanında Uluğ Bey,

²³⁸ Suyūṭī, a.g.e., s. 41 ; Ziriklī, a.g.e., C. I, s. 230 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 292 ; Baḡdādī, Hedīyetu'l-'ārifīn, C. I, s. 70.

Kadıızâde-i Rumi ve Gıyaseddin cemşid'den aldı. Daha sonra bilgisini ilerletmek amacıyla Kirman'a gitti. Tekrar Uluğ Bey'in yanına döndüğünde ona Kirman'da kaleme aldığı *Hall eşkâl el-ğamar* adlı risalesini sunarak takdirini kazandı. Bir elçilik göreviyle İstanbul'a geldi. Fatih Sultan Mehmet onun ilmine hayran kalıp elçilik görevi bittiğinde İstanbul'a geri dönmesini istedi. İstanbul'a geldiğinde ise onu Ayasofya Medresesi'ne tayin etti. Çok yönlü bir âlim olan Ali Kuşçu'nun dil konusunda da çalışmaları bulunmaktadır. Hayatının son yıllarını da İstanbul'da geçiren Ali kuşçu, 5 Şaban 879h./15 Aralık 1474 m. tarihinde vefat etti²³⁹.

AY 2515

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt desenli, sırtı kahverngi meşin kaplı, mıkplepli(kopmuş) mukavva bir cilt içinde 1+116+1 varak olup 205X145(153X90)mm ebadında krem rengi, aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine 25X25 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Seyyid Muḥammed Faiğ ve Yahyâ Muḥammed'e ait temellük kayıtları ve mühürleri bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي رفع السماوات بغير عمد و حفص العرض . . . والصلوة والسلام على نبيه. . . والتناء لخالفة أعني سلطان مراد. . . و بعد: فهذا مختصر في إغراب سسورة الفاتحة و كتاب الكافية و ذكر شئى من المعانى جمعته من كتب التفسير والأحاديث والقرآت والصرف والنحو واللغة . . . وسميته ب"الإفصاح" وباسرعارة الله أن ينفع له الولد الأعز و كلّ من يحاول الصلاح. . .

Son(116^b):

²³⁹ Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *DİA.*, C.II, İstanbul 1989, s. 408-410; Abdulhak Adnan, "Ali Kuşçu", *İA.*, C.I, s. 321-323; Brockelmann, *GAL.*, II, 305; *Suppl.*, II, 329-330.

. . . والبارز عائد إلى المبتداء والمفعول الأول قوله تقلب نائب مقام فاعله راجع أيضا والمفعول الثاني وقوله ألفا والجملة الفعلية خبر المبتداء والإسمية . . . ومن حسن خاتمة الكتاب ختمه بالالف كافتتاحه و قد تم ما في هذه الشرح من الكلام.

3. 88. eş-Şāfiye şerhu-Şāfiye²⁴⁰, Kara Sinān²⁴¹. (ö. 852/1448)

AY 2516

Eser; üzeri ebru desenli, sırtı kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+102+4 varak olup 205X185(140X75) mm ebadında krem rengi aharlı, ince kâğıt üzerine, müşirli, 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmış bazı ibarelerin altları da kırmızı mürekkeple çizilmiştir. 1092 h. Abdulgani Muhammed adına bir temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(102^a):1023h./1614m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله بيده التثبيت والتصريف والصلاة على جميع... وبعد: فيقول العبد يوسف بن عبد الملك المفقور: قد إنتصفت من الحواش من الشرح المشهور للمختصر المسمى ب"الشافية" ولهذا سميتها ب"الصافية" و هي للإمام عثمان بن الحاجب ابن عمرو المالكي . . . و قد وقع ختمها في أواخر رمضان ذي المغفرة من شهر سنة ثمان و ثلاثين ثمان مائة. . .

Son(102):

. . . كِلا يكتب على الوجهين على الألف لإحتماله أن يكون القرين واو بدليل قلبه تاء في كلتا و على الياء لإحتمال نفر عن ياء لإمالاته فإن الالف الثالث عن واو لا يمال الكسرة وإما الحروف فلم تكتب منها بالياء غير "بلى" و غير "على" لقولهم عليك و "إلى" لقولهم إليك و "حتى" حملا على إلى لأنها بمعنا في الغاية و الإنتهاء.

²⁴⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1022.

²⁴¹ Bkz.: yuk. s. 78.

3. 89. Şerh Nihāyeti'l-behce²⁴², İbrāhīm eş-Şibistī²⁴³. (ö. 915/1509)

AY 2527

Eser; basma şemseli, zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+168+1varak olup 205X145(145X85)mm ebadında aharlı nohudi renk kalın kâğıt üzerine her sayfada 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Nihayet elbehce manzum bir eser olup müellifi eliyle şerh edilmiştir. Beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin telif tarihi muharrem 900h./1494m. (168^a).

İstinsah kaydı(167^b): Zilkāde 1008h./Mayıs 1600m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

الحمد لله حمدا بآلاءه وفيها والصلوة على سيدنا محمد من الأنبياء صفياء. . . أما بعد: فهذه فوائد منتحبة من كتب أئمة النحو شرحت بها منظومتي المسمّاة بـ"نهاية البهجة" تسهيلا لما فيها من الإشكال. وبعد: فإن النحو على مبين لكيف التركيب في العربية. . .

Son(167^b):

. . . و قد حذف التنوين في مثل قولنا: "شفيح حسين بن علي" فتمت يعني حذف تنوين التمكن عن كلّ علم موصوف بابين مضاف إلى علم آخر لأجل التخفيف . . . والمثال المطابق للمقصود قولنا: "شفيح حسين بن علي". رزقنا الله شفاعته شفاعته ابيه و جدّه عليه و عليهم التحية والسلام . الحمد أولًا و آخرًا.

3. 90. Şerh 'Unmūzec²⁴⁴, el-'Erdebilī. (ö. 647/1249)

Tam adı Muḥammed b. ‘Abdulḡanī Cemāleddīn olan müellif doğum yeri olan Erdebil’e nisbetle el-Erdebilī olarak tanınmıştır. Müfessir, fakih ve nahv âlimi olan müellifin hayatı ve tahsili hakkında fazla bilgi yoktur²⁴⁵.

²⁴² Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1987.

²⁴³ Bkz.: yuk. s. 80.

²⁴⁴ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 185.

AY 2594

Eser; üzeri ebru desenli sırtı koyu kahverengi meşin kaplı, şirazesi dağılmış mukavva bir cilt içinde 3+69+1 varak olup 196X120(130X50) mm ebadında beyaz aharlı, ince kâğıt üzerine müşirli, 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(69^b): Muhammed b. Yūsuf eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جعل العربية مفتاح البيان . . . و الصلوة خير الإمام محمد الفرقان. . . أما بعد: قال الإمام العالم كاشف المشكلات و حلال المفضلات جامع الحقايق جمال الملة والدين محمد بن عبد المغني الإردبيلي طاب ثراه: لما رأيت مختصر الإمام الهمام علامة العالم أستاذ أئمة بنى آدم جار الله قدس الله روحه أنموزج في النحو قليل الألفاظ كثير المعنى صغيرة الحجم. . .

Son(69^b):

. . . فإني بارض التأليف فيها كإيجاد الممتنع بالذات والتصنيف لا يوجد إلا طيف منه في السبات نوم و ذلك لأنه شاز أسس على الإستعداد . . . كمن إبتلى بشر صحبته الأضداد و عصمنا الله من شرورهم و دواليهم بلطف كيد.

3. 91. eş-Şāfiye²⁴⁶, İbn'ul-Ĥācib en-Naḥvī²⁴⁷. (ö. 646/1249).

AY 2604

Eser: üzeri zeytin yeşili ve mavi bez, sırtı kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 2+43+2 varak olup 191X120(120X60) mm ebadında krem rengi, aharlı, ince kâğıt üzerine, müşirli, 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında izahat bulunmaktadır.

²⁴⁵ Ziriklī, a.g.e., C. VI, s. 211 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 417 ; Baġdādī, Hediyetu'l-'ārifin, C. II, s. 2. 75.

²⁴⁶ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1021.

²⁴⁷ Bkz.: yuk. s. 56.

İstinsah kaydı(43^a):Süleymān Sa‘düddin Müsteķimzāde eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد خاتم النبيين وعلى آله و صحبه أجمعين أما بعد: فقد سنلني من لا يسعني مخالفته أن ألحق بمقدمتي في الإعراب مقدمة في التصريف على نحوها و مقدمة في الخط. . .

Son(43^a):

. . . و يكون العين واوا نحو شوى إلا ما شز نحو القوى والصوى فإن جهل أميلت فإلياء نحو متى وإلا فالألّف و إنما يكتب على الوجهين لإحتمال و إما الحرّف فلم يكتب منها بإلياء غير بلى و إلى و على و حتى .

3. 92. et-Taşriḥ ‘alā’t-Tavḏīḥ²⁴⁸, el-Ezherī. (ö. 905/1499)

Tam adı Ebü'l-Velīd Zeynüddīn Ḥālīd b. Abdullāh b. Ebī Bekr el-Vakkād el-Ezherī olan müellif 838h./1435m. civarında Yukarı Mısır'ın (Saīd) Çerce şehrinde doğdu. Bu sebeple Cercāvī (Cercī. Cercevi) nisbesiyle de anılır. Müellif Arap dili alanında büyük bir âlimdir. Küçük yaşında ailesiyle birlikte Kahire'ye yerleşti. Otuz altı yaşına kadar ilimle meşgul olmayan, görevi Cāmiu'l-Ezher'in kandillerini yakmaktan ibaret olduğu için sonraları "Vakkād" diye anılacak olan Ezheri bir gün lamba yakarken fitili bir talebenin kitabı üzerine düşürdü. Talebenin kendisini cahil herif diye azarlaması üzerine tahsile başladı. Kur'an'ı ezberleyip bazı temel eserleri okuduktan sonra Ezher'e girdi Yaīş el-Mağribī, ‘Alī b. Abdullah es-Senhūrī, Emīn el-Aksarāyī, Muḥammed b. ‘Abdülmün‘im el-Cevcerī ve İbrahim el-‘Adūnfden çeşitli ilimleri tahsil etti. Bir süre de Sehāvī'nin talebesi oldu. Öğrenimini tamamladıktan sonra ders vermeye başladı. Hayatı talebe okutmak ve eser telif etmekle geçen Ezherī'nin meşhur talebeleri arasında İrşādü's-sāri müellifi Kastallānī de bulunmaktadır. Ezherī 19 Muharrem 905'te hac dönüşünde Kahire'de vefat etti²⁴⁹.

²⁴⁸ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1934.

²⁴⁹ Ziriklī, a.g.e., C. II, s. 297 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 668 ; Ahmet Turan Arslan, "Ezherī", DİA., C. XII, İstanbul, 1995, s. 64, 65; Brockelmann, GAL., I, 362; Suppl., I, 524, 534; II, 22-23; Brockelmann, "Ezherī", İA., IV, s. 442.

AY 2700

Eser; üzeri basma şemseli, salbekli, zencirekli, mıklepli, açık kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+291+2 varak olup, 325X210(260X155)mm ebadında orta kalınlıkta krem rengi aharlı kâğıt üzerine 32X32 satır olarak, müşirli, kırmızı mürekkep bir cetvel içinde, siyah ve kırmızı mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Eserin ilk vikaye yaprağında mufassal bir indeks bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(291^b): Ramazan 1155h./Ekim 1742m. tarihinde Aḥmed b. ‘Ömer b. ‘Alī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله . . . و صلى الله على سيدنا محمد و على . . . و بعد: فيقول لبعبد
الفقير إلى مولاه الغنى خالد بن عبدالله الأزهرى . . . الشرح المشهور ب"التوضيح" على "ألفية ابن مالك" في
النحو للشيخ الإمام العلامة جمال الدين أبي محمد عبدالله يوسف بن هشام الأنصارى و سميته "التصريح
لمظمون التوضيح" . . .

Son(291^b):

. . . و القياس الأجل بالأدغام والحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله، جعله الله
حاتما لوحيه موجبا للفوز لديه منه و من كرمه قال مؤلفه و وافق الفراغ منه يوم عرفة من شهر سنة ست و
تسعين و ثمان مائة فذلك مؤلفه خالد بن عبدالله بن أبي بكر بن خالد الأزهرى.

3. 93. el-Muğrib fī tertībi'l-muğrib²⁵⁰, el-Muṭarrızı²⁵¹. (ö. 610/1213)

AY 2720

Eser; basma şemseli, mıklepli, üzeri koyu kahverengi, sırtı açık kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde, 1+191+2 varak olup, 270X180(195X120)mm ebadında krem rengi, aharlı, kalın kâğıt üzerine 21X21 satır olarak, müşirli, siyah mürekkep genelde harekeli nesih yazı ile yazılmıştır.

²⁵⁰ Bağdādī, *Hediyyetu'l-‘ārifin*, C. II, s. 488.

²⁵¹ Bkz.: yuk. s. 106.

İstinsah kaydı(191^b): Şevval 965^h./Ağustos 1558m. tarihinde Hazar b. 'Abdullah eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم أحمدہ علی ان خوال جزیل الطول و سدّد الأصلية . . . و اصلی علی من درت له . . . و بعد فهاذا ما سبق به الوعد من تهذيب مصنفی المترجم بالمغرب و تنمیقه و ترتیبه علی حروف المعجم و تلیقه إحتصرت لأمل المعرفة من ذو الحمیة . . .

Son(191^b):

. . . لما وقع في الكتاب من التحرير و التصحيف فأقنني عشرتي واستر عورتی وأمن روعتي برحمتك يا رحيم و نفضلک يا كريم والحمد لله رب العالمين و صلوات علی سيدنا محمد خاتم النبیین و آله و صحبه أجمعين و تم نسخ . . .

3. 94. Kitābu'l-Ḳazvīnī fī šerḥi'l-Kāfiye, Ḳazvīnī. (ö. 739/1338)

Tam adı Ebü'l-Meālī Celālüddīn el-Hatīb Muhammed b. Abdurrahmān b. Ömer b. Aḥmed el-Kazvīnī olan müellif 22 Şaban 666h./7 Mayıs 1268m. 'de Musul'-da doğdu. Uzun yıllar Şam Emeviyye Camii'nde hatiplik yaptığı için "Hatīb" ve "Hatībü Dımaşk" unvanıyla tanınır; soyu Abbāsī vali ve kumandanlarından, şair ve edip Ebü Dülef el-İclī'ye dayanır. Güney Irak'ta Hīre civarında yerleşmiş Benī İcl kabilesine mensuptur. Ailesi muhtemelen, Moğollar'ın 656h./1258m. tarihinde Bağdat'ı işgal edip Abbāsī hilāfetine son vermelerinden sonra Musul'a göç etti. Kazvīnī burada kültürlü bir ortamda yetişti. Başkadı olan babasından temel dinī bilgileri öğrendi, fıkıh ve özellikle Şafīī fıkıhı okudu. Moğollar'ın Suriye ve Musul'u da işgal etmesi üzerine babası Anadolu'ya göç ederek Tokat yöresine yerleşince öğrenimine burada devam etti. Henüz yirmi yaşında iken Tokat'ın Niksar kazasına kadı olarak tayin edildi. Babasının vefatı üzerine ağabeyi İmādüddin ile birlikte 689h./1290m.'da

Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Eşref'in hâkimiyeti altında bulunan Şam'a göç etti ve orada vefat etti²⁵².

AY 2735

Eser; üzeri çiçek motifli, zencirekli, kahverengi meşin kaplı, miklepli, mukavva bir cilt içinde 1+118+1varak olup 265X210(170X150)mm ebadında krem rengi, aharlı, kalın kâğıt üzerine 20X20satr siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eserin vikaye varağında 360 h. tarihli abdurhaman b. Osman a ait bir temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(118^b): 715h./1316m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم إن أول ما بيئتي أساس الكلام و أول ما تقع به ارهاض المرام . . . و بعد: فإنه وإن كان العلم مختلف المآثر و المناقب متفاوتة المطالب المراقب أعلاها ما يتعلق . . .

Son (118^a):

. . . و هكذا ينبغي أن يكون حتى لو يرد عليه من الأشكال وأما الفاء كان ما قبلها مفتوحا يجب ألفا بقول إضربن إضربا تشبيها بالتونين والله اعلم بالصواب . . .

3. 95. Şerhu'l-Mufaşşal²⁵³, el-Cüнді²⁵⁴. (ö. 700/1300).

AY 2748-49

Eser; iki ciltten oluşmaktadır. Üzeri şemseli, salbekli, zencirekli, köşebentli, kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1. Cilt 1+188+1, 2. cilt 1+209+1 varak olup 252X175(195X125)mm ebadında krem rengi, aharlı, orta kalınlıkta kâğıt

²⁵² İsmail Durmuş, "Kazvîni", DİA., C. XXV, Ankara, 2002, s. 156-157 ; Ziriklî, a.g.e., C. VI, s. 192 ; Keĥhâle, a.g.e., C. II, s. 217; Brockelmann, GAL., I, 354-356; II, 26-27; Suppl., I, 517-519.

²⁵³ Kâtip Çelebi, a.g.e., II, s. 1776.

²⁵⁴ Bkz.: yuk. s. 98.

üzerine, müşirli 25X25 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(209^b): Rebiülevvel 758h./Mart 1357m. tarihinde Aḥmed Muḥammed ‘Alī el-Ḥanefī eliyle yazılmıştır.

Baş1. Cilt (1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم إياه أحمد على نعم تهللت وجوها الصباح. . . و إلى نبيه المعجز. . . و بعد:
فإن علم الإعراب في العلوم الإسلامية سلم ونفوز بالسعادة الأبدية لمن إتخذته نيقاه إليهما مسلم قد لعمرى حسنت
أثاره وكابت الذي الحسنی . . . هذا وإن كتاب "المفصل" كتاب أنيق الرصف. . .

Son 2. Cilt (209^b):

. . . بعد حمد الله سبحانه على حر بل الآية والصلوة على حسن خلقه محمد خاتم أنبيائه وقفنا لما نزلت
من رصاد الكريم بطولك العميم و منك الحسيم والله أعلم .

3. 96. İmtihānu'l-ezkiyā şerḥ Lübbi'l-Beydāvi²⁵⁵, Muḥammed b. Pīr ‘Alī Birgivi²⁵⁶. (ö. 981/1573)

AY 2959

Eser sırtı kahverengi meşin kaplı, ebru desenli zencirekli şirazesi dağılmış mıkLEbi kopmuş mukavva bir cilt içinde krem renkli aharlı ince kağıt kırmızı mürekkep bir cetvel içinde 1b varağında müzehhep bir serlevha harekesiz okunaklı nesih yazı şerh edilen ibarelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiş 1+122+1 varak sayılı 17X17 satır 210X120(145X70) mm ebadında. Vikaye varağında yazarın ve erserin ismi bulunmaktadır. Vakıf kaydı: eserin 1a varağında Muhammed b. Seyide ait bir temellük kaydı ve mührü bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(122^b): Muharrem 1163h./Ocak 1750m. tarihinde Muḥammed b. Aḥmed el-Çorūmī eliyle yazılmıştır.

²⁵⁵ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1546.

²⁵⁶ Bkz.: yuk. s. 57.

Baş (1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم سألتني بعض اصحابي أن أكتب لهم شرحا يحل عقد الفاظ و مبانيه و يوضّح
الغوامض و العويصات من معانيه و يبيّن ماله و ما عليه و ما فيه مشتملا على نكّة دقيقة و رموز حفية تشحيز
الجنات و تيار الأذهان و تنشيطا للطلاب و ترغيا لاولى الألباب وحن أعانه الإيجاز بلا إخلال مستهلا للضبط
ولحفظ بلا أمل . . .

Son (122^b):

. . . هاء السكت هاء الساكنة تلحق أى أخرف تحرك بحركة غير إعبارية ولا مسنهة بها إهزاز عن
مثل يا زيد و يا رجل فلا يلحق به هاء السكت وقفا لا ومنعا كتمة وره و قد و ماهية و سلطانية . . .

3. 97. eş-Şāfiye şerhu's-Şafīye²⁵⁷, Ḳarā Sinān²⁵⁸. (ö. 852/1448)

AY 2966

Eser, üzeri yeşil karton sırtı kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde
1+103+1 varaklı, 21X21 satırlı 205X120 (140X65) mm ebadında, siyah mürekkep
harekesiz ince talik yazılı, müşirli, miklaplı, aharlı krem rengi kalın kâğıt, konu
başlangıçları ve başlıklar kırmızı mürekkep, eserin kenarındaki şerhler eser içerisinde
kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir. Temellük kaydı: Muhammed arif el Hilmi adına
1241 Seyyid Muhammed es'ad b. Muhammed şerif adına 1280 tarihli temellük kaydı
bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(103 ^a): 971h./1564m. tarihinde Maḥmūd b. 'Alī eliyle
yazılmıştır.

Baş (1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و بعد فيقول العبد يوسف بن عبد الملك المعفور قد إستصفت بهاذه الحواشى
من الشرح المشهور للمختصر المسمى ب"الشافية" و لهاذا سميتها ب"الشافية" وهي لأمام الهمام عثمان بن
الحاجب. . .

²⁵⁷ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1022.

²⁵⁸ Bkz.: yuk. s. 78.

Son (103^a):

. . . فإن الألف الثالث عن عن واو لا عبار للكسرة و إما الحروف فلم يكتب منها بالياء غير بلى لاما لها و غير على لقولهم عليك و إلى لقولهم إليك و حتى حملا على إلى إنها بمعنا في الغاية والأشياء إنتهى الأقسام إلى آيته الأرقام لانه أحمد على التحام. . .

3. 98. Şerhu'l-İ'râb 'an kavaidi'l-i'râb, Kâfiyeci²⁵⁹. (ö. 788/1386)

AY 2972

Eser; üzeri basma şemseli, zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde, 1+146+1 varak olup... mm ebadında krem rengi, aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine, kırmızı cetvel içinde, müşirli, 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı ibarelerin üzerleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

İstinsah kaydı(146^a):1251h./1836m. tarihinde 'Abdulhakîr Aḥmed Ḥamdullah b. İsmâ'îl Ḥamid Efendi eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الرفع لقواعد الدين والإسلام والصلوة على الرسول محمد. . . أما بعد: فإن العبد المستمد من فيض فضل العزيز الوهاب محمد بن سليمان المشهور ب"كافيجي" بين الأصحاب يقول: لما رأيت الكتاب المسمى ب"الإعراب عن قواعد الأعراب" للشيخ الإمام جمال الدين أبي محمد عبدالله بن يوسف بن هشام. . .

Son(146^a):

. . . الصلاة على سيدنا محمد و آله... أو ما وحدته في التتحة المنقو . . . والحمد لله وحده و صلى الله و سلم على النبي وآله و صحبه و سلم تسليما كثيرا أبدا.

²⁵⁹ Bkz.: yuk. s. 80.

3. 99. Hāṣiye ‘alā ṣerḥi'l-Kāfiye²⁶⁰, el-İsferāyini²⁶¹. (ö. 945/1538)

AY 2981

Eser; üzeri siyah meşin kaplı sırtı kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+206+1 varak olup 195X130(158X70)mm ebadında koyu krem rengi az aharlı orta kalınlıkta kâğıt üzerine 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Sayfa keanrlarında bolca izahat vardır. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(206^b): Muḥammed Kerim Hān'ın tahta geçmesinin ardından diye bir kayıt vardır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين يا هاديا لسالك مسالك محامدك ويا سامعا لجامع مسائل حامدك
إهدنا السراط المستقيم . . . و بعد: فيقول العبد الفقير إلى الغني عن العالمين إبراهيم بن محمد بن محمود عراب
شاه الأسفرايني عصام الدين: هذه حواش كالشمس لنجوم درر الزبر غواش غواش ما فيه للفوائد الضيائية واش
لا يوجد عن مدحه متحاش، ولا يتوهم في حقه ذام أو واش. . . قوله الحمد هو الوصف بالجميل على الجميل
الاختياري . . .

Son(247^a):.

. . . قوله والمخففة المفتوحة ما قبلها تقلب ألفا بقاء الكتابة في الآخر على الوقف وفي الأول على
الإبتداء كما تقرر في محله يوجب أن لا يكتب الخفيفة التي لم يفتح ما قبلها يكتب ألفا إذا انفتح ما قبلها فكتبتهما
على خلاف والقياس. اللهم نشكرك نعمانك على قدر آلائك، وأسألك أن تجعل هذه الأرقام المبتدأة بخبر أسمائك
لخير أفضل أنبيائك دُخرا لي وموجبا لجزيل جزائك. . .

3. 100. Şerḥu's-Şāfiye²⁶², er-Rađī el-Esterābādī²⁶³. (ö. 686/1287)

AY 3011

²⁶⁰ Riyādīzāde, a.g.e., s. 133.

²⁶¹ Bkz.: yuk. s. 42.

²⁶² Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1370.

²⁶³ Bkz.: yuk. s. 107.

Eser; üzeri ebru desenli, zencirekli, sırtı koyu yeşil meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+221+2 varak olup 205X145(150X90)mm ebadında krem rengi aharlı kalın kâğıt üzerine kırmızı mürekkep bir cetvel içinde, müşirli, 20X20 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

ربّ وفق لإكمالہ بمحمد وآله أما بعد: حمدا لله تعالى والصلوة على محمد . . . فقد عزمت على أن أشرح مقدمة ابن الحاجب رحمه الله في التصريف والخطّ و أبسط الكلام في شرحها كما في شرح أختنا بعض البسط فإن أكثر الشراح إقتصروا على شرح مقدمة. . .

Son(221^b):

. . . كما في آخر قال المص و إمالتها يدل على الياء لأن الكسرة لإتمال لها الف ثالثه عن واو و قدم الكلام عليه في باب لإمالة قوله غير يلي ذلك لإمالتها و إلى و على لقولهم إليك و عليك و إما حتى فالمحل على و إلى تمام الكتاب بعون الوهاب .

3. 101. Tertību'l-cemil fī šerḥi't-Terkībi'l-Celīl²⁶⁴, Debbagzāde²⁶⁵. (ö.1114 /1702)

AY 3023

Eser; üzeri hendesi şekilli, zencirekli, mıklepli, açık kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+531+1 varak olup 203X125(145X65)mm ebadında orta kalınlıkta krem rengi aharlı kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Şehri 'Alī Rāqıb Efendi adına bir temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

²⁶⁴ Bağdādī, İzāḥu'l-Meknūn, C. I, s. 279.

²⁶⁵ Bkz.: yuk. s. 75.

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لمن هو الحمود بكلمات. . . والصلوة والسلام على نبينا أما بعد: فأما التركيب الغريب والترتيب العجيب بل التركيب الجليل المسموع نسبت إلى المفائض من الله الوهاب الغني سعد الملة والدين التفتازاني . . .

Son(53^b):

. . . الحمد لله و سلام على عباده الدين إصطفى إتفق الشروع ترتيب جميل في شرح "التركيب الجليل" في السبع السادس من الربع الثالث من السدس الخامس و كلا السدسين من النصف الثامن العشر الخامس من العشر العاشر بعد الألف من هجرة من له العز و الشرف محمد و مصليا .

3. 102. 'Unmūzec²⁶⁶, ez-Zemaḥşeri²⁶⁷. (ö.538/1144).

AY 3095

Eser; üzeri koyu gri renk kâğıt sırtı kırmızı bez kaplı şirazesı dağılmış mukavva bir cilt içinde 0+98+0 varak olup 183X145(130X105) mm ebadında nohudi renk aharsız orta kalınlıkta kâğıt üzerine müşirli, 20X20 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Varaklar çoğunlukla kopuk halde bulunmaktadır. Konu başlıkları metnin yanına hat ile yazılmıştır. Bazı ibarelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiş konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı. (98^b) de müstensihin ismi mürekkeple silinmiş olduğundan okunamıyor.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين . . . أما بعد: فيقول الخفير الفقير الداعي بالخير: لما رأيت الطالبيين المستغلين . . . المسمى بـ"أنموزج" المشهور المعروف بأنموزج. . . و بعد إلتماس يحصل لنا أقدام و توجه إلى ما سأل مني فسرعت يعد إلى . . .

Son(98^b):

²⁶⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 185.

²⁶⁷ Bkz.: yuk. s. 60.

. . . مضاف إلى الهاء والهاء ضمير بارز مجرور متصل راجع إلى الهاء مرفوعة هنا بأنه خبر
المبتداء المبتداء مع خبر جملة إسمية معطوفة على الجملة الأولى تمت الكتاب بعون الله .

3. 103. Şerh ve 'i'râb b' adı 'ebyâti'n-naḥviyye, İbn-i Kemâl Paşa²⁶⁸.

AY 3100

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt cilt içinde 1+12+0 varak olup
185X120(125X85)mm ebadında nohudi renk az aharlı aharlı ince kâğıt üzerine
22X22 satır olarak siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Bazı ibarelerin
altları mürekkeple çizilmiştir. Vikaye yapraklarında bazı açıklamalar bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم هنياً لأرباب النعيم نعيمهم و للعاشق المسكين ما يتجرع أما هنياً فهو صفة في
الأصل من هنؤ الطعام إذا هو تنقض في فاقم مقام المصدر و حذف فعله وما للاختصار ثم إستعمال بمعناه لأنه
وعاء و الدعاء لا تحصل إلا بالفعل أو المصدر قوله نعيمهم مرفوع بأنه فاعل لهنياً لقام مقام الفعل أو الفاعل
الفعل المحذوف . . .

Son(12^b):

. . . قد طرقت فعل مع فاعله عن ذي تمايم متعلقة به محول صفته ذي تمايم بل بلد ذي سعد و أصباب
بل بلد متعلق بعامل محذوف أي سرت ربّ بلد مفادة ذي سعد صفة بلد و أصباب معطوف على سعد تمت
الكتاب.

3. 104. Evḍaḥu'l-mesâlik ilâ Elfiyeti İbn-i Mâlik, Cemâle'd-dîn İbn-i Ḥiṣâm²⁶⁹. (ö. 761/1360)

AY 3103

Eser; üzeri basma şemseli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt
içinde, 5+139+0 varak olup 180X130(120X85)mm ebadında, müşirli, orta kalınlıkta

²⁶⁸ Bkz.: yuk. s. 47.

²⁶⁹ Bkz.: yuk. s. 58-59.

farklı renkte kâğıtlar üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. 1b-2a varakları altın yaldız cetvel içinde, vikaye varağında mufassal bir indeks bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstin sah kaydı (139^a):980h./1573m. tarihinde Şa'd b. Berhemrī Littāyī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم {قال} الشيخ الإمام . . . أبو محمد عبد الله بن هشام تعمدہ الله برحمته أما بعد:
حمد الله . . . والصلوة والسلام . . . فإن كتاب "الخلاصة الألفية" في علم العربية نظم الشيخ الإمام العالم العلامة
جمال الدين أبي عبد الله محمد بن مالك الطائي و سمّيته بـ"أوضح المسالك إلى ألفية ابن مالك" . . .

Son(139^a):

. . . تمت الكتاب بحمدالله و عونہ و حسن توفيقه و صلى الله على سيدنا محمد و على آله و صحبه و
سلم كلما ذكره الذاكرون كلما غفل عن ذكر الغافلون .

3. 105. Şerh İzhārī'l-esrār, Adalı. (ö. 1085/1674)

Tam adı Muştafā b. Ḥamza b. İbrāhīm b. Veliyyüddīn İbn-i. Musliḥuddīn olan müellif Trabzon'da doğdu, İstanbul'da ikamet etti ve Kuşadası'nda vefat etti. Nuḥ efendi el-konevī nin öğrencisi oldu. Fakih ve nahv âlimi olan müellif ilmi faaliyetlerini kuşadası'nda sürdürmüş ve daha çok arap grameri sahasındaki çalışmalarıyla öne çıkmıştır²⁷⁰.

AY 3131

Eser; zencirekli, orta kısmı açık kahverengi ipek bez, üzeri kırmızı meşin kaplı, şirazesı dağılmış, miklepli, mukavva bir cilt içinde 1+208+1 varak olup 175X103(115X50)mm ebadında, farklı renklerde aharlı ve aharsız kâğıtlar üzerine 17X17 satır, kırmızı mürekkeple çizilmiş bir cetvel içinde, siyah mürekkep harekesiz

²⁷⁰ Ziriklī, a.g.e., C. VII, s. 232 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 863 ; Bağdādī, Hedīyyetu'l-'ārifīn, C. II, s. 441 ; Bağdādī, İẓāḥu'l-Meknūn, C. II, s. 620 ; Mehmet Yavuz, a.g.e., s. 169 ; İsmail Durmuş, "Adalı Şeyh Mustafa", DİA., C.I, s. 347 ; Brockelmann, GAL., II, 585; Suppl., I, 742; II, 656.

celi talik yazı ile yazılmıştır. Eserin 1b varağında müzehhep bir serlevha vardır. 1b-3a varakları arası yazı alanı altın yaldızdır.

İstinsah kaydı(208^a): Ramazan 1075h./Nisan 1665m. tarihinde Şeyh Muştafā eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي من جعل الألفاظ قوالب المعانى . . . . . والصلوة والسلام على من . . . . . أما بعد: فيقول العبد الفقير إلى لطف ربه القدير الشيخ مصطفى بن حمزة أسكن الله بفضلته في الجنة، إن كتاب "إظهار الأسرار" للفاضل صاحب . . . مولانا الشيخ محمد المحقق الحقاني و التحرير المدقق الرباني الشهير المعروف بالبركوى . . .

Son(208^a):

. . . يجوز إعرابها رفعا حمدا على محله البعيد و نصبا حمدا على لفظه او محله القريب نحو "لا رجل ظريف" بالرفع و ظريفا بالنصب . . . و إنما لم يتعرض الحكم السائر التوابع أيضا لأنه لا نصّ عنهم فيها غير أنه نقل عن الأندلس إن ما عدا مما توابع المنادى.

3. 106. el-Mufaşşal fī şan‘ati'l-İ‘rāb, ez-Zemaḥşeri²⁷¹. (ö. 538/1144).

AY 3159

Eser; üzeri koyu vişneçürüğü meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 2+41+2 varak olup 151X90(105X43)mm ebadında, nohudi renk, aharlı orta, kalınlıkta kâğıt üzerine, altın yaldız cetvel içinde, 11X11 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Bazı ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1b varağında müzehhep bir serlevha vardır.

İstinsah kaydı(41^a): Zilkade 794h./Ekim 1392m. tarihinde İbrāhīm Trabzonī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):AY 1588’in aynısı

²⁷¹ Bkz.: yuk. s. 60.

Son(40^b): AY 1588'in aynısı

3. 107. Şerhu'l-Lübāb fī'n-naḥv²⁷², es-Sirāfi²⁷³. (ö.716/1312 den sonra).

AY 3259

Eser; sırtı vişne rengi meşin kaplı şirazesi dağılmış mukavva bir cilt içinde 1+209+1 varak olup 265X173(180X150)mm ebadında aharlı, nohudi renk orta klanlıkta kâğıt üzerine 25X25 satır sayılı olarak siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Şerhe esas olan ibarelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Sayfa kenarlarında şerh mukabele ve tashihiye rastlanmaktadır. Unvan sayfasında temellük kayıtları bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

الحمد لله الذي هدانا إلى معرفة إعجاز القرآن . . . أما بعد: فإن كتاب "اللباب" في النحو لإمام المحقق الأسفرائيني . . . و كان في بعض الفاظه إنعقاد يحتاج الى تحليل . . . فالتسموا أن ألقب شرحا على وفق ترتيبه . . . فشرعت فيه بعد الإستخارة راجيا من الله تعالى الكريم الغفران. . . قال الأستاذ الإمام تاج الملة والدين محمد بن محمد أحمد بن السيف الأسفرائني المعروف بالفاضل. . .

Son(209^b):

. . . إختصاص الجر بالاسم والجزم بالفعل والله أعلم.

3. 108. Emālī li-'bn-i Ḥācib, İbn'ul-Ḥācib en-Naḥvi²⁷⁴. (ö. 646/1249).

AY 3304

Eser; üzeri altın yıldız basma şemseli, altın yıldız köşebentli, koyu lacivert meşin kaplı, miklepli, mukavva bir cilt içinde 2+169+3 varaklı bir mecmuanın 1b-28b varakları arasında 28 varak olup 250X150(155X90)mm ebadında farklı renkli,

²⁷² Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1475, 1543.

²⁷³ Bkz.: yuk. s. 64.

²⁷⁴ Bkz.: yuk. s. 56.

aharlı, orta kalınlıkta kâğıtlar üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş (1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة على خير خلقه محمد و آله أجمعين قال الشيخ الإمام العلامة جمال الدين أبو عمرو بن الحاجب رحمه الله ممليا بدمشق المحروسة سنة سبع عشرة ستمائة على قوله تعالى "تقاتلونهم أو يسلمون" للرفع فيه وجهاد أحدهما أن يكون مشتركا بينه و بين تقاتلونهم في العظة والإخراز يكون جملة مستقلة معطوفة على الجملة التي قبلها با إعتبار الجملة بإعتبار الأفراد . . .

Son(28^b):

. . . آمالی متعلقة بالقرآن العظيم . . . يا مفصل الزمحرى . . . يا مسائل الخلاف . . . يا مقدمة المسلمات بالكافية . . . با الأبيات مسائل المتفرقة في النحو.

3. 109. Emālī li-'bn-i Ḥācib, İbn'ul-Ḥācib en-naḥvī²⁷⁵. (ö. 646/1249).

AY 3304₍₂₎

Eser; üzeri altın yıldız basma şemseli, altın yıldız köşebentli, koyu lacivert meşin kaplı, miklepli, mukavva bir cilt içinde 2+169+3 varaklı bir mecmuanın 39a-80a varakları arasında 41 varak olup 250X150(155X90)mm ebadında farklı renkli, aharlı, orta kalınlıkta kâğıtlar üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(39^a):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة على سيدنا و مولانا محمد و آله و صحبه أجمعين قال الشيخ رحمه الله ممليا بدمشق سنة عشرين و ستمائة على قول الزمحرى رحمه الله الكلمة هي

²⁷⁵ Bkz.: yuk. s. 56.

اللفظة الدالة على معنى مفرد بالوضع الأولى أن يقال اللفظ الدال لأن قوله للفظه أما إن يرد به اللفظ بإعتبار حقيقته من غير قصد إلى متميز منه. . .

Son(80^a):

. . . و قال أيضا ممليا على قوله فى المفصل . . . هو كل اسم غلب على مسماه حتى صار أشهر من اسمه يعنى من غير وضع واضع و يدلّ على ذلك قول صاحب "المفصل": و قد يغلب بعض الأسماء الشائعة على على المسمين به فيصير علما بالغلب إشارة إلى هذا إذا قولهم ابن عمر لعبدالله ليس وضعا والله أعلم بالصواب.

3. 110. Emālī li-'bn-i Ḥācib, İbn'ul-Ḥācib en-naḥvī²⁷⁶. (ö. 646/1249).

AY 3304₍₃₎

Eser; üzeri altın yıldız basma şemseli, altın yıldız köşebentli, koyu lacivert meşin kaplı, mıklepli, mukavva bir cilt içinde 2+169+3 varaklı bir mecmuanın 80b-83a varakları arasında 3 varak olup 250X150(155X90)mm ebadında farklı renkli, aharlı, orta kalınlıkta kâğıtlar üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş (80^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و صلوة على سيّدنا محمّد و آله أجمعين و قال الشيخ رحمه الله . . . قال سيبويه رحمه الله لا يجوز دخول الفاء في خبر إن خلافا للأخفش و دليله أنه حرف يمنع دخوله على الشرط فلا يدخل على المشبه بالشرط قياسا على ليت والأخفش يجيب عن ذلك بأن الأصل لم يتمتع دخوله على ما أشبهه . . .

Son(83^a):

. . . و لا شك في أنه يعيد جدا أو غير مستقيم و ما ذكره الأخفش مبني على قاندة كثر مثلها و هو وقوع بعض الصيغ وقع بعض قنبت لذلك أن مذهب الأخفش في ذلك أظهر.

²⁷⁶ Bkz.: yuk. s. 56.

3. 111. Emālī li-'bn-i Hācib, İbn'ul-Ḥācib en-naḥvī²⁷⁷. (ö. 646/1249).

AY 3304⁽⁴⁾

Eser; üzeri altın yıldız basma şemseli, altın yıldız köşebentli, koyu lacivert meşin kaplı, miklepli, mukavva bir cilt içinde 2+169+3 varaklı bir mecmuanın 83a-109b varakları arasında 16 varak olup 250X150(155X90)mm ebadında farklı renkli, aharlı, orta kalınlıkta kâğıtlar üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş (83^a):

بسم الله الرحمن الرحيم العون العون يا معوان يا كريم و صلوة على خير خلقه محمد وآله أجمعين قال الشيخ رحمه الله أملا بدمشق سنة ثمانى عشرة و ستمائة قوله: في المبتداء والخبر والصفة الوقعة بعد حرف النفي والألف الإستفهام رافعة الظاهر إحتراز من مثل قولهم. . .

Son(109^b):

. . . والصفة يعني أنها لإستعمال تامة كاستعمالهم ما في مثل قوله تعالى... و لا تستعمل صفة في مثل قولهم أضربه ضربا ما ولم يرد أنها لا يكون فإنهما يكونان موصوفين على ما ذكر في ما والله أعلم بالصواب.

3. 112. Emālī li-'bn-i Hācib, İbn'ul-Ḥācib en-naḥvī²⁷⁸. (ö. 646/1249).

AY 3304⁽⁵⁾

Eser; üzeri altın yıldız basma şemseli, altın yıldız köşebentli, koyu lacivert meşin kaplı, miklepli, mukavva bir cilt içinde 2+169+3 varaklı bir mecmuanın 109b-123 b varakları arasında 14 varak olup 250X150(155X90)mm ebadında farklı renkli, aharlı, orta kalınlıkta kâğıtlar üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

²⁷⁷ Bkz.: yuk. s. 56.

²⁷⁸ Bkz.: yuk. s. 56.

Baş (109^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة على خير خلقه محمد و آله أجمعين يذكر في هذه الأوراق أبياتا جرت بحضرة الشيخ الإمام السعيد جمال الدين أبي عمرو بن الحاجب متكلم على معانيها و إعرابها من شعر العرب و المتنبي و غيرهما. . .

Son(123^b):

. . . بسم الله الرحمن الرحيم هذا آخر ما أملاه الشيخ الإمام السعيد العلامة جمال الدين أبي عمرو بن الحاجب على معانى الأبيات الغربية وإعرابها من شعر العرب المتنبي و غيرها من الشعراء في التأريخ المذكور.

3. 113. Emālī li-'bn-i Hācib, İbn'ul-Ḥācib en-naḥvī²⁷⁹. (ö. 646/1249).

AY 3304₍₆₎

Eser; üzeri altın yıldız basma şemseli, altın yıldız köşebentli, koyu lacivert meşin kaplı, miklepli, mukavva bir cilt içinde 2+169+3 varaklı bir mecmuanın 123b-169 b varakları arasında 46 varak olup 250X150(155X90)mm ebadında farklı renkli, aharlı, orta kalınlıkta kâğıtlar üzerine, müşirli, 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(169^a):1269h./1853m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş (123^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و صلوةه على سيدنا محمد و آله أجمعين مسئلة قال الشيخ رحمه الله ممليا بالقاهرة سنة ثلث عشرة و ستمائة الضماير الواقعة للربط و هو أن تربط الأول بالثاني على ثلاثة أضرب في باب الصلة والصفة والمبتداء ففي باب الصلة أنت في الضمير المنصوب بالخبر. . .

Son(168^b-169^a):

²⁷⁹ Bkz.: yuk. s. 56.

. . . كل حال وأتى به لازما مع تقدير نفي للتحقيق . . . فتحقق بالضابط لما يمنع إستثناء نقيض التالي فيه و تحقق وجه إمتناعه عقلا بما بيّنته. والله أعلم بالصواب.

3. 114. Evdāhu'l-mesālik ilā Elfiyeti İbn-i Mālik²⁸⁰, Cemāle'd-dīn İbn-i Hīşām²⁸¹. (ö. 761/1360)

AY 3306

Eser; üzeri altın yaldız basma şemseli, altın yaldız zencirekli, basma köşebentli, mıklepli, üzeri koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 248X165(195X123)mm ebadında nohudi renk kalın az aharlı aharlı kâğıt üzerine 25X25 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Eserin varaklarının çoğu tamir görmüş. Eserde bab isimleri ve قوله kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Unvan sayfasında kitabın tam ismi verilmiştir. Muhammed said adına temallük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(81^b): 11 Safer 869h./13 Ekim 1464m. Aḥmed b. Muḥammed eṭ-Ṭufī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم والصلاة والسلام على سيدنا محمد خاتم النبيين . . . قال الشيخ الإمام العالم العلامة أبو محمد عبد الله جمال الدين أبي يوسف بن هشام الأنصاري رحمه الله أما بعد: حمد الله مستحق الحمد وملهمه و منشى الخلق. . . فإن كتب "الخلاصة الألفية" في علم العربية نظم الإمام جمال الدين أبي عبد الله ابن مالك الطائي. . . هذا باب شرح الكلام وما يتألف منه .

Son(81^{a-b}):

. . . و إذا سكن الحرف المدغم فيه لإتصاله بضمير الرفع وجب فم الإدغام في ... غير بكر بن وائل نحو "جلهت" و "قد إن ضللت"، و "و شدتنا أسرهم"، و قد يفك الإدغام في غير ذلك شذوذا نحو: لححت عينه ولألل السقاء أو في ضرورة كقوله: الحمد لله العلهل لأجلّ الواسع الفاضل الوهاب المجزل.

²⁸⁰ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 152.

²⁸¹ Bkz.: yuk. s. 58-59.

3. 115. el-'İklid şerhu'l-Mufaşşal²⁸², el-Cündi²⁸³. (ö. 700/1300).

AY 3307-8

Eser; iki ciltten oluşmaktadır. Üzeri ebru desenli ve koyu kırmızı meşin kaplı, miklepli mukavva bir cilt içinde 1. Cilt 1+233+1 2. cilt 1+159+1 varak olup, 1. cilt 243X170(173X115)mm ebadında 2. cilt 246X170(166X110) mm ebadında koyu krem rengi kalın az aharlı kâğıt üzerine, müşirli, 1. Cilt 24X24 satır 2. Cilt 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. قوله kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin 1. Cilt vikaye yapraklarında İsmail İbn-i Muhammed adına bir temellük kaydı bulunmaktadır. 2. Cilt 159 b varağında müellifin ismi de verilmiştir.

İstinsah kaydı (2. cilt 159^b): 19 Cemaziyülevvel 755h./11 Haziran 1354m. tarihinde Hüseyn b. Halil b. Yūsuf eliyle yazılmıştır.

Baş (1. Cilt 1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين إياه أحمد على نعم تهللت وجاها الصباح و افترت مباسمها المتكشفة . . . و إلى نبيه المعجز . . . و بعد: فإن علم الإعراب إلى العلوم الإسلامية سلم والفنون بالسعادة الأبدية . . . و جمعت في هذه المجلة الموسومة بإقليدس من معان خفايا ما خل به عقد من السحر خبايا و ما توفيق إلا بالله عليه توكلت و إليه أنيب قوله الله حمد قدم مفعول أحمد و إن كانت رتبة المفعول إن تقع بعد رتبتي . . .

Son(2. cilt 159^a):

. . . قوله و إذا كانوا إلى آخره يعني أنهم كرهوا إجتماع المثليين مع إمكان تخفيفه بالإدغام حتى حذفوا ها من إجتماعها مع إمكان ضرب ذلك في الذين لا تأتي فيه ضرب من ضروب التخفف أولى قوله . . .

3. 116. Şerh ebyāti'l-Muṭavvel, Vaḥdī İbrāhīm. (ö. 1126/1714)

Tam adı İbrāhīm b. Muṣṭafā İbn-i Muḥammed el-Faraḍī olan müellif Vaḥdī İbrāhīm diye bilinmektedir. Bulgaristan'da Şumnu vilayetinin yakınlarındaki Hacıoğlanpazarı adlı kasabada doğdu. Döneminin önemli bir âlimi, şairi ve hattatıdır.

²⁸² Kâtip Çelebi, a.g.e., II, s. 1776.

²⁸³ Bkz.: yuk. s. 98.

Halepte kadılık yaptı ve daha sonrasında İstanbul'a döndü ve İstanbul'da vefat etti. .
Hayatı ve tahsili hakkında bilgiye rastlanılamadı²⁸⁴.

AY 3313

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt, sırtı kırmızı bez kaplı mukavva bir cilt içinde 0+129+0 varak olup 250X160(170X75) mm ebadında nohudi renk ahırlı ince kâğıt üzerine, müşirli, 21X21 satır siyah mürekkep harekeli talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıçları ve asıl metindeki beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında izahat bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين الحمد لله الرحيم الرحمن خلق الانسان علمه البيان. . . والصلوة والسلام على من أنزل عليه إعجاز الكلام. . . أما بعد: فيقول العبد الحقير السقيم الفقير الضليل وحدي إبراهيم قد كان من الله تبارك و تعالى بشرح أبيات شرح التلخيص. . .

Son(129^b):

. . . يقول بعض الأعلام لله أحمد حمد عبد واضع خذ الخشوع على الثرى تعظيما لجلاله و جماله و كماله و لعزة قدمت تقديما صلى الله على محمد الذي يضع . . . قد تم تحرير شرح أبيات المطول بعناية الله الملك ... الكرم الأجل.

3. 117. Şerh 'Unmūzec, el-Mostārī. (ö. 1119/1707)

Tam adı Muştafā b. Yūsuf b. Mūrād olan müellif el-Eyyübī, el-Bosnevī ve doğduğu yere nisbeten el-Mostārī diye anılmaktadır. Aslen türk olan müellif 1061h./1651m. tarihinde Mostar'da doğdu. Memleketinde Şeyh Yuho namıyla meşhur olmuştur. İstanbul'da eğitimini tamamladıktan sonra Mostar'a giden müellif

²⁸⁴ Ziriklī, a.g.e., C. VIII, s. 111 ; Bağdādī, Hediyyetu'l-'ārifin, C. I, s. 37 ; Brockelmann, GAL., Suppl., II, s. 585 ; Mehmet Yavuz, a.g.e., s. 219.

ölene kadar buranın kadısı oldu. 1119h./1707m. tarihinde vefat eden müellif Mostar Müslüman mezarlığına defnedildi²⁸⁵.

AY 3362

Eser; üzeri ebru desenli, koyu kırmızı meşin kaplı, miklepli, mukavva bir cilt içinde 1+68+2 varak olup 245X175(185X)15) mm ebadında genelde koyu krem rengi aharsız orta kalınlıkta kâğıt üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz rika yazı ile yazılmıştır. Konu başlıkları ve açıklama yapılan kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 68 b varağında Mustafa Efendi nin biyografisi yazılmıştır.

İstinsah kaydı(67^a):1269h./1853m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و بعد: فيقول العبد الفقير إلى العغي الباري مصطفى بن يوسف بن مراد المستارى سدد الله أموره في الحال والإستقبال و حفظ عن الأختلال في الأقوال والأفعال: قد سبق متى الوعد بالتهماس بعض الأكارم من أولاد الأعظم أن أصرف عنان القلم نحو تعليق شرح اله"أنموزج".

..

Son(67^a):

. . . في أكرمتك و مررت بك على خطاب المؤنس و نحو أكرمت كن و مررت بكن بالتين المهملة على خطاب المؤنث و إنما تلحق بها حفظا لحركتها حتى لا يلتبس بكاف المذكر.

3. 118. Şerhu'ş-şevāhid Muğni'l-lebib, es-Suyūṭī²⁸⁶. (ö. 911/1505)

AY 3548

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt, sırtı siyah meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+306+1 varak olup 215X140(175X110)mm ebadında koyu krem rengi kalın kâğıt üzerine, müşirli, 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır.

²⁸⁵ Ziriklī, a.g.e., C. VII, s. 247 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 889 ; Baḡdādī, Hediyyetu'l-'ārifin, C. II, s. 443 ; Mehmet Yavuz, a.g.e, s. 200.

²⁸⁶ Bkz.: yuk. s. 68-69.

Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kitabın sonunda eksiklik vardır. Seyyid ‘Abdulgaffür adına bir temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي فتق السر العرب العاربة . . . و رفع له منار صلى الله و سلم عليه و على آله . . . و بعد: فإن لنا حاشية على "مغى اللبيب" لابن هشام مسمّاة ب"الفتح القريب" أودعتها من الفوايد والفرايد والغرايب والروايد. . .

Son(306^b):

. . . فقلب لدار التي على الطريق لى عليه رائنا إنى سمت مقصدي و قال لا تعج لبنا و لا تهالا حتى تقع سلاذ ليس و قال. . .

3. 119. Tezkire cevāmi‘u'l-edevāt, Muḥammed b. Maḥmud²⁸⁷. (ö.???)

AY 3569

Eser; üzeri siyah, sırtı kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde bir tarihi şam mecmuasının 183b-190a varakları arasında 7 varak olup 210X150(155X75) mm ebadında, aharlı koyu krem rengi ince kâğıt üzerine 20X20 satır siyah mürekkep harekesiz rika yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(190^a): 914h./1509m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(183^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جعل علم الاسامى مدار الاصول الكلام و انزل متوسعا على ما اسى عليه الكلام . . . و رسولنا محمّد أفضل الصلوة والسلام أما بعد: قال المفتقر الى الله الودود محمّد أبي محمود: إعلم انه يجب على طالب العلم انه يحفظ أدواته و الحروف. . .

Son(190^a):

²⁸⁷ Müellif ve eserini eşleştirebilecek bir kaynağa rastlanılamadı.

. . . له شروع في العلوم انه يحفظ ما قدرناه فيما حررناه . . . على سبيل مراجعة فكر و معاودة نصر.

3. 120. Şerḥ li-şerḥi'l-fākihī 'alā Kaṭri'n-nedā, el-Ḥarīrī. (ö. 516/1222)

Tam adı Qāsım b. 'Alī b. Muḥammed b. 'Uşmān olan müellif, doğduğu yere nisbetle el-Basri, yaptığı işe nisbetle ise el-Harīrī olarak anılmıştır. 444h./1054m. tarihinde Basra yakınlarında el-Meşān adlı bir köyde dünyaya gelen müellif Basra'da Benī Haram mahallesinde ikamet etti. Daha önce ipekçilikle iştilal eden müellif daha sonra bu işinden vazgeçip kendisini edebiyat, dilbilgisi, şiir ve tarih alanında geliştirmiştir. Devrinin bilginlerinden ders almıştır. En önemli ve müellifini meşhur eden eseri ise Makāmat tır. Müellif 516h./1222m. tarihinde Basra'da vefat etmiştir²⁸⁸.

AY 3668

Eser; üzeri koyu kırmızı, sırtı kahverengi meşin kaplı, basma şemseli, salbekli, miklepli, mukavva bir cilt içinde 1+270+1 varak olup 212X150(160X98)mm ebadında orta kalınlıkta krem rengi, aharlı, müşirli kâğıt üzerine 24X24 satır olarak siyah ve kırmızı mürekkep harekesiz ince talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(270^a): 18 Rebiülahir 1048h./29 Ağustos 1638m. tarihinde Muḥammed b. 'Alī İbn-i Aḥmed el Ḥarīrī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين نحمدك على . . . و نصلی على . . . فيقول أفقر الخلق إلى مولاه
الغنى محمد بن على الحريرى وفقه الله للعمل في يومه لغده ويلي أن يخرج الأمر من يده كما أن الرسالة المسماة

²⁸⁸ Suyūṭī, a.g.e., s. 378; Ziriklī, a.g.e., C. V, s. 177 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. II, s. 645; Hulusi Kılıç, "Harīrī", DĪA., C.XVI, istanbul 1997, s. 191-192; Brockelmann, GAL., I, 325-329; Suppl., II, 486; D.S.Margoliouth, "Harīrī", ĪA., V/1, s. 237-238.

ب"قطر النداء و بلّ الصدى" التي ألفها ملك العلماء و رئيس الفضلاء أبو عبد الله جمال الدين محمد بن يوسف بن هشام الأنصاري رحمة الله تعالى . . .

Son(270^a):

. . . تحلى من التحقيق أحسن حليقه/ أحرز السبق صرنعه الحمم

وأرجو من الله الكريم ثوابه/ وإسائه التوفيق في البدء و الحتم

3. 121. el-Elfiye fi'n-naḥv²⁸⁹, İbn-i Mālik eṭ-tāī. (ö. 672/1274)

Tam adı Muḥammed b. ‘Abdullah b. ‘Abdullah b. Mālik’dir. Künyesi Ebū ‘Abdullah olup, lakabı Cemālüddīn’dir. İbn-i Mālik diye bilinir. 600h./1203m. tarihinde Endülüs’te, Ceyyān denilen yerde doğdu. Bu sebeble kendisine Ceyyānī denilir. Dımeşk’da 672h./1273m. tarihinde vefāt etti. İbn-i Mālik, nahv, lugat ve mantık ilimlerini babasından öğrendi. Ba’lebek’de bir müddet kaldı. Sonra Dımeşk’a döndü. Dımeşk’da; Sehāvī Ḥāsen bin Sebbāh ve bir grup âlimden ders aldı. Arabî ilimlerde birçok hocası olmuştur. Halep’te İbn-i Arūn ve başkalarının yanında kaldı. Burada Arabî ilimleri okuttu. Arapçaya vākıf olmak için çok gayret gösterdi. Bir müddet Dımeşk’da kalan İbn-i Mālik burada kitap yazmakla ve talebe yetiştirmekle meşgul oldu²⁹⁰.

AY 3695

²⁸⁹ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 152.

²⁹⁰ Şemseddīn Ez-Zehabī, el-‘İber fī ḥaberi men ḡaber, (Ebu hācir Muhammed b. Besūni Zağlul trf. thkk. Edilmiştir) . C. III, Dārul kutubi-l ‘ilmiyye, Beyrut 1985, s. 326 ; İbnü'l ‘İmād, a.g.e., C. VII, s. 696 ; Suyūṭī, a.g.e., s. 96-97 ; Zirklī, a.g.e., C. VI, s. 233 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 450 ; Bağdādī, Hedīyyetu'l-‘ārīfīn, C. II, s. 130; Abdubaki Turan, “İbn Malik et-Tāī”, DĪA., C.XX, İstanbul 1999, s. 169-171; Brockelmann, GAL., I, 359-363; Suppl., I, 521-527; Moh. Ben. Cheneb, “İbn Malik”, İA., V/1, s. 767-768.

Eser: üzeri ebru desenli kâğıt, sırtı kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+61+1 varak olup 214X156(155X85) mm ebadında krem rengi, aharlı, ince kâğıt üzerine 9X9 satır siyah mürekkep harekeli nesih yazı ile yazılmıştır. Ana metin kenarlarında izahat bulunmaktadır. Konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم. قال محمد هو ابن مالك/ أحمد ربي الله خير مالك/ مصليا على الرسول
المصطفى / وآله المستكملين الشرفا/ واستعين الله في الفية/ مقاصد النحو بها محويه. . .

Son(60^b):

فلأحمد الله مصليا على/ محمد خير نبي أرسلا/ وآله العز الكرام البرره / و صحبه المنتخبين الخيره
تمت بعون الله تعالى و توفيقه، وله المنة العظيمة لعبده.

3. 122. Hâşiye ‘alâ Fevâidi'd-ḍiyâiyye²⁹¹, el-İsferâyini²⁹². (ö. 945/1538)

AY 3764

Eser; üzeri basma şemseli, salbekli, zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı, şirazesı dağılmış mukavva bir cilt içinde 0+152+1 varak olup 215X145(170X85)mm ebadında nohudi renk, aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine müşirli, 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(152^a): Şevval 1146h./Nisan 1734m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

²⁹¹ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1370.

²⁹² Bkz.: yuk. s. 42.

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين اللهم تمّم بالخير على أفضلهم أي أفضل الذين أنعمت عليهم ما أنعم إلى أفضلهم بنجوم متعلقة بغواش. . . الضمانر الفوائد الضيائية لأن سوق الظلام مدح حواشه لا مدح فوائد الضيائية فتأمل. . .

Son(289^a):

. . . نظرا إلى الأغلب لأن خلوه عن الضمير قليل كما إعترف به حيث قال قد يكون إلخ. و قوله لأن أى الفعل الذي مع نون التأكيد و قوله لمراعات متعلق بقائتة. تمت تمام.

3. 123. Şerh Elfiyeti'l-ḥulāşa, İbn-i Mālik eṭ-Tāi²⁹³. (ö. 672/1274)

AY 3785

Eser; üzeri mavi ebru desenli, sırtı koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde, 1+658+1 varak olup, 210X140X(150X90)mm ebadında, müşirli, krem rengi orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine 19X19 satır olarak siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıçları ve Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(658^b):1033h./1624m. tarihinde Nāşireddīn er-Reşidī eliyle yazılmıştır.

Baş (1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم أما بعد حمد الله سبحانه بماله من الحامد على ما أسبغ من نعمه البوارى والعوايد والصلاة على نبيّه محمدّ صلى الله عليه و سلم المرسل رحمة للعالمين: فإني أذكر في هذا الكتاب أجوزة والدى في علم النحو المسماة ب"الخلاصة" موضّحا بشرح يحلّ منها المشكل و يفتح من أبوابها كلّ مقفل. . .

Son(658^b):

. . . فأعلم بانه قد انتهى عرضه من هذا النظم و إنه قد استهلّ على أعظم المهمات من علم العربية. تم ختم الكلام بحمد الله تعالى و بالصلاة على نبيّه محمدّ صلى الله عليه و سلم و على آله و أصحابه الطيبين الطالبيين صلاة دائما إلى يوم الدين . . .

²⁹³ Bkz.: yuk. s. 139.

3. 124. Tanzîmu'l-emşâl li t' alimu'l-mübtedei, İbnü'd-Däye²⁹⁴. (ö.??/?)

AY 3812

Eser; üzeri basma hendesi şekilli, basma zancirekli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 132 varaklı bir mecmuanın 127^b-132^a varakları arasında 6 varak olup 210X145(125X65)mm ebadında nohudi renk, aharlı ince kâğıt üzerine, müşirli, 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Dilbilgisine ait terimler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İçerisinde fiil kalıplarının belirtildiği bir tabloda bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(127^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد سيد المرسلين. . .
وبعد: فيقول العبد الفقير المعترف بالعجز والتقصير ابن دايه السيد حسن بن محمد حسن الله حالهما . . . هذه
فوائد متمثلة في الصيغ والأمثلة . . . وسميتها ب"تنظيم الأمثال لتعليم المبتدئ والأطفال" . . . إعلم: أن الأمثلة
في علم الصرف ينقسم إلى قسمين الأول الفعل والثاني الإسم وكل واحد منهما يتنوع بأحد عشر نوعا. . .

Son(132^a):

. . . ثم إعلم أن جميع صيغ أنواع الأفعال من المعلوم والمجهول و جميع صيغ أنواع الأسماء كليهما
ثلاثمائة . . . أمثلة مختلفة و مطردة فإنه مفرد فيه سبعة و تسعين امثلة والتثنية والجمع الصحيح مثله و بجمع
المكسر سبعة أمثلة والمتكلم.

3. 125. Mecmū'atu'r-resāil.

AY 3832

Eser; üzeri basma yıldız şekilli basma köşebent ve zancirekli, koyu kahverengi meşin kaplı, mıklepli mukavva bir cilt içinde 1+132+1 varaklı bir mecmuanın içerisinde birçok risale bulunmaktadır. bbXbb mm ebadında bb renkli

²⁹⁴ Müellif hakkında bilgiye rastlanılmadı.

aharlı kâğıtlar üzerine siyah mürekkep bb yazı ile yazılmıştır. Eserde farklı çizimler bulunmaktadır.

1. Risale min Şarf

Baş(31^a):1. Sülasi fiillerin bablarını açıklayan bir risale

فعل يفعل بفتح العين في الماضي و ضمها في الغابر و مصدره على ثلاثة موازن نحو نصر نصرًا .

2. Risale min Naḥv

Baş(31^b):رضى الله تعالى عنكم: irabı yapılmış

Son(33^b):

3. Risale min Naḥv

Baş(33^b):سوى kelimesinin iğrabı yapılmış.

Son (33^b):

4. Risale min Şarf, İbn-ü'd-Dāye

Baş(99^b):

بسم الله الرحمن الرحيم حمد المولى الخليل والصلوة . . . بعد: فإن العبد الفقير ابن الداعي السيد حسن بن محمد . . . ورتبتها على اربعة أبواب: الاول في علامة الرفع والثانى في علامة النصب والثالث في علامة الجر. . .

Son(100^a):

. . . نحو لم ينصرا او واو جماعة نحو لم ينصروا أو الياء واحدة مخاطبة نحو: لتنصرى. تم علامة الإعراب .

5. Manzaru'l- mebnā fī m'arifeti'l- ebvāb ve Binā, İbn-ü'd-Dāye

Baş(101^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و بعد: فيقول العبد الفقير ابن الداي السيد حسن بن محمد حسن الله تعالى
وسمّيته بـ"منظر المبناء في معرفة الابواب والبناء" الفعل هو ما دل على معنى في نفسه مقترنا بأحد الأزمنة
الثالثة وهي الماضي والحال والإستقبال. . .

Son(116^b):

. . . وتقول نصر فعل ماضى بناء معلوم مفرد مذكر غائب صحيح سالم ثلاثى مجرد متعدى من الباب
الاول على وزن فعل.

3. 126. Şerh İ‘rab ‘an kavā‘idi’l-‘rāb²⁹⁵, el-Ezheri²⁹⁶. (ö. 905/1499)

AY 3843

Eser, sırtı kırmızı bez üzeri turuncu kâğıt kaplı mukavva bir cilt içinde0+46+0 varak olup 203X140(130X93)mm ebadında az aharlı orta kalınlıkta nohudi renk kâğıt üzerine her sayfa da 19X19 satırlı siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında ince bir kalemle şerh ve izahlar vardır. Eser İbn-i Hişām’ın *el-İ‘rāb ‘an kavā‘idi’l-‘irāb* adlı eserin şerhidir.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

الحمد لله ... لحمده . . . و بعد: فيقول العبد الفقير إلى مولاه الغنى خالد بن عبد الله الأزهرى: هذا شرح
لطيف على "قواعد الإعراب"، سألني بعض الأصحاب يحلّ المباني و يبين المعانى سمّيته "مُوصِل الطلاب إلى
قواعد الإعراب". . .

Son(46^b):

²⁹⁵ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 123.

²⁹⁶ Bkz.: yuk. s. 115.

. . . و فى النقد الذى ذكره . . . لمن تأمل فلنا أتأمل اصل فى درك الأمور كلها فلذلك خص على التأمّل فى ختم الكتاب كما فعل فى افتتاحه.

3. 127. *Ḳāfiye*²⁹⁷, *İbn'ul-Ḥācib en-naḥvî*²⁹⁸. (ö. 1143/1249).

AY 3873

Eser; üzeri yeşil bez kaplı, mıklepli, mukavva bir cilt içinde 1+55+4 varak olup 210X145(153X80)mm ebadında krem rengi aharlı, ince kâğıt üzerine, müşirli bbXbb satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Eser: içerisinde 4 kitap bulunmaktadır. Bütün kitapların eser başlangıçları müzehhep serlevhalı ve altın yaldız cetvel içindedir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Kafiye

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد وهى اسم و فعل و حرف لأنها إما أن تدلّ على معنى فى نفسها أولاً، الثانى الحرف والأول إما أن يقترن بأحد الأزمنة الثلاثة أولاً، الثانى الإسم والأول الفعل و قد عُلِمَ بذلك حدّ كلّ واحد منها. الكلام ما تضمن كلمتين بالإسناد و لا يتأني ذلك إلا فى إسمين أو فى إسم و فعل.

. . .

Son(20^b):

. . . قيل هل ترين و ترون و ترين و أعزون و أوعزن و المخففة تخذ و للتأكي و فى الوقف فيرد ما حذف ومفتوح ما قبلها تقلب ألفا تمت الكتاب.

İzhar

Baş(21^b):

²⁹⁷ *Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1370.*

²⁹⁸ *Bkz.: yuk. s. 56.*

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله ربّ العالمين والصلوة على أصحابه أجمعين، و بعد: فهذه رسالة فيما يحتاج إليه كل معرب أشد الإحتياج و هو ثلاثة أشياء العامل والمعمول والعمل أي الإعراب فوجب ترتيبها على ثلاثة أبواب: الباب الأول في العامل إعلم أولا أن الكلمة و هو لفظ الموضوع لمعنى مفرد. . .

Son(42^a):

. . . و هذه خمسة أوجه يجوز في أمثاله و صفة إسم المبنى المفردة المتصلة فإنه يجوز بنائها على الفتح نحو لا رجل ظريف و ظريفا تمت. . .

Avâmili Cedid

Baş (43^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة على أصحابه أجمعين و بعد: فأعلم أنه لا بد لكل طالب معرفة الإعراب من معرفة مائة شئ ستون منها تسمى عاملا و ثلاثون منها تسمى معمولا و عشرة منها تسمى عملا و إعرابا فأبين لك بإذن الله تعالى هذه الثلاثة على طريق الأيجاز في ثلاثة أبواب الباب الأول في العامل . . .

Son (48^b):

. . . و إن لم يظهر و لم يقدر يسمى محليا نحو توكلنا على من لا يأتي الخير. . . تمت الكتاب العومل الجديد.

Avâmili Atik

Baş (50^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله اجمعين و بعد: فإنّ العوامل في النحو مائة عامل و هي تنقسم إلى قسمين لفظية و معنوية فاللفظية منها تنقسم إلى قسمين...
قسمين...

Son(55^b):

... والعامل في المبتدأ والخبر هو الإبتداء وهو معني "فهذه مائة عامل" فلا يستغني الكبير والصغير و الوضيع والرفيع عن معرفتها و استعمالها.

3. 128. Şimāru'ş-şimā'a²⁹⁹, ed-Dīnverī(ö. ??/?)

Tam adı Hüseyn b. Mūsā b. Hibetullāh olan müellif el Celīs, ed-Dineverī, en-Nahvi olarak bilinir. Nahv âlimi ve dil âlimi olan müellifin hayatı hakkında bilgiye rastlanılamamıştır.³⁰⁰

AY 3876

Eser; kenarları yıldız basma şemseli, yıldız zencirekli, yıldız köşebentli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde, 1+159+1 varak olup 253X140(160X95)mm ebadında aharsız kirli nohudi renk kalın kâğıt üzerine 13X13 satırlı siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Unvan sayfasında temellük kayıtları bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş (1^b):

الحمد لله مؤتى الحكم . . . أما بعد: أيتها الولد البار و التلميذ السار . . . قصدتني في ان أملني عليك كتابا ينظم اصول علم العربية. . .

Son(159^a):

. . . فى هذا الباب موفوفة على القياس ومنها ما قد سمع خلافه فيستعمل الاصل قياسا والمسوع استحسنانا. تم كتاب ثمار الصناعة. . .

3. 129. Şerh Merāhi-l ervāh, Dīnkoz³⁰¹. (ö. 855/1401)

AY 3900

Eser; basma şemseli, zencirekli, miklepli, şirazesı dağılmış, kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde, 1+89+1 varak olup 208X150(146X90)mm

²⁹⁹ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 523.

³⁰⁰ Suyūñi, a.g.e., s. 236 ; Keħhāle, a.g.e., C. I, s. 646.

³⁰¹ Bkz.: yuk. s. 107.

ebadında, az aharlı filigranlı orta kalınlıkta nohudi renk kâğıt üzerine 21X21 satır siyah mürekkep nestalik yazı ile yazılmıştır. Şerhe esas olan olan ibarelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

İstinsah kaydı(89^a): Ramazan 1051h./ Ocak 1642m. tarihinde yazılmıştır.

Baş(1^b):

اللهم يا مصرف القلوب صرف قلبنا . نحو رضائك، وصل على من أوتي جوامع الكلم من أنبيائك...

Son(89^a):

... فإن لو أعلّ الواو فيها بقلبه ألفا أو بإسكانها لتقل الكسرة عليها لم يلزم إجتماع الإعلالين إلا أنه لا يقبل حملا على طوى. فلختتم الكلام والحمد لله على التمام .

3. 130. Şerhu'l-Emsile, es-Surûri (ö. 969/1562)

Tam adı Muştafâ b. Ş‘abân olan müellif aslen Türktür. Müellif 897h./1492m. tarihinde Gelibolu’da doğdu. Tahsilini Taşköprüzâde, C‘afer çelebi, Kara Davut ve Kadri efendi gibi önemli âlimlerden okuyarak aldı. Arapça, Türkçe ve Farsça dillerine hâkim olan müellif bir süre İstanbul kadılığı yaptı. Bazı sultanların çocuklarına öğretmenlik te yapan Surûrî İstanbul Kasımpaşa’da vefat etti. Arapça, Farsça ve Türkçe birçok eser telif etmiştir³⁰².

AY 3945

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt sırtı koyu mavi bez kaplı mukavva bir cilt içinde 3+36+1 varak olup 205X145(145X85)mm ebadında krem rengi orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz rika yazı ile yazılmıştır. Eserin ön iç kapağında Mevlana ya ait bir kaside bulunmaktadır. Vikaye yapraklarında fihrist ve fevaide dair açıklamalar bulunmaktadır. Eserin adı ve bazı

³⁰² Ziriklî, a.g.e., C. VII, s. 235 ; Keḥḥâle, a.g.e., C. III, s. 866 ; Mehmet Yavuz, a.g.e., s. 43; Ömer Faruk Akün, “Sürûri”, İA., C. XI, s. 249-250; Brockelmann, GAL., II, 438, 579; Suppl., II, 650.

kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Açıklama yapılan kelimelerin altına kırmızı mürekkeple işaretler konulmuştur.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جعل الأمثلة ميزان العلوم العربية و صيرها معيارا صحيحا لمثال المعارف الأدبية والصلوة على رسوله المضاعف بالتوبة . . . أما بعد: فيقول العبد المضموم رأيه بالكسر سرورى المفتوح عليه باب النقص والقصر قد كنت كتبت في أوائل الشباب حين كوني من عداد الطلاب شرح "الأمثلة المختلفة" لبعض الأحبة، قلنا: كل واحد في الجمع يستعمل في موضع الآخر. . .

Son(36^a):

. . . هذا آخر ما استخرجناه في كتب المعتمدة لحل الأمثلة المختلفة و هذا بالنظر إلى ظاهر تأليف حقيير و في الحقيقة أساس العلوم و من قرأ هذا الكتاب أو سمع أو نظر رفعه الله تعالى في الدارين.

3. 131. et-Tevābi‘ fī’ş-şarf³⁰³, Karamānī. (ö. 933/1527)

Tam adı Cemâleddin İshak Karamānī olan âlim Muhtemelen IX. (XV) yüzyılın ilk yarısında doğdu. Osmanlılar'ın ilk devrinde yetişen âlimlerden Cemâleddin Aksarâyî'ye nisbetle Cemâî veya Cemâlîzâdeler diye bilinen aileye mensup olup, Cemâl Halîfe diye şöhret bulmuştur. Halvetiyye'nin Habib Karamânî vasıtasıyla Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayılmış olan bir kolunu İstanbul'a getiren Cemâleddin İshak Karamânî, 933h./1527m. İstanbul'da vefat etmiştir³⁰⁴.

AY 3960

Eser; basma şemseli, salbekli, zencirekli, miklepli, siyah meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+120+1 varak olup 207X128(135X70)mm ebadında aharlı, orta kalınlıkta beyaz kâğıt üzerine 13X13 satır siyah mürekkep nesih yazıyla

³⁰³ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 503.

³⁰⁴ Reşat Öngören, "Karamânî", DİA., C.XXIV, İstanbul, 2001, s. 448-449; Brockelmann, GAL., II, 557.

yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin başında muhteva indeksi ve eserin başında ve sonunda fevaide dair açıklamalar bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

الحمد لله الذى كرم بني آدم بين المخلوقات . . . و بعد: لما اتفقت قراءة المبتدئين أحيانا علم التصريف. . . أن الكتب المستعملة فى هذا الفن بعضها منقح. . . فأريد ان أسود اوراق تحوى فوائد و تعطى بالتلخيص فى التفصيل فى وواعدها . . . فجمعت هذه المسودة و سميت ب"التوابع". . .

Son(120^b):

. . . واستعمل من نفسك قياس ما تركنا على ما ذكرنا، والله المعين والمرشد إنه ولى الحسنات و قضى الحاجات تمت.

3. 132. en-Nüket, es-Suyūḫ³⁰⁵. (ö. 911/1505)

AY 3975

Eser; üzeri altın yıldız zencirekli, mıklepli, mıklebinin üzeri çiçek motifli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 5+379+4 varak olup 205X118(140X70) mm ebadında krem rengi aharlı ince kâğıt üzerine, altın yıldız cetvel içinde, müşirli, 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. 1b varağında müzehhep ser levha bulunmaktadır. Konu başlangıçları ve bazı ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(379^b): 1190h./1777m. tarihinde İsmā‘îl b. Muşafā eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم قال الشيخ الإمام العالم العلامة جلال الدين عبد الرحمن نجل الشيخ الإمام العلامة كمال الدين أبى بكر السيوطى الشافعى. . . أما بعد حمد الله على نعمه الكافية . . . فهذه نكت حررتها

³⁰⁵ Bkz.: yuk. s. 68-69.

على كُتُبِ في علم العربية عمّ النفع بها وكثر تداولها وهي "الخلاصة" لابن مالك المشهورة بـ"الألفية"
و"الكافية" لابن الحاجب و"الشافية" له و"شذور الذهب" لابن هشام . . . الكلام: هو ما يتألف منه كلامنا . . .

Son(379^b):

فدونك تاليفا مفيدا مجردا / من الناس لم يسمع به أحد قبلي

ولله كل الحمد ثم صلاته / لسليمة الوافي على خاتم الرسول

3. 133. **Hāṣiye ‘alā ṣerḥi'l-Cāmi**³⁰⁶, **Muḥammed ‘İsmetullah**. (ö. 1289/1872)

Tam adı Muḥammed ‘İsmetullah b. Maḥmūd olan müellif el-Buḥāri olarak bilinmektedir. Müellifin tahsili ve hayatı hakkında başka bilgiye rastlanılamadı³⁰⁷.

AY 3990

Eser; üzeri krem rengi kâğıt kaplı sırtı koyu kahverengi meşin kaplı şirazesi dağılmış, mukavva bir cilt içinde 1+109+2 varak olup, 205X120(145X63)mm ebadında krem rengi ince aharlı kâğıt üzerine 25X25 satır olarak, müşirli, kırmızı mürekkeple çizilmiş bir cetvel içinde siyah mürekkep harekesiz ince talik yazı ile 25X25 satır olarak yazılmıştır.

İstinsah kaydı(109^b):1078h./1668m. tarihinde İsmā‘îl b. Muḥammed b. Aḥmed eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جعل كلمة الباقية في توجهنا نحو المقصود والصلوة والسلام
على من رفعه بالكلام التام و نصبه في المقام المحمود على توابعه المعطوفة ضمائرهم بالمغرفة الموضوعية . . .
و بعد: فيقول احوج عباد الله العبد الحقير محمد عصمة الله بن محمود . . .

Son(109^b):

³⁰⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1370.

³⁰⁷ Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 488.

. . . قوله الشوق أو الميل فإن المتعلق المقدر بنا إما من الشوق أو الميل أو نحو بما فيكون أو المنتهى إلى المخاطب فقوله مقابلة لمن يفهم فهمنا إن الأولى تعميم معنى في أعنى لإبتداء لغير الزمان كما عمم الإنتهاء الذي معنى .

3. 134. el-İfşāh, İbnu'l-Hācib en-naḥvī³⁰⁸ (ö. 646/1249).

AY 4026

Eser; üzeri altın yıldız basma şemseli, zencirekli, üzeri kahverengi meşin, sırtı vişneçürüğü meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 2+204+2 varaklı kitabın 1b-185 b varakları arasında 185 varak olup 205X125(150X68) mm ebadında koyu krem rengi, az aharlı aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, kırmızı cetvel içinde, 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eserin vikaye yapraklarında fevaid bulunmaktadır. Başlıklar ve bazı ibarler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(185^b): Zilkade 1049h./Mart 1640h. tarihinde 'Abdurrahman b. Hasan eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم به نستعين الحمد لله الذي رفع السماوات بغير عمد . . . والصلاة والسلام على نبيه . . . و بعد: فهذا مختصر في إعراب سورة الفاتحة و "كتاب الكافية" و ذكر شيء في المعاني، جمعت في كتب التفاسير والأحاديث والقراءات والصرف والنحو واللغات والكلام والاداب والأصول والمعاني . . . و سمّيته بـ"الإفصاح" و سألت الله تعالى أن ينفع به الولد الأعز و كلّ من يحاول الصلاح. . .

Son(185):

لقوله تقلب قائم مقام فاعله راجع إلى المبتداء أيضا والمفعول الثاني في قوله الفا والجملة الفعلية في المبتدأ والإسمية . . . و من حسن خاتمه الكتاب.

³⁰⁸ Bkz.: yuk. s. 56.

3. 135. Şerhu'l-Emsile ve'l- Maḫşūd, Muştafā Sirozī. (ö. 973/1566)

Tam adı Muştafā b. ‘Abdullah es-Sirozī olan müellifin meşhur ismi el-Lāihī dir. Aslen Türk olan müellifin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Yukarıda ki eseri dışında *Mecmū‘a fīl-‘edeb* adlı bir eseri daha vardır³⁰⁹.

AY 4030

Eser; üzeri çiçek motifleriyle boyanmış kâğıt, sırtı gri renk bez kaplı, şirazesı dağılmış mukavva bir cilt içinde, 1+147+1 varak olup;205X145(135X70)mm ebadında, koyu krem rengi az aharlı orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Eser son eliyle eksiktir. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış bazı ibarelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جعل الأمثلة ميزان العلوم العربية و صيرها معيارا صحيحا لمثال المعارف الأدبية والصلوة والسلام على رسوله. . . أما بعد: فيقول العبد المضموم رأيه بالكسر سرورى المفتوح عليه باب النقص و لتقصير: قد كنت كتبت في أوائل الشباب حين كوني من عداد الطلاب شرح "الأمثلة المختلفة" لبعض الأحبة المؤتلفة و قد ضاع منى نسخة صورته. . .

Son(146^b):

. . . قال إلى آخره من إبدال الواو إلى الألف وكان من إبدال الباء إلى الألف . . . مثال إبدالها أي ملحقها في الفعل حنو قائل إلى آخره أصله قاول عند التثقل إلى باب المفاعلة و كائل. . .

3. 136. Şerh ‘Unḫūdi'z-zevāhir³¹⁰, Müftizāde. (ö. 1252/1837)

Tam adı ‘Abdurrahīm b. Yūsuf el Menteşevi olan müellif Müftizāde diye bilinir. XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında doğdu. Alâiye(Alanya) müftüsü Yusuf

³⁰⁹ Bağdādī, *Hediyetu'l-‘arīfīn*, C. II, s. 432 ; Keḫḫāle, a.g.e., C. III, s. 870.

³¹⁰ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1174.

efendinin oğludur. Uzun zaman Fatih medreselerinde ve Mektebi Tıbbiye’de hocalık yapmış. Bir müddet saray muallimliğinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti’nde medreselerin çöküş, Batı tarzındaki eğitim ve bilim kurumlarından mühendishanelerin kuruluş devrinde yetişen âlimlerden biri olan Abdurrahim efendi 15 Zilhicce 1252h./23 Mart 1837m. tarihinde vefat etti³¹¹.

AY4040

Eser; üzeri hendesi şekilli, köşebentli, zencirekli, miklepli, üzeri koyu mikiLEbi ve sırtı açık kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 3+603+1 varak olup 203X125(155X75) mm ebadında nohudi renkte ince aharlı kâğıt üzerine, müşirli, 27X27 satır olarak siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında izahat bulunmaktadır. 1b varağında müzehhep bir serlevha, 1b–2a sayfalarında üzeri kırmızı siyah altın yıldız cetvel içinde diğer sayfalarda ise sadece kırmızı mürekkeple çizilmiş cetvel bulunmaktadır. 1b de serlevha üzerinde hem yazarın hem de kitabın ismi bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(603^a):1267h./1851h. tarihinde Seyyid Aḥmed b. Ḥasan el-Bursevî eliyle yazılmıştır.

Baş (1^b):

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِهِ نَسْفَعِينَ نَحْمَدُكَ يَا مَنْ بِيَدِهِ وَضَعُ لِكُلِّ شَيْءٍ وَ تَصْرِيْفِهِ وَ مَنْ عِنْدَهُ إِشْتِقَاقُ كُلِّ عِلْمٍ. . . وَ يَصْرُئِي وَ نَسَلَّمَ عَلَى رَسُولِكَ الَّذِي. . . أَمَا بَعْدُ: فَلَمَّا كَانَتْ الْعُلُومُ الْعَرَبِيَّةُ مِنْ أَجْلِ الْعُلُومِ وَ أَهْمَهَا وَ أَفِيدَ الْفَنُونَ وَ أَنْفَعَهَا، لَأَسَيِّمًا عُلُومَ اللُّغَةِ وَ الْإِشْتِقَاقِ وَ التَّصْرِيْفِ مِنْ بَيْنِهَا. . .

Son(603^a):

³¹¹ Bağdādī, *Hediyetu'l-‘arīfīn*, C. I, s. 565 ; Keḥḥāle, *a.g.e.*, C. II, s. 139 ; Mehmet Yavuz, *a.g.e.*, s. 339; Cevat İzgi, “Müftizade Abdurrahim Efendi”, *DİA.*, C.XXXI, İstanbul 2006, s. 507.

... وأما ما لا دخل له في تغييرها كاحكام الأداء فهو خارج عن الفن بل له فن آخر كعلم القراءة قال
المصنّف {رحمه الله} والتقف على الله القدير الوافى بغرضنا من الكلام حامدين لله تعالى على
التوفيق لله تمام و مصلين و مسلمين على رسول سيّد الأنام و على آله و أصحابه و من تابعهم بإحسان إلى يوم
القيام. . .

3. 137. Şarf, Nahiv, Mantık, Belâgat Mecmû'ası.

AY 4053

Eser; basma şemseli, üzeri açık sırtı koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+11+1 varak sayılı 205X140(145X75)mm ebadında 29X29 satır olarak koyu krem rengi kâğıt üzerine siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eser; sarf, nahv, mantık ve lugat mecmuasıdır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الباب الأول أحوال الإسناد الخبری: إعلم: أن الباب الأول عبارة عن الألفاظ
على ما... عند الشریف فی الإحتمالات السريعة المشهورة، واللام للعهد الخارجی فإن قلت: إذا كان اللام للعهد
الخارجی لزم أن يكون المعهود مسبقاً. . .

Son(11^b):

... فيتحیل أن یعلم الشئ الواحد بوجه واحد مفرد إعلم آخر به و هو باطل إتفاقاً باب بالضرورة.
تمت الرسالة المعمولة للفرق بين العلم بالوجه و بين العلم بالشئ من ذلك الوجه للسید شریف قدس سره .

3. 138. Bidâ'atü'l-müktefî şerhu Kifâyeti'l-mübtedî, Tāvūskārî. (1161/1748)

Tam adı Mehmed b. Muştafâ olan müellifin hayatı ve tahsili hakkında bilgi yoktur. Belûri ve Tāvūskārî nisbeleriyle tanınmaktadır³¹².

AY 4060

³¹² Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 721 ; Bağdādî, Hediyetu'l-ʿarīfīn, C. II, s. 117 ; Mehmet Yavuz, a.g.e., s. 255.

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt, sırtı kahverengi meşin kaplı şirazesini dağılmış, miklepli mukavva bir cilt içindeki mecmuanın 1b-97b arasında 97 varak olup 203X145(150X75)mm ebadında koyu krem rengi, aharlı, ince kâğıt üzerine 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Seyyid Mustafa şehirli şevket efendi adına bir temellük kaydı bulunmaktadır. 1165h./1752m. İbrahim paşa kütüphanesinde beyaza geçirildiğine dair bir kayıt bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم نحمدك يا من صرف أصول الأشياء إلى صيغها و صرّح فروع الأمثال من حصصها و نشكرك يا من ضاعف أجر من ثقلت . . . فيقول العبد الفقير إلى رحمة ربه الغني محمد بن مصطفى البلورى غفر الله له ولوالديه بحرمة حبيبه المdney: لَمَا كَانَ الْعُلُومِ الْعَرَبِيَّةَ لِاسِيْمَا عِلْمِ الصَّرْفِ وَالَّذِي هُوَ أَمُّ الْعُلُومِ. . .

Son(97^a):

. . . و لم يرمين و لم يطوين و أغزون و أرمين و أطوين مفردة غائبة مذكرة للخفيفة والتخيلة. والحمد لله الذي يسر لنا الحلم والإتمام والصلوة على حبيبه الذي إصطفاه رحمة من الأنام و على آله و صحبه الراشدين المرشدين الكرام.

3. 139. Şerhu'l-Emsile, Lālī Çelebi. (971/1564)

Tam adı Aḥmed b. Muştafā Şarūḥānī olan müellif daha çok Lālī Çelebi ismiyle tanınmaktadır. Tahsilini İstanbul'da Kemal paşazade ve devrin diğer önemli âlimlerinde tamamladı. Değişik vilayetlerde kadılık yaptı son görev yeri olan Amasya'da vefat etti. Müellif daha çok fıkıh ve edebi ilimlerde öne çıkmıştır³¹³.

AY 4064

³¹³ Ziriklī, a.g.e., C. I, s. 257 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 308 ; Brockelmann, GAL., Suppl., II, 918; Mehmet Yavuz, a.g.e., s. 55.

Eser, sırtı ve kenarları siyah meşin üzeri kâğıt kaplı mukavva bir cilt içinde 1+48+1 varak olup 200X130(156X66)mm ebadında az aharlı kirli beyaz orta kalınlıkta kâğıt üzerine kırmızı cetvel içinde 19X19 satır sayılı siyah mürekkep harekesiz nestalik le yazılmıştır. Şerhe esas olan ibarelerin üstü kırmızıçizgi çizilmiştir.

İstinsah kaydı(1^b): Recep 1189h./Eylül 1775m. tarihinde ‘Alī Efendi eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

الحمد لمن جعل أزهان المبتدئين مزينا بالمثال . . . و بعد: فيقول العبد . . . سيد أحمد بن مصطفى الشهير بلا لى إنى كتبت هذه الأوراق للمبتدئين. . .

Son(48^b):

. . . صيغته على صيغة إسم المفعول كما بين فى موضعه . قد تم هذه الأوراق. . .

3. 140. Şerh dîbâceti'l-Mişbâh³¹⁴, el-Bursevi³¹⁵. (ö. 931/1523)

AY 4071

Eser; üzeri koyu kahverengi meşin, sırtı açık kahverengi bez kaplı, mukavva bir cilt içinde 0+22+2 varak olup 202X125(150X70)mm ebadında nohudi renk, az aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıcı tashihler ve bazı ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mustafa hasan b. Mahmud Diçkovi adına bir temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(22^b):1078h./1668m. tarihinde Veliyyüddin İbn. Ahmed Çavuş eliyle yazılmıştır.

³¹⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 717.

³¹⁵ Bkz.: yuk. s. 102-103.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي لا يبلغ كنهه جاد ولا يحصى عدد نعمه والصلوة على من لم ير
أثر الكفر... أما بعد: فهذه أوزان لإعراب ديباجة "المصباح" من غرائب فوايد المفتاح... .

Son(22^b):

... لا يجوز أن يكون شيئاً آخر قلنا: هذا سؤال عام في كل حصر جعل لا عقد لكن يندفع بالإستقراء
يعني إذا لم يكن البحث من جهة العلمية فهو الخاص بالإستقراء لا بالعقل لأن العقل يجوز أن يكون شيئاً آخر
الخاص بتمييز.

3. 141. Şerhu'l Kāfiye muhtaşari'l-İdāh, İbn'ul-Ĥācib en-naĥvi³¹⁶. (ö.
646/1249)

AY 4079

Eser; üzeri koyu krem rengi kâğıt sırtı siyah meşin kaplı, şirazesı dağılmış,
mukavva bir cilt içinde 0+107+2 varak olup 195X145(165X95)ebadında nohudi
renk, az aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz
talik yazı ile yazılmıştır. Eserin kapakları aşırı tahribata uğramıştır. Derviş Seyyid
Hasan Kırmaca'ya ait temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الواحد الصمد الذي رفع السماء بغير عمد و بنى الأرض... الكلمة
لفظ وضع بمعنى هذا التعريف حدّ للكلم و مشتمل على قيود احد اللفظ أى كون الكلم لفظ، وهذا يفيد كالجنس
يشتمل الكلم و غيرها و قد خرج به عن الحد بالوضع لا بالقصد... .

Son(107^a):

... تضربون بواو الضمير و نون الإعراب و تقول في نحو آخر بن آخر... . واو الضمير وتقول
بحذف النون الخفيفة في ترين بإمرأة و هل تخشون بإعادة نون الإعراب والمفتوح ما قبلها تقلب ألفا لما ذكرنا
أنفا و هذا آخر ما {أردنا إيراده}.

³¹⁶ Bkz.: yuk. s. 56.

3. 142. Ḥadāiḳu'd-deḳāiḳ fī šerḩi Unmūzec, el-Berdāi.(ö.??/?)

Tam adı S'aduddīn S'adallah olan müellifin hayatı hakkında bilgiye rastlanılamadı.³¹⁷

AY 4120

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt, sırtı kahverengi meşin kaplı, mıklepli mukavva bir cilt içinde 0+191+7 varak olup; 200X150(125X50-60)mm ebadında koyu krem rengi, aharlı, ince kâğıt üzerine 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(191^b): 1063h./1653m. tarihinde Şeyh Muḩammed eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين، اللهم إنا نريد أن نتشبه بمن يحمذك . . . و نصلى على نبيك الذي . . . و بعد: فيقول المفرط في المفرط المتعسف المتماذي في التوريط سعد الله عن الهفوة والهزيان حرسه الله . . . لما رأيت الموجز المعروف بـ"أنموزج" لم يوجد في إعرابه. . .

Son(191^b):

. . . الحمد لله على الدوام على منّ علينا بالإتما عاطبة المسؤول . . . والمرام على الرسول أفضل السلام و على آله و أصحابه البردة الكرام . . . تراغد الغمام و زهر النور بالإكمام شرف الله هذا الكتاب إلى يوم القيام. . .

3. 143. Şerḩu'l-İşām 'ale'l-Feride³¹⁸, el-İsferāyini³¹⁹. (ö. 945/1538)

AY 4161

Eser; üzeri siyah meşin kaplı sırtı vişneçürüğü meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1b-13b varakları arasında 13 varak olup 200X130(140X80)mm ebadında

³¹⁷ Bağdādī, *İzāḩu'l-Meknūn*, C. I, s. 395.

³¹⁸ a.e., C. II, s. 189.

³¹⁹ Bkz.: yuk. s. 42.

nohudi renk aharsız, orta kalınlıkta kâğıt üzerine, altın yaldız cetvel içinde 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Unvan sayfasında kitap ismi ve müellif ismi bulunmaktadır. Eser kenarlarında bolca izah bulunmaktadır. Bazı ibarelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

İstinsah kaydı(13^b):13 Şaban 763h./7 Haziran 1362m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم يقول المقتدر إلى أطفاف الخفية عصام الدين بن محمد حفظهم معففته الجميلة: إن أحسن ما ييزاد به النعم . . . والصلوة خلى خير البرية. . . أما بعد: هذه المجرد التأكيد التفصيل المجل مع التأكيد. . .

Son(13^b):

. . . و ما سواه يرشح ذلك أن يجعل الجمع. . . في مقام شدة الإهتمام ما للإيضاح. الحمد لله على تمام الإصباح بعد الظلام.

3. 144. Şerhu'l-‘Avāmil, Hocasāde³²⁰. (ö. 893/1488)

AY 4179

Eser; üzeri basma şemseli, salbekli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 3+152+2 varak olup 200X120(133X62)mm ebadında krem rengi orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Müşirli, bazı ibarelerin altı kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Mustafa Şevket adına bir temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b-2^a):

³²⁰ Bkz.: yuk. s. 52-53.

نحونا نحو جنابك حاميد بن حضرتك. . . و بعد: فلما شاعت صيدتُ عدد مَنْ لا عدد له في البلاغة
والفصاحة والهمّة السامحة بحيث لو عارضه في فصاحته الوهبيته فصحاء القحطان. . .

Son(151^b):

. . . شكرا له ثم شكرا له على تلاطم أمواج بحار الطافية العظام على مواهب لنا و تكميل شرح "كتاب
العوالم" للإمام الهمام و على ما شمل لنا . . . ما تعقب اللهالي ولايام و تناوب والإضائة و الظلام و تتابعت
الدهور والأعوام.

3. 145. Şerhu'ş-Şāfiye³²¹, Çārperdi³²². (ö. 746/1346)

AY4186

Eser; üzeri ebru desenli, sırtı kahverengi meşin kaplı, şirazesı dağılmış,
mıklepli, mukavva bir cilt içinde 1+106+1 varak olup, 200X140(150X85)mm
ebadında orta kalınlıkta kâğıt koyu krem rengi aharlı kâğıt üzerine 23X23 satır,
müşirli, siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eserde kopuk sayfalar
bulunmaktadır. Seyyid Muhammed Esad adına bir temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(106^a):1058 h./1649m. tarihinde Muḥammed el Fakī eliyle
yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي علا بحوله و دنا بطوله . . . و الصلوة والسلام على رسول الله
محمد و بعد: فإن من أراد أن يكون له منتجة من الكتاب الإلهي و فيه عبقى من الكلام النبوي فليصرف عنان
همته إلى نحو علم الصرف. . . و إن المختصر للإمام العلامة أفضل المتقدمين جمال الملة و الدين أبو عمرو بن
الحاجب. . .

Son(106^a):AY 4434'ün aynısı

3. 146. Şerhu'ş-Şāfiye, Nuḳrekār³²³. (ö. 776/1374).

AY 4198

³²¹ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1021.

³²² Bkz.: yuk. s. 44.

³²³ Bkz.: yuk. s. 36.

Eser; üzeri basma şemseli kahverengi meşin kaplı, miklepli, mukavva bir cilt içinde 1+178+1 varak olup 198X124(123X60)mm ebadında krem rengi, aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. İndeks ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Vikaye yapraklarında cetvelli bir indeks bulunmaktadır. ‘Alī b. Muhammed ince kâğıt üzerine istinsah ettiği tüm eserlerin ismi listelenmiştir. Kemal paşadan tarih hakkında açıklamalarına da rastlanılmıştır.

İstinsah kaydı(177^a): 1087h./1677m. tarihinde ‘Alī b. Muḥammed b. Naşuh eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم نحمدك يا من بيده . . . و نصلى على رسولك . . . أما بعد: فيقول المولى الإمام
الفاضل أفضل علماء الدهر كاشف المفضلة علامة العالم...

Son(177^a):

. . . و كذا يكتب على وجهين لإحتمال عن يكون ألفه عن الواو بدليل قلبها تاء في كلتا و احتمال كونها
عن الياء لإمالتها فإن الألف الثالث عنى الواو لإحتمال للكسرة ولم يكتب شئ من الحروف بالياء غير هذه و هي
"بلى" لإمالتها و "على" لقولهم عليك و "إلى" لقولهم إليك و "حتى" حملا عليها لإنها بمعناها في الغاية والإنتهاء
...

3. 147. Şerḥ Dav‘i'l-Mişbâḥ, el-İsferāyini³²⁴. (ö. 945/1538)

AY 4277

Eser; üzeri yeşil meşin, kenarları ve sırtı kırmızı meşin kaplı, zencirekli, mukavva bir cilt içinde 1+39+1varak olup 190X125(145X70)mm ebadında, krem rengi orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine müşirli 27X27 satır sayılı siyah mürekkep harekesiz rika yazı ile yazılmıştır. 1b varağında müzehhep bir serlevha vardır. 1b ve

³²⁴ Bkz.: yuk. s. 42.

2a varakları dışı kırmızı ve siyah içi altın yıldız cetvel içerisindedir. Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Eser; Seyrüsefer'in Sîbeveyhi'n *el-Kitâb*'ı üzerine yaptığı muhtasarın şerhidir. Gazi ikinci bölümde vefat ettiği için devam etmediği yazılmıştır.

İstinsah kaydı(139^a): 1053h./1644m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم إن من الحروف المشبهة بالفعل الناصبة للإسم والرافعة للخبر فإسم أحق أفعال تفضيل للحق من "حق" إذا أثبت أو من "حقته" إذ أثبتته أو من "حقّ الفعل" إذا أوجب أو من "الحقيق" بمعنى الجديد، وكلّ وجه مضاف إلى ما موصولة أو موصوفة بمعنى شئ وصلته أو صفته . . .

Son (139^a):

. . . الإسم لكونه بعد تمام الكلام بخلاف القسم الأول ما يرفع إلا بها المستقر الإسناد في التقسيم . . . و ذلك يسمى تمييزاً عن المفرد و يقع بعد تمام الإسم بأحد أربعة أسماء مذكورة نحو عندي رقود خلافاً لإبهام هنا في الرقود لا غير فارتفع الإبهام بقولك خلافاً ما يرفع عن أحد طرفي النسبة . تم شرح باب الثاني بعناية الله تعالى .

3. 148. el-Acrūmiyye fī 'ilmi'l-'arabiyye, eṣ-Şinḥāci³²⁵. (ö. 723/1323)

AY 4288

Eser; eseri kırmızı muşamba kaplı mukavva bir cilt içinde 1+81+1 varak olup 185X105(130X60)mm ebadında, müşirli, krem rengi ince kâğıt üzerine dışı siyah, içi altın yıldızlı bir cetvel içinde 13X13 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar ve konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

³²⁵ Bkz.: yuk. s. 85.

بسم الله الرحمن الرحيم "الكلام" هو اللفظ المركب المفيد بالوضع و اقسامه ثلاثة: إسم و فعل و حرف جاء لهعنى، فالإسم يعرف بالخفض والتنوين و دخول الألف واللام و حروف الخفض وهو من و إلى وعن و على وفى و ربّ و الباء والكاف واللام و حروف القسم. . .

Son(8^b):

. . . يقدر باللام نحو "غلام زيد" والذي يقدر بمن نحو "ثوب خز" {و} "باب ساج" و "خاتم حديد". تمت تمام بعون الله الملك المنان و حسن التوفيق نعم الوكيل صلى الله على سيدنا محمد و اله أجمعين و على جميع المؤمنين والمؤمنات و سلام على المرسلين والحمد لله رب العلمين.

3. 149. Ḥulāṣatu'l-efkār fī beyāni Zūbde'ti'l-esrār³²⁶, Kureymī.(ö.879/1474)

Tam adı Aḥmed b. ‘Abdullāh el- Ḳūreymi olan müellif Arap, Fars ve Türk edebiyatçısıdır. Aslen Kureym’lidir. Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethettiği dönemde yaşamış, Roman memleketine kadı olarak tayin edilmiş, Fatih Sultan Mehmet’in yakınında bulunmuştur. Arapça ve Farsça kitaplar yazmıştır. 879h./1474m. tarihinde istanbulda vefat etmiştir³²⁷.

AY 4320

Eser; şemseli, salbekli, zencirekli, mıklepli, üzeri kahverengi, sırtı koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde3+181+2 varak olup, 185X130(135X95)mm ebadında, müşirli, orta kalınlıkta krem rengi kâğıt üzerine 21X21 satır bir kısmı kahverengi bir kısmı siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıçları ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(181^b): ‘Aliyyüddin b. Nihādeddīn Kırşehīrī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم لا إله إلا الله، الحمد لله الذي رفع قدر العلماء لاستخراج الاحكام من محكم تنزيله بالبيان و نصب لهم ما هو وسيلة إلى كشف القناع عن وجوه إعجاز . . . والصلوة على منبع العلم. . .

³²⁶ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1545.

³²⁷ Ziriklī, a.g.e., C. I, s. 159 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 185.

بعد: فإن العلوم على تشعب فنونها و تكثر شجونها لا يكتفى فخامتها و لا ينكر جلالتها و نهايتها و علم النحو من بيانها . . .

Son(181^b):

. . . هذا آخر ما أردنا إيداده في الكتاب من كتاب "لبّ الألباب" المسمّى بـ"خلاصة الأفكار في بيان نبتة الاسرار" من شرح المشكل و كشف المغطل الملك توفيق الملك العزيز الوهاب راجيا منه حسن الثواب والله تعالى أسئل {أن} يجعل ما نعبت في هذه التصنيف والتأليف سببا يحييني و نورا يسعى بين يدي و معيّن فإنه نعم المسؤول.

3. 150. Şerh Dav‘i'l-Mişbāḥ³²⁸ el-Cüнді³²⁹. (ö. 700/1300).

AY 4346

Eser; üzeri pembe ebru desenli kâğıt, sırtı siyah meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+101+1 varak olup 182X130(125X75)mm ebadında nohudi renk az aharlı ince kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Sayfa kenarlarında şerhler bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(101^b): 873h./1469m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين أما بعد: حمد الله "أما" كلمة معنى الشرط فلذلك كانت الفاء لازمة لها قال سيبويه: قولهم: "أما زيد منطلق" معناه: "مهما يكون من شئ فزيد منطلق" و إنما زحلقت الى الخبر كراهة أن يوالى بين الشرط والجزاء لفظا . . .

Son(101^b):

. . . لأنه لا ينصب المفعول لأنه لازم أو ما هو لازم معناه نحو: "زبي ضربت غلامه" اي أهنت زيبا أضربت غلامه لأن إه انت المولى من لوازم ضرب الغلام و هذا باب الإطناب فيه مجال لكنه يفضى إلى الملل فأبصرت على هذا القدر .

³²⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1708.

³²⁹ Bkz.: yuk. s. 98.

3. 151. eş-Şāfiye³³⁰, İbn'ul-Hācib en-Nahvī³³¹. (ö. 646/1249).

AY 4386

Eser; üzeri basma şemseli, zencirekli, şirazesi dağılmış kahverengi deri bir cilt içinde 1+55+3 varak olup 180X25(123X55)mm ebadında orta kalınlıkta aharlı krem rengi kâğıt üzerinde kırmızı mürekkeple çizilmiş bir cetvel içinde 11X11sırtlı siyah mürekkep harekesiz ince talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıçları ve açıklaması verilen kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında da haşiyeler bulunmaktadır. 1a varağında seyyid fazlullah Nakşibendî ye ait bir temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(55^a):15 Ramazan 972h./16 Nisan 1565m. tarihinde ‘Ömer el-‘Aydinî eliyle eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b): AY 1515’in aynısı

Son(55^a): AY 1515’in aynısı

3. 152. Şerh ebyāti'l-Cāmi ‘alā'l-Kāfiye³³².

AY 4389

Eser; üzeri açık kahverengi kâğıt sırtı kahverengi meşin kaplı mukavva bit cilt içinde 0+93+0 varak olup 180X125(130X75)mm ebadında krem rengi, aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Bazı ibareler kırmızı mürekkeple yazılmış bazı ibarelerin üzerinde kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Sayfa kenarlarında bolca izahat bulunmaktadır.

³³⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1021.

³³¹ Bkz.: yuk. s. 56.

³³² Eserde müellif ismine rastlanılmadı.

İstinsah kaydı(93^b):718 h./1319m. Eminullah Pir Yusuf b. Yencesi eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم هنيئاً لأرباب النعيم لعبهم والعاشق المكين أما "هنيئاً" فهو صفة في الأصل من "هينوء الطعام" تنقص فيه فأقيم مقام المصدر و حذف. . .

Son(93^b):

. . . إعراب البيت: عبية، ظرف زمان أضيف إلى الفعل طفئ فعل ماضٍ "بكر بن وائل" فاعله وعاجب عطف على طفئ، صدور الخيل بكلم إضافي رفع بفاعل عاجت، شطر تميم نصب بالمفعول. . .

3. 153. Hāṣiye ‘alā Ḍav’i’l-Misbāḥ³³³, Qazvīnī³³⁴. (ö. 739/1338)

AY 4415

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt, sırtı siyah meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 2+202+1 varak olup 177X120(130X73)mm ebadında nohudi renk, aharlı, ince kâğıt üzerine siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Eserin vikaye yapraklarında fevaid bulunmaktadır. Kitap ismi, yazar ismi, tashihler ve konu başlangıçları kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

İstinsah kaydı(202^a): 1055h./1646m. tarihinde Veli b. Hāsaiyş eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم إن من الحروف المشبهة بالفعل الناصبة للإسم والرافعة للخبر فاسم أحق أفعال تفضيل للحق من "حق الأمد" إذا أثبت أو من "حقته" إذا أثبت أو من "حق الفعل" إذا أوجب أو من "الحقيق" بمعنى الجديد، و لكل وجه مضاف إلى ما موصولة بمعنى الذي أو موصوف بمعنى شئ. . .

Son(202^a):

³³³ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1708.

³³⁴ Bkz.: yuk. s. 117-118.

... والمميز الثانی أعني ما يكون في أحد طرفي الإسناد و ذلك يسمى تمييزا عن المفرد و يقع بعد تمام الإسم بأحد أربعة أشياء مذكورة نحو "عندي راقود خلا" فالإبهام منافي الراقود لا غير فارتفع بقولك خلا ما يرفع الإبهام.

3. 154. Şerhu's-Şāfiye³³⁵, Çārperdi³³⁶. (ö. 746/1346)

AY 4434

Eser; zencirekli, üzeri koyu zeytûni yeşil, sırtı kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+262+2 varak olup 175X95(115X55)mm ebadında nohudi renkte orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile müşirli olarak yazılmıştır.

İstinsah kaydı(262^a): 10 Şaban 912h./26 Aralık 1506m. tarihinde İbrahim b. Şemseddin ez-Zermehri eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم نحمدك يا من بيده . . . و نصلى على رسولك. . . أما بعد: فيقول المولى الإمام الفاضل أفضل علماء الدهر كاشف المفضلة علامة العالم . . . فخر الملة و الدين أحمد بن الإمام السعيد حسن الجاربردي أدام الله فضائله، لما كان كتاب التصريف الذي صنعه الفاضل المحقق والعالم المدقق علامة الورى جمال الدين . . . .

Son(262^a):

... و "كلا" يكتب على وجهين لإحتمال أن يكون ألفه عن الواو بدليل قلبها تاء في كلتا، و احتمال كونها عن الياء لإمالتها فإن الألف الثالث عن الواو لإحتمال للكسرة، ولم يكتب شئ من الحروف بالياء غير هذه و هي "بلى" لإمالتها و "على" لقولهم عليك و "إلى" لقولهم إليك و "حتى" حملا عليها لأنها بمعناها في الغاية والإنتهاء . . .

3. 155. Şerh muhtaşari't-Taşrif li'z-Zencānī, et-Teftāzānī³³⁷. (ö. 793/1390)

AY 4453

³³⁵ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1021.

³³⁶ Bkz.: yuk. s. 44.

³³⁷ Bkz.: yuk. s. 94.

Eser, yıldız zencirekli, mıklepli, şirazeli, koyu vişne meşin bir cilt içinde 1+88+1 varak olup 170X100(120X55)mm ebadında, aharlı, nohudi renk ince kâğıt üzerine kırmızı cetvel içinde 19X19 satır siyah mürekkep talikle yazılmıştır. Şerh edilen ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1b varağında müzehhep bir ser levha vardır. 87b varağında eserin telif tarihinin 15 Şaban 738h. olduğu kaydedilmektedir.

İstinsah kaydı(88^a):9 zilhicce 1231h./31 Ekim 1816m. tarihinde Hacı Mahmūd ‘Arif İbn Hacı Ahmed ‘Atāallah Efendi eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

ان اروى زهر تخرج في رياض الكلام من الأكمام . . . حمدالله سبحانه على تواتر نعمه . . ثم الصلاة على نبيه محمد المبعوث . . و بعد: يقول الفقير مسعود بن عمر القاضى التفتازانى بيض الله غرة أحواله . . . لما رأيت مختصر التصريف الذي صنفه الإمام الفاضل . . . عز الملة والدين الزنجاني رحمه الله تعالى مختصرا ينطوى على مباحث شريفة و يحتوى على قواعد لطيفة سنح لى أن اشرحه شرحا يذلل من اللفظ صعابه و يكشف عن المعانى نقابه . . مصنفا إليه فوائد شريفة و زوائد لطيفة مما عثر عليه . . . فيها أنا أشرع فى المقصود...

Son(86^a):

. . . للنوع من الفعل تقول هو حسن الطعمة والجلسة أى حسن النوع من الطعام والجلوس . . . أو غيرها للنوع كذا البواقى والله أعلم بالصواب و اليه المرجع والمآب والحمد لله رب العلمين فحمدا لمنعم وفقنا لإتمام الكتاب و عصمنا من الزلل والخلل والإضطراب.

3. 156. Şerh ebyāti'l-Mufaşşal³³⁸.

AY 4456

Eser; üzeri koyu kahverengi meşin kaplı, zencirekli, mukavva bir cilt içinde 1+81+1 varak olup 167X115(125X85) mm ebadında müşirli nohudi renk orta kalınlıkta az aharlı ahârlı kâğıt üzerine 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. 1b-2a varaklarında altın yıldız cetvel bulunmaktadır. Unvan sayfasında da bolca açıklamalar bulunmaktadır.

³³⁸ Eserde müellif ismine rastlanılmadı.

İstinsah kaydı(81^b): Cemāziyelāhir 742h./Aralık 1341m. ‘Ömer b. ‘Abdurrahman el-Būsirī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي فضل الإنسان . . . الصلوة و أكمل التحيات . . . و بعد: فقد
سمح لي بعد ما التمس مني لهوا إلى من متلبس العلم أنال الله مقتبسهم و كرروا ملتسمهم أن أكتب على ما جربه
آخر العلامة جار الله الزمخشري جزى الله عن ذلك. . .

Son(81^b):

. . . ظرف زمان أضيف إلى الفعل طفى فعل ماض، "بكر بن وائل" فاعله و"عاجب" عطف على
طفى "صدر الخيل" كلام إضافي رفع بفاعل عاجب "شطر تميم" نصب بلمفعول، لإستشهاد على أن قوله
علماء أصل على الماء على أن جار و مجرور . . .

3. 157. el-İfşāh fī şerhi ebyāti müşkileti'l-İ'rāb, el-Fāriki. (ö. 487/1094)

Tam adı Ebū Naşr el-Ḥasen b. Esed b. el-Ḥasen olan müellif, bugün Diyarbakır'ın bir ilçesi olan Meyyā-fārikīn (Silvan)'dendir. Hayatının uzun bir devresini burada geçirdiği için Farikī nisbesiyle tanındı. el-Fārikī nahiv ve lugat âlimi, edip ve şairdir. Doğum tarihi, çocukluk yılları ve tahsil hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur³³⁹.

AY 4471

Eser, sırtı siyah meşin üzeri ebru kâğıt kaplı, şirazeli bir cilt içinde 1+169+1 varak olup 163X113(125X77)mm. Ebadında aharlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine 11X11 satır siyah mürekkep talik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı: 1319h./1902m. tarihinde Mırza ‘Abdussamed Tebrizī eliyle yazılmıştır.

³³⁹ Suyūṭī, a.g.e., s. 218 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 538 ; Recep Dikici, "Fārikī", DİA., C. XII, İstanbul 1995, s. 167-168; Brockelmann, GAL., Suppl., I, 194-195.

Baş(1^b):

الحمد لله رب العالمين . . . أما بعد: فأبني أطلال الله بقاءك و ادام عزك و نعماك . . . لما وقفت على شريف منزلتك . . . فتميزت بذلك عن اهل الزمان . . .

Son(169^a):

. . . فمطرح من . . . يقول به الجهال و نحن نستعين بالله من هذا الحال . تمته الكتاب.

3. 158. Cāmi‘u‘ş-şagīr fī uşuli‘n-naḥv³⁴⁰, el-Kellāī. (ö. 777/1370)

Tam adı Muḥammed b. Şeref b. ‘Ādī olan müellif, el-Kureşī, ez-Zebirī ve el-Kellāī olarak anılmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan müellif, Şafī fakihlerinden olup daha çok nahvle ilgilenmiştir³⁴¹.

AY 4504

Eser; üzeri basma şemseli, salbekli, zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı, mıkipleli mukavva bir cilt içinde 0+156+1 varak olup 158X105(139X93)mm ebadında krem rengi, az aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Eser üzerinde rutubet lekeleri bolca bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(156^a): 1090h./1680m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين و صلى الله على سيدنا محمد و على أصحاب محمد و على أزواج محمد. . . وبعد: فهذه الكتاب جمعت في أصول العربية و سمّيته "الجامع الصغير" و اسئل الله تعالى أن ينفع به الصغير والكبير. . . هو يشتمل على مقدمة و عشرة أبواب و خاتمة. . .

³⁴⁰ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 564.

³⁴¹ Ziriklī, a.g.e., C. VI, s. 157 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. I, s. 136 ; Baḡdādī, Hedīyyetu'l-‘ārīfīn, C. II, s. 169.

Son(156^a):

ما يكون همزته مفتوحا أو مضموما أو نونه مخففة و يشبه التوالى في جمع تالية التوالى مصدرا و على ما ذكر تنبه و أعلم واستقام من نكف قياس ما تركنا على ما ذكرنا والله المعين و المرشد.

3. 159. Risāle fī šerḥ baḥšī'l-muḏāfi İleyh³⁴².

AY 4509

Eser, üzeri kırmızı meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 4 varak olup 152X103(102X46)mm. Ebadında olup aharlı nohudi renk ince kâğıt üzerine her sayfada 11X11 satır siyah mürekkep talik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser, el Birgivi'nin, İbn-i Hacıb'in *el-Kāfiye fi'n-naḥv* adlı eserine yaptığı imtihan el ezkiya adlı şerhindeki mudaf ileyh bahsinin şerhidir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

الحمد لله الذي لم ... بفضل العميم. . . و بعد: فهذه مقدّمة في فسح بكاره المعاني الحسناء حيث قال المولى البركوى تصعبا للمقام امتحانا للذكاء في بحث المضاف اليه من شرحه المسمى بامتحان الأذكاء. . انتهى كلامه . أقول ان هذا المقام فمعلوم. . .

Son(4^a):

. . . أقول لما كان مسلك المص {المصنف} طريق الأخصرية يحسن أن لا يذكر العكس . . . هذا آخر ما أملى بالعجز والتقصير.

3. 160. Şerḥ 'Unmūzec fī'n-naḥv³⁴³, el-'Erdebilī³⁴⁴. (ö. 647/1249)

AY 4540

Eser; altın yıldızlı süsleme, üzeri siyah, sırtı yeşil meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+116+1 varak olup 130X70(95X40)mm ebadında, orta kalınlıkta koyu

³⁴² Eserde müellif ismine rastlanılmadı.

³⁴³ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 185.

³⁴⁴ Bkz.: yuk. s. 113.

krem rengi aharlı kâğıt üzerine, müşirli, 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(116^b): 1055h./1646m. tarihinde Muḥammed es-Selservī Kuncizāde eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جعل العربية مفتاح البيان و الصلوة على خير الأنام محمد
الفرقان . . . وبعد: يقول الإمام المعظم جمال الملة والدين محمد بن عبد النبي الأردبيلي: لما رأيت مختصر
الإمام الهمام علامة العالم . . . .

Son(116^b):

. . . والتصنيف لا يوجد إلا طيفا منه في السبات النوم و ذلك لأنه شاذ أمشى على الإستعداد وأن يشير
الرقى فيه لمن إبتل بشز صحبه الأضداد، عصمنا الله من شرورهم ويدي إليهم بلطفه كيد خجورهم .

3. 161. Kitāb fi'n-naḥv, Zeynizāde³⁴⁵. (ö. 1167/1753).

AY 4542

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt, sırtı siyah meşin kaplı, şirazesı dağılmış, mukavva bir cilt içinde 3+185+0 varak olup 165X125(130X65) mm ebadında koyu krem rengi, aharsız, orta kalınlıkta kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekeli nesih yazı ile yazılmıştır. Vikaye yapraklarında mufassal bir fihrist bulunmaktadır. Bazı ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

و أما حده فقد. . . الناس فيه السرور و أقرب ما حدوه به إلى الصحة عند تحقيق. . . من قال الإسم لفظ
يدل على معنى نفسه. . . وأما علامته فتنقسم قسمين لفظية و معنوية فاللفظية إما أن تلحقه في أوله أو في حشوه
أو في آخره قالني تلحق من أوله كالألف واللام اللين التعريف لقولك رجل. . .

³⁴⁵ Bkz.: yuk. s. 38.

Son(185^b):

... فلم يفتقر إلى إعراب يكشف عن معانيه فإعرابه على هذا غير حقيقي معنى غير حقيقي أنه لا يستحقه بحكم الأمل إنما يستحقه بثبته بالإسم و إنما كان كذلك.

3. 162. Şerhu'l-Kāfiye, er-Rađī el-Esterābādī³⁴⁶. (ö. 686/1287)

AY 4582

Eser; üzeri ebru desenli parlak kâğıt, sırtı kahverengi maşın kaplı mukavva bir cilt içinde 2+289+4 varak olup 270X170(200X110)mm ebadında koyu krem rengi aharlı orta kalınlıkta kâğıt üzerine 29X29 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Sayfa kenarlarında izahat vardır. Baş 1b de besmele güzel bir hatla yazılmıştır. Hüseyin b. Hasan, Hüseyin Hidivzâde, Zennûbe Muhammed Nazım ve Abdurrahman Salih Yusuf adına temellük kayıtları bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(289^a): Rebiülahir 963h./Mart 1556m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جلت آأؤه عن أن تحاط بعدد و تعالت كبرياؤه عن أن تشتمل بحد. . . و بعد: فقد طلب إلي بعض من إعتنى بصلاح حاله و أسعف بما يسعه مقدرتي من مقترحات آمالي ابن الحاجب في النحو عند قرأنتها على. . . قوله رحمه الله "الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد" إعلم الكلم جنس الكلمة. .

Son(289^a):

... و يجوز أن يقال أنه يجتلبها و يحذف الأولى. . . قيل في مدة الإنكار و لا يلي هذه الزيادة هاء السكت بخلاف زيادة الإنكار لأن هذه إنما تراد إذا لم يقصد الوقف تم.

3. 163. Hāşīye ve şerh dībāceti'l-Mişbāh, el-Bursevī³⁴⁷. (ö. 931/1523)

AY 4642

³⁴⁶ Bkz.: yuk. s. 107.

³⁴⁷ Bkz.: yuk. s. 102-103.

Eser; üzeri nohudi renk kâğıt sırtı kahverengi meşin kaplı, şirazesi dağılmış mukavva bir cilt içinde, 0+72+0 varak olup 203X125(132X73)mm ebadında, orta kalınlıkta krem rengi aharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(72^b): 25 Safer 965h./17 Aralık 1557m. tarihinde Süleymân b. Aḥmed eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي لا يبلغ . . . يصل إلى تصويره لحقيقة كنه كل من يجد في الكتابة بأى طريق كان من النظر و الرياضة و إذا وصل إلى تصويره . . . والصلوة على من لم يراى لم يبصر . . . و لا يقتضى إلا مفعولا واحدا . . . من باب دخل يدخل و جلس يجلس . . .

Son(72^a):

. . . يعني إذا لم يكن البحث من جهة العملية يلزم ثبوت الخامس بالإستقراء في أجزاء الكتابة لا بالفعل لأن القعل يجوزان يكون شيئاً آخر غير الخامس تم الكتاب.

3. 164. Hāşiye ‘alā’l-Mutevassit, Şerîf Cürçânî. (ö. 816/1413)

Tam adı Ebü'l-Ḥasen ‘Alî b. Muhammed b. ‘Alî es-Seyyid Şerîf olan müellif doğduğu yere nisbetle el-Cürçânî ve mensup olduğu mezhebe nisbetle el-Hanefî olarak bilinmektedir. Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi olan müellif 24 Şaban 740h./24 Şubat 1340m. tarihinde Cürçân yakınlarındaki Takü'de doğdu. Deylem'deki Zeydî imamlarından olup Hz. Peygamber" in soyundan geldiği için için Seyyid Şerîf unvanıyla tanınır. İlköğrenimini memleketinde yaptı. Mısır'a gitti. Yaklaşık on yıl Mısır da kaldı. Tahsilini tamamladıktan sonra Bursa'ya uğrayarak ülkesine döndü. Şîraz'da Sa'deddin et-Teftâzânî onu ülkenin hükümdarı Şah Şücâ'a takdim etti ve oradaki Dârüşşifâ Medresesi müderrisliğine tayin edildi. On yıl kaldığı bu medresede öğretim faaliyetleri yanında telif çalışmalarını da sürdürerek İran'da özellikle aklî ilimlerde büyük bir şöhret kazandı. Timur'un Şîraz'ı zaptetmesi üzerine kendisi istemediği halde Semerkand'a götürüldü 789h./1387m.. Timur'un Ölümünden

807h./1405m. den sonra fitne ve kargaşanın hâkim olduğu Semerkant'tan ayrılarak Şîraz'a döndü ve ömrünün geri kalan kısmını burada telif ve tedris faaliyetleriyle geçirdi. 6 Rebiülâhir 816h./6 Temmuz 1413m. günü Şîraz'da vefat etti ve Atik Camii civarındaki Vakîb Mezarlığı'na defnedildi³⁴⁸.

AY 4661

Eser; üzeri basma şemseli, salbekli, basma köşebentli, altın yıldız zencirekli, siyah deri kenarları kırmızı meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+115+1 varak lı bir mecmuanın içerisinde 1b-37b ve 39b-90 b varakları arasında iki eserden oluşmaktadır. 194X105(124X53)mm ebadında krem rengi orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine müşirli, 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eserin vikaye varaklarında ali b. Yaḥyâ ya ait bir temellük kaydı bulunmaktadır. Eserin 1b ve 2a varağında altın yıldız cetvel bulunmakta ayrıca 1b varağında müzehhep bir serlevha da bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş (1^b):

قوله: إعلم أن معرفة هذا الحد، حد الشيء ما يبين قوله موقوفة على معرفة اللفظ والوضع والمعنى المفرد المركب موقوفة على معرفة أجزائه قوله فاللفظ ما يتلفظ باللسان إلخ. . . بمعنى المفوظ و إن كان في الأصل مصدرا بمعنى مطلقا. . .

Son(37^b):

...قوله و ساريا منصوب بانه حال عن ضمير أخوف و ليس ضمير أخوف راجعا إلى الركب حتى يصح كون ساريا حالا منه بلئنه راجع إلى الوادى لأن أخوف أفعل بمعنى المفعول. . . و إن وادى السبع أقل من توقيفهم في سائر الأودية و إن وادى السبع أخوف من كل وادى الأوقات وقاية الناس السارى في وادى السبع تمت.

³⁴⁸ Hayatı ve eserleri için bkz. Ziriklî, a.g.e., C. VI, s. 288 ; Suyūṭî, a.g.e., s. 351 ; Sadreddin Gümüş, "Cürcânî", DİA., C. VIII, İstanbul, 1993, s. 134-136; Brockelmann, GAL., II, 280-281; Suppl., II, 305-306.

³⁴⁸ Mehmed Süreyya, a.g.e., C. V, s. 1700.

2.

Baş(39^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي شرح صدورنا لكشف المعانى و البيان وصرّف قلوبنا، والصلوة على نبينا محمد الناطق، فيقول المذنب الخقير المعترف بزلل و التقصير كمال بن على بن إسحاق . . . إني كنت شرحت أبيات "الوافية" أوّلا فيما مضى مقتصرا على حل بعض مشكلاتها . . . سنلوني أن أشرحها ثانيا شرحا وافيا في شرح معانيها و تحليل مبانيها . . . و سميتها بـ "رسالة عون الوافية في شرح كتاب الكافية" . . .

Son(90^{a-b}):

...والثانى إن الفعل ثقيل بالنسبة إلى الإسم فاختيار الحذف مع الثقيل أولى من إختياره مع الخفيف. هذا آخر الكلام من هذا الكتاب والله مفيض الخير و ملهم الصواب ختم الله. . .

3. 165. el-Elfiye fī'n-naḥv³⁴⁹, İbn-i Mālik eṭ-Ṭāi³⁵⁰. (ö. 672/1274)

AY 4662

Eser kahverengi meşin kaplı basma şemseli zencirekli mıklepli mukavva bir cilt içinde 1+42+1 varaklı sarımtırak ince aharlı kâğıt dışı siyah mürekkep içi altın yaldızlı bir cetvel içinde 185X125 (125X75)mm ebadında, müşirli (bbXbb)satır sayılı, konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış, harekeli nesih yazı. Kitabın vikaye yaprağında konu fihristi bulunmaktadır. Seyyid Muḥammed Efendi, 'Abdullah b. Maḥmūd el-Konevī 1138h./1726m. ve Seyyid Muṣṭafā Setīd adına temellük kayıtları bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(42^a):1102h./1691m. tarihinde 'Abdullah b. Muḥyiddīn eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم

قال محمد هو ابن مالك / أحمد ربي الله خير مالك

³⁴⁹ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 152.

³⁵⁰ Bkz.: yuk. s. 139.

مصليا على الرسول المصطفى / و آله المستكملين الشرفا

و استعين الله في ألفية / مقاصد النحو بها محوية

Son(42^a):

... فأحمد الله مصليا على / محمد خير نبي أرسلنا

و آله العزّ اللّوام البررة / و صحبه المنتخبين الخيرة

3. 166. Şerh muhtaşari'l-İrşadi'l-hādī, Şerif Cürçānī³⁵¹. (ö. 816/1413)

AY 4671

Eser; üzeri basma çiçek şemseli, zencirekli, salbekli, köşebentli, kahverengi meşin kaplı, sırtı açık kırmızı bez kaplı mukavva bir cilt içinde 1+50+1 varak olup 177X105(135X70)mm ebadında krem rengi, aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlıkları ve bazı ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Unvan sayfasında ise okunaklı olmayan mühürler ve temellük kayıtları bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(50^b): 17 Zilkade 848h./25 Şubat 1445m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين نحو كل تصريح... الناظرة و شطر كل توحيد الوجوه الناظرة
يا من حق الكلمة الحسنی... والحمد لنا ديننا بفضلہ و إنعامه فنحمدہ في الأولى والآخرة... أما بعد: فيقول
الفقير إلى الله الغنى محمد بن شريف الجرجاني...

Son(50^b):

³⁵¹ Bkz.: yuk. s. 175-176.

. . . و ذلك ما كان جوابا للقسم كقولك تالله لأفعلن أوامر. . . وليكن هذا آخر ما أردنا إيراده في شرح مختصر الإرشاد.

3. 167. İzāhu'l-ķavā'id, Muṣṭafā Hāṣim (ö.1920)

Tam adı Muṣṭafā Hāṣim b. Aḥmed Muḥtār olan müellif 24 Ekim 1852 tarihinde İstanbul'da doğdu. Gürcü asıllı sadrazamlardan Koca Yusuf Paşa'nın torunudur. Babası Şeyhülislam Ahmet Muhtar Efendi'dir. İstanbul medreselerinde eğitim gördü. Kısa sürede ilmiye derecelerinde yükseldi ve 1890'da Anadolu kazaskerliği derecesi aldı. 1871'de Tetkikat-ı Şeriyye azası, 1878'de Temyiz Mahkemesi azası ve Adliye Encümen Başkanı oldu. 1881'de Temyiz Mahkemesi Ceza dairesi azalığına, 1886'da Hüdavendigâr Vilayeti adliye müfettişliğine tayin oldu. 1891'de Adliye Nazırlığı müsteşarlığına atandı. Şuray-ı Devlet azası iken 1899'da Trablusgarb valisi oldu. 27.7.1903–31.7.1908 yılları arasında Maarif Nazırlığı (Milli Eğitim Bakanı) görevinde bulundu. 1920 senesinde İstanbul'da vefat etti. Mustafa Haşim Paşa'nın *İzahü'l-ķavaid*, *Tezkir-i İnkılap*, *Muṣṭalaḥat* ve *Tuhfetü'l-Müluk* adlı basılmış eserleri vardır. Haşim Paşa, Sadrazam Gürcü Mahmut Nedim Paşa'nın torunu Münire Hanım ile evlendi. Bu evliliğinden beş kız ve altı erkek olmak üzere on bir çocuğu olmuştur. Haşim Paşa'nın kütüphanesindeki eserler Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlanmış olup, bu kütüphanede Haşim Paşa adlı katalogda yer almaktadır³⁵².

AY 4737

Eser; ön kapakta altın yıldız basma tuğralı arka kapakta altın yıldız ay yıldızlı, köşebentli, zencirekli, üzeri kırmızı meşin sırtı altın yıldız çiçek kaplı kırmızı meşin kaplı, mukavva bir cilt içinde, 10+68+10 varak olup, 205X120(160X80)mm ebadında zeytünü yeşil renkte, ince aharlı kâğıt üzerine 17X17,

³⁵² Murat Kasap, "Mustafa Haşim" <http://www.gdd.org.tr/tarihtendetay.asp?id=89> (11.10.2009)

satır, müşirli, dışı siyah mürekkep içi altın yaldızlı bir cetvel içinde siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. 1b-2a varağında fihrist bulunmaktadır. 2b varağında Ömer Hilmi ye ait serlevhalı ve altın yaldız cetvel içinde bir mukaddeme bulunmaktadır. 3b varağında müzehhep serlevha ve kitabın ismi bulunmaktadır. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(68^a): 9 Şevval 1295h./ 6 Ekim 1878m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş (1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي زين أصول الشريعة. . . والصلوة والسلام على سيدنا و بعد:
فيقول العبد الفقير إلى آلاء ربه القدير مصطفى هاشم بن أحمد مختار الحائز ثانيا مقام الافتاء الشهير بـ "حفيد
كوجا يوسوف باشا" . . . وسميته "إيضاح القواعد" . . .

Son(68^a):

. . . إذا أخبره بشهادة شهود على عين تغدر حضوريا كما في دعوى الفنية بخلاف . . . لم يختلف
المحزرة فقال خلقها لم تقبل البشائر معه كما في الصغرى. . .

3. 168. el-Ḥadīkatu's-şayyādī fī uşūli'l-'arabī, es-Şayyādī (ö. 1328/1909)

Tam adı Muhammed b. Ḥasan Vādī b. 'Alī b. Ḥizām olan müellif 1266h./ 1849m. tarihinde Halep'in köylerinden Ḥān Şeyḥūn köyünde doğdu. es-Şayyādī ve Ebū'l-Hedy olarak ta bilinen müellif eğitimini Halep'te tamamladı. Sonra İstanbul'a geldi ve devrin padişahı II. Abdulhamid'e tanıştırdı. Ve bir müddet sonra da şeyhülislamlığa atandı. Otuz sene II. Abdulhamid in hizmetinde bulundu. Ve II. Abdulhamid tahtan indiğinde Adalar'a sürgün edildi. Ve 1328h./1909m. tarihinde Adalar'da vefat etti. Devrinin en önemli din ve dil âlimlerinden biridir. Daha çok tasavvuf sahasında olmak üzere farklı alanlarda birçok eser kaleme almıştır³⁵³.

³⁵³ Hakkında geniş bilgi için bkz.Ziriklī, a.g.e., C. VI, s. 94 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 241; Şit Tufan Bozpınar, "Sayyādī", DİA., C. XXXVI, s.217-218.

AY 4869

Eser; üzeri mor kadife kaplı, ön kapakta altın yıldız basma tuğra, altın yıldız zencirekli ve köşebentli, arka kapakta altın yıldız basma ay yıldız, altın yıldız köşebent ve zencirek bulunmaktadır. 0+15+0 varak olup 195X22(135X70)mm ebadında krem rengi, filigranlı, aharlı, ince kâğıt üzerine 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eserin 1b varağında müzehhep bir serlevha bulunmaktadır. 1b ve 2a varağının satır araları altın yıldızla boyanmış. Eser altın yıldız cetvel içinde, yazar ismi, başlıklar ve bazı ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 15 a varağında altın yıldız müzehhep çiçek motiflidir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي رفع للحق أعلاما. . . والصلوة والسلام على الحبيب الشافع. . .
و بعد: فيقول العبد الضعيف أبو المجد نور الدين ابن السيد حسن والة ابن السيد على . . . لما كان علم النحو من
أشرف العلوم. . . و سميتها "الحديقة الصيادية في أصول العربي". . .

Son(15^a):

. . . أو مضاف و نحو غلام هند الفاضلة من دار فالفاضلة مجرور بإضافة الغلام إليها في المعنى و
في البذل. . . لتوهم نحو لست قائما ولا قائد بالجر عل توهم دخول الياء في خبر ليس تمت حمدالله تعالى.

3. 169. Ḥāṣiyetu'l-‘İṣām ‘alā'l-Cāmī, el-İsferāyīnī³⁵⁴. (ö. 945/1538)

AY 4934

Eser; üzeri basma şemseli köşebentli, zencirekli, siyah meşin, sırtı siyah bez kaplı mukavva bir cilt içinde 1+85+1 varak olup 203X115(150X63) mm ebadında krem rengi aharlı orta kalınlıkta kâğıt üzerine, kırmızı vetvel içinde, müşirli, 26X26 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Baş vikaye yapraklarında mufassal fihrist bulunmaktadır.

³⁵⁴ Bkz.: yuk. s. 42.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين، يا هاديا لسالك مسالك محامدك ويا سامعا لجامع مسائل حامدك
إهدنا السراط المستقيم . . . و بعد: فيقول العبد الفقير إلى الله الغني عن العالمين إبراهيم بن محمد بن عراب شاه
الأسفراييني عصام الدين: هذه حواش كالشمس لنجوم درر الزبر غواش غواش ما فيه للفوائد الضيائية وحواش
لا يوجد عن مدحه متحاش، ولا يتوهم في حقه ذام أو واش. . . قوله: "الحمد" هو الوصف بالجميل على الجميل
الاختياري . . .

Son(185^b):

. . . ألا إن يجعل الرد أعم من الرد في الكتابة أيضا على الوقف وفي الأول على الإبتداء كما تقرر في
محلّه، يوجب أن لا يكتب الخفيفة التي لم يفتح ما قبلها يكتب ألفا إذا انفتح ما قبلها فكتبها على خلاف القياس.

3. 170. Şerhü'ş-Şāfiye, el-Cüdi³⁵⁵. (ö. 700/1300).

AY 4943

Eser; üzeri yeşil kenarları kirli krem rengi bez kaplı, mıklepli, şirazesi dağılmış mukavva bir cilt içinde 1+127+1 varak olup 213X153(165X85)mm ebadında kirli krem rengi, az aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Sayfa kenarlarında izahlar ve şerhler bulunmaktadır. Bazı ibarelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

İstinsah kaydı(127^a): Recep 1064h./Haziran 1654m. Darende'de Hamza Efendi kütüphanesinde 'Abdurrahman b. El Hacı Bâki b. Hacı Muştafâ b. Hacı 'Abdurrahman eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين الحمد لله الذي علا بحوله و دنا بطوله . . . والصلوة والسلام على
رسوله وبعد: فإن من أراد أن يكون له نسخة من الكتاب الإلاهى و فيه عبوري من الكلام النبوي فليصرف عنان
همته إلى علم الصريف . . .

³⁵⁵ Bkz.: yuk. s. 98.

Son(127^a): AY 4434'ün aynısı

3. 171. Hāşiyetu'l-Kāfiye, el-Lārī. (ö. 979/1572)

Tam adı Molla Muşlihuddīn Muḥammed (Mehmed) b. Şalāh b. Celāliddīn olan müellif 916h./1510m. tarihinde İran'da Lāristan bölgesinin merkezi Lār şehrinde doğdu. Doğduğu yere nisbetle el-Lārī olarak tanınmıştır. 1530'da Hindistan'a gitti; Argun hanedanı hükümdarlarından Hüseyin Şah Argun'a ve himayesine mazhar olduğu Bābürlü Hükümdarı Hümāyun'a hocalık yaptı. Hümāyun'un ölümünden 963h./1556m. sonra meydana gelen karışıklıklar sebebiyle Hindistan'ı terkederek Halep'e geldi. Kısa bir süre sonra hacca gidip tekrar Halep'e döndü. Ardından İstanbul'a geçti. Şeyhülislām Ebüssuûd Efendi ve diğer bazı âlimlerle mübâhaselerde bulunarak yetkinliğini ispat etti. Daha sonra Diyarbakir'e gitti. Vali İskender Paşa onu çok iyi karşıladı, kendisine ve çocuklarına hoca olarak tuttu. Ayrıca 967h./1560m. tarihinde Diyarbakir'in en yüksek medresesi olan Hüsrev Paşa (Hüsreviye) Medresesi müderrisliğine ve Diyarbakır müftülüğüne tayin etti. Lārī bu görevini hayatının sonuna kadar sürdürdü ve Diyarbakır'de vefat ederek Safa Camii'nin haziresine defnedildi³⁵⁶.

AY 4945

Eser; üzeri altın yıldız çiçek motifli, çiçek zencirekli, lacivert meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 6+17+2 varak olup 195X145(150X95)mm ebadında krem rengi az aharlı kalın kâğıt üzerine müşirli, 18X18 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. 1051 h. tarihinde kurd hoca b. Derviş b. Osman eliyle temize çekilmiş olduğuna ait bir kayıt vardır.

İstinsah kaydı(16^b):1051h./1642m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

³⁵⁶ Ziriklī, a.g.e., C. IV, s. 32 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. II, s. 175; Hulusi Kılıç, "Lārī", DİA. C. XXVII, Ankara 2003, s. 103-104; Brockelmann, GAL., II, 553-554; Suppl., II, 620-621.

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الكريم العلام الرحيم القدوس السلام والصلوة على رسوله محمد . . .
أما بعد: فإن هذه موجز شامل في إعراب مختصر العوامل . . . فأقول: أعوذ بالله من الشيطان الرجيم فأعوذ أي
أعتصم مضارع على وزن المتكلم واستكن {الفاعل} فيه أعني أنا مرفوع المحل على الفاعلية راجع إلى المتكلم
والجار في بالله. . .

Son(16^b):

. . . تركيب إضافي والمضاف خبر المبتداء و هو مع خبره إسمية جواب الشرط المحذوف أي إذا كان
كذلك فهذه مائة عامل يحتاج مضارع مبني للفاعل إليها جار و مجرور متعلق به و الضمير المجرور عائد إلى
مائة عامل.

3. 172. Ḥallu esrāri'l-aḥyār fi m'uribi'l-İzhār, Zeynizāde³⁵⁷. (ö. 1167/1753)

AY 4946

Eser; üzeri işlemeli siyah meşin, sırtı kırmızı meşin kaplı, mıklepli, mukavva
bir cilt içinde 0+34+1 varak olup 205X145(165X90)mm ebadında krem rengi, aharlı,
ince kâğıt üzerine, müşirli, 25X25 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile
yazılmıştır. Konu başlangıçları ve bazı ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي رفع داء الجهل عنا بانزال القرآن العربي. . . أما بعد: فيقول
الراجي من ربه الحسنی و الزيادة حسين ابن أحمد المسمی "زيني زاده" غفر ذنوبهما و استر عيوبهما لما كان
كتاب إظهار الأسرار للشيخ محمد البركبي بديع الفضل في الأعصار و منطويا على حقايق المباحث العربية. . .

Son(34^a):

. . . كما هو مذهب صاحب الإظهار مفعول به غير صريح لمتعلقه و ما يقال من أنّ الجار و
المجرور. . . و ما يقال بحروف جيئ بالنطق بلفظه الحرف.

³⁵⁷ Bkz.: yuk. s. 38.

3. 173. Şerhu's-Şāfiye³⁵⁸, Çārperdi³⁵⁹. (ö. 746/1346)

AY 5961

Eser; üzeri altın yıldız basma şemseli, salbekli, zencirekli, müklepli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+153+1 varak olup, 235X160(175X95)mm ebadında, orta kalınlıkta koyu ve açık krem renkli aharlı kâğıtlar üzerine, kırmızı mürekkep cetvel içinde, müşirli, 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eserin 1b varlığında müzehhep bir serlevha bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(153^b): Ramazan 1240h./Mayıs 1825m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم نحمدك يا من بيده الخير و الجود . . . و نصلى على رسولك محمد طيب
العرف والعود والموعود . . . أما بعد: فيقول الإمام الفاضل فخر الملة و الدين أحمد ابن الحسن الجاربردي أدام
الله فضائل: لما كان كتب التصريف الذي صنفه الفاضل المحقق و العالم المدقق علامة الوارى جمال الدين أبو
عمر عثمان بن الحاجب . . .

Son(153^b):

. . . و لم تكتب بشئ من الحروف بالياء غير هذه و هى "بلى" لإمالتها و "على" لقولهم عليك و "إلى"
لقولهم إليك و "حتى" حملا عليها لأنه بمعناها في الإبتداء و الإنتهاء.

3. 174. Şarf Cümlesi.

AY 5963

Eser: üzeri altın yıldız şemseli, köşebentli, zencirekli, kırmızı meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+139+1 varak olup 170X120(115X75)mm ebadında nohudi

³⁵⁸ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1021.

³⁵⁹ Bkz.: yuk. s. 44.

renkte aharlı ince kâğıt üzerine, müşirli, altın yıldız cetvel içinde, 7X7 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Kitap 5 bölümden oluşmaktadır.

İstinsah kaydı(165^b):Zilhicce 1090h./Şubat 1680m. tarihinde Hâfız Osman eliyle yazılmıştır.

1. Bölüm Merahul Ervah

Baş(1^a):

بسم الله الرحمن الرحيم قال المفتقر إلى الله الودود احمد بن على بن مسعود غفر الله له ولوالديه و احسن إليهما و إليه: إعلم أن التصريف أم العلوم والنحو أبوها و يقوى في الدرايات داروها فيطغى في الروايات عاروها فجمعت فيه كتابا موسوما ب"مراح الأرواح" وهو للصبي جناح النجاح . . .

Son(75^b):

. . . وحكم لام هذه الأشياء كحكم الناقص و حكم عينهم كحكم طوى في التي إجتمع لم يجتمع فيهما الإعلان بتقدير إعلالها و في التي لم يجتمع فيها الإعلان يكون حكمه أيضا كحكم طوى للمتابعته نحو طوايا و طلويان.

2. Bölüm İzzi

Baş(76^a):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد و آله أجمعين، إعلم أن التصريف في اللغة التغيير و في الصناعة تحويل الأصل الواحد إلى أمثلة مختلفة لمعان مقصودة لا تحصل إلا بها، ثم الفعل إما ثلاثى و إما رباعى و كل واحد منهما إما مجرد و إما مزيد فيه. . .

Son(105^b):

. . . المرة من مصدر الثلاثى المجرد على فعلة بالفتح تقول ضربت ضربة و قمت قومة و مما زاد على الثلاثة بزيادة الهاء كالإعطاءة والإنطلاقة إلا ما فيه تاء التأنيث منهما فالوصف فيه بالواحدة و اجب كقولك رحمته رحمة واحدة و دخرجته دخرجة واحدة و الفعلة بالكسر للنوع من الفعل تقول حسن الطعمة والجلسة.

3. Bölüm Maksud

Baş(106^a):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الوهاب للمؤمنين سبيل الصواب و الصلوة والسلام على نبيه محمد الزاجر عن الاذنب الحات على طلب الثواب وعلى آله وأصحابه خير الال و خير الأصحاب و بعد: فإن العربية وسيلة إلى العلوم الشرعية وأحد أركانها التصريف لانه به يصير القليل من الأفعال كثيرا والله الموفق والمرشد الأفعال على ضربين أصلي و ذو زيادة.

Son(135^b):

. . . القياس إلى إبدال حرف أو نقل أو إسكان فله فعل و إلا صرف الفعل الغير الصحيح كالصحيح و قد يكون في بعض المواضع لا يتغير المعتلات فيه مع وجود المقتضى نحو عور واعتور و استوى و غير ذلك فبعضها لا يتغير لصحة البناء وبعضها لعلة أخرى .

4. Bölüm Bina

Baş(135^a):

بسم الله الرحمن الرحيم أعلم أن أبواب التصريف خمسة وثلاثون بابا: ستة منها للتلاثى المجرد الباب الأول فعل يفعل موزونه نصر ينصر و علامته أن يكون عين فعله مفتوحا في الماضى ومضموما في المضارع و بناؤه للتعدية غالبا و قد يكون لازما مثال المتعدى نحو نصر زيد عمرا. . .

Son(150^b):

. . . وإن كانت في مقابلة عينه يسمى مهموز العين و إن كانت في مقابلة لامه يسمى مهموز اللام و يقال لهذه الأقسام أقسام السبعة يجمعها هذا البيت: صححست مثالست مضاعف لفيف ناقص مهموز أجوف . . .

5. Bölüm Emsile

Baş(151^a):

بسم الله الرحمن الرحيم نصر, ينصر, نصرا, فهو ناصر, وذاك منصور, لم ينصر, لما ينصر, ما ينصر, لا ينصر, لن ينصر, لينصر, لا ينصر, أنصر, لا تنصر. . .

Son(165^b):

. . . وأنصر بها, وأنصر بهما, وأنصر بهن, وأنصر الك, وأنصر بكما, وأنصر بكم, وأنصر بك, وأنصر بكما, وأنصر بكن, وأنصر بني, وأنصر بنا . . . فيقول العبد الراجى رحمة ربه المنان المتصرع شفاعة نبيه الشهير بحافظ عثمان: لما رأيت أن المرحوم والمغفور له ناسخ خط من سلف والأستاذ جميع من خلف من الكتاب المسلم . . . الصرف فلان كتب فأضغت إليها كتاب البناء والأمثلة كيلا تبقى ناقصة.

3. 175. Şarf Cümlesi.

AY 5965

Eser; üzeri altın altın yıldız basma çiçek şemseli, basma çiçek köşebentli, altın yıldız basma çiçek zencirekli, koyu lacivert meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+84+1 varak içerisinde merah, izzî, bina, maksud ve emsile bulunmaktadır. 194X120(130X65)mm ebadında müşirli, koyu krem rengi, aharlı ince kâğıt üzerine bütün sayfalar altın yıldız cetvel içinde 13X13 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazıyla yazılmıştır. Konu girişle bablar, fasıllar, kitap isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser bir mahfaza içersinde AY 5964 no lu eserle birlikte bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(84^a):1284 h. Aḫavi zade Muştafâ Tevfîk eliyle yazılmıştır.

1. Bölüm Merahu'l- Ervah

Baş(1^b): AY 5963'ün aynısı

Son(26^b): AY 5963'ün aynısı

2. Bölüm İzzi

Baş(27^b): AY 5963'ün aynısı

Son(37^a): AY 5963'ün aynısı

3. Bölüm Maksud

Baş(38^b): AY 5963'ün aynısı

Son(48^b): AY 5963'ün aynısı

4. Bölüm Bina

Baş(49^b): AY 5963'ün aynısı

Son(55^a): AY 5963'ün aynısı

5. Bölüm Emsile

Baş(56^b): AY 5963'ün aynısı

Son(84^a): AY 5963'ün aynısı

3. 176. Şarf Cümlesi.

AY 5966

Eser; üzeri yeşil meşin altın yıldız çiçek motifli bir mahfaza içinde, üzeri yeşil meşin kaplı, altın yıldız çiçek motifli, zencirekli mıklepli, mukavva bir cilt içinde 1+132+3varak olup, 170X110 mm ebadında nohudi renk ince, aharlı kâğıt üzerine, müşirli 12X12 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Bütün kitap başlangıçları müzehhep serlevhalı ve altın yıldız cetvel içindedir.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

1. Bölüm Merahu'l- Ervah

Baş(1^b): AY 5963'ün aynısı

Son(41^b): AY 5963'ün aynısı

2. Bölüm İzzi

Baş(42^b): AY 5963'ün aynısı

Son(59^a): AY 5963'ün aynısı

3. Bölüm Maksud

Baş(60^b): AY 5963'ün aynısı

Son(78^a): AY 5963'ün aynısı

4. kitap Bina

Baş(79^b): AY 5963'ün aynısı

Son(89^b): AY 5963'ün aynısı

5. kitap Emsile

Baş(90^b): AY 5963'ün aynısı

Son(121^b): AY 5963'ün aynısı

6. kitap Emsile şerhi:

Baş(122^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي زين أذهان المبتدئين والصلوة على نبيه الذي يجب له علينا
الإمتثال... و بعد: فجمعت هذه الأوراق للمبتدئين باستعانة القادر مع العذر مني للناظرين قوله: نصر فعل
ماض و هو في اللغة المتابع... .

Son(132^b):

... و اعلم ان مجهول أمر الحاضر يجيء باللام نحو لتنصر إلى آخره و كذلك المتكلم نحو لا تنصر
و الحمد لله على التمام. هذا آخر ما أوردناه فمن حفظه نفعه.

3. 177. Şarf Cümlesi.

AY 5967

Eser; üzeri yeşil meşin kaplı, kurşuni renk yıldızlı zencirekli, müklepli, mukavva bir cilt içinde 1+91+1 varak olup 185X110(125X65)mm ebadında koyu krem rengi aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine 15X15 satır siyah mürekkep genelde harekeli nesih yazı ile yazılmıştır. Eser içerisinde beş farklı kitaptan oluşmaktadır. Tüm varaklarda altın yıldız cetvel içinde bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

1. Bölüm: Merahu'l- Ervah

Baş(1^b): AY 5963'ün aynısı

Son(40^b): AY 5963'ün aynısı

2. Bölüm: İzzi

Baş(41^b): AY 5963'ün aynısı

Son(55^b): AY 5963'ün aynısı

3. Bölüm: Maksud

Baş(56^b): AY 5963'ün aynısı

Son(70^b): AY 5963'ün aynısı

4. Bölüm: Bina

Baş(71^b): AY 5963'ün aynısı

Son(80^a): AY 5963'ün aynısı

5. Bölüm: Emsile

Baş(80^b): AY 5963'ün aynısı

Son(92^b): AY 5963'ün aynısı

3. 178. Şarf Cümlesi.

AY 5968

Eser; yeşil meşin kaplı bir mahfaza içinde, üzeri altın yıldız basma şemseli, altın yıldız salbekli ve zencirekli, kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 93

varak olup 175X95(130X45)mm ebadında nohudi renk orta kalınlıkta az aharlı kâğıt üzerine, kırmızı mürekkep cetvel içinde, müşirli, 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Beş bölümden oluşmaktadır. Eser anonimdir.

İstinsah kaydı(55^b):1056h. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

1. Bölüm: Merahul Ervah

Baş(1^b): AY 5963'ün aynısı

Son(40^b): AY 5963'ün aynısı

2. Bölüm: İzzi

Baş(41^b): AY 5963'ün aynısı

Son(55^b): AY 5963'ün aynısı

3. Bölüm: Maksud

Baş(56^b): AY 5963'ün aynısı

Son(70^b): AY 5963'ün aynısı

4. Bölüm: Bina

Baş(71^b): AY 5963'ün aynısı

Son(80^a): AY 5963'ün aynısı

5. Bölüm: Emsile

Baş(80^b): AY 5963'ün aynısı

Son(93^a): AY 5963'ün aynısı

3. 179. Şerhu'l-Kāfiye, el-İsferāyini³⁶⁰. (ö. 945/1538)

AY 5971

Eser; üzeri koyu kahverengi meşin kaplı, üzeri altın yıldız çiçek motifli, altın yıldız zencirekli, mıklepli, mukavva bir cilt içinde 0+256+0 varak olup 230X170(145X80)mm ebadında koyu krem rengi aharlı, ince kâğıt üzerine siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Eser İbn-i Hâcib'in *Kāfiye* adlı eserine *Esfirāni*'nin şerhidir. 1b varağında müzehhep bir serlevha vardır. Eserin ana metni altın yıldız cetvel içinde sayfa kenarları ise muntazam bir şekilde şerh için kullanılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış bazı ibarelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله على ما ألهمني كن عصاميا لا عظاميا ثم أبلغ الصلوة . . . و بعد:
فيقول المفتقر إلى الله القوى المتين إبراهيم بن عربشاه الأسفرائنى المشتهر بعصام الدين: إن الكتاب الذي
تحصيله أنسب من كل مناسب . . .

Son(255^b):

. . . و أجعله سببا لشفاعتهم دون المخاصمة يوم الحساب الإلهي ليس في الإستفال معذرة إلا أنه لم يكن
تحت مقدرتي فلم أكتب فيه . . . و صلى على الوسائط بعدد المركبات والبيئات صلوات تدعو إلى شفاعته و على
آله و صحبه الذين بعبودتي لهم إفتخاري و براعتي.

3. 180. Risāle min Naḥv³⁶¹.

AY 5972

Eser; üzeri yeşil meşin kaplı, altın yıldız zencirekli, mukavva bir cilt içinde 1+49+1 varak 200X150(150X92) mm ebadında ince nohudi renk az aharlı aharlı

³⁶⁰ Bkz.: yuk. s. 42.

³⁶¹ Eser ve müellif ismine rastlanılamadı.

ve قوله kâğıt üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eser baştan ve sondan eksiktir. Ne yazar nede kitap ismine rastlanılamadı.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(2^a):

و راجيا من ذلك الجانب أن نجعل مثل الحدايق هذا الكتاب يتناول إلى أيدى الإستعادة في الصوك الأوقات و تجتني منه نفائس الأذكار و كرام الثمرات اللهم اجعل. . . قوله الكلمة مفرد و أقول. . .

Son(49^b):

. . . فإن المجيء علة للإكرام بحسب الخارج و معلول "لو" بحسب الذين فإن المجيء لكونه أمرا إختياريا لا يقدم . . . الإكرام سابق باعتبار لقول مسبوق باعتبار وجوده في الخارج.

3. 181. Ḥall esrāru'l-aḥyār fi m'uribi'l-İzhār, Zeynizāde³⁶². (ö. 1167/1753).

AY 5973

Eser; basma şemseli, köşebentli, zencirekli, miklepli, yeşil bez kaplı mahfazalı, kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 8+174+1 varak olup, 220X140(150X85)mm ebadında farklı renkte orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine kırmızı mürekkep ile çizili bir cetvel içinde, 19X19 satır olarak siyah mürekkep harekesiz ince talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıçları ve bazı tabirler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(174^b):1200h./1786m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي رفع داء الجهل عنا بإنزال القرآن العربي بين الهدى . . . والصلوة والسلام على محمد المرسل رحمة للورى. . . أما بعد: فيقول الراجي من ربه الحسنی والزيادة حسين بن أحمد الشهير بزین زاده غفر ذنوبهما وستر عيوبهما: لما كان كتاب إظهار الأسرار للشيخ محمد البركوى

³⁶² Bkz.: yuk. s. 38.

بديع الفضل في الاعصار. . . سألني بعض الإحوان و أخص الخلان أن أكتب عليه إعرابا لا يغادر صغيرا و لا كبيرا. . . و سميته ب"حلّ الأسرار الأخير على إعراب إظهار الأسرار". . .

Son(174^b):

. . . هنالك لعلّ المحظى بكون ابن أخت خالتك مع أنى معترف بالخطأ بالسيان و كيف و هما من حصائص الإنسان اللهم إجله خالصا لوجهك الكريم و سببه لنجوات {يوم لا ينفع مال و لا بنون الأمن أتى الله بقلب سليم} و صلى الله على رسولنا محمد الذي أرسل رحمة للعالمين و على آله و اصحابه أجمعين برحمتك يا أرحم الراحمين.

3. 182. Şerh m‘urib li elfāzi’l-Acrūmiyye, eş-Şinhāci³⁶³. (ö. 723/1323)

AY 5974

Eser; üzeri altın yıldız basma Osmanlı tuğrası arka kapakta altın yıldız basma çelenk motifli, mavi kenarları ve sırtı yeşil meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+50+1 varak olup 230X180(180X110) mm ebadında krem rengi az aharlı orta kalınlıkta kâğıt üzerinde 25X25 satır siyah mürekkep kufi yazı ile yazılmıştır. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(50^a): Rebiülahir 1204h./Ocak 1790m. tarihli bir kayıt bulunmakatadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي رفع قدر منا نصب نفسه للتعلم والتعليم. . . والصلوة والسلام على سيدنا محمد. . . و بعد: فهذا شرح معرب لألفاظ "الأجرومية" و معانيها. . . إبتدأ المؤلف بالبسملة على قول بانتهاء من كلامه إقتداء بالكتاب العزيز و عملا بقوله صلى الله عليه و سلم. . . و إعراب البسملة أن تقول الباء من بسم الله حرف جر. . .

Son(50^a):

³⁶³ Bkz.: yuk. s. 85.

. . . إسم مبني على الفتح أنعمت فعل و فاعل والجملة صلة الذين لا محل . . عليهم جار و مجرور متعلق بأنعم غير نعت . . . إسم موصول و منصوب أستغني عن جمعه لجمع الإسم بعده و الواو عاطفه و لا صلة لتأكيد المعنى المستفاد من غير الظالمين.

3. 183. Beyānu'l mūrād li cūmeli'l-mecrād, et-Tādilī (ö.1311/1894)

Tam adı İbrāhim b. Muḥammed b. ‘Abdulḳādīr el-Ḥasanī olan müellif Ebū İşḫaḳ et-Tādilī olarak bilinmektedir. 1242h./1827m. tarihinde Fas’ın Ribat şehrinde doğdu. Ribat’ın şeyhlerindendir. İki defa Meşrik’a seyahat etti ve Haremeynde bulundu. Daha sonra İspanya’nın Mara kentine gidip orada modern ilimleri öğrendi. 30 sene den fazla bir süre Ribat’ta tedrisatla uğraştı. Çoğu tamamlanmamış 120 kadar kitap yazdı. Bu kitapların çoğu risaleler, muhtasarlar, haşiyeler ve şerhlerden oluşuyordu. 1311h./1894m. tarihinde Ribat’ta vefat etti³⁶⁴.

AY 5975

Eser; üzeri koyu mavi meşin kaplı sırtı ve köşeleri yeşil meşin kaplı ön kapağında altın yıldız Osmanlı tuğrası arka kapağında altın yıldız çelenk motifli 0+24+0 varak 232X180(178X105) mm ebadında nohudi renk az aharlı orta kalınlıkta, filigranlı kâğıt üzerine, müşirli, 25X25 satır siyah mürekkep harekesiz kufi yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(24^a): 15 Ramazan 1303h./17 Haziran 1886m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1b):

بسم الله الرحمن الرحيم و صلى الله على سيدنا محمد و آله و صحبه و سلم، الحمد لله الذي أنعم بجميع الكلم للإعراب عما في الضمير و بالإعراب بجمال الكلم. . . و بعد: فهذا شرح على قصيدة الشيخ أبي عبد الله محمد بن محمد أبي عمران السلم الشافعي. . . و سميته بـ"بيان المراد لجمال الأجراد" إبتداء كتابه إقتداء بالقرآن . . . و إعراب البسمة أن تقول الباء حرف جر محتملة...

³⁶⁴ Zirikī, a.g.e., C. I, s. 71.

Son(24^a):

3. 184. Hāşiyetu'ş-Şümünni 'alā'l-Muġni, eş-Şümünni³⁶⁵. (ö. 872/1468)

AY 5977

Eser; iki cilt olup iki cildin de dış özellikleri aynıdır. Üzeri altın yıldız basma şemseli, salbekli, altın yıldız zencirekli, üzeri açık sırtı koyu kahverengi meşin kaplı, mıklepli, mukavva bir cilt içinde, 1. cilt 1+229+1 varak müşirli 215X1252(145X95)mm ebadında kalın, koyu krem rengi aharlı kâğıt üzerine 25X25 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. 2. Cilt 1+124+1 varak müşirli, 200X150(145X92) mm ebadında kalın, koyu krem rengi aharlı kâğıt üzerine 25X25 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Her iki ciltte de farklı renk kâğıtlara rastlanılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş (1^b)cilt 1:

الحمد لله الذي خص كتابه بعدم المعارضة و بالإعجاز وجعله . . . وبعد: فقد نظرت عند إقرائي لمغني اللبيب عن كتب الأعراب ما كتبه الشيخ شمس الدين محمد بن الضايغ الحنفى و سماه بتنزية السلف . . . قوله أما بعد حمد الله "الحمد" هو الوصف بالجميل على جهة التعظيم لأجد جميلا خنيا ذى فعلى جهة. . .

Son(124^b)cilt 2:

. . . في التحقيق في إضافة الصفة المشبهة حاصل من جهة حذف الضمير من اللفظ واستتاره في الصفة و قلب الضمة كسرة إذا... الحسن الوجه الحسن و جمعه بالرفع على أنه فاعل الصفة. . .

3. 185. eş-Şāfiye³⁶⁶, İbn'ul-Hācib en-Nahvi³⁶⁷. (ö. 646/1249).

AY 5991

³⁶⁵ Bkz.: yuk. s. 109-110.

³⁶⁶ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1021.

³⁶⁷ Bkz.: yuk. s. 56.

Eser; üzeri koyu haki yeşil sırtı kahverengi meşin kaplı, ön kapakta altın yıldız basma hilal ve tuğra arka kapakta altın yıldız basma ay yıldız ve çelenk desenli mukavva bir cilt içinde 4+24+4 varak olup 245X165(180X90)mm ebadında koyu krem rengi ve krem rengi, orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine müşirli, 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eserin 1b varağında müzehhep bir serlevha bulunmaktadır. Kırmızı dış altın yıldız iç cetvel içinde bulunmaktadır. Konu başlangıçları ve bazı ibareler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد خاتم النبيين و على آله و صحبه أجمعين و بعد: فقد سئلني من لا يسعني مضايقتة و لا يوافقني مخالفته أن الحق بمقدمتي في الإعراب مقدمة في التصريف و مقدمة في الخط فأجبتة سائلا متضرعا أن ينفع. . .

Son(23b-24^a): Ay 1515'in aynısı

3. 186. Şerh manzûme Mülhâtu'l-i'râb, el-Ĥarîrî³⁶⁸. (ö. 516/1222)

AY 6001

Eser; zeytûni renk yeşil mahfaza içinde, üzeri basma çiçek şemseli, çiçek zencirekli, köşebentli, kırmızı meşin kaplı müklepli, mukavva bir cilt içinde 1+88+3 varak olup, 238X175(175X120) mm ebadında, kirli krem rengi az aharlı kalın kâğıt üzerine 18X18 satır siyah mürekkep harekeli nesih yazı ile yazılmıştır. Eserin 1a varağında 1276 h senesine ait bir temellük kaydı bulunmaktadır. Tamir görmüş, eserde ana metin kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

---

³⁶⁸ Bkz.: yuk. s. 138.

بسم الله الرحمن الرحيم و به توفيقِي قال الشيخ الرئيس العالم أبو محمد القاسم بن علي الحريري
النصري عفى الله عنه:

أقول من بعد إفتتاح القول/ نحمد ذي الطول الشديد الحول

يا سابلي عن الكلام المنتظم / حدا أو نوعا وإلى كم ينقسم

الحدّ ما يمنع الشيء المحدود من الخروج عما حد به يمنع غيره من الدخول فيه و منه إشتقاق حدود

الدار

Son(88^a):

وقد نقضت ملحه الإعراب / مودعة بدائع الأدب

فانظر إليها نظر المستحسن / و حسن الظن بها و أحسن

و إن تجد عيبا فسد الخلال/ فجل من لا عيب فيه و علا

والحمد لله على ما . . . . لي/ فنعم ما أولى و نعم المولى

3. 187. Hāṣiye ‘alā Fevāidi’ḍ-ḍiyāiyye³⁶⁹, el-İsferāyini³⁷⁰. (ö. 945/1538)

AY 6003

Eser; üzeri kahverengi meşin kaplı mıkplepli, mukavva bir cilt içinde 0+182+1 varak olup 213X155(163X80)mm ebadında krem rengi orta kalınlıkta az aharlı kâğıt üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Tamir görmüş, sayfa kenarlarında açıklamalar bulunmaktadır. کelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(182^b): Bekir b. Piri eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين يا هاديا لسالك محامدك و يا سامعا مع مسائل حامدك إهدنا
السرائر المستقيم . . . صلوة وافية لشكر ما أنعم علينا في إصلاح حالتنا. . . و بعد: فيقول العبد المفتقر إلى الله

³⁶⁹ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1370.

³⁷⁰ Bkz.: yuk. s. 42.

الغنى عن العالمين إبراهيم بن محمد بن عرب شاه الأسفراني عصام الدين: هذه حواشى كاشمس لنجوم درر الذبر غواش شافية للفوائد الضيائية .

Son(182^b):

. . . قوله والمفتوح ما قبلها يقبل ألفا بناء الكتابة في الآخر على الوقف وفي الأول على الإبتداء كما يقرر في محله يوجب أن لا يكتب الخفيفة التي لم يفتح ما قبلها و يكتب ألفا إذا انفتح ما قبلها فكتابتها على خلاف القياس تمت.

3. 188. el-Miṣbāḥ fī'n-naḥv, el-Muṭarrızı³⁷¹. (ö. 610/1213)

AY 6005

Eser; üzeri altın yıldız çiçek motifli, altın yıldız zencirekli, çiçek köşebentli, üzeri kırmızı meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+55+2 varak olup 240X150(154X77) mm ebadında krem rengi az aharlı, kalın kâğıt üzerine kırmızı cetvel içinde, müşirli, 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Konu başlangıçları kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı ibarelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين و عليه الإعتما. الحمد لله الذي لا يبلغ كنهه جاد ولا يحصى عدد نعمه عادّ... بحار عرفانه أرواح العالمين و نار بأنوار إحسانه أشباح العالمين والصلوة على من لم ير للكفر أثرا. . . أما بعد فهذه أوراق لإعراب ديباجة المصباح . . . من غرايب فوايد المقتاح و إبتداء اولاً بأية من كتاب الله تعالى تبركا و تيمنا و بيت من الأبيات ليفيد مهارة و تمرنا معتصما من الله بحبل الرشاد. . .

Son(55^b):

. . . و من الثانى قوله: {بل ملة إبراهيم حنيفا} بإضمار "تتبع" بدلالة "كونوا يهودي أو نصارى" و منه في قول القائل جواب "من فعل هذا" فقلت: "زيد" بإضمار فعله والإضمار بدون ذلك لا يجوز، و قريب من هذا الإضمار على شرطية التفسير لأن الدال عليه لفظ أيضا إلا أنه يعقبه و في أول ما سبق به الكلام.

³⁷¹ Bkz.: yuk. s. 106.

3. 189. Şerh dībāceti'l-Miṣbāḥ³⁷², el-Bursevī³⁷³. (ö. 931/1523)

AY 6008

Eser; üzeri kahverengi meşin kaplı, mıklepli, mukavva bir cilt içinde 76 varak olup 180X115(123X55)mm ebadında krem rengi orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Eser kenarlarında şerhler bulunmaktadır. Bazı kelimelerin ise altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

İstinsah kaydı(76^b): Rebiülevvel 965h./Ocak 1558m. Muḳri b. Yaḥya b. Ḥasan eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم قال المص: أما بعد حمد الله "أما" كلمة متضمنة بمعنى الشرط، قيل: اختلفوا في "أما" قال بعضهم: إنه اسم و قال بعضهم إنه فعل و قال بعضهم إنه حرف، قال الشارح: أما كلمة ليتناول كلا المذهبين و يحدث ما في شرح الضوء من النحاة بعد إتفاقهم في أنها حرف و اختلفوا في أنها موضوعة للشرط.

..

Son(76^b):

... إذا لم يكن البحث من جهة العاملة يلزم ثبوت الخامس بالإستقراء في إزاء الكتاب و أبوابه لا بالفعل لأن الفعل يجوز ان يكون شيء آخر غير الخامس.

3. 190. Ḥāṣiye dībāceti'l-Miṣbāḥ, el-Bursevī³⁷⁴. (ö. 931/1523)

AY 6008 2

Eser; üzeri kahverengi meşin kaplı, mıklepli, mukavva bir cilt içinde 79b-103a varakları arasında 25 varak olup 180X115(123X55)mm ebadında krem rengi orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı

³⁷² Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 717.

³⁷³ Ziriklī, a.g.e., C. VIII, s. 201 ; Keḥḥāle, a.g.e., C. IV, s. 130.

³⁷⁴ Bkz.: yuk. s. 102-103.

ile yazılmıştır. Eser kenarlarında şerhler bulunmaktadır. Bazı kelimelerin ise altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

İstinsah kaydına rastlanılamadı.

Baş(79^b):AY 3100'ün aynısı

Son (103^a): AY 3100'ün aynısı

**3. 191. Risāle min Naḥv,
AY 6010**

Eser; üzeri hendesi şekilli, zencirekli, kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+13+2 varak olup 230X175(185X105)mm ebadında kirli beyaz renkte orta kalınlıkta aharsız kâğıt üzerine, müşirli, bbXbb satır sayılı siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Konu başlıkları ve izahat kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(14^a): Hafız Şâkir İbn Hacı Mūsâ Efendi eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي ألهمنا كشف... والسلام على سيدنا محمد... وبعد: فيقول
أحوج العبيد إلى لطف ربه المجيد السيد محمد رشيد القلبوي... الباب الأول في العامل أقول تحقيق هذه
القضية يحتاج لأنوع...

Son(13^b):

... فالمعنى الباب الأول إلى الفاظ المخصوصة بالشخص عند الجمهور... عند المحققين الواقع في
مرتبة الأولى في بيان مباحث العامل أو في مباحث العمل...

3. 192. Şerḥ Binâu'l-ef'âl, Akkirmânî. (ö. 1174/1760)

Müellif, Kefevî Hacı Hamîd Muştafâ'nın oğludur. Asıl adı Mehmed olup hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. 1753'te İzmir, 1758'de Mısır kadısı oldu. Sarây-ı Hümâyun hocalığında bulundu. 1759 tarihinde Mekke kadılığına tayin edildi.

Muharrem 1174h./ Eylül 1760m. tarihinde orada vefat etti. Özellikle aklî ilimlerde derin bilgi sahibi olan Akkirmânî'nin kelâm, felsefe, hadîs, fıkıh, tefsir ve dil konularında bazıları basılmış birçok eseri vardır³⁷⁵.

AY 6013

Eser, sırtı kahverengi meşin, üzeri bordo kâğıt kaplı bir cilt içinde 1+13+1 varak olup 231X164(160X82)mm. Ebadında az aharlı sarımtırak ince kâğıt üzerine 19X19 nestalikle yazılmıştır. Sayfa kenarlarında yer yer açıklama ve şerhler bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(13^b): 28 muharrem 1255h./13 Nisan 1839m. tarihinde Muḥammed Ruşdî b. Hüseyn eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

الحمد لله الذي صرّف مصادر أفعالنا . . . . و بعد: فقال أفقر الوری. . السيد محمد الكفوي ابن حاج حميد لقد كنت ... و كتبت شيئا من الصور والإشباح بصدر الشرح الرسالة الموسومة ب"البناء" . . .

Son(13^b):

. . . والرجوع الى ذى الجلال والتعليم لأهله خصوصا للاستاد وان يكون المواظبة عليه المستعاد.

3. 193. Şerḥu'l-‘İşām ‘ale'l-Ferīde³⁷⁶, el-İsferāyini³⁷⁷. (ö. 945/1538)

AY 6020

Eser; üzeri altın yıldız çiçek motifli yıldız zencirekli açık kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 0+24+1 varak olup 215X155(165X93)mm ebadında nohudi renk az aharlı orta kalınlıkta kâğıt üzerine 23X23 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

³⁷⁵ Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 270 ; Sakıp Yıldız, “Akkirmânî”, DİA., C.II, İstanbul 1989, s. 270; Brockelmann, GAL., Suppl., I, 512; II, 18, 654, 660.

³⁷⁶ Bağdādî, Hediyyetu'l-‘ārifin, C. II, s. 189.

³⁷⁷ Bkz.: yuk. s. 42.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي خلق الإنسان علمه البيان . . . والصلوة والسلام على من عجز إدراك مقامات عقول العقلاء. . . أما بعد: فهذه حواش على الشرح المنسوب إلى المولى المكرم والأسئد المفخم مولانا عصام الدين إبراهيم أدخله الله. . .

Son(24^b):

. . . و كذا قال صاحب التلخيص القرينة قد يكون واحدة قد تكون مستعدة والحمد لوليه على التمام والصلوة والسلام على نبيه و على الوفيه إلى رب الغنى تمت الكتاب .

3. 194. *Ḳāfiye*³⁷⁸, *İbn'ul-Ḥācib en-Naḥvi*³⁷⁹. (ö. 646/1249).

AY 6025

Eser; üzeri koyu kahverengi meşin kaplı, mıklepli, mukavva bir cilt içinde 56 varak olup 218X145(163X90)mm ebadında krem rengi, az aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, altın yaldız cetvel içinde, 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Eserin 1b-25 a arasında 1. Kitap 25b-50b arasında ikinci bir risale 51b-56a arasında üçüncü bir risale bulunmaktadır. Konu başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد وهى إسم و فعل و حرف لأنها إما أن تدل على معنى في نفسها أولاً، الثاني الحرف والأول إما أن يقترن بأحد الأزمنة الثلاثة أولاً، الثاني الإسم والأول الفعل، و قد علم بذلك حدّ كل واحد منها. الكلام ما تضمن كلمتين بالإسناد و لا يتأتى ذلك إلا في إسمين أو في إسم و فعل.

. . .

Son(25^a):

³⁷⁸ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1370.

³⁷⁹ Bkz.: yuk. s. 56.

... قيل هل ترين و ترون وترين و أعزون وأوعزن والمخففة تحذف للتأكي و في الوقف فيرد ما حذف ومفتوح ما قبلها تقلب ألفا تمت الكتاب.

2. kitap

İstinsah kaydı(50^b):1237h./1822m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(25^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة على أصحابه أجمعين و بعد: فهذه رسالة فيما يحتاج إليه كل معرب أشد الإحتياج و هو ثلاثة أشياء العامل والمعمول والعمل أي الإعراب فوجب ترتيبها على ثلاثة أبواب: الباب الأول في العامل، إعلم أولا أن الكلمة و هو لفظ الموضوع لمعنى مفرد... .

Son(50^b):

... و هذه خمسة أوجه يجوز في أمثاله و صفة إسم المبني المفردة المتصلة فإنه يجوز بناؤها على الفتح نحو لا رجل ظريف و ظريفا تمت... .

3. kitap

İstinsah kaydı(56^a): Safer 1247h./Ağustos 1831m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(51^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة على أصحابه أجمعين و بعد: فأعلم أنه لا بدّ لكل طالب معرفة الإعراب من معرفة مائة شئى ستون منها تسمى عاملا و ثلاثون منها تسمى معمولا و عشرة منها تسمى عملا و إعرابا فأبين لك بإذن الله تعالى هذه الثلاثة على طريق الإيجاز في ثلاثة أبواب الباب الأول في العامل... .

Son(56^a):

... و إن لم يظهر و لم يقدر يسمى محليا نحو توكلنا على من لا يأتي الخير... . تمت الكتاب العومل الجديد.

3. 195. el-İftitāh fī şerhi'l-Mişbāh, Niksāri³⁸⁰. (ö. 827/1424)

AY 6029

Eser; üzeri altın yıldız çiçek motifli, altın yıldız zencirekli mukavva bir cilt içinde 1+68+6 varak olup 210X150(160X93)mm ebadında koyu krem rengi orta kalınlıkta aharlı kâğıt üzerine 25X25 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eserin ön ve arka vikaye varaklarında bolca fevaid bulunmaktadır. Bazı tabirlerin altları kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Eserin kenarlarında açıklamalarda bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(68^b):1023h./1615m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي أنزل من السماء الفرقان وخلق من التراب الإنسان و سوى الموت بين الأميين والسلطان والصلوة على النبي. . . أما بعد: فهذه حواش كتبها للمصباح و سميتها ب"الإفتتاح" بالتماس بعض الأصحاب مستعينا بالملك الوهاب قال المصنف . . .

Son(68^b):

. . . لأنه سيده ولا يجوز ان يقدر ضربت قبل عمرو إذا ضرب الغلام لا يدل على ضرب سيده والراقع في هذه الصورة الحسن و إن كان النصب كثيرا الإستعمال لعدم الحاجة مع على ... إلى الإضمار الذي . . . يحتاج إلى التفسير تمت.

3. 196. Hāşīye dībāceti'l-Mişbāh, el-Bursevî³⁸¹. (ö. 931/1523)

AY 6036

Eser; üzeri çiçek motifli, zencirekli, kırmızı meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+93+1 varak olup 205X120(135X65)mm ebadında ince aharlı krem rengi kâğıt üzerine siyah mürekkep harekeli nesih yazı ile yazılmıştır.

³⁸⁰ Bkz.: yuk. s. 45.

³⁸¹ Bkz.: yuk. s. 102-103.

İstinsah kaydı(93^a): Rebiülevvel 1092h./Nisan 1681m. ‘Abdulğaffar b. ‘Abdurrahman en-Neccārī el-Hanefī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين قال الشيخ الإمام العلامة جمال الدين أبو عمر عثمان بن عمر بن أبي بكر المالكي . . . و بعد: فقد سألتني من لا يسعني مخالفته أن ألحق بمقدمتي في الإعراب مقدمة في التصريف على نحوها و مقدمة في الخط فأجبتة سائلا متضرعا أن ينفع لهما كما نفع بأختهما و الله الموفق التصريف علم بأصول يعرف بها أحوال أبنية الكلام. . .

Son(93^a):

. . . برد الفعل إلى نفسك نحو رميت و غزوت و بالمضارع نحو يرمى و يعزو أو يكون الفاء واوا نحو وعى و يكون العين واوا نحو شوى إلا ما شذ نحو القوى والصوى فإن جهل ألف فإن أميلت فالياء نحو متى وإلا فأألّف و إنما كتبوا لدي بالياء لقولهم لديك و "كلا" يكتب على الوجهين لإحتمال واو الحروف فلم يكتب منها بالياء غير "بلى" و "إلى" و "على" و "حتى" و الله أعلم بالصواب .

3. 197. *İzhāru'l-'esrār fi'n-naḥv*, Muḥammed b. Pīr ‘Alī Birgivi³⁸². (ö. 981/1573)

AY 6039

Eser; üzeri altın yıldız çiçek motifli zencirekli, koyu mavi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+32+1 varak olup 202X150 (145X85)mm ebadında krem rengi ahurlı orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(32^a): 1225h./1811m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد و آله أجمعين و بعد: فهذه رسالة فيما يحتاج إليه كل معرب أشد الإحتياج و هو ثلاثة أشياء العامل والمعمول والعمل أي الإعراب فوجب ترتيبها على ثلاثة أبواب: الباب الأول في العامل إعلم أولا أن الكلمة و هي اللفظ الموضوع لمعنى مفرد. . .

³⁸² Bkz.: yuk. s. 57.

Son(32^a):

. . . و فتح الأول مع نصب الثانى و رفعه و رفع الأول مع فتح الثانى و هذه خمسة أوجه يجوز أمثاله و صفة إسم "لا" المبنى المفردة المتصلة به فإنه يجوز بنائها على الفتح نحو: "يا رجل ظريف" و إعرابها رفعا نحو لا رجل ظريفا و ظريف.

3. 198. 'Ī'rāb muhtaşari'l-'Avāmil³⁸³.

AY 6042

Eser: üzeri altın yıldız çiçek motifli, zencirekli, lacivert meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 0+19+1 varak olup 195X145(150X95)mm ebadında köyu krem rengi, az aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, 18X18 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Bazı ibarelerin üzeri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında izahat bulunmaktadır. 18

İstinsah kaydı(17^a):1051h./1642m. tarihinde Hoca b. Derviş b. 'Osman el-Birgivi eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الكريم العلام الرحيم القدوس السلام، جاعل النحو في الكلام كالمح في الطعام والصلوة على رسوله محمد سيد الأنام أما بعد: فإن هذه موجز شامل في إعراب مختصر العوامل و ها أنا أشرع قبل التسمية في الإستعادة كثير الفائدة و توفير العائدة فأقول أعوذ بالله من الشيطان الرجيم فأعوذ أي أعتصم مضارع على وزن المتكلم الممستكن في أعني "أنا" مرفوع المحل على الفاعلية راجع إلى المتكلم. .

Son(17^a):

. . . و كل باب و أعطى لك الأجر العظيمة بغير حساب. . . و قد وقع الفراغ من تأليف هذا الكتاب بعون الله الملك الوهاب في وقت العشاء ليل يكتنّب .

³⁸³ Eserde müellif ismine rastlanılmadı.

3. 199. 'İ'rāb dībāceti'l-Miṣbāh³⁸⁴.

AY 6048

Eser; üzeri basma çiçek motifli, basma çiçek zencirekli, açık kırmızı meşin kaplı, miklepli, mukavva bir cilt içinde 1+104+1 varak olup 203X142(140X75) mm ebadında koyu krem rengi aharlı orta kalınlıkta kâğıt üzerine müşirli, 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(104^b): Rebiulevvel 1085h./Temmuz 1674m. Kastamonu'da Dārı Ḳurre medresesinde Mūsā b. 'Abdurrahman eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي لا يبلغ كنهه جاد أي لا يصل إلى تصور حقيقته كنه كل من يجد في الكتابة بأى طريق كان من النظر و الرياضة و إذا وصل إلى تصور. . . أما بعد: فهذه إشارة إلى الأوراق التي كتبها إشارة ذهنية أو حسي بناء على أن الديباجة هذه متأخرة عما كتب كما هو الأكثر أو أوراق مكتوبة لإعراب ديباجة المصباح في مختار الصحاح. . .

Son(103b-104^a):

. . . لا يتعلق يجعل جاعل فإن لم يتعلق به فهو قسم منه يسمونه بذلك اللهم ... أعنى الإستقرائي. تم شرح هذا الأوراق بعون الله الملك الرزاق مع تأليف و ترتيبه على أفقر عبادالله الغني. . .

3. 200. Risālet fī beyāni'l-ḥāşılı bi'l-maşdar, Emīr Pādīşāh (ö. 972/1565)

Tam adı Muḥammed Emīn b. Maḥmūd el-Ḥüseynī el-Buhārī el-Mekkī olan müellifin vefat tarihi 972h./1565m.³⁸⁵ ve 987h./1579m. olarak iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Hanefī fakihidir. Horasan'da doğup Buhara'da yetişti. Kaynaklarda geçen nisbelerinden Hz. Hüseyin'in soyundan geldiği, Hanefī mezhebine mensup olduğu ve Mekke'de yaşadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca eserleri fıkıh yanında tefsir, hadis, arapça grameri gibi ilimlerde uzmanlaştığını ve tasavvufa da yöneldiğini göstermektedir. Mekke'de ikamet ettiği süre zarfında Hindistan müslümanlarının bazı

³⁸⁴ Eserde müellif ismine rastlanılmadı

³⁸⁵ Zirikī, a.g.e., C. IV, s. 41 ; Bağdādī, Hediyetu'l-'arīfīn, C. II, s. 249.

yazılı sorularına muhatap olması şöhretinin geniş bir bölgeye yayıldığı fikrini vermektedir. Yine eserlerinde kullandığı dillerden Arapça, Farsça ve muhtemelen Türkçe bildiği anlaşılmaktadır. Emîr Pâdişâh Meşhed'de vefat etmiştir³⁸⁶.

AY 6052

Eser; üzeri kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+6+1 varak olup 195X140(148X80) mm ebadında orta kalınlıkta nohudi renk az aharlı kâğıt üzerine, müşirli, 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(6^b): Recep 1065h./Haziran 1655m. Muḥammed el-Ḥicazi eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم سبحانه من حصل بمصدر تكوينه الأفعال و الآثار و ظهر بشاير قدرته الأكوان في الأطوار والصلوة والسلام على نبيه المختار و بعد: فهذه رسالة في بيان الحاصل بالمصدر الذي هو مطرح الأنظار نقل الفاضل المشهور حسن حلبي في حاشية المطول عن بعض الأفاضل عنه قول المحقق التفتازاني في تفسير التعقير أي كون الكلام معقد على . . .

Son(6a-^b):

. . . و أما الفعل اللازم فلا يتحقق فيه إلا المصدر المبني للفاعل و الحاصل بالمصدر الذي هو الأثر لأنه لم يتعد إلى المفعول و يستعمل مجازا في الفاعل والله سبحانه و تعالى أعلم بالصواب. . .

3. 201. *İzhāru'l-'esrār fi'n-naḥv*, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi³⁸⁷. (ö. 981/1573)

AY6053

Eser; üzeri altın yıldız çiçek motifli ve altın yıldız zencirekli, koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 3+26+3 varak olup

³⁸⁶ Kehhâle, a.g.e., C. III, s. 148 ; Ferhat Koca, "Emîr Padişah", *DİA.*, C. XI, İstanbul 1995, s. 143-144; Brockelmann, *GAL.*, II, 99, 543; *Suppl.*, I, 612, 738; II, 92, 583.

³⁸⁷ Bkz.: yuk. s. 57.

190X125(133X63) mm ebadında nohudi renk, az aharlı, ince kâğıt üzerine 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Eser üzerinde 'Alī bedi efendi adına bir açıklama var. 1266 h.

İstinsah kaydı(26^b): 1184h./1771m. tarihinde Muḥammed Pir Aḥmed eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة على محمد وآله أجمعين و بعد: فهذه رسالة فيما يحتاج إليه كل معرب أشد الإحتياج و هو ثلاثة أشياء العامل والمعمول أى الإعراب فوجب ترتيبها على ثلاثة ابواب: الباب الأول في العامل إعلم أولا . . .

Son(26^b):

. . . و هذه خمسة أوجه يجوز في أمثاله و صفته إسم المبنى المفردة المتصلة به فإنه يجوز بنائها على الفتح نحو: "لا رجل ظريفا" و إعرابها رفعا و نصبا نحو: "لا رجل ظريف و ظريفا" تمت هذه النسخة .

3. 202. el-Acrūmiyye fī 'ilmi'l-'arabiyye, eṣ-Şiḩḩācī³⁸⁸. (ö. 723/1323)

AY6057

Eser; üzeri çiçek motif şemseli, zencirekli, açık kırmızı meşin kaplı mukavva bir cilt içinde bir cilt içinde 1+13+1 varak olup 192X140(123X50) mm ebadında nohudi renk, aharlı orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, 11X11 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Eser ana metni etrafında şerhi bulunmaktadır. Bablar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم قال الشيخ الفقيه الأستاذ النحوى أبو عبد الله محمد بن محمد بن داود الصنحاجى الشهير بابن أجمرومى رحمة الله عليه: الكلام هى اللفظ المركب المفيد بالوضع و أقسامه إسم و فعل

³⁸⁸ Bkz.: yuk. s. 85.

و حرف جاء لمعنى، فالإسم يعرف بالحفض و التنوين و دخول الألف واللام و حروف الحفض و هى من والى وعن وعلى وفي ورب والباء والكاف. . .

Son(13b):

. . . وإما ما يحفض بإلا بالإضافة فنحو قولك: "غلام زيد" و هو على قسمين ما يقدر بـ"اللام" و ما يقدر بـ"من" فالذي يقدر باللام نحو: "غلام زيد" والذي يقدر بـ"من" نحو: "ثوب حز و باب ساج و خاتم حديد".

3. 203. Risāle mine's-Şarf³⁸⁹.

AY 6064

Eser; üzeri altın yıldız basma çiçek motifli, basma zencirekli, lacivert muşamba kaplı mukavva bir cilt içinde 1+18+1 varak olup 187X135(133X70) mm ebadında koyu krem rengi az aharlı ince kâğıt üzerine müşirli, 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydı(18^b):1194h./1780m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد و آله أجمعين و بعد: فإن كل كلمة إشتقاقية إن تجرد ماضيه المفرد المذكر الغائب عن حرف زائد يسمى مجردا و أصليا وإن إشتمل عليه يسمى من يدافيه و ذا زيادة والمجرد. . .

Son(18^b):

. . . نحو إخشون و إخشين و إيجون و إيجين و يعود اللام المحذوفة للجزم فيها مفتوحة بدخول لهما نحو ليغزون و ليرمين و ليطوين و لم يغزون و لم يرمين و لم يطوين تم الكتاب بعون الله تعالى.

³⁸⁹ Eserde müellif ismine rastlanılmadı.

3. 204. Hāşiye 'alā'l-Miṣbāh³⁹⁰.

AY6067

Eser; üzeri çiçek şemseli, çiçek zencirekli, açık kırmızı renkli meşin kaplı, müklepli mukavva bir cilt içinde 1+122+1 varak olup 185X130(123X70) mm ebadında koyu krem rengi aharlı orta kalınlıkta kâğıt üzerine 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep cetvel içinde sayfa kenarların da bolca izah bulunmaktadır. Hafız Halil Mustafa Efendi ye ait temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(122^a): 960h./1553m. tarihinde Sefer Şāh Pir Hacı Kul Hāmīdī eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم أما بعد حمد الله ذي الإنعام "أما" كلمة فيها معنى الشرط فلذلك كانت الفاء لازمة لهال {قال} سيبويه: قولهم "أما زيد منطلق" معناه مهما يكن من شئ فزيد منطلق و إنما زحفت الفاء إلى الخبر كراهة أن يوالي بين حرفي الشرط. . .

Son(122^a):

. . . لأنه لا ينصب المفعول به أو ما هو لازم معناه نحو زيدا . . . و هذا باب للأطناب فيه بحال لكنه يفضى إلى الملal فاقتصر على هذا القدر .

3. 205. eş-Şāfiye³⁹¹, İbn'ul-Hācib en-Naḥvi³⁹². (ö. 646/1249).

AY 6069

Eser; üzeri çiçek motifli, zencirekli, kırmızı meşin kaplı mukavva bir cilt içinde, 1+53+4 varak olup, 165X110(110X65) mm ebadında orta kalınlıkta krem

³⁹⁰ Eserde müellif ismine rastlanılmadı.

³⁹¹ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1021.

³⁹² Bkz.: yuk. s. 56.

rengi aharlı kâğıt üzerine 11X11 satır, müşirli, siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. Vikaye yapraklarında bazı beyitler bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydı(53^b):976h./1569m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و الصلوة على سيدنا محمد آله أجمعين و بعد: فقد سألني من لا يسعني مخالفته أن ألق بمقدمتي في الإعراب مقدمة في التصريف على نحوها و مقدمة في الخط فأجبتة سائلا متضرعا أن ينفع لهما كما نفع بأختيها و الله الموفق. التصريف علم بأصول يعرف بها أحوال أبنية الكلام...

Son(53^b):

. . . . . يرد الفعل إلى نفسك نحو رميت و غزوت و بالمضارع نحو يرمى و يعزو أو يكون الفاء واوا نحو وعى و يكون العين واوا نحو شوى إلا ما شذ نحو القوى والصوى فإن جهل ألف فإن أميلت فالياء نحو متى وإلا فالألف و إنما كتبوا لدي بالياء لقولهم لديك و "كلا" يكتب على الوجهين لإحتمال واو الحروف فلم يكتب منها بالياء غير "بلى" و "إلى" و "على" و "حتى" .

3. 206. Şerh 'Unmūzec fi'n-naḥv'³⁹³, el-'Erdebili'³⁹⁴. (ö. 647/1249)

AY6070

Eser; üzeri açık kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 1+55+1 varak olup 174X130(116X85)mm ebadında nohudi renk, az aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Düzeltmeler, başlıklar ve bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1a varağında Muhammed Hamid e ait bir temellük kaydı bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(55^b): Şaban 799h./Mayıs 1397m. tarihinde Yūsuf b. ‘Abdullah b. Nāşireddin er-Rüstem Dādi eliyle yazılmıştır.

³⁹³ Kātip Çelebi, a.g.e., C. I, s. 185.

³⁹⁴ Bkz.: yuk. s. 113.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم رب تم بفضلك . . . الحمد لله الذي جعل العربية مفتاح البيان وصيرها آلة بها يحترز عن الخطاء في اللسان . . . والصلوة على خير الأنام محمد الفرقان و على آله و أصحابه رؤساء أهل الإيمان و بعد: يقول الفقير ابن الغني الأردبيلي عفا الله عنه لما رأيت مختصر الهمام علامة العالم أستاذ أئمة بني آدم جار الله قدس الله روحه أعني أنموزج في النحو قليل اللفظ كثير المعاني صغير الحجم. . . أردت ان أشرحه شرحا يفيد طالبه و يفيض علىه مطالبه. . .

Son(55^b):

. . . الأضداد عصمنا الله من شرورهم ودواليهم بلطفه لئيد. . . والحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين ولا عدوان إلا على الظالمين والصلوة والسلام على خير خلقه و مظهر لطفه محمد وآله.

3. 207. İzhāru'l-'esrār fi'n-naḥv, Muḥammed b. Pīr 'Alī Birgivi³⁹⁵. (ö.

981/1573)

AY 6071

Eser; üzeri çiçek şemseli, çiçek motif zencirekli, açık kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde, 56 varaklık bir mecmuanın 26b-51a varakları arasında, 25 varak olup 165X115 (112X65) mm ebadında koyu krem rengi, aharlı, orta kalınlıkta kâğıt üzerine, müşirli, altın yaldız cetvel içinde 17X17 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(26^b):

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله أجمعين و بعد: فهذه رسالة فيما يحتاج إليه كل معرب أشد الإحتياج و هو ثلاثة أشياء العامل والمعمول والعمل أى إعراب فوجب تركيبها على ثلاثة أبواب الباب الأول في العامل إعلم أولا من الكلمة و هى اللفظ الموضوع لمعنى مفرد . . .

Son(51^a):

³⁹⁵ Bkz.: yuk. s. 57.

. . . و بهذا خمسة أوجه يجوز في أمثاله و صفة إسم لا المبني المفردة المتصلة فإنه يجوز بنائها على بفتح نحو لا رجل ظريف رفعا و نصبا نحو لا رجل ظريف و ظريفا تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب.

3. 208. Şerh ‘Avīṣatī’l-efkār fī iḥtibāri ūlī’l-ebşar³⁹⁶.

AY 6184

Eser; ince yeşil mukavva bir cilt içinde 24 varak olup 230X135 (160X74)mm ebadında, aharlı, filigranlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine etrafı kırmızı ve siyah çizgili yıldız cetvel içinde 19 satır siyah mürekkep nes talik yazı ile yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, metindeki beyit araları yıldızla süslenmiştir. 1b-21b-22b varaklarında müzehhep serlevha bulunmaktadır. Eserin 23b-24a varağında Yusuf Paşayı metheden Türkçe bir kaside bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

كيف لا نحمده وقد تاهت في بدياء تعريف. . و بعد: فيقول الفقير . . . اسماعيل الشهير بين أترابه
تباين هذه شرح على عويصة من عويصات الأفكار و دقيقة من دقائق أولى الأنظار . . .

Son(23^a):

. . . و بنصف الأول يتحقق الدوائر بلا شك و لو جمع خمس الأول إلى نفسه يحصل أجزاء القافية لك
و هذا القدر يكفي من ذكر أوصافه إذا العارف يكفيه الإشارة. . .

3. 209. Şerhu’l-‘Avāmil, Kuşadalı Aḥmed. (ö. 1195/1781)

Tam adı Aḥmed b. ‘Alī b. Mes‘ūd olan müeelif in hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Kuşadalı Muştafā b. Ḥamza’nın öğrencilerinden biridir. Bize gelen eserlerinden onun, daha çok sarf ve nahv ilimleriyle ilgilendiğini göstermektedir. Kuşadasında 1195h./1781m. tarihinde vefat etmiştir³⁹⁷.

AY 6185

³⁹⁶ Eser ve müellifi hakkında ilgili kaynaklarda bilgi bulunamadı.

³⁹⁷ Mehmet Yavuz, a.g.e., s. 293.

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt sırtı koyu kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 0+61+0 varak olup 210X145(145X85)mm ebadında nohudi renk, aharlı, ince kâğıt üzerine, kırmızı cetvel içinde, 19X19 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır. İçerisinde gramerle alakalı iki risale bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(61^b): 1174h./1761m.tarihinde Aḥmed b. Ḥalil eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين الحمد لله الذي جعل العالمين العاملين فائزين . . . والصلوة والسلام على محمد المبعوث . . . و بعد: فيقول العبد الضعيف الشيخ أحمد... اللطف الصمد الساكن بمدينة قوشاطهسى . . . لما كان كتاب العوامل المعروف بالعوامل الجديد في الغريب والبعيد لمولانا أفضل الساخرين أنام المتقين الشيخ محمد بن بير على الشهير بالفاضل البركوي عليه رحمة العزيز. . .

Son(12^a):

. . . الحقيقة فيه محال لأنه المراد بالوصول هو الله الكبير المتعال و أنت خبير... في ختم الكتاب بهذا الكلام . . . و كذا لم يذكر الشرع أنه أيضا لا يأتي . . . تم هذا الكتاب بعون الله تعالى.

Baş(13^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين الحمد لله الذي رفع السماوات والعرض بلا عمد و حفظ الأرض و نصب الجبال الإنتفاء العياد والصلوة والسلام على . . . أما بعد: فيقول الراجى من ربه الحسنى والزيادة حسين ابن أحمد الشهير بزین زاده. . .

Son(61^b):

. . . و يأتي فعل مضارع مرفوع تقديرا بعامل معنوى الخبر مرفوع لفظا فاعلم وهو معه جملة فعلية لا محل لها صلة الموصول و الحرف استثناء مبنى على السكون لا محل له و من حرف متعلق لا يأتي والجهة مجرورة به لفظا و منصوب محلا مفعول به غير صريح والضمير الضمير المجرور مضاف إليه للجهة. هذا آخر ما أوردناه من الإعراب على عوامل الشيخ الكامل المرشد إلى الصواب.

3. 210. Tuḥfetu'l-ḥulāṣa, Hüseyin el-Vehbî b. Veliyyü'l-Erzincâni³⁹⁸. (??/?)

AY 6190

Eser; yıldız zencirekli, miklepli, sırtı ve kenarları kırmızı meşin üzeri yeşil saten kaplı mukavva bir cilt içinde 1+10+1 varak olup 192X125(133X68)mm. Ebadında aharlı, sarı, ince kâğıt üzerine kırmızı cetvel içinde harekesiz siyah mürekkep nesih yazıyla yazılmıştır. Sayfalarda kırmızı dış cetvel de bulunmaktadır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Hemze-i vasl çeşitleri ve kısımlarını ele alan bir kitap 1 b varağında müzehhep bir serlevha bulunmaktadır.

İstinsah kaydı(1^b): Rebiulevvel 1245h./Eylül 1829m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş(1^b):

الحمد لله الذي جعل مبادئ العلوم وسيلة... و بعد: فقد قال السيد حسين الوهبي ابن السيد ولي الأرنجاني... فهذه محلة مشتملة على بيان حصر أنواع همزة الوصل و أحوالها و أقسامها و مواقعها و سميتها بـ"تحفة الخلاصة" ونادرة المعلومة والطيف الوهبية...

Son(9^a):

... مثال الأول: مثل اجتمع وانفتح واحمر ومثال الثنى: استخرج و اعشوشب و اجلوزو احمر وما عدا ذلك مذكور في رسالتنا "خلاصة الصرف"...

3. 211. Risāle su'āl ve cevāb fī'ş-şarf, Ekmekçizāde. (ö. 1014/1606)

Tam adı Muḥyiddīn Muḥammed b. 'Abdullāh olan müellif Edirneli'dir. Meşhur ismi Ekmekçizāde dir. Türk ve sufi olan müellifin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır³⁹⁹.

³⁹⁸ Müellif hakkında ilgili kaynaklarda bilgiye rastlanılmadı.

AY 6218

Eser; yıldız zencirekli, mıklepli, vişneçürüğü rengi meşin bir cilt içinde 7 varak olup 178X112 (127X64)mm. Ebadında, aharlı, sarımtırak ince kâğıt üzerine, kenarları siyah ve kırmızıçizgili yıldız cetvel içinde, 17X17 satır sayılı harekesiz siyah mürekkep talik yazıyla yazılmıştır. Eser sarf ve nahve dair onbeş soru ve on beş cevap içermektedir. Eserin 1b varlığında müzehhep bir serlevha vardır.

İstinsah kaydı(7^a): 7 muharrem 1239h./13 Eylül 1823m. tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Baş (1^b):

الحمد لله الذي جعل دوحه العلم فى ساحة العلماء . . . و بعد: فيقول العبد الفقير . . . حافظ أحمد العريف
بأتمكجى زاده خواجه سراى همايون المأمور بالتميز بطلبي الرأس.

Son (7^a):

. . . الجواب : تقريره من الشكل الاول صغراه . . . تم السؤال والجواب بعون الله الملك الوهاب.

3. 212. Hâşiye ‘alâ Fevâidi'd-điyâiyye⁴⁰⁰, el-İsferâyini⁴⁰¹. (ö. 945/1538)

AY 6349

Eser; üzeri koyu kırmızı bez sırtı kahverengi meşin kaplı mukavva bir cilt içinde 0+183+2 varak 205X115(165X70) mm ebadında krem rengi orta kalınlıkta az aharlı kâğıt üzerine, müşirli, kırmızı mürekkeple çizilmiş bir cetvel içinde, 21X21 satır siyah mürekkep harekesiz talik yazı ile yazılmıştır.

³⁹⁹ Keḥḥāle, a.g.e., C. III, s. 429; Bağdādī, Hedīyyetu'l-‘arīfīn, C. II, s. 266 Bağdādī, Hedīyyetu'l-‘arīfīn, C. I, s. 467 ; Mehmed Süreyya, a.g.e., C. I, s. 174.

⁴⁰⁰ Kātip Çelebi, a.g.e., C. II, s. 1370.

⁴⁰¹ Bkz.: yuk. s. 42.

İstinsah kaydı(183^b):1040h./1631m. tarihinde ‘Abdurrahman b. Bekr ez-Zeşheri eliyle yazılmıştır.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم يا هاديا لسالك مسالك محامدك و يا سامع بجامع مسائل حامدك . . . و بعد:
فيقول العبد الفقير إلى الله الغنى عن العالمين إبراهيم بن محمد بن عرب شاه الأسفراني عصام الدين هذه حواش
كالشمس لنجوم درر الزبر غواش صافية للفوائد الضيائية. . .

Son(183^b):

. . . والمفتوح ما قبلها تقلب ألفا بناء الكتابة في الآخر على الوقف و في الأول على الإبتداء كما تقرر
في محله يوجب أن لا يكتب الخفيفة التي لم يفتح ما قبلها على خلاف القياس، اللهم أشكر. . .

3. 213. İ‘rāb dībāceti’l-Mişbāḥ min fevāidi ġarāibi’l-Miftāḥ, et-Teftāzāni⁴⁰².

(ö. 793/1390)

AY 6360

Eser; üzeri ebru desenli kâğıt, sırtı koyu kahverengi meşin kaplı, miklepli mukavva bir cilt içinde 0+42+0 varaklı bir mecmuanın 1b-38b varakları arasında bulunmaktadır. 196X140 (132X80)mm ebadında krem rengi aharlı kalın kâğıt üzerine, müşirli, 15X15 satır siyah mürekkep harekesiz nesih yazı ile yazılmıştır. Bazı ibarelerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. 1^a varağında bolca fevaid bulunmaktadır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين و عليه الإعتقاد الحمد لله الذي لا يبلغ كنهه جاد ولا يحصى عدد
نعمه عاد . . . بحار عرفانه أرواح العالمين و نار بأنوار إحسانه أشباح العالمين والصلوة على من لم ير أثرا
للكفر . . . أما بعد: فهذه أوراق لإعراب ديباجة المصباح . . . من غرايب فوايد المفتاح و إبتداء اولا بأية من
كتاب الله تعالى تبركا و تيمنا و بيت من الأبيات ليقيد مهارة و تمرنا معتصما من الله بحبل الرشاد. . .

⁴⁰² Bkz.: yuk. s. 94.

Son(38^b):

. . . آخرقلنا هذا السؤال عام في كلّ حصر جعلي لا عقلي، لكن يقع يدفع السؤال بالإستقراء يعني إذا لم يكن التحية من جهة العملية فهو الباب الخامس بالاستقراء لا بالعقل لأن العقل يجوز أن يكون شيئاً آخر غير الخامس تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب.

3. 214. Şerhu'l-Binā, el-Ḳārşī⁴⁰³. (ö. 1169/1756).

AY 6856

Eser; yeşilimsi karton cilt içinde 11 varak olup 210X142(153X80)mm. ebadında, aharlı, filigranlı, kirlı beyaz ince kâğıt üzerine her sayfada 19X19 satır sayılı siyah mürekkep nesih yazı ile harekesiz yazılmıştır. Şerhe esas olan ibarelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiş ve başlıklar da kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah kaydına rastlanılmadı.

Baş(1^b):

الحمد لله الذي صرف قلوبنا نحو رضائه . . . و بعد: فيقول العبد الفقير . . . داود بن محمد القارصی الحنفی. . . لما رأيت أن كتاب البناء الطف ما يتعلمه الطلبة . . . أردت ان أشرحه شرحاً لطيفاً. .

Son(11^a):

. . . و هذه سبعة أقسام تجمعها صحيحست و مثا لست و مضاعف و لفيف و ناقص و مهموز و أجوف و قد فرغت من تأليفه في ليلة قصيرة مدة خمسة ساعات فالحمد لله على التمام.

---

⁴⁰³ Bkz.: yuk. s. 83.

SONUÇ

Arap dünyasında dil çalışmaları İslamiyetin doğuşu ile birlikte başlamıştır. Dil çalışmalarının temel hareket noktasını ise Kur'ân'ı doğru okuma ve anlama oluşturmaktadır.

İslamiyet'in yayılması ile birlikte, Kur'ân'ın doğru olarak okunup anlaşılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca İslami fetihler ile birlikte Arap ve Mevâli'nin kaynaşması sonucunda her geçen gün gerek telaffuz, gerekse cümle yapısında bazı yanlış kullanımlar sebebiyle bozulmaya başlayan Arapça'nın korunmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçlar sonucunda ilk olarak Ebu'l Esved ed-Dü'elî tarafından önce Kur'ân'ın harekelenmesi sağlanmıştır. Daha sonra Hz. 'Ali'nin rehberliğinde, aynı âlim nahv kurallarını belirlemek için hummalı bir çalışma içerisine girmiş ve nahv ilminin temellerini atmıştır. Devam eden süreçte birçok dil âlimi ortaya çıkarak bu çalışmayı, eserleri ile zenginleştirmiş ve nahv bir ilim olarak yaygınlık kazanmıştır. İşte bu çalışmaların birer sonucu olarak her biri ayrı bir şaheser sayılabacak Sibeveyhi'nin *el-Kitab*'ı ve Arapların ilk sözlüğü sayılan Halil b. Ahmed el-Ferâhidî'nin *Kitâbu'l-'ayn*'ı teşekkül etmiştir. İlk başlarda İlmü'l-'Arabiyye sonra da 'İlmü'n-nahvi diye isimlendirilen bu ilim, daha sonraki dönemlerde sarf ve nahv olarak iki ayrı bilim dalına ayrılmış ve bu şekilde gelişmiştir.

Nahvin bir bilim olarak ortaya çıkışından günümüze kadar geçen süre zarfında birçok önemli eser yazılmış ve birçok tanınmış dil âlimi ortaya çıkmıştır. Bu eserler, matbaanın icadı ve matbaanın tüm dünyaya yayılmasına kadar ki sürede tabii olarak el ile yazılıp çoğaltılmıştır.

Biz de bu bağlamda günümüze kadar gelmeyi başarmış ancak kütüphanelerin tozlu raflarında unutulmaya terk edilmiş bu yazma eserlerin, gün ışığına çıkmasını ve sahanın ilgililerinin istifadesine sunulmasını amaçladık. Ayrıca genç bilim insanlarını da bu tür çalışmalara teşvik etmek ve cesaretlendirmek istedik. Netice olarak bu

çalışmada, geçmişten günümüze bir köprü vazifesi görmüş bu eserlerden İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Arap gramerine (sarf-nahiv) dair kaleme alınmış eserler tespit edilmiş ve tavsifleri yapılmıştır. Bu çalışma vesilesiyle yazma eserlerin bizden sonraki nesillere aktarılmasına ve tanınmasına bir nebze de olsa katkıda bulunmuş olmayı ümit ediyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

- ‘ALĪ EN-NECDĪ NAŞIF: *Tārīhu'n-Nāhv*, Dāru'l-Meārif, Kahire t.y.
- ‘ASKĀLĀNĪ, İbn Hacer: *Nüzhetu'l 'Elbāb fī'l 'Elķāb*, ‘Abdu'l-‘aziz b. Muḥammed b. Şaliḥ 'es-Sedīdī eliyle haz. 2 c., Mektebetu'l Rüşd, Riyad 1989.
- ‘ASKĀLĀNĪ, İbn Hacer: *ed-Dürer'il Kāmineti fī 'Ayāni-l Mieti's-şāmīne*, 4 c., Dāru'l Ceyl, Beyrut 1993.
- ‘ABDULKERĪM, Muḥammed Es‘ād: *el-Vasit fī Tārīhi'n-Naḥvi'l-‘Arabī*, Riyad 1992.
- ADNAN, Abdülhak: “Ali Kuşçu”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.I, s. 321-323.
- AKPINAR, Cemil: “Dāvūd-i Karsi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, 1994, s. 29-32.
- AKÜN, Ömer Faruk: “Sürurî”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.XI, s. 249-250.
- ALTIKULAÇ, Tayyar: “Ebu ‘Amr b. el-Alâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.X, İstanbul 1994, s. 94-96.
- _____, _____: “Kisâi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXVI, Ankara 2002, s. 69-70.
- ARSLAN, Ahmet Turan: “Ezherî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul 1995, s. 64-65.
- ARSLAN, Şükrü: “Cermi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, s. 413.

- AYDIN, Cengiz: “Ali Kuşcu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, s. 408-410.
- BAĞDĀDĪ, İsmail Paşa: *Hediyetu'l-‘arīfīn esmā'u'l-mu'ellifīn ve āşāru'l-muşannifīn*, 2 c., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1951.
- _____, _____: *İdāhu'l-Meknūn fī'z-zeyl ‘alā Keşfi'z-Zunūn*, yay. Haz. M. Şerafettin Yaltkaya ve Rıfat Bilge, II c., Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1971.
- BOZPINAR, Şit Tufan: “Sayyādī”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVI, İstanbul ..., s.217-218.
- BROCKELMANN, Carl: “Ahfeş”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.I, s.156.
- _____, _____: “Ebu Amr”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.IV, s.11.
- _____, _____: “Ezherī”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.IV, s.442.
- _____, _____: *Geschichte der arabischen litteratur supplementband*, 3 c. E. J. BRILL., Leiden 1937-1942.
- _____, _____: *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, II c., E. J. BRILL., Leiden 1943-1949.
- CEVHERĪ, İsmā‘īl b. Ḥammād: *eş-Şihāh tācu'l-luġati ve şihāhi'l- ‘Arabiyye*, I-VII, Ahmed Abdulgaffur Attar tarafından thkk., Dārul ‘İlmü'l Melāyīn, Beyrut 1990.
- CEVVAD ‘Alī: *el-Mufaşşal fī Tārihi'l-‘Arab Ḳable'l-İslām*, 9. cilt, 2. baskı, Cāmi‘atu Bağdad, Bağdat 1993.
- ÇELEBĪ, Muharrem: “Kutrub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXVI, Ankara 2002, s. 494-495.

ÇETİN, Nihad M.: “Arabistan”, **Küçük Türk İslam Ansiklopedisi**, Fasikül II, s. 129-126.

_____, _____: “Arap(Dil)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul 1988, s. 286-308.

_____, _____: “Müberred”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, C., s..

_____, _____: “Sibeveyhi”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, C., s..

ÇÖĞENLİ, M. Sadi: “Mutarrizî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXI, İstanbul 2006,

D.S.Margaliouth: “Harîrî”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, C.V/1, s. 237-238.

DEMİRAYAK, Kenan-M. Sadi Çöğenli: **Abbâsi Edebiyatı Tarihi**, Şafak Yayınevi, Erzurum 1998.

_____, _____: **Arap Edebiyatında Kaynaklar**, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 2000.

DİKİCİ, Recep: “Fârikī”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XII, İstanbul, 1995, s. 167-168.

DURMUŞ, İsmail: “Adalı Şeyh Mustafa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul 1988, s. 347.

_____, _____: “Halef el-Ahmer”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XV, İstanbul 1997, s. 234-236.

_____, _____: “İsferâyinī”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXII, İstanbul, 2000, s. 516-517.

- _____,_____: “Kazvîni”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXV, Ankara, 2002, s. 156-157.
- _____,_____: “Nahv”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 300-306.
- _____,_____: “Sa’leb”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXXVI, İstanbul 2009, s. 25-27.
- ELMALI, Hüseyin: “Ebû Osman el-Mâzinî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.X, İstanbul 1994, s. 209-210.
- EMİN Aḥmed: **Ḍuḥâ'l-İslâm**, 2. cilt, Mektebetü'l Üsre, Mısır 1998.
- FAZLIOĞLU, İhsan: “İbnü'l Hâim”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXI, İstanbul, 2000, s. 62-65.
- FURAT, Ahmet Suphi: **Arap Edebiyatı Tarihi**(Başlangıçtan XVI. Asra kadar), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996.
- GENCER, Ali İhsan - Ali Arslan: **İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2004.
- GOLDZİHER, Ignace: **Klasik Arap Literatürü**, Çev. Azmi Yüksel- Rahmi Er, İmaj Yayınları, Ankara 1993.
- GÖKBULUT, Hasan: “Kafiyeci”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 154-155.
- GÜMÜŞ, Sadrettin: “Râdi el-Esterâbâdî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXXIV, İstanbul 2007, s. 387-389.
- GÜMÜŞ, Sadrettin: “Cürcânî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. IIX, İstanbul, 1993, s. 134-136.

- HAREKÂT, İbrahim: “Fâsî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XII, İstanbul 1995, s.210-211.
- HAYTA, Ufuk- Abdulhamit Birışık: “Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecîd B. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhiru'l-Kur'ân ve Zevâhiru'l-Furkân Adlı Tefsir Risâlesinin İlmî Değeri”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XVI, Sayı; 2, s.343-367, Bursa 2007.
- HEYTÎ, Abdülkâdir Rahîm, Hasâ'isu Mezhebi'l-Endelüsi'n-nahvî, Bingazi 1993.
- İŞİK, Emin: “İbnü'l-Enbârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXI, İstanbul 2000, s. 24-26.
- İA. : **İslam ansiklopedisi**, İslam âlemi Tarih, Coğrafya, Etnoğrafya Ve Biyografya Lugati, I-XIII, İstanbul 1940-1988.
- İBN MANZÛR, Cemaleddîn Muhammed b. Muqrim: **Lisânul 'Arab**, I-XV, Dâru'l Fikr, Beyrut 1990.
- İBN HALLİKÂN, 'İbrâhîm b. 'Ebû Bekr: **Vefiyyātu'l 'Ayân ve 'Enbâu Ebnâ'iz-Zamân**, Dr. İhsân 'Abbâs eliyle thk., 8 c. Dâru Şâdir, Beyrut 1994.
- İBNÜ'L-ENBARÎ: **Nüzhetü'l-Elibbâ. fî Tabakâti'l-Üdebâ**, 3. baskı, Dr. İbrahim es-Samirâi tarafından haz., Mektebetü'l Menâr, Ürdün 1985.
- İBNÜ'L 'İMÂD, Şihâbuddîn Ebi'l-Fellâh: **Şezerâtü'z-Zeheb fî 'Ahbâri men Zeheb**, Abdulkadir el-Arnâvut ve Muhammed el-Arnâvut eliyle thk. 10 c., Dâru İbni Keşîr, Beyrut 1993.
- İBNÜ'L CEVZÎ, Ebi'l Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed: **el-Muntazım fî Ta'rîhi'l Mülük ve'l 'Ümem**, Muhammed Abdulkadir Atâ ve Mustafa Abdulkadir Atâ eliyle haz., Dâru'l kutubi-l 'ilmiyye, Beyrut 1992.

İBNÜ'N-NEDİM, Ebü'l ferec Muhammed b. 'Ebi Y'aqub: **Kitābu'l Fihrist fī 'Aḥbāri'l 'Ulemā'il-Muşannifīn min'el 'ulemāi ve'l Muşaddikīn ve 'Esmāi Kutubihim**, Rıza teceddüt İbn-i 'Alī b. Zeynel 'Abidin el-Ḥairī eliyle haz. 1971.

İPŞİRLİ, Mehmet: “Debbağzāde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. IX, İstanbul 1994, s. 62-63.

İZGİ, Cevat: “Müftizāde Abdurrahim Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXI, İstanbul 2006, s. 507.

KALLEK, Cengiz: “İbn Cemāa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XIX, İstanbul 1999, s. 394-395.

KAÑNÜCİ, Şiddik Ḥasan: **Ebcad'il-'Ulūm el-Veşyi'l-Merķūm fī Beyāni 'Aḥvāl'il-'Ulūm**, I-III, KEBY, Dımaşk 1978.

KARAHAN, Abdulkadir: “Süyutī”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, C.XI, s. 258-263.

KASAP, Murat, “Mustafa Haşim” <http://www.gdd.org.tr/tarihtendetay.asp?id=89> (11.10.2009)

KĀTİP ÇELEBİ: **Keşfi'z-Zunūn 'an Esāmi'l-Kutub ve'l Funūn**. (Haz., Şerafettin Yaltkaya, Rıfat Bilge), 2 c., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971-1972.

KEḤḤĀLE, 'Omer Rızā: **Mu'cemu'l-Muellifīn Terācim Muşanifī'l-Kutubi'l-'Arabiyye**. 4 c., Muessesetu'r-Risāle, Beyrut 1993.

KILIÇ, Hulusi: “Harirī”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,

_____,_____: “İbnü'l-Hācib”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XXI, İstanbul 2000, s. 55-58.

_____, _____ : “Kûfiyyûn”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXVI, Ankara 2002, s. 345-346.

_____, _____ : “Lârî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXVII, Ankara 2003, s. 103-104.

KOCA, Ferhat: “Emîr Padişah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XI, İstanbul 1995, s.143-144.,

KOÇAK, İnci: “Ahfeş el-Ekber”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. I, İstanbul 1988, s. 525.

_____, _____ : “Ahfeş el-Evsat”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. I, İstanbul 1988, s. 526.

KÖSE, Saffet : “Hocâzade”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XVIII, İstanbul 1998, s. 207-209.

KUFRALI, Kasım: “Birgivi”, MEB İslam Ansiklopedisi, C.II, s. 634-635.

LUGAVÎ, Ebû't-Ṭayyib: Merâtibu'n-Nahviyyîn, Muḥammed 'Ebû'l faẓl 'ibrâhim tarafından thk., Mektebetu Nahḍati Mısır, Kahire 1955.

MAHMÛD HÛSEYNÎ MAHMÛD, el-Medresetü'l-Bağdâdiyye fî târîhi'n-nahvi'l-'arabî, Beyrut 1986.

MOH. Ben. Cheneb: “İbni Hişâm”, MEB İslam Ansiklopedisi, C.V/2, s. 754-755.

_____ : “İbni Mâlik”, MEB İslam Ansiklopedisi, C.V/1, s. 767-768.

_____ : “İbnül Hâcib”, MEB İslam Ansiklopedisi, C.V/2, s. 856-857.

_____ : “Kisâî”, MEB İslam Ansiklopedisi, C.VI, s. 824.

MUTÇALI, Serdar: Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.

- ÖKTEN, Sadettin: “İbnü’-d-Dāye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXI, İstanbul 2000, s. 7-8.
- ÖNGÖREN, Reşat: “Karamānī”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIV, İstanbul 2001, s. 448-449.
- ÖZBALIKÇI, M. Reşit: “İbn Hişām”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XX, İstanbul 1999, s. 74-77.
- _____, _____: “Sibeveyhi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVII, İstanbul 2009, s. 130-134.
- ÖZKAN, Halit ve diğr: “Suyûti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVIII, İstanbul ???, s. 188-204.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet: “Kemal Paşazade”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.VI, s. 561-566.
- RĀFĪ’Ī Mustafa Sadık: *Tārīḥu Ādābi’l-‘Arab*, 1. Cilt, Mektebetü’l İmān, Kahire 1997.
- RĪYĀDĪZĀDE, ‘Abdullaṭīf b. Muḥammed: *Esmāu’l-kütüb el-mütemmim li keşfi’z-zünün*, Dr. Muḥammed et-Tūncī eliyle haz. C. I, Mektebetu’l Ḥāncī, Mısır 1985.
- SA’ĪD EL-AFGĀNĪ: *Min Tārīḥi’n-Naḥv*, Beyrut, t.y.
- ŞAFEDĪ, Şalāḥu’d-dīn Ḥalīl b. Eybek: *el-vāfi bi’l-vefiyyāt*, C. I-XXVIII, Ahmed Arnavut ve Mustafa Türkī eliyle thk. edilmiştir., Dāru İḥyāi’t-turaşi’l-arabī, Beyrut, 2000.
- SĀLİM MÜKERREM, ‘Abdü’l-‘āl, *el-Medresetü’n-nahviyye fi Mısra ve’ş-Şām*, Müessesetü’r-risāle 1990.

- SARAY, Mehmet: *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1996
- SARI, Mevlüt: *el-Mevārid Arapça-Türkçe Lugat*, İpek Yayıncılık, İstanbul 1982.
- SEHĀVĪ, Şemseddīn Muḥammed ‘Abdurrahmān: *ed-Ḍav'u-l Lāmi' li'ehli-l ḳarni't-tāsi'i*, 12 c., Dāru Mektebetu'l Ḥayāt, Beyrut t.y.
- SERKĪS, Yūsuf İlyās: *Mu'cemu'l-Maṭbū'āti'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arrebbe, Mektebetü's-Şeḳāfeti'd-dīniyye*, ty.
- SEZGİN, Fuat: *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, I-IX, Leiden 1967-84.
- SUYŪṬĪ, Celāleddīn ‘Abdurrahmān: *Kitābu Buḡyetu'l Vu'āt fī Ṭabaḳātu'l-Luḡaviyyīn ve'n-Nuḫāt*, thk. Maṭbaatu's-Seāde, Kahire 1905.
- SŪHEYLĪ, Ebi'l-Ḳāsim ‘Abdurrahmān b. ‘Abdullah: *Netāicü'l-Fikr fī'n-Nahv*, haz. ‘Adil ‘Aḫmed ‘Abdulmevcūd ve ‘Ali Muḥammed Muavvaz, Dāru'l-Kütübi'l ‘İlmiyye, Beyrut 1992.
- SŪREYYA, Mehmed: *Sicill-i Osmānī*, 6 c. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haz. Nuri Akbayer, İstanbul 1996.
- ŞENER, Mehmet: “Çärperdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C. IIX*, İstanbul 1993, s. 230-231.
- ŞEVKĀNĪ, Muḥammed b. ‘alī: *'el-Bedru't-Ṭāli'i bi Meḫāsini men b'ade'l ḳarni's-sābi'*, 1c. Dāru'l Kutubi-l ‘İlmiyye, Beyrut 1998.
- ŞEVKĪ DAYF: *el-Medārisü'n-Naḫviyye*, Daru'l me'arif, Kahire 1968.
- ṬANTĀVĪ, Muḥammed: *Neş'etu'n-Naḫv ve T'ariḫu 'Eşheri'n-Nuḫāt*, Dāru'l Menār, Kahire 1991.

TĀŞKÖPRİZĀDE, 'Aḥmed b. Muştafā: eş-Şekāiku'n-Nu'māniyye fī 'Ulemā'id-Devleti'l-'Uşmāniyye, C. I. Dārul Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut 1985.

_____, _____: Miftāḥu's-Seāde ve Mişbāḥu's-Siyāde fī Mevdū'āti'l-'Ulūm, 3 c. Dārul Kutubi-l 'İlmiyye, Beyrut 1985.

T.H.Weir: "İbn Cema", MEB İslam Ansiklopedisi, C.V/2, s. 719.

TURAL, Hüseyin: "İbn Sa'dan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XX, İstanbul 1999, s. 298-299.

TURAN, Abdulkaki: "İbn Malik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TURAN, Şerafettin: "Kemalpaşazāde", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXV, Ankara 2002, s. 238-240.

TÜCCAR, Zülfikar: "Ferrā", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XII, İstanbul 1995, s. 406-408.

_____, _____: "Sicistānî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXXVII, İstanbul 2009, s. 139-141.

YĀḲŪT EL-ḤAMEVĪ er-Rūmī: M'ucemu'l-'Udebā, 'İrşādu'l-'Erīb 'ilā M'arifeti'l-'edīb, 7 c. Dāru'l Ğarbi'l 'islāmī, Beyrut 1993.

YAVUZ, Mehmet: " Muâz B. Müslim el- Herrâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXX, İstanbul 2005, s. 340.

_____, _____: "Gramer Çalışmalarını Başlatan Âmiller ve İlk Çalışmalar (II. /VIII. Asrın Sonuna Kadar)", Nüşa, Sayı: 10., S.119-129., İstanbul 2003.

_____, _____: "İbn Cinnî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. IXX, İstanbul 1999, s. 397-400.

_____, _____ : Arap Gramerine Dair Eser Yazan Osmanlı –Türk âlimleri(XVI-XX. Asırlar), Çantay, İstanbul 2008.

YAZICI, Hüseyin: “Hasan Paşa, Niksâri”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XVI, İstanbul 1997, s. 338-339.

YILDIZ, Sakıp: “Akkırmânî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.II, İstanbul 1989, s. 270.

YÜCE, Nuri: “Zemahşerî”, MEB İslam Ansiklopedisi, C.XIII, s. 509-514.

YÜKSEL, Emrullah: “Birgivi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul 1992, s. 191-194.

ZEHEBÎ, Şemseddin: el-‘İber fî haberî men ğaber, (Ebû hâcir Muhammed b. Besûni Zağlul trf. thkk. edilmiştir) 4 c., Dâru'l Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut 1985.

ZEYDÂN, Corci: Târîhu âdâbi'l-luġati'l-‘arabiyye, 3 c., Dâru'l-Hilâl, Kahire, t.y.

ZİRİKLÎ, Hayreddin: el-‘Alâm kâmus terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l ‘arab ve'l musteşriķîn, 8 c., Dâru'l ‘İlmü'l Melâyîn, Beyrut 2002.

ZÜBEYDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan: Ṭabaķatu'n-Naḥviyyîn ve'l-Luġaviyyîn, 2. Baskı, haz. Muhammed Ebû'l Fażl İbrâhîm, Dâru'l Meârif, Kahire 1973.